

Головний редактор:

Клименко А. П.,

ректор Чорноморського національного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,

д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН

Ємельянов В. М.,

д.держ.упр., професор, директор Інституту державного управління Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Норд Г. А.,

к. е. н., професор, професор кафедри фінансів і кредиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Бакуненко В. А., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Гайдучук І. П., к.е.н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ «КПІ»

Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Дайч Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління

Дайч О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну

Андрей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декана факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України

Калыш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президенті України

Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Козловський С. В., д. е. н., професор, професор кафедри підприємства, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Кураташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук

Луцишин З. О., доктор економічних наук, професор, заступник директора Науково-методичного центру організації навчального процесу Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Плеханов А. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі

Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпровського державного аграрного університету

Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Сорока М. П., д.держ.упр., професор

Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент

Фролова Т. О., доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Чорна А. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

Яременко А. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 1 січень 2020 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили 16.01.20 р.
Підписано до друку 16.01.20 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 25,6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1601/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту держав-
ного управління Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку
і аудиту Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи,
управління і педагогіки Чорноморського національного універ-
ситету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової
роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії му-
ніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідую-
чий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцке-
вича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факульт-
ету політичних наук та журналістики Університету імені Адама
Міцкевича (м. Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник де-
кану факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місце-
вого самоврядування, регіонального розвитку та політичної ана-
літики Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії
митної служби України
Калынин Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламен-
таризму та політичного менеджменту Національної академії дер-
жавного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри
соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського на-
ціонального університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Курашвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехно-
логій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Ака-
демік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-еко-
номічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджмен-
ту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-
Йоркської Академії наук
Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публічного
управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів
державної служби зайнятості України
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри держав-
ної служби Чорноморського національного університету імені
Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсько-
го університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпров-
ського державного аграрного університету
Софок С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самовря-
дування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорно-
морського національного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Сотян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент
кафедри менеджменту Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 1 січень 2020 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1528 від 29.12.2014)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
національного університету
імені Петра Могили 16.01.20 р.
Підписано до друку 16.01.20 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 25,6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1601/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 1 січень 2020 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Дробязко С. І.

Методичні аспекти фінансового обліку товарних запасів підприємства 5

Кузьменко О. В., Яровенко Г. М., Бойко А. О., Миненко С. В.

Розробка інтерфейсів автоматизованого модулю фінансового моніторингу 11

Меліхова Т. О., Феофанова І. В., Лісіна Н. А.

Удосконалення методики аудиту готової продукції для покращення системи обліку на підприємстві 19

Кононенко Ж. А., Грибовська Ю. М., Ходаківська А. О.

Фактори зміни величини фінансових результатів підприємства 27

Пильнова В. П.

Дотримання балансу дебіторської та кредиторської заборгованості як показник стабільного фінансового стану підприємства 33

Джінджоян В. В.

Внутрішньокорпоративні соціальні програми туристичних підприємств 39

Тимошенко М. В.

Щодо деяких особливостей росту та ролі науки 44

Доценко В. Ф., Шидловська О. Б., Медвідь І. М., Бєдусенко А. С.

Інформаційні технології в готельній індустрії України: реалії та перспективи 51

Подмешальська Ю. В., Панченко А. М.

Удосконалення організації обліку заробітної плати 58

Квітка А. В., Крамаренко А. О.

Підприємництво в економіці обміну: соціальні вигоди та цифрове зростання 64

Крамаренко І. С., Давидова О. А.

Напрями державного сприяння зміцненню інвестиційного потенціалу підприємств 68

Гейдор А. П., Бізбіз Т. М.

Джерела фінансування стартапів в Україні 73

Маммадова Айан Урфан кызы

Концептуальные основы определения стратегии управления предприятий в современный период 79

Гусаревич Н. В., Сергієнко О. С., Шевченко Ю. В.

Оцінка стану бідності в Україні та шляхи її подолання 86

Остропольська Є. В., Ашиткова Я. В., Черенкова В. Е., Гонтар Я. П.

Недержавні пенсійні фонди як суб'єкти фінансового ринку України 92

Орликовський М. О., Місюрова М. О., Железнякова А. В., Школа Д. О.

Управління інвестиційним забезпеченням конкурентоспроможного розвитку основних видів діяльності ФГ "Пантус-ВВ" Хорошівського району Житомирської області 96

Державне управління

Жовнірчик Я. Ф., Квасюк В. В.

Електронне врядування та електронна демократія стосовно децентралізації в Україні: стратегії реалізації та розвитку 105

Ніколюк О. В.

Стратегічні орієнтири державної політики підтримки конкурентоспроможності малого бізнесу в Україні 114

Яровой Т. С.

Становлення державного управління у сфері національної безпеки України.

Ретроспектива 2000—2013 роки, крізь призму лобістського впливу 121

Усаченко О. О.

Державні методи стимулювання інноваційних процесів розвитку оборонної промисловості 126

Білозір О. В.

Вирішення питань безробіття та еміграції в умовах європейської інтеграції 130

Бакай А. Є., Купрієнко Д. А.

Розвиток системи медичного забезпечення сил охорони правопорядку України в контексті її європейської та євроатлантичної інтеграції 134

Клочан В. В., Мірошник В. О., Надточий К. П.

Особливості об'єднання територіальних громад в Україні 142

Шевченко М. М., Соколов В. А.

Методологічні підходи до оцінювання ефективності функціонування державного механізму інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки 148

Подольчак Н. Ю., Білик О. І., Ханік Ю.-Б. Р.

Поняття публічного маркетингу та приклади його застосування в Україні 155

Карлаш В. В.

Державне регулювання сучасним станом охорони здоров'я України 161

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 1 / 2020

CONTENTS:

Economy

Drobyazko S.

METHODICAL ASPECTS OF FINANCIAL ACCOUNTING OF ENTERPRISE INVENTORIES 5

Kuzmenko O., Yarovenko H., Boiko A., Mynenko S.

DEVELOPMENT OF INTERFACES FOR THE MODULE OF AUTOMATED FINANCIAL MONITORING 11

Melikhova T., Feofanova I., Lisina N.

IMPROVEMENT OF THE FINISHED PRODUCT AUDIT METHODOLOGY FOR IMPROVING THE ENTERPRISE ACCOUNTING SYSTEM 19

Kononenko Zh., Hrybovska Yu., Khodakivska L.

FACTORS OF CHANGE IN THE ENTERPRISE'S FINANCIAL RESULTS 27

Pylnova V.

IMPROVEMENT OF THE BALANCE SHEETS OF DEBTORS AND CREDITS AS A INDICATOR OF A STABLE FINANCIAL STATUS OF THE ENTERPRISE 33

Dzhyndzhoian V.

INTRA-CORPORATE SOCIAL PROGRAMS OF TOURISM ENTERPRISES 39

Tymoshenko M.

ABOUT SOME FEATURES OF GROWTH AND THE ROLE OF SCIENCE 44

Dotsenko V., Shydlovska O., Medvid I., Biedusenko L.

INFORMATION TECHNOLOGIES IN UKRAINE'S HOTEL INDUSTRY: REALITIES AND PERSPECTIVES 51

Podmeshalska Yu., Panchenko A.

IMPROVING THE ORGANIZATION OF PAYROLL 58

Kvitka A., Kramarenko A.

ENTREPRENEURSHIP IN THE SHARING ECONOMY: SOCIAL BENEFITS AND DIGITAL GROWTH 64

Kramarenko I., Davydova E.

STATES OF STATE SUPPORT TO STRENGTHEN ENTERPRISE INVESTMENT POTENTIAL 68

Heidor A., Bizbiz T.

SOURCES OF FINANCING STARTUP IN UKRAINE 73

Mammadova Ayan Urfan gizi

CONCEPTUAL BASES OF DETERMINING THE COMPANY'S MANAGEMENT STRATEGIES IN THE MODERN PERIOD 79

Husarevych N., Serhiienko O., Shevchenko J.

ASSESSMENT OF POVERTY IN UKRAINE AND WAYS TO OVERCOME IT 86

Ostropolska Y., Ashytкова Y., Cherenkova V., Hoptar Y.

NON-STATE PENSION FUNDS AS SUBJECTS OF THE FINANCIAL MARKET OF UKRAINE 92

Orlikovsky M., Misurova M., Zheleznyakov A., Shkola D.

MANAGEMENT OF INVESTMENT SUPPORT OF COMPETITIVE DEVELOPMENT OF THE MAIN ACTIVITIES OF FG "PANTUS-BB" OF HOROSHEVSKY DISTRICT OF ZHYTOMYR REGION 96

Public administration

Zhovnirchuk Ya., Kvasiuk V.

ELECTRONIC GOVERNANCE AND ELECTRONIC DEMOCRACY CONCERNING DECENTRALIZATION IN UKRAINE: STRATEGIES FOR IMPLEMENTATION AND DEVELOPMENT 105

Nikoliuk O.

STRATEGIC GUIDELINES OF STATE POLICY TO SUPPORT SMALL BUSINESS COMPETITIVENESS IN UKRAINE 114

Yarovoi T.

ESTABLISHMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE. RETROSPECTIVE 2000—2013 THROUGH THE PRISM OF LOBBYING INFLUENCE 121

Usachenko O.

STATE METHODS OF STIMULATION OF INNOVATION PROCESSES OF DEVELOPMENT OF DEFENSE INDUSTRY 126

Bilozir O.

UNEMPLOYMENT AND EMIGRATION IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION 130

Bakai A., Kupriyenko D.

DEVELOPMENT OF THE MEDICAL SECURITY SYSTEM OF LAW ENFORCEMENT FORCES OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF ITS EUROPEAN AND EURO-ATLANTIC INTEGRATION 134

Klochan V., Miroshnyk V., Nadtochiy K.

FEATURES OF ASSOCIATION OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE 142

Shevchenko M., Sokolov V.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF FUNCTIONING OF THE NATIONAL SECURITY POLICY INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT STATE MECHANISM 148

Podolchak N., Bilyk O., Khanyk Y.-B.

CONCEPTS OF PUBLIC MARKETING AND EXAMPLES OF ITS APPLICATION IN UKRAINE 155

Karlash V.

STATE REGULATION OF THE CURRENT STATE OF HEALTH CARE IN UKRAINE 161

С. І. Дробязко,
д. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів та обліку,
Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна", м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-2022-0126

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.5

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ ТОВАРНИХ ЗАПАСІВ ПІДПРИЄМСТВА

S. Drobyazko,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor Department of Finance and Accounting,
Open University of Human Development "Ukraine", Kyiv, Ukraine

METHODICAL ASPECTS OF FINANCIAL ACCOUNTING OF ENTERPRISE INVENTORIES

Розглянуто та охарактеризовано основні засади методичного підґрунтя обліку товарних запасів, а саме: формування їх собівартості, методи їх оцінки на дату балансу і під час вибуття та відображення такої інформації у фінансовій звітності підприємства. В МСБО 2 "Запаси" відсутній термін "первинна вартість" товарів, хоча поряд із цим існує визначення витрат на їх придбання, переробку й інші. Деталізація національних варіантів структури первинної вартості сприяє здійсненню більш достовірної оцінки товарних запасів. Часткова ідентичність спостерігається в переліку вимог до розкриття відповідної інформації в звітах торговельних підприємств за національним та міжнародним стандартами. Для вирішення виявлених невідповідностей необхідно здійснити гармонізацію в національній законодавчо-правовій базі України. Здійснено більш детальний розгляд сутності та складу транспортно-заготівельних витрат, методів оцінки вибуття товарних запасів на торговельному підприємстві, сформовано переваги та недоліки кожного. Доведено, що у нормативно-правовому забезпеченні обліку товарів відсутнє визначення транспортно-заготівельних витрат, їх розмежовування в залежності від виду транспорту з доставки товарних запасів, що вимагає проведення подальшого реформування законодавчих актів для провадження правильного обліку такої ділянки.

The basic principles of the methodological basis for inventory accounting are considered and characterized, namely, the formation of their cost, the methods of their valuation at the balance sheet date and at the disposal and display of this information in the financial statements of the enterprise. IAS 2 Inventories does not include the term 'original cost' of goods, although there is a definition of costs for their purchase, processing and others. Detailing national variants of the original cost structure contributes to a more accurate estimate of inventory. It is possible to observe also the general moments of methodical bases in the given normative legal documents: valuation of the goods on the balance sheet date and in case of their disposal. Partial identity is observed in the list of requirements for disclosure of relevant information in trading companies' reports by national and international standards. In order to resolve the identified discrepancies, it is necessary to carry out harmonization in the national legislative base of Ukraine. A more detailed examination of the nature and composition of transport and procurement costs, methods of assessing the disposal of inventory at a trading company and the advantages and disadvantages of each. There is no definition of transport and procurement costs in the regulatory provision of goods accounting, their differentiation depending on the mode of transport for the delivery of inventory, which requires further reforming of legislative acts for the proper accounting of such a site. The system of regulation of the accounting

process of inventories at trading enterprises by legislative documents is represented by many normative legal acts having different legal force. Characterization of each level of legal and regulatory provision of accounting of inventory of trade enterprises. It is necessary to transform and modify the considered legislative and regulatory framework for inventory accounting, taking into account future prospects, both at the state and at the level of the trading enterprise.

Ключові слова: товарні запаси, транспортно-заготівельні витрати, первинна вартість, торговельна сфера, обліковий процес.

Key words: inventory, transport and procurement costs, original cost, trade, accounting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для здійснення безперервної діяльності в умовах зросту високої конкуренції на торговельних підприємствах має бути передбачено наявність товарних запасів, що забезпечить стійкість товарної пропозиції та максимізації прибутку за рахунок задоволення купівельного попиту клієнтів. Відповідно до цього достатньо актуальною постає проблема чіткого й правильного обрахунку товарів як стратегічної складової активів підприємств торгового сектору країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями організації бухгалтерського обліку запасів (методично-організаційними проблемами вибуття, списання товарно-заготівельних витрат тощо) займалося багато вчених.

Досліджували проблему вибуття запасів для цілей управлінського обліку та дійшли висновків, що найбільш простим у застосуванні і дієвим для надання інформації в управлінських цілях є метод середньозваженої собівартості, який практично повністю виключає можливість маніпуляції обліковими записами [1].

Використання на практиці тільки традиційних методів оцінки вибуття виробничих запасів у системі управлінського обліку не повною мірою забезпечує керівництво підприємств необхідною інформацією в системі оптимізації ціноутворення на власну продукцію, роботи та послуги, визначення точки беззбитковості [2].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є системне дослідження, критична оцінка теоретичних положень та діючої практики обліку товарних запасів на підприємстві.

Рис. 1. Склад первинної вартості товарних запасів

Джерело: побудовано автором на підставі [6; 7].

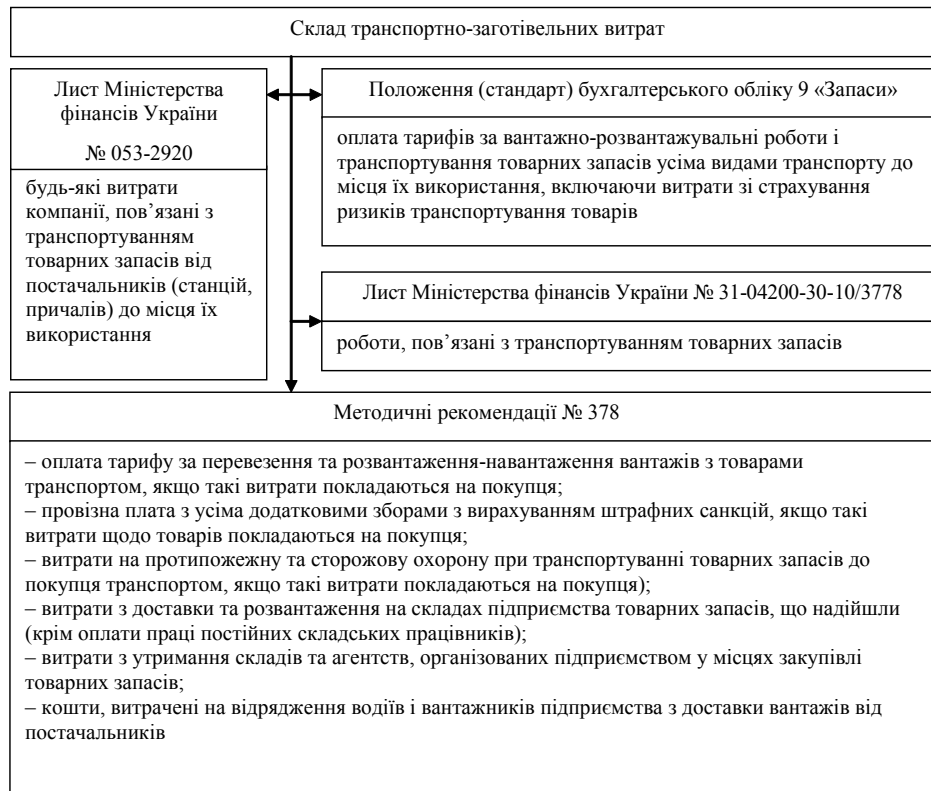

Рис. 2. Склад транспортно-заготівельних витрат товарних запасів

Джерело: систематизовано автором.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним із основних складників провадження оперативного облікового процесу товарних запасів та їх раціонального використання компаніями торгового сектору постає інформаційне забезпечення у вигляді методичних засад обліку таких активів [3; 4]. Так, основними аспектами методичного підґрунтя обліку запасів у вигляді товарів на торговельних підприємствах є:

— формування собівартості товарних запасів;

— методи оцінки товарних запасів на дату балансу і при вибутті;

— відображення інформації щодо товарів у фінансовій звітності.

Передусім під час здійснення облікового процесу товарних запасів їх одиницею може виступати наймення чи однорідна група [5].

Так, у разі надходження товарів на підприємство формується їх первинна вартість, склад якої залежить від джерела придбання (рис. 1) відповідно до П(С)БО 9 "Запаси" [6].

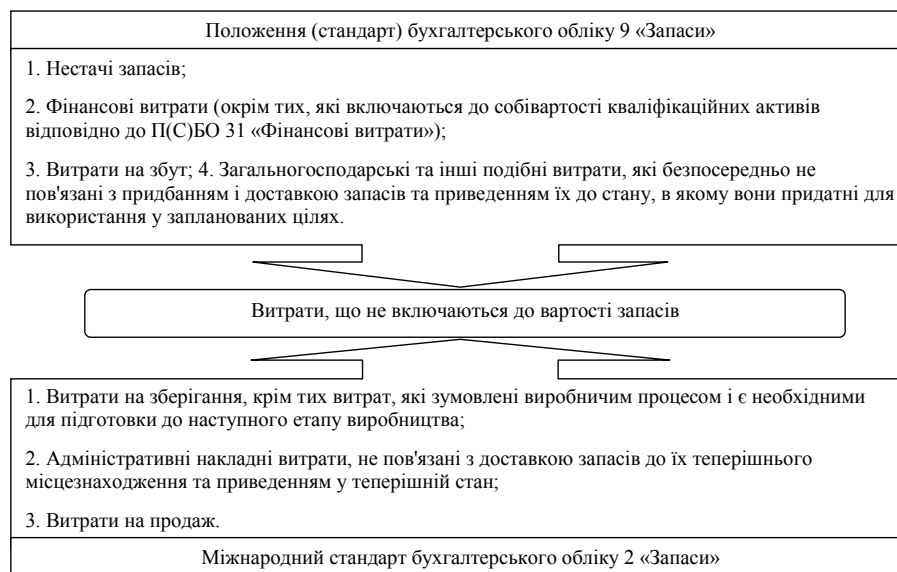

Рис. 3. Склад витрат, що не включаються до вартості товарів

Джерело: побудовано автором на підставі [6; 7].

Таблиця 1. Вимоги П(С)БО 9 "Запаси" та МСБО 2 "Запаси" щодо оцінки товарних запасів під час їх вибуття та на дату балансу

№ з/п	Аспект	П(С)БО 9 «Запаси»	МСБО 2 «Запаси»
1	Методи оцінки товарів при вибутті	ідентифікована собівартість відповідної одиниці товарів, середньозважена собівартість, собівартість перших за часом надходження товарів (ФІФО), ціна продажу	конкретна ідентифікація, середньозважена собівартість, «перше надходження – перший видаток» (ФІФО), роздрібних цін
2	Оцінка товарів на дату балансу	відображаються за найменшою з двох оцінок: первинною вартістю або чистою вартістю реалізації	оцінюються за меншою з таких двох величин: собівартість та чиста вартість реалізації
3	Чиста вартість реалізації	очікувана ціна реалізації товарних запасів в умовах звичайної діяльності за вирахуванням очікуваних витрат на завершення їх реалізацію	попередньо оцінена ціна продажу у звичайному ході бізнесу мінус попередньо оцінені необхідні для здійснення продажу

Джерело: складено автором на підставі [6; 7].

Таблиця 2. Значення способів оцінки запасів у момент їх вибуття

№ з/п	П(С)БО 9 «Запаси»	МСБО 2 «Запаси»
1	Ідентифікованої собівартості – оцінюються товарні запаси для спеціальних замовлень і проектів, а також товарні запаси, які не можуть замінити одне одного	Конкретної ідентифікації – собівартість одиниць незасмозамінних товарних запасів та таких, що призначені для конкретних проектів
2	Середньозваженої собівартості – проводиться щодо кожної одиниці товарних запасів шляхом ділення суми вартості залишку таких запасів на початок звітного місяця і вартості одержаних у звітному місяці на суму їх кількості на початок звітного місяця і одержаних у звітному місяці	Середньозваженої собівартості – собівартість кожної одиниці товарів визначається із середньозваженої собівартості подібних одиниць на початок періоду та собівартості подібних одиниць, що були придбані або вироблені протягом періоду
3	ФІФО – базується на припущенні, що товари реалізуються у тій послідовності, в якій вони надходили на підприємство (відображені у бухгалтерському обліку), тобто запаси, які першими відпускаються у продаж та інше вибуття, оцінюються за собівартістю перших за часом придбаних запасів	ФІФО – припускає, що одиниці запасів, які були придбані першими, продаються першими, а отже, одиниці, які залишаються в запасах на кінець періоду, є тими, що були придбаними останніми
5	Ціни продажу – собівартість реалізованих товарів визначається як різниця між продажною (роздрібною) вартістю реалізованих товарів і сумою торговельної націнки на ці товари	Роздрібних цін – собівартість товарних запасів визначається шляхом зменшення вартості продажу товарів на відповідний відсоток валового прибутку

Джерело: складено автором на підставі [6; 7].

Таблиця 3. Умови оцінки товарів за цінами продажу і за вартістю придбання

№ з/п	Спосіб оцінки товарів	Умови
1	Оцінка товарів за цінами продажу	1. Тільки для компаній роздрібною торговельної сфери. 2. За умови постійного відсотка торгової націнки. 3. За потреби зменшення трудомісткості процедур в обліку й підвищення оперативності проведення інвентаризації складу. 4. Потреба в посиленні контролю за реалізацією товарних запасів нижче собівартості
2	Оцінка товарів за вартістю придбання	1. Наявні підрозділи не тільки роздрібною торгівлі, а і оптової. 2. Присутня широка номенклатура товарних запасів з суттєвими відмінностями у відсотку торгової націнки. 3. Широкого застосовується практика знижок. 4. Для організацій з домінуючою кількістю іноземців серед користувачів звітності даного суб'єкта господарювання, оскільки оцінка за цінами продажу відсутня у міжнародній практиці

Джерело: складено автором на підставі [6; 7].

Однак у міжнародній практиці зовсім відсутнє поняття первинної вартості товарів, хоча поряд із цим існує визначення витрат на їх придбання й інші [55]. Деталізація національних варіантів структури первинної вартості таких активів сприяє здійсненню більш достовірної оцінки товарних запасів торговельним підприємством.

В обох законодавчих стандартах зазначено приналежність суми транспортно-заготівельних витрат (далі — ТЗВ) до первинної вартості товарних запасів, проте їх дефініція в нормативних актах відсутня. Склад ТЗВ у національному нормативно-правовому забезпеченні облікового процесу товарів для підприємств торгового сектору подано на рисунку 2.

Водночас у законодавчих документах не міститься порядок відображення ТЗВ залежно від виду доставки товарних запасів (власним чи стороннім транспортом). Відсутнє таке розмежування ТЗВ і в Податковому кодексі України [8]. Так, ТЗВ можуть обліковуватися двома способами, а саме: прямим включенням до первинної вартості кожної

Таблиця 4. Варіанти оцінки реалізації товарних запасів за методом середньозваженої собівартості

№ з/п	Спосіб оцінки запасів	Характеристика
1	Оцінка за щомісячною середньозваженою собівартістю	Проводиться щодо кожної одиниці товарів діленням суми вартості залишку запасів на початок звітної місяця і вартості отриманих у звітному місяці на сумарну кількість запасів на початок звітної місяця і одержаних у звітному місяці
2	Оцінка за періодичною середньозваженою собівартістю запасів	Проводиться щодо кожної одиниці запасів діленням суми залишку запасів на дату операції на сумарну кількість запасів на дату операції з їх реалізації

Джерело: складено автором на підставі [6].

конкретної одиниці товарних запасів за умови їх точного розподілу або обліком на окремому субрахунку із збільшенням собівартості реалізованих товарів за середнім відсотком.

Обидва стандарти також містять у собі склад витрат, які визнаються витратами суб'єкта господарювання торговельного сектору та не включаються до вартості товарів (рис. 3). Проте і в їх переліку наявні відмінності, зокрема в національному стандарті передбачено не включення фінансових витрат та нестач до вартості товарних запасів на торговельному підприємстві.

Продовжуючи аналіз національних та міжнародних положень бухгалтерського обліку товарних запасів у визначенні методичних аспектів облікового процесу таких активів, можна спостерігати спільні моменти:

— оцінювання товарних запасів на дату балансу;

— оцінка товарних запасів у разі їх вибуття.

Водночас у цих методичних засадах вживається термін "чиста вартість реалізації", визначення якої є ідентичним як на міжнародному, так і на національному рівнях. Характеристика вимог щодо досліджуваних аспектів обліку товарів на торговельному підприємстві в національному і міжнародному стандартах подана у таблиці 1.

Відповідно до П(С)БО 9 "Запаси" [6] призначення та умови використання товарних запасів повинні визначатися самостійно торговельним підприємством. Для забезпечення оперативного й правильного обліку товарних запасів на підприємстві торговельного сектору необхідно більш детально розглянути сутність методів оцінки товарів у момент їх вибуття.

Так, вибір оптимального способу оцінювання товарних запасів є важливою передумовою в організації облікового процесу таких активів, оскільки він має вплив на точність фінансових результатів торговельного підприємства та обсяг його прибутку й витрат. Сутність даних методів, що зазначені національним та міжнародним стандартами, розкриті у таблиці 2.

Таким чином, кращим варіантом оцінки товарних запасів на торговельному підприємстві може бути метод цін продажу, оскільки наявна єдина торговельна націнка для всього асортименту товарів чи їх груп при великих обсягах різних типів таких запасів. Проте такий спосіб можливий тільки для організацій роздрібно-торговельної сфери й у разі обліку товарних запасів за

Таблиця 5. Вимоги щодо розкриття інформації про товари у звітності

№ з/п	Назва документа	Перелік вимог
1	МСБО 2 «Запаси»	1. Облікова політика, з урахуванням використаних формул собівартості. 2. Загальна балансова вартість товарних запасів та згідно з класифікаціями, прийнятими для компанії. 3. Балансова вартість товарів, які відображені за чистою вартістю реалізації з вирахуванням витрат на продаж. 4. Сума товарних запасів, що визнані як витрати протягом періоду. 5. Сума часткового списання товарних запасів, визнана як витрати протягом періоду у разі їх реалізації. 6. Сума сторнування часткового списання, визнана як зменшення суми як витрат періоду у разі їх реалізації. 7. Події щодо сторнування часткового списання товарів у разі їх реалізації. 8. Балансова вартість товарів, переданих під заставу для гарантії зобов'язань
2	П(С)БО 9 «Запаси»	1. Методи оцінки запасів. 2. Облікова вартість запасів у розрізі окремих класифікаційних груп. 3. Облікова вартість запасів, що відображені за чистою вартістю продажу. 4. Облікова вартість запасів, переданих у переробку, на комісію, в заставу. 5. Сума збільшення чистої вартості реалізації, за якою проведена оцінка запасів

Джерело: складено автором на підставі [6; 7].

продажними цінами, а не первісною вартістю. При цьому в обліку за таким методом використовується спеціальний аналітичний субрахунок "Торговельна націнка" [9], на якому відображається різниця між купівельною та роздрібною ціною.

Порівняння умов застосування зазначених способів оцінки товарних запасів за продажними цінами й первинною вартістю наведено у таблиці 3.

Отже, зручність варіанта оцінки за продажними цінами полягає в рівнянні собівартості реалізованих товарів сумі прибутку від їх продажу. Однак для формування фінансових результатів необхідно, щоб була визначена фактична собівартість реалізованих товарів, яка також вимагає проведення важкого розрахунку суми торговельної націнки на залишок запасів в кінці звітної періоду торговельного підприємства.

В інших випадках реалізацію запасів у вигляді товарів торговельними підприємствами можна здійснювати за іншими методами. Для невзаємозамінних запасів

та товарів для спеціальних проектів підприємства торгової сфери можуть використовувати спосіб ідентифікованої собівартості, а коли неможливе здійснення поб'єктної ідентифікації витрат, то використовуються методи ФІФО та середньозваженої собівартості. Характеристика варіантів оцінки реалізації товарних запасів торговельним підприємством за методом середньозваженої собівартості подано у таблиці 4.

Так, метод середньозваженої собівартості широко використовується комп'ютеризованими комплексними системами обліку товарних запасів, хоча він і не відрізняється від способу ФІФО у разі відносно низької інфляції та високої оборотності запасів. Останнім методичним аспектом обліку товарних запасів виступає розкриття відповідної інформації в фінансовій звітності підприємства (табл. 5).

Так, за результатами аналізу вимог національного й міжнародного стандартів щодо цієї засади, спостерігається неповна ідентичність, оскільки МСБО 2 "Запаси" [7] додатково передбачає висвітлення в звітності сум часткового списання товарних запасів як витрат даного періоду у разі їх продажу та сум сторнування таких часткових списань торговельним підприємством.

ВИСНОВКИ

Таким чином, національні методичні аспекти облікового процесу товарних запасів торговельних підприємств є майже уніфікованими до міжнародних, проте і нині наявні не врегульовані відмінності, які створили неузгодженість в законодавчих актах та ускладнюють провадження облікової роботи такої ділянки. Наприклад, облік товарів, термін зберігання яких більше одного року на підприємстві у зв'язку відсутністю попиту на цей вид та неможливістю їх реалізувати, а також зворотна тара тощо. Для усунення проблемних питань слід проводити й подальшу гармонізацію в законодавчо-правовій базі, як на державному рівні, так і на рівні торговельного підприємства.

Література:

1. Jayanth S., Poorvi M.B., & Sunil M.P. (2017). Inventory management system using IoT. In Proceedings of the First International Conference on Computational Intelligence and Informatics (pp. 201—210). Springer, Singapore.
2. Kogan K., Venturi B., & Shnaiderman M. (2017). The effect of uncertainty on production-inventory policies with environmental considerations. *IEEE Transactions on Automatic Control*, 62 (9), pp. 4862—4868.
3. Drobyazko S. (2018). Accounting management of enterprises' own of in the conditions of legislative changes. *Economics and Finance*, 10, 4—11.
4. Drobyazko S. (2018). Features of tourism services accounting structuring in the information-oriented society. *Economics and Finance*, Volume, 6, 44—49.
5. Drobyazko S., Okulich-Kazarin V., Rogovyi A., Goltvenko O., Marova S. (2019). Factors of Influence on the Sustainable Development in the Strategy Management of Corporations. *Academy of Strategic Management Journal*. Volume 18, Special Issue 1 (Title: Strategic

Research Directions), 2019. URL: <https://www.abacademies.org/articles/Factors-of-influence-on-the-sustainable-development-in-the-strategy-management-of-corporations-1939-6104-18-SI-1-439.pdf>

6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 "Запаси" від 20.10.1999 р. № 246. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>

7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 2 "Запаси". URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_021

8. Податковий кодекс України. Закон від 02.12.2010 №2755-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page2>

9. Toyasaki F., Arian E., Silbermayr L., & Falagara Sigala I. (2017). Disaster relief inventory management: Horizontal cooperation between humanitarian organizations. *Production and Operations Management*, 26 (6), 1221—1237.

References:

1. Jayanth, S. Poorvi, M. B. and Sunil, M. P. (2017), "Inventory management system using IoT", *Proceedings of the First International Conference on Computational Intelligence and Informatics*, Springer, Singapore, pp. 201—210.
2. Kogan, K. Venturi, B. and Shnaiderman, M. (2017), "The effect of uncertainty on production-inventory policies with environmental considerations", *IEEE Transactions on Automatic Control*, vol. 62(9), pp. 4862—4868.
3. Drobyazko, S. (2018), "Accounting management of enterprises' own of in the conditions of legislative changes", *Economics and Finance*, vol. 10, pp. 4—11.
4. Drobyazko, S. (2018), "Features of tourism services accounting structuring in the information-oriented society", *Economics and Finance*, Vol. 6, pp. 44—49.
5. Drobyazko S. Okulich-Kazarin V. Rogovyi A. Goltvenko O. and Marova S. (2019), "Factors of Influence on the Sustainable Development in the Strategy Management of Corporations", *Academy of Strategic Management Journal*, vol. 18, Special Issue 1 (Title: Strategic Research Directions), available at: <https://www.abacademies.org/articles/Factors-of-influence-on-the-sustainable-development-in-the-strategy-management-of-corporations-1939-6104-18-SI-1-439.pdf> (Accessed 15 Dec 2019).
6. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "Accounting Standard 9 "Inventories", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99> (Accessed 15 Dec 2019).
7. Ministry of Finance of Ukraine (2012), "International Accounting Standard 2 "Inventories", available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_021 (Accessed 15 Dec 2019).
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 15 Dec 2019).
9. Toyasaki, F. Arian, E. Silbermayr, L. and Falagara Sigala, I. (2017), "Disaster relief inventory management: Horizontal cooperation between humanitarian organizations", *Production and Operations Management*, vol. 26 (6), pp. 1221—1237.

Стаття надійшла до редакції 24.12.2019 р.

О. В. Кузьменко,
 д. е. н., професор, завідувач кафедри економічної кібернетики,
 Сумський державний університет
 ORCID ID: 0000-0001-8575-5725

Г. М. Яровенко,
 к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної кібернетики,
 Сумський державний університет
 ORCID ID: 0000-0002-8760-6835

А. О. Бойко,
 к. е. н., доцент кафедри економічної кібернетики,
 Сумський державний університет
 ORCID ID: 0000-0002-1784-9364

С. В. Миненко,
 аспірант кафедри економічної кібернетики,
 Сумський державний університет
 ORCID ID: 0000-0003-3998-9031

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.11

РОЗРОБКА ІНТЕРФЕЙСІВ АВТОМАТИЗОВАНОГО МОДУЛЮ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ*

О. Kuzmenko,
 Doctor of Economic Sciences, Professor,
 Head of the Economic Cybernetics Department, Sumy State University

Н. Yarovenko,
 PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor
 of the Economic Cybernetics Department, Sumy State University

А. Boiko,
 PhD in Economics, Associate Professor of the Economic
 Cybernetics Department, Sumy State University

С. Mynenko,
 postgraduate student of the Economic Cybernetics Department,
 Sumy State University

DEVELOPMENT OF INTERFACES FOR THE MODULE OF AUTOMATED FINANCIAL MONITORING

Статтю присвячено актуальному питанню боротьби з відмиванням коштів, отриманих нелегальним шляхом або в результаті фінансування тероризму. Дієвим інструментом боротьби виступає фінансовий моніторинг, який забезпечується на рівні економічного агента та на державному рівні. Авторами було зазначено, що для підвищення ефективності системи фінансового моніторингу є нагальна потреба в його автоматизації. З цієї метою було розроблено UML-діаграми, які моделюють процес комунікації між користувачами системи та автоматизованою інформаційною системою. В роботі представлено діаграму взаємодії користувачів через інтерфейс системи у процесі здійснення внутрішнього фінансового моніторингу економічними аген-

* Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проектом "Розробка прототипу автоматизованого модуля фінансового моніторингу діяльності економічних агентів для протидії легалізації кримінальних доходів" (№ держреєстрації 0119U103189). Роботу підготовлено в межах виконання НДР "Кібербезпека в боротьбі з банківськими шахрайствами: захист споживачів фінансових послуг та зростання фінансово-економічної безпеки України" (№ держреєстрації 0118U003574).

тами та діаграму взаємодії користувачів через інтерфейс системи у процесі здійснення фінансового моніторингу банком. Це дозволило розробити з використанням програмного забезпечення Bizagi Studio прототип користувацького інтерфейсу, який автоматично на основі бізнес-правил виводить результати фінансового моніторингу для працівника, що здійснює внутрішній моніторинг економічного агента, та користувацький інтерфейс із результатами фінансового моніторингу для банківського працівника. Діаграми також показують, як відбуватиметься взаємодія між економічним агентом та Державним фінансовим моніторингом, що враховано в користувацькому інтерфейсі. Представлені в роботі розробки враховують можливості перевірки операцій за багатьма критеріями, інтеграції з різними інформаційними системами, здійснення постійних перевірок, урахування норм законодавства, використання бізнес-правил та бізнес-логіки. Їх практична реалізація сприятиме незалежності процесу моніторингу від дій користувача та більш ефективному виявленню операцій, за якими існує ризик відмивання грошей.

The article is devoted to the urgent issue of fighting against the laundering of money obtained illegally or as a result of the terrorism financing. An effective instrument of struggle is financial monitoring, which is provided at the level of economic agents and at the state level. The authors noted that to increase the effectiveness of the financial monitoring system, there is a need for its automation. For this purpose, it has been developed UML diagrams that show the communication process between users of the system and the automated information system. The paper presents an user interaction diagram which acts through the system interface in the process of internal financial monitoring of economic agents and a user interaction diagram which acts through the system interface in the process of bank financial monitoring. It allowed us to develop a prototype of an user interface that automatically displays financial monitoring results for an employee who carries out internal monitoring of an economic agent and an interface with financial monitoring results for a bank employee. Prototypes were developed using Bizagi Studio software. They reflect the monitoring results, which are automatically generated based on the business rules proposed in the article. Business rules are built using the main verification criteria — 10 criteria for economic agents and 13 for banks. The diagrams also show how the interaction between the economic agent and the State Financial Monitoring will occur, which is reflected in the user interface. The developments presented in the work take into account the possibilities of operations' verification according to many criteria, integration with various information systems, permanent inspections, legislation, using business rules and business logic. Their practical implementation will contribute to the independence of the monitoring process from user actions and more effective identification of transactions for which there is a risk of money laundering. The work was carried out as part of a grant from the President of Ukraine, and in the future it is planned to develop and implement a software of the prototype.

Ключові слова: інтерфейс, прототип, автоматизований модуль, фінансовий моніторинг, економічний агент, Державний фінансовий моніторинг, легалізація коштів.

Key words: interface, prototype, automated module, financial monitoring, economic agent, state financial monitoring, legalization of funds.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процес легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом або в результаті фінансування тероризму, негативно впливає на економіку будь-якої держави, що відображається у формуванні несприятливого інвестиційного клімату та зменшенні податкових надходжень до бюджету країни. Тому актуальною задачею для будь-якої країни є протидія даному процесу. Головним інструментом боротьби з легалізацією коштів є система Державного фінансового моніторингу, яку в Україні представлено двома рівнями — первинним фінансовим моніторингом, що здійснюється економічними агентами, та державним моніторингом, представленим державними органами, в компетенції яких входить здійснення фінансового моніторингу на законодавчому рівні.

Для забезпечення ефективності процесу фінансового моніторингу є нагальна необхідність у автоматизації цього процесу як на рівні держави, так й на рівні економічного агента. На сьогодні процес автоматизації фінансового моніторингу забезпечується тільки на рівні формування, передачі та обробки повідомлень від суб'єктів моніторингу. Але проблема, на наш погляд, полягає в тому, що на практиці відсутня автоматизація самого процесу моніторингу, тобто його здійснення економічними агентами відбувається вручну. При чому він носить періодичний характер. Також у реальності особа, яка здійснює моніторинг, може бути пов'язаною особою, або мати фінансовий інтерес у результатах його здійснення. Тобто відсутність відповідних програмних засобів під час здійснення моніторингу сприяє тому, що

на цей процес може вплинути людський чинник, який робить залежним результати перевірок від зацікавленості користувачів.

У процесі проведеного дослідження, яке здійснювалося колективом авторів в рамках гранту Президента України за конкурсним проектом "Розробка прототипу автоматизованого модуля фінансового моніторингу діяльності економічних агентів для протидії легалізації кримінальних доходів", було запропоновано організацію чотирьохрівневої автоматизованої системи фінансового моніторингу. Основною метою цієї системи є забезпечення автоматизації на всіх рівнях організації фінансового моніторингу — рівні суб'єктів первинного моніторингу (економічних агентів), банків, Державного фінансового моніторингу, Державних правоохоронних органів. Організація такої системи передбачає обов'язкове автоматизоване здійснення фінансового моніторингу економічних агентів. Тому було запропоновано створити прототип автоматизованої системи, основна мета якої — це автоматизоване здійснення внутрішнього моніторингу економічними агентами, перевірка джерела доходів економічних агентів через платіжну систему "Клієнт-Банк" та автоматизований моніторинг банківськими установами транзакцій, що здійснюються суб'єктами господарювання. Виходячи з потреб розробки запропонованих процесів, є необхідність у проектуванні користувацького інтерфейсу, який сприятиме ефективній взаємодії користувачів -працівників, що здійснюють фінансовий моніторинг, та автоматизованої інформаційної системи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема, пов'язана з дослідженням напрямів протидії процесу відмивання коштів, отриманих незаконним шляхом або в результаті тероризму, активно досліджується теоретиками та практиками, оскільки її вирішення є досить актуальним. Так, концептуальні роботи в цьому напрямі належать таким вченим, як Васильєва Т., Леонов С., Люльов О., Кириченко К., які в своїй роботі спостерігають вплив на загальний економічний розвиток країни різних дисбалансів, а саме процес відмивання грошей та фінансування тероризму [1]. Крім того, автори Леонов С.В. [2] та Васильєва Т.А. [3] оцінюють ступінь впливу процесу відмивання грошей на фінансовий сектор та макроекономічну стабільність у країнах з низьким та середнім доходом.

Ряд зарубіжних та українських вчених проводили свої дослідження щодо використання математичних методів для підвищення ефективності фінансового моніторингу з метою забезпечення ним протидії легалізації коштів. Так, у цьому напрямі можна виділити роботи: Бойка А.О., Кузьменко О.В., Боженко В.В. [4], Мазлумфарда Х., Гленса В. [5], Субеха М.А., Яровенко Г.М. [6], Діна Дж., Сиявської О., Миненка С. [7], Кіріченко Л., Радівілової Т., Карлсон А. [8] та інших.

На особливу увагу заслуговують роботи фахівців у галузі автоматизації фінансового моніторингу, які було присвячено розробці окремих компонентів інформаційних систем, алгоритмів, інтерфейсів, тощо. В цьому напрямі, на відміну від українських науковців, закордонні вчені працюють протягом останніх десяти років,

оскільки потреба в автоматизації процесу моніторингу з'явилася досить давно. Так, можна виділити роботи: Калдера Х., Хейна Д. та Шерлока К. [9], Колхаткара Д., Фатнані С., Яо Ю. та Мацумото К. [10], Коельо Р., Де Сімоні М. та Преніо Дж. [11], Йонг Лі [12] та інших.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розробка концептуального підходу до створення прототипу інтерфейсу автоматизованого модуля фінансового моніторингу з метою більш ефективного виявлення операцій, які мають ознаки незаконної.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі проектування користувацького інтерфейсу дуже важливо, щоб розробник розумів, який функціонал виконуватиме інтерфейс, для яких користувачів він розробляється, які зв'язки повинні бути між користувацькими формами, яким чином відбуватиметься інтеграція в програмно-інформаційному середовищі.

Також під час розробки інтерфейсу необхідно враховувати, що він повинен сприяти підвищенню відповідальності користувача за введену інформацію, полегшенню роботи, зниженню стресу і зменшенню імовірності завдання шкоди від людських помилок [13, с. 10]. Інтерфейс може впливати на характер тих рішень, які приймає відповідальна особа-користувач, прискорювати час прийняття рішення, покращувати або погіршувати його якість [14, с. 85].

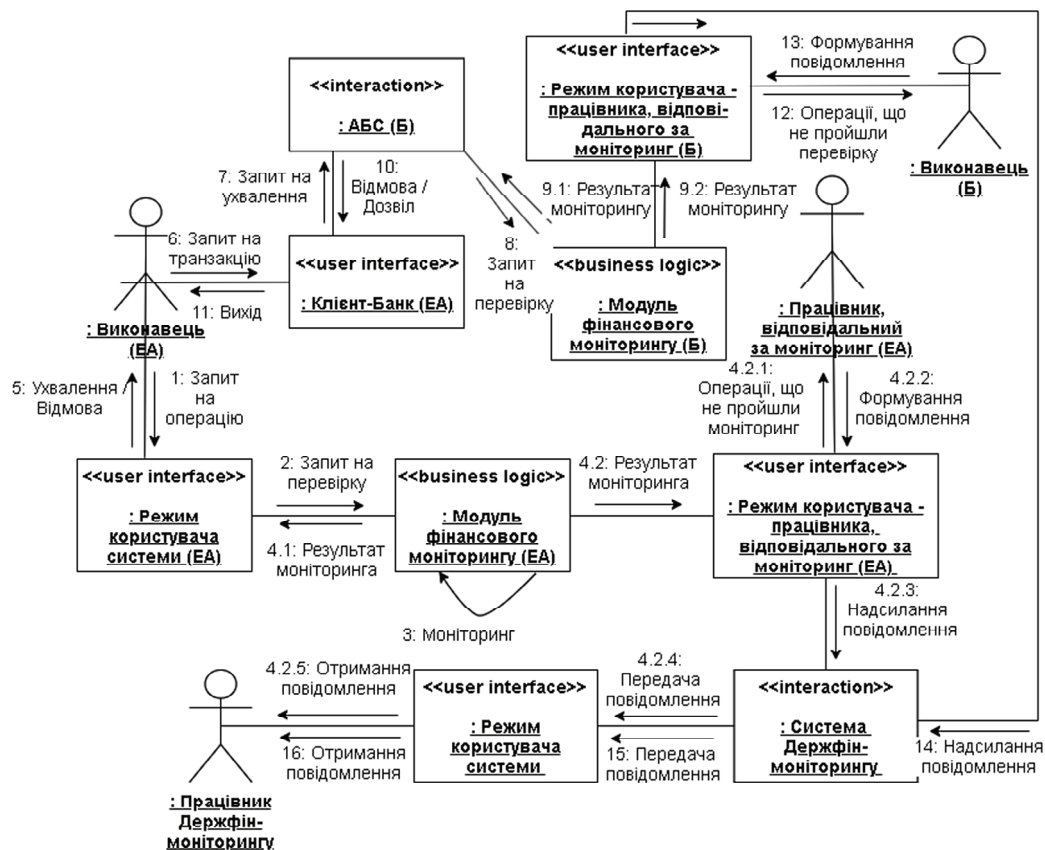
При проектуванні інтерфейсу важливо, щоб він відповідав певним вимогам [14, с. 85—86]:

- адаптивності — інтерфейс повинен бути сумісним з потребами та можливостями користувачів;
- достатності — інтерфейс повинен забезпечувати допустимі запити користувачів та надавати однозначний та зрозумілий результат;
- дружності — простота у використанні інтерфейсу;
- гнучкості — можливість адаптувати інтерфейс до вирішення будь-якої задачі.

З метою створення прототипу інтерфейсу використаємо методологію UML (Unified Modeling Language), яка є уніфікованою мовою моделювання та досить розповсюджена серед фахівців в галузі розробки програмного забезпечення. Також вона застосовується для моделювання бізнес-процесів, проектування програмного забезпечення, відображення організаційних структур.

Для відображення взаємодії користувачів через інтерфейс автоматизованої інформаційної системи фінансового моніторингу доцільно використати UML-діаграму комунікацій, яка показує, як взаємодіють об'єкти разом із повідомленнями в системі та переходять від одного до іншого. Основне призначення діаграм комунікацій (зв'язку) — це [15]:

- відображення модельного повідомлення, яке проходить між об'єктами або ролями, що забезпечують функціональність випадків здійснення операцій;
- формування модельних механізмів в архітектурному дизайні системи;

ЕА — економічний агент; Б — банк; АБС — автоматизована банківська система.

Рис. 1. UML-діаграма взаємодії користувачів через інтерфейс системи у процесі здійснення фінансового моніторингу економічними агентами

— моделювання альтернативних сценаріїв чи операцій, що передбачають співпрацю різних об'єктів та взаємодій;

— підтримка ідентифікації об'єктів (класів), їх атрибутів (параметрів повідомлення) та операцій (повідомлень), які беруть участь у випадках використання.

Користувацький інтерфейс інформаційної системи представляє собою екранні форми для введення інформації користувачем та виведення результатної інформації. Оскільки запропонована авторами система передбачає автоматизоване здійснення моніторингу без участі користувача, то він тільки отримуватиме форму з результатами моніторингу. На рисунку 1 представлена UML-діаграма взаємодії користувачів через інтерфейс системи, яка поєднує внутрішній моніторинг економічного агента та моніторинг транзакцій, що здійснюються за допомогою системи "Клієнт-Банк".

На рисунку 1 виконавець, який здійснює поточні операції економічного агента, заходить через свій користувацький інтерфейс до інформаційної системи економічного агента. В процесі здійснення операції, система автоматично генерує запит на її перевірку у модулі внутрішнього фінансового моніторингу. Моніторинг відбувається з використанням вбудованої бізнес-логіки, яку було реалізовано через бізнес-правила, відображені в формулах 1—2 [16].

Для відображення бізнес-логіки самого процесу перевірки використовується формула 1:

*IF [Condition of Verification_1 ≠ Criteria of Verification_1] THEN [Risk = 1]
ELSE [Risk = 0]*

*IF [Condition of Verification_N ≠ Criteria of Verification_N] THEN
[Risk = 1] ELSE [Risk = 0].* (1),

де: *Condition of Verification_1* — умова перевірки операції на відповідність критерію 1;

Condition of Verification_N — умова перевірки операції на відповідність критерію N;

N — номер критерію перевірки від 1 до 10;

Criteria of Verification_1 — перший критерій, обраний для перевірки операції на предмет існування ризику відмивання грошей;

Criteria of Verification_N — критерій N, обраний для перевірки операції на предмет існування ризику відмивання грошей;

Risk = 1 — наявність ризику відмивання грошей;

Risk = 0 — відсутність ризику відмивання грошей.

В якості критеріїв перевірки для економічних агентів виступають: достовірність інформації клієнта; відповідність діяльності клієнта законодавству; наявність у "чорному списку"; законність джерела надходження коштів; позитивна історія; наявність пов'язаних осіб; належність країни здійснення операції до офшорної зони; наявність змін в умовах договору; сумісність IP-адреси; вартість, більша 150000 грн.

Client's ID:	123
Transaction ID:	123
Date of Transaction:	M/d/yyyy
Information authenticity about clients: ☐ Yes ☐ No	Availability of connected people: ☐ Yes ☐ No
Information about illegal activity: ☐ Yes ☐ No	The country affiliation to the offshore zone: ☐ Yes ☐ No
The risk of being in the customer blacklist: ☐ Yes ☐ No	Availability of changes in the contract terms: ☐ Yes ☐ No
Lack of financial documents to verify the source of income: ☐ Yes ☐ No	The IP-address is compatible: ☐ Yes ☐ No
The positive story about a client: ☐ Yes ☐ No	The risk of exceeding the amount of 150.000UAH: ☐ Yes ☐ No
Result of Monitoring (Yes - Positive Result; No - Negative Result): ☐ Yes ☐ No	Send a message to State Financial Monitoring: ☐ Yes ☐ No

Рис. 2. Користувачський інтерфейс з результатами внутрішнього фінансового моніторингу для працівника, що здійснює моніторинг економічного агента

Для отримання загального результату моніторингу використовується наступне бізнес-правило (формула 2):

$$IF [Verification_1 = 1 OR Verification_2 = 1 OR Verification_3 = 1 OR Verification_4 = 1 OR Verification_5 = 1 OR Verification_6 = 1 OR Verification_7 = 1 OR Verification_8 = 1 OR Verification_9 = 1 OR Verification_{10} = 1] THEN ["YES" Risk AND Reject operation] ELSE ["NO" Risk AND Accept Operation] \quad (2),$$

де: $Verification_{1,2,...,10}$ — результат кожної перевірки на відповідність або невідповідність критерію перевірки;

"YES" Risk AND Reject operation — рішення, коли існує ризик відмивання грошей та відхилення угоди;

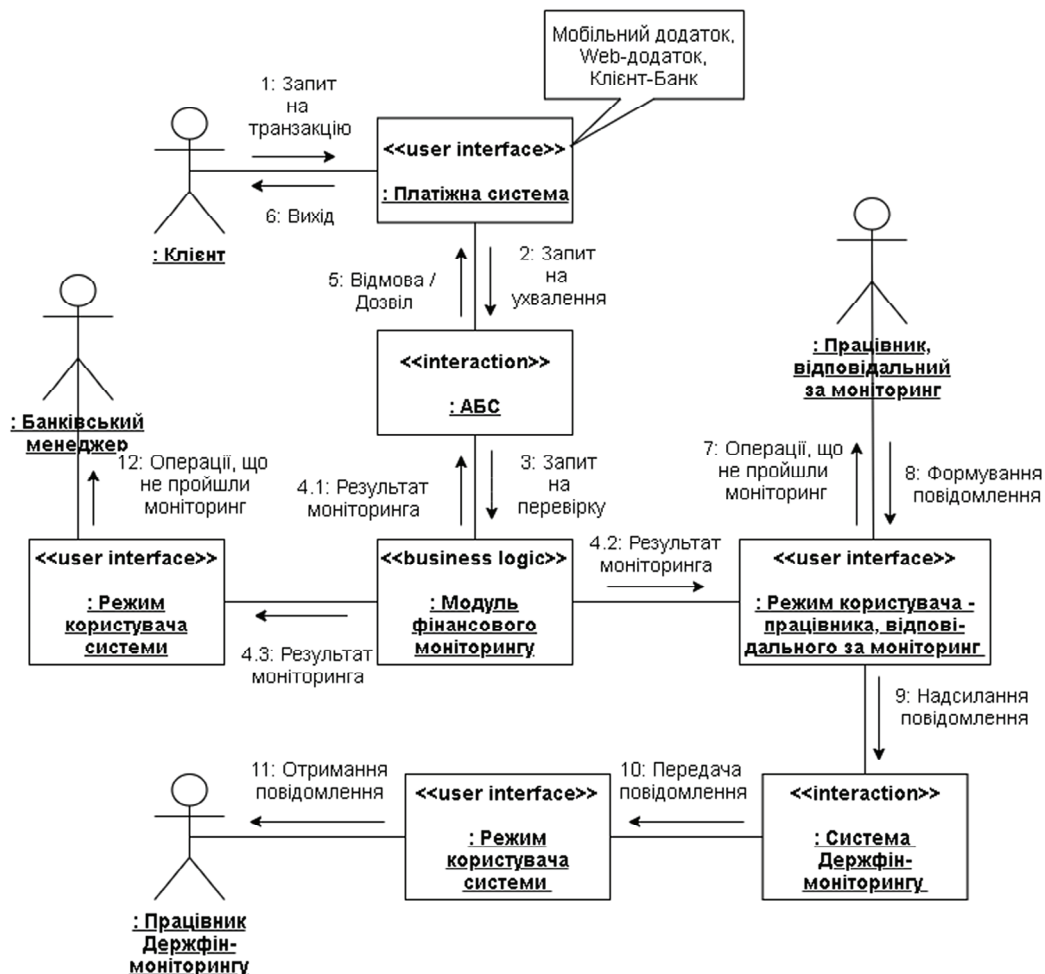

Рис. 3. UML-діаграма взаємодії користувачів через інтерфейс системи у процесі здійснення фінансового моніторингу банком

Client's ID:	123
Transaction ID:	123
Date of Transaction:	M/d/yyyy
The criticality of the client's risk level: ☒ Yes ☐ No	The risk of client type: ☒ Yes ☐ No
The risk of evading financial monitoring: ☒ Yes ☐ No	The risk of income irregularity: ☒ Yes ☐ No
The risk of inconsistency the financial condition: ☒ Yes ☐ No	The risk of inconsistency client's cash flow: ☒ Yes ☐ No
The risk of enrollment from a large number of partners: ☒ Yes ☐ No	The remote services risk: ☒ Yes ☐ No
The royalties risk: ☒ Yes ☐ No	The currency risk: ☒ Yes ☐ No
The loan default risk: ☒ Yes ☐ No	The risk of exceeding the amount of 150.000UAH: ☒ Yes ☐ No
The risk of IP-addresses incompatibility: ☒ Yes ☐ No	
Result of Monitoring (Yes - Positive Result; No - Negative Result): ☒ Yes ☐ No	Send a message to State Financial Monitoring: ☒ Yes ☐ No

Рис. 4. Користувачський інтерфейс з результатами фінансового моніторингу банку для працівника, що здійснює моніторинг

"NO" Risk AND Accept Operation — рішення, коли немає ризику відмивання грошей і операція здійснюється.

У результаті обробки інформації за допомогою бізнес-правил, модуль генерує користувачу результати перевірки, які також надходять й до працівника, що здійснює внутрішній фінансовий моніторинг економічного агента (див. рис. 1). Інтерфейс результатної форми, яку отримує працівник, що здійснює фінансовий моніторинг, представлено на рисунку 2. Прототип форми інтерфейсу було розроблено за допомогою програмного продукту Bizagi Studio [17].

Після отримання результатів моніторингу, працівник формує автоматичне повідомлення з його результатами та надсилає повідомлення до Державного фінансового моніторингу (див. рис. 1 та 2).

На рисунку 1 передбачено реалізацію варіанту, коли здійснюється додаткова перевірка через систему "Клієнт-Банк". Це відбуватиметься у випадку виконання банківської транзакції, коли користувач повинен вказати джерело походження коштів та завантажити відповідні фінансові документи, що підтверджують його законність. Під час здійснення транзакції через "Клієнт-Банк", система звертається до автоматизованої банківської системи, яка активує вже модуль фінансового моніторингу банку. У разі відсутності джерела походження коштів та підтверджувальних документів або їх невідповідності, незаконності, система відмовляє у здійсненні транзакції економічному агенту, а інформація про дану операцію надходить до працівника, відповідального за фінансовий моніторинг у банку, який також формує повідомлення та надсилає його до Державного фінансового моніторингу.

Для наступного рівня моніторингу, який здійснюється банком, запропоновано схему взаємодії користувачів через інтерфейс системи у процесі здійснення фінансового моніторингу, яку розроблено у вигляді UML-діаграми комунікацій (рис. 3).

Коли клієнт (фізична чи юридична особа) здійснює транзакцію через мобільні додатки, Web-додатки або платіжні системи, до автоматизованої банківської системи надходить запит на перевірку у модулі фінансового моніторингу. Перевірка у модулі відбувається за бізнес-логікою, представленою формулами 1—2. Але в цьому випадку критеріїв перевірки використовується 13: тип клієнта; критичний рівень ризику; відповідність транзакцій фінансовому стану; регулярність грошових потоків та зняття готівки; стан депозитних рахунків; наявність ознак ухилення від обов'язкового фінансового моніторингу; статус клієнта; оплата за дистанційні послуги; розрахунки за роялті; перекази на валютний картрахунок; повернення позик на коштовні товари, нерухомість; сумісність IP-адрес; вартість транзакцій, що перевищує 150000 грн

У разі, якщо транзакція не пройшла перевірку за усіма критеріями, система генерує повідомлення з результатами моніторингу, яке надходить до працівника банку, що здійснює моніторинг (рис. 4).

Працівник формує повідомлення про результати моніторингу для тих операцій, які не пройшли перевірку, або для яких існує ризик легалізації коштів. Після цього він надсилає таке повідомлення до Державного фінансового моніторингу.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність проведеного дослідження є значною для діяльності економічних агентів, оскільки процес моніторингу є досить трудомістким, що відображається в необхідності обробки значної кількості інформації. Застосування сучасних автоматизованих інформаційних систем та технологій, а також інструментів для їх розробки, дозволить суб'єктам моніторингу здійснювати його швидко, якісно, повно та ефективно. Перенесення функцій перевірки з працівника на автоматизований

модуль фінансового моніторингу сприятиме усуненню впливу людини на результати моніторингу, що знизить ймовірність прояву корумпованої складової в діяльності економічних агентів. Тому цей фактор було враховано при розробці прототипу інтерфейсів для модулю автоматизованого фінансового моніторингу.

Запропоновані прототипи інтерфейсів для користувачів також враховують такі основні вимоги: перевірка операцій за багатьма критеріями; інтегрованість з різними інформаційними системами; можливість здійснення постійних перевірок; урахування норм законодавства; застосування бізнес-правил та бізнес-логіки. Їх практична реалізація дозволить зробити моніторинг незалежним у діяльності будь-якого економічного агента та сприятиме тому, що система не буде допускати ті операції, за якими існує ризик відмивання грошей.

Надалі запропоновані прототипи планується впровадити у практичну діяльність суб'єктів первинного моніторингу, як економічних агентів, наприклад, страхових компаній, так і банків. Але цей процес є досить складним та комплексним, оскільки потребує зусиль не тільки програмістів-розробників програмного забезпечення, але й регулювання цього процесу на рівні Національного банку України та Державного фінансового моніторингу, інформаційної інтеграції на всіх рівнях фінансового моніторингу, створення єдиного корпоративного банку даних, що містять результати моніторингу всіх економічних агентів, тощо.

Література:

1. Vasylieva T., Lyeonov S., Lyulyov O., Kyrychenko K. Macroeconomic stability and its impact on the economic growth of the country. *Montenegrin Journal of Economics*. 2018. 1. P. 159—170. DOI: 10.14254/1800-5845/2018.14-1.12.
2. Lyeonov S.V., Vasylieva T.A., Lyulyov O.V. Macroeconomic stability evaluation in countries of lower-middle income economies. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2018. 1. P. 138—146.
3. Vasilyeva T.A., Leonov S.V., Lunyakov O.V. Analysis of internal and external imbalances in the financial sector of Ukraine's economy. *Actual Problems of Economics*. 2013. 12. P. 176—184.
4. Бойко А.О., Кузьменко О.В., Боженко В.В. Прогнозування соціально-економічного розвитку України з урахуванням впливу тіньових схем виведення капіталу. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: "Економіка, управління та адміністрування"*. 2018. № 4 (86). С. 8—14
5. Mazlounfard H., Glans V. The Influence of Tax Burden on the Profit of Banks in Conditions of Monopolistic Competition: Economic-Mathematical Modeling. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2017. 1. 4. P. 28—36.
6. Subeh M., Yarovenko H. Data Mining of Operations with Card Accounts of Bank Clients. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2017. 1. 4. P. 87—95.
7. Dean J., Syniavska O., Minenko S. Using economic-mathematical modeling in the study of the economic component of terrorism. *SocioEconomic Challenges*. 2017. 1. 2. P. 103—109.
8. Kirichenko L., Radivilova T., Carlsson A. Detecting cyber threats through social network analysis: short survey. *SocioEconomic Challenges*. 2017. 1. 1. P. 20—34.
9. Caldera J., Hain J., Sherlock K. Enhanced automated anti-fraud and anti-money-laundering payment system: patent US20160071108A1 United States. Filed 04.09.2015, pub. date 10.03.2016. Режим доступу: <https://patentimages.storage.googleapis.com/a7/34/0c/64cca0829ed4ea/US20160071108A1.pdf> (дата звернення: 17.12.2019).
10. Kolhatkar J., Fatnani S., Yao Yi., Matsumoto K. Multi-channel data driven, real-time anti-money laundering system for electronic payment cards: patent US8751399B2. United States. Filed 15.07.2012, pub. date 10.06.2014. — Режим доступу: <https://patentimages.storage.googleapis.com/20/52/22/4f12c579-29b368/US8751399.pdf> (дата звернення: 17.12.2019).
11. Coelho R., De Simoni M., Prenio J. Suptech applications for anti-money laundering. *FSI Insights on policy implementation*. 2019. No 18. P. 1-18. Режим доступу: <https://www.bis.org/fsi/publ/insights18.pdf> (дата звернення: 17.12.2019).
12. Yong Li. Implementation of Anti-Money Laundering Information Systems. AuthorHouse, 2016. P. 188.
13. Опорний конспект лекцій з дисципліни людино-комп'ютерна взаємодія для студентів напрямку підготовки: комп'ютерні науки // Офіційний сайт репозиторію Тернопільського національного економічного університету eTNEUIR. 2016. С. 41. Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/retrieve/ю49426/Lek.pdf> (дата звернення: 17.12.2019).
14. Бідюк П.І., Коршевнік Л.О. Проектування комп'ютерних інформаційних систем підтримки прийняття рішень: навчальний посібник. Київ: ННК "ІПСА" НТУУ "КПІ". 2010. С. 340.
15. What is Communication Diagram? // The official site "Visual Paradigm". Режим доступу: <https://www.visual-paradigm.com/guide/uml-unified-modeling-language/what-is-communication-diagram/> (дата звернення: 17.12.2019).
16. Leonov S., Yarovenko H., Boiko A., Dotsenko T. Prototyping of information system for monitoring banking transactions related to money laundering. *CEUR Workshop Proceedings*. 2019. Vol. 2422. P. 297—307.
17. Bizagi Studio — the most business-friendly and flexible process automation software // The official site of the company "Bizagi". Режим доступу: <https://www.bizagi.com/en/products/bpm-suite/studio>. (дата звернення: 17.12.2019).

References:

1. Vasylieva, T. Lyeonov, S. Lyulyov, O. and Kyrychenko K. (2018), "Macroeconomic stability and its impact on the economic growth of the country", *Montenegrin Journal of Economics*, vol. 1, pp. 159—170. DOI: 10.14254/1800-5845/2018.14-1.12.
2. Lyeonov, S.V. Vasylieva, T.A. and Lyulyov, O.V. (2018), "Macroeconomic stability evaluation in countries of lower-middle income economies", *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, vol. 1, pp. 138—146.
3. Vasilyeva, T.A. Leonov, S.V. and Lunyakov O.V. (2013), "Analysis of internal and external imbalances in the

financial sector of Ukraine's economy", Actual Problems of Economics, vol. 12, pp. 176—184.

4. Boiko, A.O. Kuzmenko, O.V. and Bozhenko, V.V. (2018), "Predicting the socio-economic development of Ukraine, taking into account the impact of shadow capital withdrawal schemes", Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: "Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia", vol. 4 (86), pp. 8—14

5. Mazlounfard, H. and Glans, V. (2017), "The Influence of Tax Burden on the Profit of Banks in Conditions of Monopolistic Competition: Economic-Mathematical Modeling", Financial Markets, Institutions and Risks, vol. 1, no. 4, pp. 28—36.

6. Subeh, M. and Yarovenko, H. (2017), "Data Mining of Operations with Card Accounts of Bank Clients", Financial Markets, Institutions and Risks, vol. 1, no. 4, pp. 87—95.

7. Dean, J., Syniavska, O. and Minenko, S. (2017), "Using economic-mathematical modeling in the study of the economic component of terrorism", SocioEconomic Challenges, vol. 1, no. 2, pp. 10—109.

8. Kirichenko, L., Radivilova, T. and Carlsson, A. (2017), "Detecting cyber threats through social network analysis: short survey", SocioEconomic Challenges, vol. 1, no. 1, pp. 20—34.

9. Caldera, J., Hain, J. and Sherlock, K. (2016), "Enhanced automated anti-fraud and anti-money-laundering payment system: patent US20160071108A1 United States. Filed 04.09.2015", available at: <https://patentimages.storage.googleapis.com/a7/34/0c/64cca0829ed4ea/US20160071108A1.pdf>, (Accessed 17.12.2019).

10. Kolhatkar, J. Fatnani, S. Yao, Yi. and Matsumoto, K. (2014), "Multi-channel data driven, real-time anti-money laundering system for electronic payment cards: patent US8751399B2. United States. Filed 15.07.2012", available at: <https://patentimages.storage.googleapis.com/20/52/22/4f12c57929b368/US8751399.pdf>, (Accessed 17.12.2019).

11. Coelho, R. De Simoni, M. and Prenio, J. (2019), "Suptech applications for anti-money laundering", FSI Insights on policy implementation, vol. 18., pp. 1-18, available at: <https://www.bis.org/fsi/publ/insights18.pdf>, (Accessed 17.12.2019).

12. Yong, Li. (2016), Implementation of Anti-Money Laundering Information Systems, AuthorHouse, Bloomington, USA.

13. The official site of Repository of Ternopil National Economic University eTNEUIR (2016), "Supporting lecture of lectures in human-computer interaction for students in the field of preparation: computer science", available at: <http://dspace.tneu.edu.ua/retrieve/49426/Lek.pdf>, (Accessed 17.12.2019).

14. Bidiuk, P.I. and Korshevniuk, L.O. (2010), Proektuvannia kompiuternykh informatsiynykh system pidtrymky pryiniattia rishen : navchalnyi posibnyk [Designing Computer Information Systems for Decision Support: A Tutorial], NNK "IPSA" NTUU "KPI", Kyiv, Ukraine.

15. The official site "Visual Paradigm" (2019), "What is Communication Diagram?", available at: [https://www.visual-paradigm.com/guide/uml-unified-modeling-](https://www.visual-paradigm.com/guide/uml-unified-modeling-language/what-is-communication-diagram/)

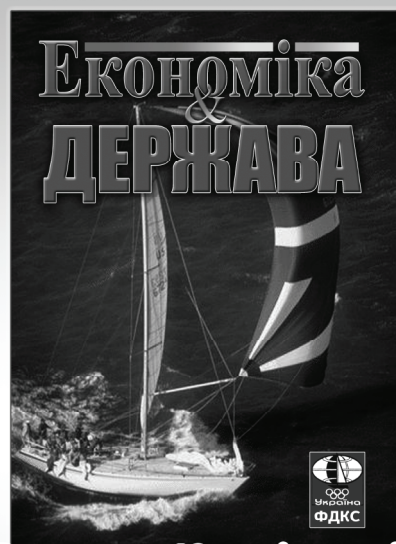
language/what-is-communication-diagram/, (Accessed 17.12.2019).

16. Leonov, S. Yarovenko, H. Boiko, A. and Dotsenko T. (2019), "Prototyping of information system for monitoring banking transactions related to money laundering", CEUR Workshop Proceedings, Vol. 2422, pp. 297—307.

17. The official site of the company "Bizagi" (2019), "Bizagi Studio — the most business-friendly and flexible process automation software", available at: <https://www.bizagi.com/en/products/bpm-suite/studio>, (Accessed 17.12.2019).

Стаття надійшла до редакції 19.12.2019 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

**наукове фахове видання України
З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ
(Категорія «Б»)**

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 657.6:657.44

*Т. О. Меліхова,
д. е. н., професор, завідувач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту
Інженерний інститут ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: 0000-0002-9934-8722*

*І. В. Феофанова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту
Інженерний інститут ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: 0000-0001-7397-8104*

*Н. А. Лісіна,
магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний інститут ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: 0000-0002-1809-9622*

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.19

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ АУДИТУ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ СИСТЕМИ ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

*T. Melikhova,
Doctor of Economic Sciences, professor of Accounting and Auditing
Department of Engineering Institute of Zaporizhzhya National University
I. Feofanova,
PhD in Economics, associate professor of Accounting and Auditing
Department of Engineering Institute of Zaporizhzhya National University
N. Lisina,
master of Engineering Institute of Zaporizhzhya National University*

IMPROVEMENT OF THE FINISHED PRODUCT AUDIT METHODOLOGY FOR IMPROVING THE ENTERPRISE ACCOUNTING SYSTEM

У сучасних умовах одним із важливіших питань фінансово-господарської діяльності виробничих підприємств є отримання прибутку, що може бути досягнуто шляхом випуску та реалізації готової продукції. Від правильності визначення собівартості готової продукції залежить фінансовий результат діяльності підприємства. Своєчасно проведений аудит готової продукції дає можливість встановити правильність ведення обліку готової продукції, визначити проблемні ділянки та надати пропозиції щодо їх вирішення. Наявність на підприємстві розроблених методик проведення перевірки, з урахуванням специфіки діяльності, впливає на якість проведення аудиту.

Метою роботи є удосконалення методики аудиту готової продукції для покращення системи обліку на підприємстві.

Метою аудиту готової продукції є встановлення законності, достовірності і доцільності здійснених операцій з готовою продукцією, а також правильності їх відображення в обліку та звітності.

Завдання проведення аудиту готової продукції полягає в перевірці: фактичної наявності готової продукції на складах підприємства, наявності первинних документів, за допомогою яких ведеться облік готової продукції, замовлення та фактичного відпуску готової продукції, правильності визначення залишку готової продукції, відповідності відвантаження готової продукції та надходження фактичної суми оплати.

У роботі удосконалено аудит готової продукції для покращення системи обліку на підприємстві, яка на відміну від наявних включає: анкету, загальний план аудиту, програму аудиту, робочі документи аудитора. Запропонована методика проведення перевірки надасть змогу аудиторам охопити всі аспекти обліку готової продукції на підприємстві, дослідити пра-

вильність, своєчасність, законність відображення в обліку готової продукції, вчасно виявити порушення, провести якісний аудит для покращення системи обліку на підприємстві.

In modern conditions, one of the most important issues of financial and economic activity of manufacturing enterprises is profit, which can be achieved through the production and sale of finished products. The correct result of determining the cost of the finished product depends on the financial result of the enterprise. The timely audit of the finished product makes it possible to establish the correctness of accounting of the finished product, identify the problem areas and provide suggestions for their solution. The availability of audit techniques developed at the enterprise, taking into account the specific nature of the activity, affects the quality of the audit.

The purpose of the work is to improve the audit methodology of finished products to improve the accounting system at the enterprise.

The purpose of the finished product audit is to establish the legality, reliability and feasibility of the finished product transactions, as well as their correctness in accounting and reporting.

The task of carrying out the audit of the finished product is to check: the actual availability of finished products in the warehouses of the enterprise, the availability of primary documents, which keep records of finished products, orders and actual dispatch of finished products, the correct determination of the balance of finished products, compliance with the shipment of finished products and receipt of the actual amount payment.

The work has improved the audit of finished products for improving the accounting system at the enterprise, which, unlike the existing ones, includes: a questionnaire, a general audit plan, an audit program, auditor working papers. The proposed audit methodology will allow the auditor to cover all aspects of finished product accounting at the enterprise, to investigate the correctness, timeliness, legality of displaying finished product accounting, timely detection of irregularities, to conduct a quality audit to improve the accounting system at the enterprise.

Ключові слова: аудит, готова продукція, анкета, загальний план, програма перевірки, робочий документ аудитора, облік.

Key words: audit, finished products, questionnaire, general plan, audit program, auditor's working document, accounting.

ВСТУП

За сучасних умов одним із важливіших питань фінансово-господарської діяльності виробничих підприємств є отримання прибутку, що може бути досягнуто шляхом випуску та реалізації готової продукції. Від правильності визначення собівартості готової продукції залежить фінансовий результат діяльності підприємства. Своєчасно проведений аудит готової продукції дає можливість встановити правильність ведення обліку готової продукції, визначити проблемні ділянки та надати пропозиції щодо їх вирішення. Наявність на підприємстві розроблених методик проведення перевірки, з урахуванням специфіки діяльності, впливає на якість проведення аудиту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемними питаннями аудиту запасів займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Бутинець Ф.Ф., Гончарук Я.А., Гордієнко Н.І., Давидов Г.М., Дерій В.А., Іванова Н.А., Карпенко М.Ю., Кулаковська Л.П., Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Огійчук М.Ф., Піча Ю.В., Сав-

ченко В.Я., Сахарцева І.І., Усач Б.Ф. та інші. Автори розглядають це питання зі своєї точки зору та акцентують увагу на різних аспектах проведення аудиту готової продукції. Проте саме питання аудиту готової продукції розкрито недостатньо і потребує подальшого дослідження.

МЕТА РОБОТИ

Метою роботи є удосконалення методики аудиту готової продукції для покращення системи обліку на підприємстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Метою аудиту готової продукції є встановлення законності, достовірності і доцільності здійснених операцій з готовою продукцією, а також правильності їх відображення в обліку та звітності.

Завдання проведення аудиту готової продукції полягає в перевірці: фактичної наявності готової продукції на складах підприємства, наявності первинних документів, за допомогою яких ведеться облік готової продукції, замовлення та фактичного відпуску готової про-

Таблиця 1. Анкета перевірки готової продукції

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
1	Яким документом оформлюються випуск із виробництва готової продукції:				
	- Накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів;				
	- Накладна;				
	- Прибуткова накладна.				
2	Яким документом оформлюються відвантаження готової продукції покупцю:				
	- Накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів;				
	- Накладна;				
	- Видаткова накладна.				
	- Товарно-транспортна накладна.				
3	Чи відпускається готова продукція без довіреності?				
4	Чи використовується для обліку готової продукції на складі Картка складського обліку?				
5	На якому рахунку обліковуються готова продукція:				
	- 20;				
	- 23;				
	- 26;				
6	- 28.				
	Чи є на підприємстві наказ про облікову політику?				
	Як відображається в обліку випуск готової продукції з виробництва:				
	- Дт 26 Кт 23				
7	- Дт 23 Кт 26				
	- Дт 26 Кт 201				
	Як відображається в обліку списання собівартості реалізованої продукції:				
8	- Дт 901 Кт 26				
	- Дт 361 Кт 26				
	- Дт 26 Кт 901				
9	Яка періодичність проведення інвентаризації готової продукції:				
	-раз на рік;				
	-двічі на рік;				
	-не проводиться?				
10	Як ведеться облік готової продукції:				
	-вручну;				
	-автоматизовано;				
	-комбіновано?				
11	Хто на підприємстві приймає рішення про реалізацію готової продукції:				
	-керівник;				
	-головний бухгалтер;				
	-менеджер				

дукції, правильності визначення залишку готової продукції, відповідності відвантаження готової продукції та надходження фактичної суми оплати.

Анкету перевірки готової продукції подано в таблиці 1. У програмі аудиту готової продукції відображає

основні процедури для вирішення основних завдань аудиторської перевірки.

Одержавши в процесі попереднього планування дані про підприємство, аудитор приступає до розробки загального плану аудиту готової продукції (табл. 2). План

Таблиця 2. Загальний план проведення аудиту готової продукції

Етап аудиторської перевірки	Аудиторські процедури	Метод перевірки	Період проведення	Виконавці
Підготовчий	Знайомство з бізнесом клієнта, визначення аудиторського ризику, планування аудиту готової продукції			
Основний	Перевірка фактичної наявності готової продукції на складах підприємства	Інвентаризація, суцільна		
	Перевірка наявності первинних документів, за допомогою яких ведеться облік готової продукції	Документальна: по суті, формальна, арифметична, вибіркова		
	Перевірка замовлення та фактичного відпуску готової продукції	Документальна: по суті, формальна, арифметична, вибіркова		
	Перевірка правильності визначення залишку готової продукції	Документальна: по суті, формальна, арифметична, суцільна		
	Перевірка відповідності відвантаження готової продукції та надходження фактичної суми оплати	Документальна: по суті, формальна, арифметична, вибіркова		
Завершальний	Складання аудиторського звіту і висновку.			

Таблиця 3. Програма аудиту готової продукції

№	Мета	Перелік аудиторських процедур	Критерії якості	Докази аудиту	Код робочого документа	Період проведення	Виконавець	Примітки
1	Впевнитись у фактичній наявності готової продукції на складах підприємства	Перевірка фактичної наявності готової продукції на складах підприємства	А, Б, Г, Є	Накладні, Накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів, Видаткові накладні, Товарно-транспортні накладні	ГП-1			
2	Впевнитись у наявності первинних документів, за допомогою яких ведеться облік готової продукції	Перевірка наявності первинних документів, за допомогою яких ведеться облік готової продукції	А, Б, В, Г	Накладні, Лімітно-забірні картки, Картки складського обліку, Накладні на відпуск готової продукції	ГП-2			
3	Впевнитись у правильності замовлення та фактичного відпуску готової продукції	Перевірка замовлення та фактичного відпуску готової продукції	А, Б, В, Г, Д	Накладні, Лімітно-забірні картки, Картки складського обліку, Накладні на відпуск готової продукції	ГП-3			
4	Впевнитись у правильності визначення залишку готової продукції	Перевірка правильності визначення залишку готової продукції	А, Б, В, Г, Д	Аналітичні дані рахунку 26	ГП-4			
5	Впевнитись у відповідності відвантаження готової продукції та надходження фактичної суми оплати	Перевірка відповідності відвантаження готової продукції та надходження фактичної суми оплати	А, Б, В, Г, Е	Накладні, Картки складського обліку, Накладні на відпуск готової продукції, платіжні доручення	ГП-5			
Критерії якості аудиторської перевірки: наявність – А; правдивість – Б; права та зобов'язання – В; повнота – Г; вимірювання – Д; оцінка вартості – Е; подання і розкриття – Є.								

Таблиця 4. Перевірка фактичної наявності готової продукції на складах підприємства ГП-1

Місця зберігання	Вид готової продукції	За даними бухгалтерії	Фактично встановлені дані при інвентаризації	Відхилення	Результат інвентаризації – підлягає:	
					Списанню, якщо прийшло в негідність	Оприбуткуванню, якщо виявлено зайве

Таблиця 5. Перевірка наявності первинних документів, за допомогою яких ведеться облік готової продукції ГП-2

Період	Накладна	Лімітно-забірна картка	Картка складського обліку	Накладна на відпуск готової продукції	Інші документи		

Таблиця 6. Перевірка замовлення та фактичного відпуску готової продукції ГП-3

Покупець	Вид готової продукції	Замовлено готової продукції	Фактично відпущено готової продукції	Відхилення

Таблиця 7. Перевірка правильності визначення залишку готової продукції ГП-4

Вид готової продукції	Залишок готової продукції на початок	Випущена готова продукція з виробництва	Реалізована готова продукція покупцям	Залишок готової продукції на кінець

Таблиця 8. Перевірка відповідності відвантаження готової продукції та надходження фактичної суми оплати ГП-5

Покупець	Вид готової продукції	Відвантажено готову продукцію	Отримано оплати	Відхилення

аудиту є документом організаційно-методологічного характеру та складається з переліку робіт на основних етапах аудиту і строків їх виконання із зазначенням джерел інформації [1]. Аудит готової продукції підприємства авторами рекомендується проводити в кілька етапів.

Під час первинного аудиту, процедури аудиту будуть залежати від рівня довіри до результатів попереднього аудиту. Якщо аудит буде базуватися на даних попереднього аудиту, то необхідно уважно вивчити його робочі документи або детально організацію обліку готової продукції, чи адекватним був підхід попереднього аудитора. Програма аудиту готової продукції наведено в таблиці 3.

Для вирішення поставлених завдань аудиту готової продукції пропонуємо робочі документи аудитора (табл. 4—8), які на думку авторів стануть обґрунтованими доказами якісного проведення аудиту готової продукції.

ВИСНОВКИ

У роботі удосконалено аудит готової продукції для покращення системи обліку на підприємстві, яка на відміну від існуючих включає: анкету, загальний план аудиту, програму аудиту, робочі документи аудитора. Запропонована методика проведення перевірки надасть змогу аудиторам охопити всі аспекти обліку готової продукції на підприємстві, дослідити правильність, своєчасність, законність відображення в обліку готової продукції, вчасно виявити порушення, провести якісний аудит для покращення системи обліку на підприємстві.

Література:

- Макаренко А.П. Аудит: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2016. — 184 с.
- Макаренко А.П. Організація і методика аудиту: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2015. — 190 с.
- Макаренко А.П. Розробка програми аудиту виробничих запасів / А.П. Макаренко, Т.Г. Ярданова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 2 (11). — Полтава: ПДАА. — 2015. — С. 40—48.
- Теорія і практика документування в обліку і аудиті: навч.-метод. посібник Ч. 2 / А.П. Макаренко, О.М. Панченко, Л.В. Таратута, Т.О. Меліхова, Л.А. Птіцина; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2011. — 127 с.
- Меліхова Т.О. Визначення витрат господарської діяльності підприємства / Т.О. Меліхова // Журнал "Бізнес Інформ". — Харків: ХНЕУ, НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України, ВД "Інжек", 2013. — № 3. — С. 254—258.
- Меліхова Т.О. Концептуальні основи обліку витрат підприємства / Т.О. Меліхова, Г.С. Хайло // Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. "Україна-Польща: діалог культур в контексті євроінтеграції", 25—27 вересня 2014 р.: збір. матер. — Запоріжжя: ЗДІА. — Том I. — 2014. — С. 221—224.
- Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Н.С. Ніколаєнко // Економіка та держава. — 2017. — № 1. — С. 51—55.
- Меліхова Т.О. Проблемні аспекти відображення в обліку ТМЦ та обладнання при віднесенні до капітальних інвестицій відповідно до П(С)БО та МСФЗ / Т.О. Меліхова, Т.В. Манойло // Вісник Дніпропетровського національного університету. Серія "Економіка". — Дніпропетровськ. — 2014. — Вип. 3. — № 10/1. Т. 22. — С. 158—164.
- Меліхова Т.О. Удосконалення методичних підходів до проведення аудиту нарахування та утримання єдиного соціального внеску з підвищення ефективності контролю / Т.О. Меліхова, Т.Віговська // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. — Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2013. — № 5 (194). — Ч. 1. — С. 126—130.
- Меліхова Т.О. Обґрунтування амортизаційної політики з метою підвищення прибутковості підприємства / Т.О. Меліхова, Ю.В. Калужна // Інноваційна економіка. — 2012. — № 1. — С. 232—237.
- Меліхова Т.О. Програма аудиту оподаткування заробітної плати підприємства / Т.О. Меліхова, М. Єременко // Матеріали XIX Науково-технічної конференції студентів, аспірантів і викладачів в ЗДІА "Проблеми економічного розвитку у сучасних умовах" (м. Запоріжжя, 2014р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zgia.zp.ua>
- Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту касових операцій для підвищення ефективності діяльності підприємства / Т.О. Меліхова, Т.В. Манойло // Регіональна бізнес-економіка та управління. — 2013. — № 2. — С. 97—106.
- Меліхова Т.О. Удосконалення документального забезпечення аудиту розрахунків з підзвітними особами з метою якісного проведення перевірки / Т.О. Меліхова, К.О. Новосьолова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2012. — Вип. 36. — С. 108—116.
- Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту ефективності використання основних засобів на підприємстві / Т.О. Меліхова, О. Буркова // Економічний аналіз. — 2012. — Вип. 11. — Ч. 4. — С. 257—264.
- Теорія і практика документування в обліку і аудиті: навч.-метод. посібник. Ч. 2 / А.П. Макаренко, О.М. Панченко, Л.В. Таратута, Т.О. Меліхова, Л.А. Птіцина; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2011. — 127 с.
- Меліхова Т.О. Удосконалення методичних підходів проведення аудиту власного капіталу з метою забезпечення фінансової стабільності підприємства / Т.О. Меліхова, Ю.М. Малініна // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. — Запоріжжя: КПУ, 2012. — № 6. — С. 144—153.
- Макаренко А.П. Методичні підходи до проведення внутрішнього аудиту звіту про фінансові результати в системі управління економічною безпекою підприємства / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова // Матеріали тез доповідей Міжнар. наук. — прак. конф. "Сучасні проблеми модернізації та структурних трансформацій економіки України і регіонів", 11 листопада 2015 р. — Запоріжжя: КПУ, 2015. — С. 118—120.
- Макаренко А.П. Теоретико-методичні основи та практичні підходи до вдосконалення аудиту лізингових операцій / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова // Економічний вісник Запорізької державної, 2016. — № 6. — С. 164—171.

19. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту податку на прибуток для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, М.М. Бикова // *Агросвіт*. — 2017. — № 1—2. — С. 19—25.
20. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту податку на додану вартість для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, М.Ю. Бойко // *Інвестиції: практика та досвід*. — 2017. — № 1. — С. 34—39.
21. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту екологічного податку для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, О.С. Зуб // *Ефективна економіка*. — 2016. — № 12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=12&y=2016>
22. Меліхова Т.О. Удосконалення документування обліку розрахунків з покупцями та замовниками з метою зміцнення інформаційної безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Ф.О. Гавриленко. *Інвестиції: практика та досвід*. — 2018. — № 2. — С. 24—32.
23. Меліхова Т.О. Аналіз впливу податкового навантаження на рівень податкової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, О.В. Троян // *Інвестиції: практика та досвід*. — 2017. — № 20. — С. 33—37.
24. Меліхова Т.О. Економічна безпека підприємства: формування, контроль, ефективність: монографія. — Херсон, Видавничий дім "Гельветика", 2018. — 632 с.
25. Меліхова Т.О. Внутрішній контроль виробничих запасів для своєчасного виявлення загроз в системі управління фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, І.О. Федоров // *Агросвіт*. — 2018. — № 2. — С. 63—70.
26. Макаренко А.П. Державний фінансовий контроль / А.П. Макаренко, І. Я. Максименко, Т.О. Меліхова, О.П. Зоря навч. посібник для ВНЗ: [гриф ЗДІА]. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 280 с.
27. Maksymenko I. Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine / I. Maksymenko, T. Melikhova // *Baltic Journal of Economic Studies*, Volume 3 Number 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing". — 2017. — P. 268—275.
28. Меліхова Т.О. Удосконалення методики перевірки грошових коштів у національній валюті / Т.О. Меліхова, А.С. Верьовкіна // *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 1. С. 24—29. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.24
29. Меліхова Т.О. Удосконалення методики аудиту операцій на бюджетних рахунках організації / Т.О. Меліхова, О.В. Троян, Д.В. Подріз // *Агросвіт*. 2019. № 1—2. С. 24—32. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.1.24
30. Меліхова Т.О. Удосконалення методичних засад аудиту операцій з готівкою та на рахунках у банку для підвищення ефективності управління підприємством. / Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова, Т.С. Середенко // *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 5. С. 32—41. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.32
31. Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту витрат на виробництво для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, В.В. Височина // *Економіка та держава*, 2018. — № 1. — С. 69—75.
32. Меліхова Т.О. Удосконалення методики внутрішнього аудиту розрахунків з підзвітними особами для підвищення економічної безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, М.А. Лукашова // *Ефективна економіка*. 2019. № 1. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6826>
33. Меліхова Т.О. Сучасні проблеми обліку дебіторської заборгованості / Т.О. Меліхова, Д.А. Мась // *Соціально-економічний розвиток / Матеріали XXXII Міжнародної науково-практичної конференції, Чернівці, 18—19 січня 2016 р.* — Т. 2. — Київ: Науково-видавничий центр "Лабораторія думки", 2016. — С. 22—23.
34. Меліхова Т.О. Методичні підходи до проведення внутрішнього аудиту товарів для своєчасного виявлення загроз в системі управління економічної безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, К.О. Журавель // *Інвестиції: практика та досвід*, 2019. — № 2. — С. 56—63.
35. Меліхова Т.О. Розробка системи знаків виявлених помилок для удосконалення аудиту розрахунків з постачальниками та підрядниками / Т.О. Меліхова, Т.В.Алексютіна // *Економічний форум*. — Луцьк: ЛНТУ, 2013. — С. 391—396.
36. Maksymenko I. Fiscal audit development in the system of budget process management / T. Melikhova, I. Maksymenko, O. Zorya, N. Fatiukha, O. Chumak // *Academy of Accounting and Financial Studies journal*, 2018. — vol. 22, is. 6, 7 p.
37. Макаренко А.П. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Ю.В. Подмешальська, Н.С. Чакалова. — Запоріжжя: ЗДІА, 2018. — 602 с.
38. Макаренко А. П. Інформаційна база заповнення спрощеної звітності — інструмент управління та фінансової безпеки / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова // *Часопис економічних реформ*. — 2014. — № 1. — С. 26—32.
39. Макаренко А. П. Удосконалення облікових регістрів з метою своєчасного управління підприємством та контролю за його фінансовою безпекою / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Н. С. Чакалова // *Економічний вісник університету*. — 2014. — Вип. 22 (1). — С. 85—95.
40. Макаренко А.П. Соціальне страхування: сутність, значення та обліковий аспект / А.П. Макаренко, О.П. Зоря, Т.О. Меліхова, І. Я. Максименко навч. посібник: [гриф ЗДІА]. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 200 с.
41. Макаренко А.П. Оподаткування в системі обліку: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, О.В. Гамова; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2015. — 147 с.
42. Макаренко А.П. Податкове планування та мінімізація податкових ризиків: навч. посібник: [рек. вченою радою ЗДІА] / А.П. Макаренко, Т. О. Меліхова, Н.С. Чакалова; ЗДІА. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 260 с.
43. Подмешальська Ю.В. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник / Ю.В. Подмешальська, Т.О. Меліхова, Н.С. Чакалова. — Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 400 с.
44. Меліхова Т.О. Удосконалення методики внутрішнього контролю утримань із заробітної плати та нарахувань на Фонд оплати праці / Т.О. Меліхова, І.В. Феодосієва

фанова, Г.В. Магда // Економіка та держава, 2019. — № 1. — С. 89—94.

45. Меліхова Т.О. Документування обліку розрахунків за заробітною платою з метою зміцнення інформаційної безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, С. Голубенко // Складні системи і процеси. — Запоріжжя: КПУ, 2012. — № 1 (21). — С. 63—67.

46. Меліхова Т.О. Визначення витрат господарської діяльності підприємства / Т.О. Меліхова // Журнал "Бізнес Інформ". — Харків: ХНЕУ, НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України, ВД "Інжек", 2013. — № 3. — С. 254—258.

47. Салига С.Я. Аудит податків суб'єктів господарювання: Монографія / С.Я. Салига, Т.О. Меліхова. — Запоріжжя: КПУ, 2011. — 224 с.

References:

1. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), *Audyt [Audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

2. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2015), *Orhanizatsiya i metodyka audyt [Organization and method of audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

3. Makarenko, A.P. and Yordanova, T.H. (2015), "Development of a program of inventory audit", *Naukovi pratsi Poltavskoyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi*, vol. 2 (11), pp. 40—48.

4. Makarenko, A. P., Panchenko, O. M., Taratuta, L. V. and Melikhova, T.O. (2011), *Teoriya i praktyka dokumentuvannya v obliku i audyti [The theory and practice of documenting in accounting and audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

5. Melikhova, T.O. (2013), "Determination of expenses of the economic activity of the enterprise", *Zhurnal "Biznes Inform"*, vol. 3, pp. 254—258.

6. Melikhova, T.O. and Khaylo, H.S. (2014), "Conceptual bases of enterprise cost accounting", *zbirnyk mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Ukrayina-Polshcha: dialoh kultur v konteksti yevrointehratsiyi [Compilation mother International science-practice conf. "Ukraine-Poland: Dialogue of Cultures in the Context of European Integration"]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine, 25-27 sept, vol. 1, pp. 221—224.

7. Melikhova, T.O. and Nikolayenko, N.S. (2017), "Development of an inventory audit program to increase financial security of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 51—55.

8. Melikhova, T.O. and Manoylo, T. V. (2014), "Problematic aspects of the registration of the TMC and the equipment when attributed to capital investments in accordance with P (C) BO and IFRS", *Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu. Seriya "Ekonomika"*, vol. 10/1, pp. 158—164.

9. Melikhova, T.O. and Vihovska, T. (2013), "Improvement of methodical approaches to audit of accrual and maintenance of a single social contribution for improving the effectiveness of control", *Visnyk Skhidnoukrayinskoho natsionalnoho universytetu im. V. Dalya*, vol. 5, pp. 126—130.

10. Melikhova, T.O. and Kalyuzhna, YU.V. (2012), "Substantiation of depreciation policy in order to increase

profitability of the enterprise", *Innovatsiyna ekonomika*, vol. 1, pp. 232—237.

11. Melikhova, T.O. and Yeremenko, M. (2014), "Payroll Tax Audit Program", *Materialy XIX Naukovotekhnichnoyi konferentsiyi studentiv, aspirantiv i vykladachiv v ZDIA "Problemy ekonomichnoho rozvytku u suchasnykh umovakh" [Materials of the XIXth Scientific and Technical Conference of Students, Postgraduates and Teachers at ZDIA "Problems of Economic Development in Modern Conditions"]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

12. Melikhova, T.O. and Manoylo, T. V. (2013), "Development of a Cash Management Audit Program for Enhancing the Company's Performance", *Rehionalna biznes-ekonomika ta upravlinnya*, vol. 2, pp. 97—106.

13. Melikhova, T.O. and Novosolova, K.O. (2012), "Improvement of Documentary Provision of Audit of Payments with Accountable Persons for Quality Inspection", *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoyi systemy Ukrayiny*, vol. 36, pp. 108—116.

14. Melikhova, T.O. and Burkova O. (2012), "Development of the program of audit of the efficiency of the use of fixed assets in the enterprise", *Ekonomichnyy analiz*, vol. 11, pp. 257—264.

15. Makarenko, A. P. Panchenko, O. M. Taratuta, L. V. and Melikhova, T.O. (2011), *Teoriya i praktyka dokumentuvannya v obliku i audyti [The theory and practice of documenting in accounting and audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

16. Melikhova, T.O. and Malinina, YU.M. (2012), "Improvement of methodical approaches to audit of own capital in order to ensure financial stability of the enterprise", *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpryyemnytstvo*, vol. 6, pp. 144—153.

17. Makarenko, A.P. and Melikhova, T.O. (2015), "Methodological approaches to internal audit of the financial results report in the system of management of economic safety of the enterprise", *Materialy tez dopovidey Mizhnar. nauk. — prak. konf. "Suchasni problemy modernizatsiyi ta strukturnykh transformatsiy ekonomiky Ukrayiny i rehioniv" [Materials of Abstracts International sciences - prak conf. "Modern problems of modernization and structural transformations of the economy of Ukraine and regions"]*, KPU, Zaporizhzhya, Ukraine, 11 nov, pp. 118—120.

18. Makarenko, A.P. and Melikhova, T.O. (2016), "Theoretical and methodological foundations and practical approaches to improving the audit of leasing operations", *Ekonomichnyy visnyk Zaporizkoyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, vol. 6, pp. 164—171.

19. Melikhova, T.O. and Bykova, M.M. (2017), "Development of a profit tax audit program to increase the financial safety of the enterprise", *Ahrosvit*, vol. 1—2, pp. 19—25.

20. Melikhova, T.O. and Boyko, M.YU. (2017), "Development of a program for the audit of value added tax to increase the financial safety of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 34—39.

21. Melikhova, T.O. and Zub, O.S. (2016), "Development of Environmental Tax Audit Program for Increasing Financial Safety of an Enterprise", *Efektivna*

ekonomika, vol.12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=12&y=2016> (Accessed 10 Dec 2019).

22. Melikhova, T.O. and Havrylenko, F.O. (2018), "Accompanied documenting of the region of rozrakhunkiv with purchases that the deputies of the merit of information about the security", *Investytsiyy: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 24—32.

23. Melikhova, T.O. and Troyan, O.V. (2017), "Analysis of the impact of the tax burden on the level of tax security of the enterprise", *Investytsiyy: praktyka ta dosvid*, vol. 20, pp. 33—37.

24. Melikhova, T.O. (2018), *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: formirovanye, kontrol', efektyvnist'* [Economic security of the enterprise: formation, control, efficiency], Kherson, Ukraine.

25. Melikhova, T.O. and Fedorov, I.O. (2018), "Internal control of inventory for timely detection of threats in the system of financial security management of the enterprise", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 63—70.

26. Makarenko, A.P. Maksymenko, I. YA. Melikhova, T.O. and Zorya, O.P. (2017), *Derzhavnyy finansovyy kontrol'*, [State financial control], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

27. Maksymenko, I. and Melikhova, T. (2017), "Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 3, No. 5, pp. 268—275.

28. Melikhova, T. and Verovkina, A. (2019), "Improvement of checking method of cash assets in national currency", *Investytsiyy: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 24—29. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.24

29. Melikhova, T., Troyan, O. and Podriz, D. (2019), "Improvement of the methodology of audit of operations on budget accounts of enterprises", *Agrosvit*, vol. 1—2, pp. 24—32. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.1.24.

30. Melikhova, T. Chakalova, N. and Seredenko, T. (2019), "Improvement of methodological principles of audit of operations with cash and cash within the bank for improvement of efficiency of business management", *Investytsiyy: praktyka ta dosvid*, vol. 5, pp. 32—41. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.32.

31. Melikhova, T.O. and Vysochyna, V.V. (2018), "Development of a program for auditing production costs to improve the financial safety of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 69—75.

32. Melikhova, T. and Lukashova, M. A. (2019), "Improvement of the methodology of accounts internal audit with accountable persons for improving the economic security of the enterprise", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6826> (Accessed 16 Dec 2019). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.1.30.

33. Melikhova, T.O. and Mas, D.A. (2016), "Modern problems of accounts receivable", *Sotsialno-ekonomichnyy rozvytok. Materialy KHKHKHII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi* [Socio-economic development. Materials of the XXXIII International Scientific and Practical ConferenceChernivtsi], Naukovyvydavnychyy tsentr "Laboratoriya dumky", Kyiv, Ukraine, 18-19 jan, vol.2, pp. 22—23.

34. Melikhova, T.O. and Zhuravel', K.O. (2019), "Methodical approaches to conducting internal audit of goods for timely detection of threats in the system of management of economic security of the enterprise", *Investytsiyy: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 56—63.

35. Melikhova, T.O. and Aleksytina, T.V. (2013), "Development of a system of signs of detected errors to improve the audit of payments with suppliers and contractors", *Ekonomichnyy forum*, pp. 391—396.

36. Maksymenko, I. Melikhova, T. Zorya, O. Fatiukha, N. and Chumak, O. (2018), "Fiscal audit development in the system of budget process management", *Academy of Accounting and Financial Studies journal*, vol. 22, pp. 6, 7.

37. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. Podmeshalska, Y.V. and Chakalova, N.S. (2018), *Bukhhalterskyy oblik: navch.-metod. posibnyk* [Accounting: teaching method. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

38. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. and Chakalova, N. S. (2014), "Information base for filling in simplified reporting - a tool for management and financial security", *Chasopys ekonomichnykh reform*, vol. 1, pp. 26—32.

39. Makarenko, A. P. Melikhova, T. A. and Chakalova, N. S. (2014), "Improving accounting records in order to manage the enterprise in a timely manner and monitor its financial security", *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, vol. 22 (1), pp. 85—95.

40. Makarenko, A.P. Zorya, O.P. Melikhova, T.O. and Maksymenko, I.YA. (2017), *Sotsial'ne strakhuvannya: sutnist', znachennya ta oblikovyy aspekt* [Social insurance: essence, value and accounting aspect], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

41. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Hamova, O.V. (2015), *Opodatkovannya v systemi obliku: navch.-metod. posibnyk* [Taxation in the accounting system: teaching method. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

42. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), *Podatkove planuvannya ta minimizatsiya podatkovykh ryzykiv: navch. posibnyk* [Tax planning and minimization of tax risks: teaching. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

43. Podmeshal's'ka, YU. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), *Bukhhalters'kyy oblik: navch.-metod. posibnyk* [Accounting: teaching method. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

44. Melikhova, T.O. and Holubenko, S. (2012), "Documentation of accounting for payroll calculations in order to strengthen the information security of the enterprise", *Skladni systemy i protsesy*, vol. 1 (21), pp. 63—67.

45. Melikhova, T.O. Feofanova, I.V. and Mahda, G.V. (2019), "Improvement of the method of internal control of deductions from wages and payrolls on the Labor Fund", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 89—94.

46. Melikhova, T.O. (2013), "Determination of expenses of the economic activity of the enterprise", *Zhurnal "Biznes Inform"*, vol. 3, pp. 254—258.

47. Salyha, S.YA. and Melikhova, T.O. (2011), *Audyt podatkov sub'iektiv hospodariuvannya* [Audit of Taxes of Business Entities], KPU, Zaporizhzhya, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 23.12.2019 р.

УДК 336.67

*Ж. А. Кононенко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії та економічних досліджень,
Полтавська державна аграрна академія
ORCID ID: 0000-0003-0074-8249*

*Ю. М. Грибовська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю,
Полтавська державна аграрна академія
ORCID ID: 0000-0001-5205-9045*

*Л. О. Ходаківська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю
Полтавська державна аграрна академія
ORCID ID: 0000-0002-6758-697X*

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.27

ФАКТОРИ ЗМІНИ ВЕЛИЧИНИ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВА

*Zh. Kononenko,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economic
Theory and Economic Research, Poltava State Agrarian Academy*

*Yu. Hrybovska,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting
and Economic Control, Poltava State Agrarian Academy*

*L. Khodakivska,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting
and Economic Control, Poltava State Agrarian Academy*

FACTORS OF CHANGE IN THE ENTERPRISE'S FINANCIAL RESULTS

Матеріал статті присвячено вивченню питань визначення факторів формування фінансових результатів підприємства. Предметом вивчення цього дослідження виступають теоретичні підвалини, методологічні основи та практичні застосування і розкриття особливостей категорії фінансові результати підприємницьких структур. На основі цього встановлено сукупність та системність факторів, що здійснюють вплив на формування величини фінансового забезпечення та сталості суб'єктів господарювання. Інформаційним середовищем для вивчення цього питання виступили наукові роботи та дослідження провідних науковців сучасності, дискусійні питання, що висвітлюються в періодичних виданнях. Наведено фактори формування фінансових результатів залежно від джерел та середовища фінансування діяльності підприємства. Визначено систему логічної загальної роботи крізь призму наявних резервів нарощування прибутковості та ефективного виробничого процесу на підприємстві. Проаналізовано зміни та залежності в підвищенні прибутковості підприємства та факторів впливу на кінцевий результат. Запропоновано деталізовану сукупність класифікацій в економічному сенсі складових фінансового середовища для проведення спрощеної аналітичної роботи на підприємстві.

The article is devoted to the study of determining the factors of formation of the enterprise's financial results. The subject of this study is the theoretical foundations, methodological foundations and practical applications, disclosure of the features of the category financial results of entrepreneurial structures.

On this basis, the establishment of a set and systematic factors that influence the formation of the value of financial security and sustainability of economic entities. An information medium for the study of this issue was the scientific work and research of leading scientists presently, discussion issues covered in periodicals.

The system of logical general work is determined through the prism of the existing reserves of increasing profitability and efficient production process at the enterprise. Changes and dependencies in the increase of profitability of the enterprise and factors of influence on the final result are analyzed.

A detailed set of classifications in the economic sense of the components of the financial environment is proposed for carrying out simplified analytical work at the enterprise.

The main purpose of an enterprise is to make a profit that is determined on the basis of income and expense data.

The relevance and importance of this topic is due to the fact that the main goal of any company in the market is to maximize profit at a minimum cost, while improving the quality of service to consumers or clients. One of the means of achieving this goal is to maximize turnover and gross income while optimizing turnover costs.

It should be noted that income and expenses appear as an economic category, as well as a component of financial activity and economic and overall financial results of the enterprise, which has always been and remains one of the key topics reflected at the intersection of science and practice.

Achieving high performance for businesses, translating strategic goals into reality, exploring opportunities, implementing incentives for sustainability, and a number of other progressive ways and ways of establishing long-term hope for a better future, today, entails more questions than answers.

Therefore, the main purpose of our study was the need to determine the factors of change in the formation of financial results of enterprises, their development in a changing environment and the ability to adjust their production capabilities in the short term, which will be able to influence positive changes in the internal environment of the enterprise in the future.

*Ключові слова: фінансові результати, фактори, прибуток, збиток, показники, система.
Keywords: financial results, factors, profit, loss, indicators, system.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Основною ціллю функціонування підприємства є отримання прибутку, який визначається на основі даних про доходи і витрати. Актуальність та значимість цієї теми обумовлена тим, що головною метою будь-якого підприємства в умовах ринку постає отримання максимального прибутку за мінімальних витратах з одночасним підвищенням якісного обслуговування споживачів або замовників. Одним з засобів досягнення зазначеної мети виникає максимізація товарообігу, а також валового доходу з оптимізацією витрат обігу. Слід зазначити, що доходи і витрати постає як економічна категорія, а також складова фінансової діяльності і господарської, та загального фінансового результату роботи підприємства, яка завжди була й залишається однією із ключових тем, що відображаються на перехресті науки та практики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасні розробки та дослідження стану функціонування та розвитку підприємницьких структур дедалі більше вимагають від фахівців деталізації та уточнення результатів підприємницької діяльності. Нестабільність в оточуючому середовищі має свій вплив на можливості суб'єктів господарювання та особливості активізації в проблемних сферах підприємств. Дослідженнями у сфері фінансових ресурсів, фінансового забезпечення та фінансових результатів діяльності підприємства займаються довгі роки такі провідні вчені-економісти, як О.А. Підгорна, М.Д. Білик, А.Т. Опря, Е.А. Уткін, В.Я. Амбросов, В.І. Бойко, О.А. Бугуцький, П.І. Гайдуцький, М.М. Федоров, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин та інші. Завдяки змістовним дослідженням вищевказаних учених було узагальнено і вдосконалено вже існуючі мето-

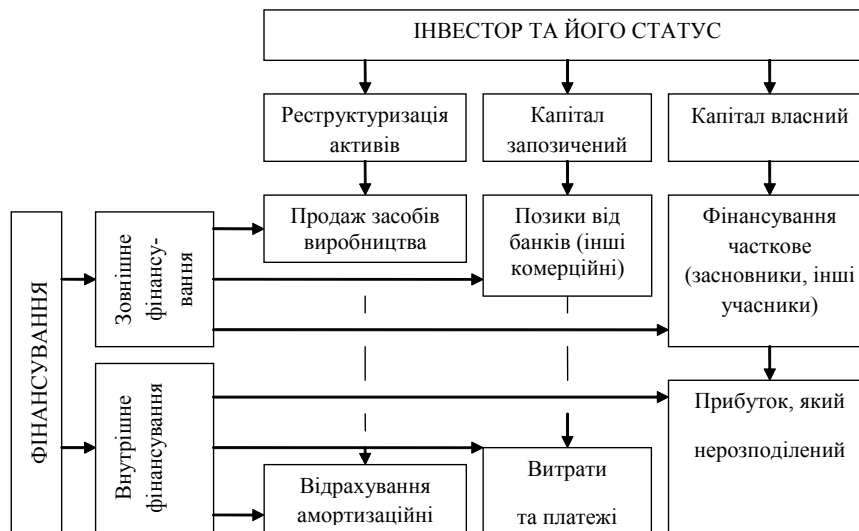

Рис. 1. Фактори формування фінансових результатів залежно від джерел фінансування діяльності підприємства

дики визначення ефективної діяльності суб'єктів підприємницької діяльності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Досягнення підприємствами високих результатів, втілення стратегічних цілей у реальність, вивчення можливостей, впровадження стимулів щодо забезпечення стабільності та ряд інших прогресивних напрямів та шляхів встановлення довгострокової надії на краще майбутнє на сьогоднішній день залишає за собою більше питань, ніж відповідей. Тому провідними науковцями та вченими наголошується на необхідності та важливості нових підходів у втілення фінансової незалежності суб'єктів господарювання, їх принципової особливості від конкурентного середовища. Отже, основною метою нашого вивчення стала необхідність визначення факторів зміни формування фінансових результатів підприємств, їх розвиток у змінному середовищі та можливість коригувати свої виробничі можливості в короткостроковому періоді, що матимуть можливість вплинути на позитивні зрушення у внутрішньому середовищі підприємства в майбутньому.

ВСТУП

Ключові проблемні питання вивчення фінансових результатів у ретроспективі та в перспективному відношенні знаходять своє відображення у різноманітних наукових працях. Якщо розглядати питання ефективної діяльності підприємства з позиції отриманих позитивних високих фінансових результатів, слід зазначити, що фінансовий результат вказує на успішність діяльності не лише окремого підприємства, а й галузі та на державному рівні загалом.

Питання економічної визначеності, оцінки та напрямів дослідження пов'язані зі стратегічним управлінням, що завжди було предметом глибокого дослідження великої чисельності науковців як вітчизняних, так і зарубіжних. Немало таких розробок у цьому напрямі мають велику наукову та практичну цінність. Вирішення цього питання супроводжується науковим обґрунтуванням та створенням відповідних заходів. Цінність форм

власності у всіх виробничих процесах підприємств виступають як однакові в господарському механізмі. Актуальність питання збільшення рівня ефективності, раціоналізації, з'ясування факторів, причин та інших системних складових потребує глибокого вивчення. Це визначило напрям, структуру й актуальність теми. Зазначене вище вимагає сконцентруватися на визначенні факторів впливу на зміну фінансових результатів діяльності підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загальні фактори впливу на отримання прибутку підприємства можна визначити факторами, які насамперед залежать від діяльності самого підприємства, це і обсяг діяльності підприємства, і стан використання ресурсів та їх ефективність, і рівень доходів, і обсяг витрат, і ефективність цінової політики та асортиментності.

Кінцевою та основною метою діяльності всіх підприємств в ринкових умовах має бути отримання конкретного прибутку. Таким чином, важливо на етапі стратегічного планування врахувати максимально усі фактори і аспекти наступного розвитку для всебічного і обґрунтованого встановлення величини прибутку та отримання певного рівня прибутковості. Отже, під час стратегічного планування виникає низка особливостей, а з ними і специфічні аспекти, які необхідно враховувати під час фінансового забезпечення насамперед сталого розвитку підприємства.

Прибуток включає в себе найважливіші сторони в роботі підприємства. Для того щоб прибуток підприємства мав зростання, керівництву треба приділяти увагу таким питанням, по-перше: нарощувати значні обсяги виробництва та збуту товарів і послуг, по-друге: розширювати, звертаючи увагу на ринок, свій асортимент і якість товарів або послуг, по-третє: впроваджувати низку заходів для того щоб збільшити продуктивність праці всіх працівників, враховуючи також зменшення витрат на виробництво чи реалізацію своїх послуг, отже, собівартість, відповідно з максимальним ефектом використовувати потенціал, яким розпоряджається підприєм-

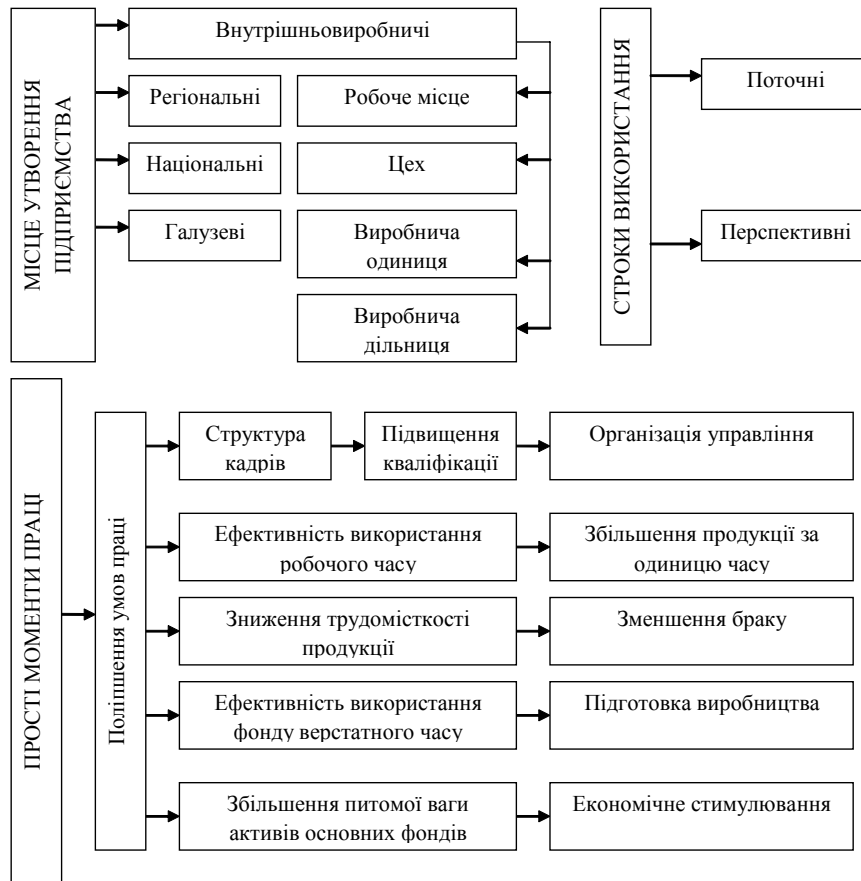

Рис. 2. Класифікація факторів збільшення ефективних результатів діяльності підприємства

ство, у тому числі звичайно і фінансові ресурси; з розумінням відповідальності вести цінову політику, тому що на ринку діють переважно вільні ціни або договірні, по-четверте: грамотно вибудовувати договірні відносини з всіма своїми клієнтами, а також вміти найбільш доціль-

но вкладати і розміщати одержаний в минулому прибуток з погляду досягнення оптимального ефекту. Отриманий прибуток на підприємстві займає вагомe місце і виконує величезний вплив на функціональні особливості підприємництва, а саме:

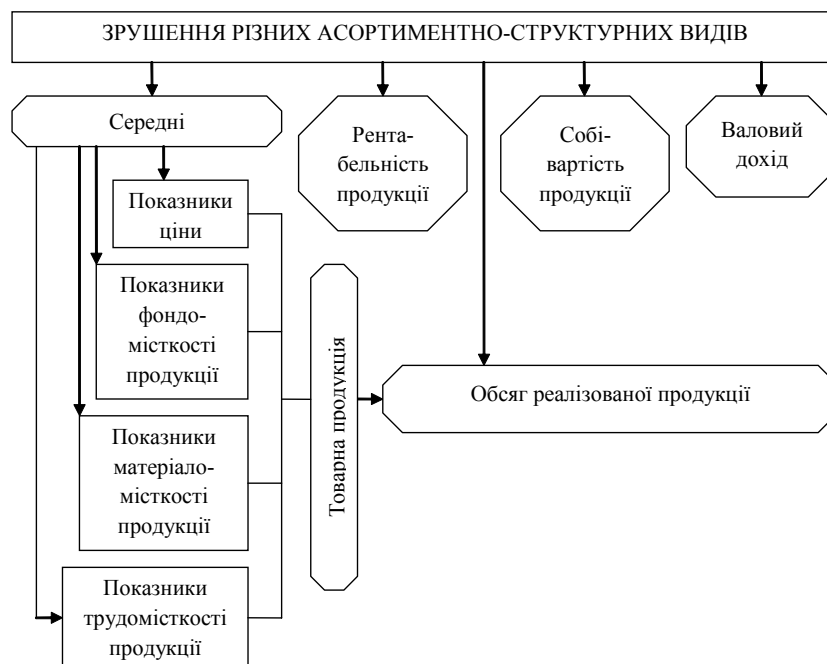

Рис. 3. Схема групування основних показників формування аналізу діяльності підприємства

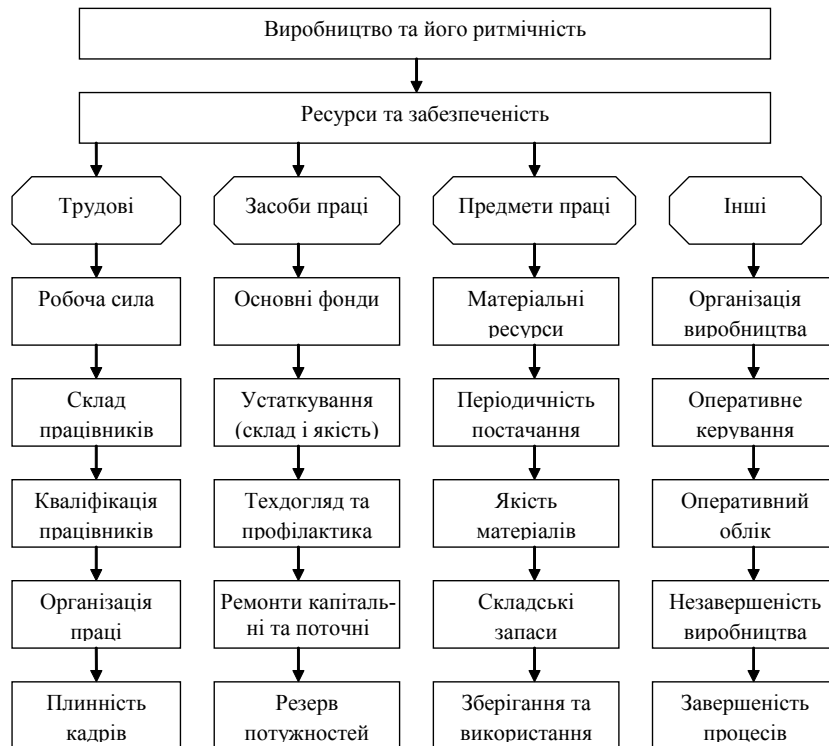

Рис. 4. Фактори, що впливають на випуск продукції

- дає оцінку підсумкам підприємництва;
- визначає напрями розподілу (на нормативному рівні розподіл між підприємством і державою, підприємством і його робітниками);
- виступає джерелом формування активів економічного зростання і соціального спрямування.

Поряд з названими функціями отримання прибутку забезпечує формування та здійснення основних завдань фінансових результатів підприємства, а саме:

- системність у підходах щодо виконання поставленої мети, задіяння резервів та шляхів одержання прибутку;
- встановлення сукупності факторів впливу на формування показників прибутку та розрахунки їхньої величини;
- прогнозування та встановлення напрямків розподілу прибутку;
- виявлення резервів розширення виробництва;
- планування заходів для забезпеченості виявлених резервів.

До факторів, що впливають на зміну формування фінансових результатів відносяться джерела фінансування підприємницької діяльності (рис. 1).

Цей рисунок розкриває зміст взаємозалежності між складовими факторами зміни формування фінансових результатів через призму необхідного фінансування (середовищем та джерелом) діяльності підприємства з уточненням місця кожної форми фінансування з плановим забезпеченням отримання прибутку.

Для мети впорядкування і логічній систематизації загальної роботи по пошуку всіх наявних резервів збільшення ефективності виробництва підприємства необхідно деталізувати складові середовища фінансування та класифікувати в економічному сенсі з поглядом, як вказано на рисунку 2.

Проведення аналітичної роботи на підприємстві, як правило, відбувається через призму аналізу всіх сфер підприємницького життя, а тому в аналітичній роботі використовуються такі показники фінансових результатів:

- доходи: від реалізації продукції, від інших операцій, від надзвичайних операцій;
- прибуток: на одиницю продукції; від реалізації продукції; від операційної діяльності; від звичайної діяльності; від надзвичайних подій; оподаткований прибуток; чистий прибуток.

Групування показників можна схематично показати у вигляді малюнку (рис. 3).

Важливою проблемою для любых підприємств є вдосконалення (модернізація) оподаткування прибутку. Звісно, що деяка частка податків у вигляді чистого доходу підприємства враховує при цьому те, що частиною даного доходу можуть бути обов'язкові відрахування. Ці відрахування додаються у витрати і значною мірою перевищують необхідний рівень вилучень з цього джерела. Отже, не тільки в цьому корінь проблеми. Можна погодитися із відрахуванням з чистого доходу в кількості, який перевищує необхідний рівень, який досягає до 50 відсотків. Ключова проблема постає в тому, що існуючі види відрахувань беруться з доходів підприємства, а також втрачають зв'язок з підприємством. Деякі з відрахувань повинні все ж таки його зберегти. Таким чином коли в результаті виробничої і господарської діяльності покращуються (позитивне зростання сум накопичення) активи підприємства і виходячи з подвійного запису, як результат збільшуються, пасиви підприємства. Коли не є кредиторська заборгованість, то може бути можливість приросту капіталу, а саме прибутку. Останнє підтвердження базується на аналізі балансу господарського підприємства, де прибуток постає як збільшення капіталу. Під час розробки стратегії пла-

нування позитивного кінцевого результату діяльності підприємства слід враховувати те що із макроекономічних показників вплив на рівень одержання прибутку підприємства і його конкурентні значущі позиції мають соціальні умови та демографічні, їх характер державного регулювання економіки, які позиції має кон'юнктура світового економічного ринку виду продукції та не останнє місце займає рівень платоспроможності та попиту населення країни тощо. На значний рівень прибутку підприємства впливають і основні економічні та наукові, а також технічні властивості і структура галузі, де функціонує підприємство. Вплив має і питома вага продукції даної галузі у виробничо-господарських та міжнародних показниках, її стан внутрішнього конкурентоспроможного середовища, місце даного підприємства у господарській діяльності відповідної галузі. На мікроекономічному рівні у процесі стратегічно-важливого планування прибутку треба враховувати якість, кількість та ціну продукції або робіт чи послуг, науково-технічні інновації виробництва в цілому, звичайно, асортимент продукції і його відповідність до вимог ринку. Не останнє місце займає і кваліфікація та рівень мотивації працівників підприємства, його фінансово-економічний стан тощо.

Вивчення цього питання потребує з'ясування місця основних чинників, які зумовлюють можливі зміни у фінансових результатах підприємства (рис. 4). З названих чинників, що впливають на результат діяльності найціннішим може виявитися один, але ж у системі, як правило, взаємодіють більше ніж один фактор.

Саме стратегічне планування прибутку дає детальний аналіз всіх зовнішніх та внутрішніх факторів, які мають певний вплив на економічну ефективність господарських підприємств, а отже, на базі цього аналізу дає можливість розробити алгоритм забезпечення розвитку підприємства на цьому етапі з метою отримання оптимального співвідношення між прибутком та ризиком. Найважливішим етапом мети планування прибутку постає зважена конкретна оцінка конкурентоспроможності як господарського підприємства, так і, звичайно, його всіх конкурентів.

ВИСНОВКИ

Велике значення під час розробки мети стратегії визначення планування прибутку для сучасних умов підприємства відводиться показникам, які враховують в собі величину прибутку. Отже, розробка цілей стратегії планування прибутку теперішніх підприємств, на нашу думку, обов'язково повинна базуватись на залученні системи показників, які спрямовані для оцінки не тільки значення, але й якості прибутку. Якість цього прибутку відображається, звичайно, в організаційному потенціалі, в технічному потенціалі та технологічному потенціалі підприємства, в рівні підготовці кваліфікованих кадрів, розвинутій системі соціальних відносин та економічних, а також в оптимізації використання всіх виробничих ресурсів.

Література:

1. Бутенко Д.С., Довгопола Ю.С. Шляхи розвитку підприємницької діяльності в Україні. Молодий вчений, № 12 (39), 2016. С. 682—685.

2. Гафонов О.І. Управління змінами: теорія, методологія та практика. Монографія. Київ: КНУТД, 2014. 364 с.

3. Єгорова О.В., Дорогань-Писаренко Л.О., Тютюнник Ю.М. Економічний аналіз: навч. посіб. Полтава: РВВД ПДАА, 2018. 290 с.

4. Лемішко О.О. Вплив фінансової політики на результативність аграрного виробництва. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 12. С. 411—424.

5. Микитюк В.М. Аналіз і перспективи розвитку агробізнесу: регіональний аспект. Наукові горизонти, 2019. № 3 (76). С. 30—37.

6. Перетятко А.Ю. Сучасні підходи до оцінки фінансово-господарської діяльності як основи ефективного управління підприємством. Економіка. Фінанси. Право, 2006. № 11. С. 19—24.

7. Станкевич Ю.Ю. Формування основних джерел отримання доходів сучасного домогосподарства. Наукові записки. Серія Економіка. Вип. 10. С. 299—305. URL: <https://eprints.ua.edu.ua/6528/1/36.pdf> (дата звернення 10.11.2019).

8. Циgiliк І.І. Роль аналізу фінансової діяльності підприємства у системі стратегічного управління. Економіка. Фінанси. Право, 2006. № 7. С. 8—12.

9. Шмиголь Н.М. Економічна суть доходів та доходності в системі управління підприємством. Держава та регіон: наук.-виробн. журнал. Сер.: Економіка та підприємство. Запоріжжя: Вид-во Класичного приватного університету, 2009. № 7. С. 221—225.

References:

1. Butenko, D.S. and Dovhopola, Yu.S. (2016), "Ways to develop entrepreneurial activity in Ukraine", *Molodyj vchenyj*, vol. 12 (39), pp. 682—685.

2. Harafonova, O.I. (2014), *Upravlinnia zminamy: teoriia, metodolohiia ta praktyka* [Change management: theory, methodology and practice], KNUtD, Kyiv, Ukraine.

3. Yegorova, O. V. Dorogan'-Py'sarenko, L. O. and Tyutyunny`k, Yu. M. (2018), *Ekonomichny`j analiz* [Economic analysis], RVVD PDAA, Poltava, Ukraine.

4. Lemishko, O. O. (2016), "The impact of financial policy on the performance of agricultural production", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 12, pp. 411—424.

5. Mykytiuk, V.M. (2019), "Analysis and prospects of agribusiness development: regional aspect", *Naukovi horizonty*, vol. 3 (76), pp. 30—37.

6. Peretyatko, A. Yu. (2006), "Modern approaches to the evaluation of financial and economic activity as a basis for effective enterprise management", *Ekonomika. Finansy` . Pravo*, vol. 11, pp. 19—24.

7. Stankevych, Yu.Yu. (2008), "Formation of the main sources of income of modern households", *Naukovi zapysky*, vol. 10, pp. 299—305, available at: <https://eprints.ua.edu.ua/6528/1/36.pdf> (Accessed 25 Nov 2018).

8. Sy`gy`ly`k, I. I. (2006), "The role of analysis of financial activity of the enterprise in the strategic management system", *Ekonomika. Finansy` . Pravo*, vol 7, pp. 8—12.

9. Shmy`gol` N. M. (2009), "Economic essence of income and profitability in the enterprise management system", *Derzhava ta region*, vol 7, pp. 221—225.

Стаття надійшла до редакції 18.12.2019 р.

В. П. Пильнова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва, торгівлі
та біржової діяльності, Державний університет телекомунікацій, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-9777-7451

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.33

ДОТРИМАННЯ БАЛАНСУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ТА КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ ЯК ПОКАЗНИК СТАБІЛЬНОГО ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

V. Pylnova,
PhD in Economics, Associate professor, Associate Professor of the Department
of Entrepreneurship, Trade and Stock Exchange, State University of Telecommunications, Kyiv

IMPROVEMENT OF THE BALANCE SHEETS OF DEBTORS AND CREDITS
AS A INDICATOR OF A STABLE FINANCIAL STATUS OF THE ENTERPRISE

У статті виділено невирішені питання щодо визначення сутності заборгованості. Обґрунтовано доцільність дотримання балансу дебіторської та кредиторської заборгованості. Визначено вплив наявної дебіторської та кредиторської заборгованості на фінансову стійкість та стабільний фінансовий стан підприємства. Проведено ґрунтовний аналіз нових форм рефінансування, які є сенс використовувати підприємству для трансформування дебіторської заборгованості в грошові кошти. Розглянуто існуючі методи та засоби регулювання дебіторської і кредиторської заборгованості в сучасних економічних умовах. Обґрунтовано доцільність запровадження суцільної системи моніторингу та контролю за рухом і своєчасним стягненням дебіторської заборгованості та погашенням кредиторської. Виділено особливе місце в системі контролю сумнівній та безнадійній дебіторській заборгованості. Розроблено поетапний план її погашення. Запропоновано концептуальний підхід щодо розрахунку величини резерву сумнівних боргів з використанням вартісної оцінки ризику. Оцінено вплив від застосування вказаного методичного підходу на можливість підвищення ефективності управління дебіторською та кредиторською заборгованістю і контролем їх збалансованості, що в результаті забезпечить достатність рівня ліквідності, платоспроможності, прибутковості та позитивно вплине на фінансовий стан підприємств.

The article identifies outstanding issues regarding the definition of debt. The expediency of maintaining the balance of receivables and payables is substantiated. The influence of existing receivables and payables on the financial stability and stable financial condition of the enterprise is

determined. A thorough analysis of new forms of refinancing, which is appropriate to use for the enterprise to convert receivables into cash, is conducted. It has been determined that receivables management is a complex, multifaceted process that requires continuous improvement and adaptation to the conditions of a transformative economy. It is stated that in order to effectively manage the debts of enterprises, it is necessary to determine their optimal structure for each particular enterprise and in each specific situation. It is pointed out the expediency of drawing up a budget of accounts payable, developing a system of indicators characterizing both quantitative and qualitative assessment of the state and development of relations with the creditors of the enterprise, and to take certain values of such indicators as planned. It is determined that an important step in the process of optimization of accounts payable should be an analysis of the compliance of actual indicators with their threshold level, as well as an analysis of the causes of deviations that have arisen. It is stated that, depending on the discrepancies identified and the reasons for their occurrence, a set of practical measures should be developed and implemented to bring the debt structure in line with the planned or optimal parameters. Existing methods and means of regulation of receivables and payables in the current economic conditions are considered. The expediency of introducing a continuous system of monitoring and control over the movement and timely collection of receivables and repayment of accounts payable is substantiated. A special place in the system of control of doubtful and bad receivables has been allocated. A phased plan of its repayment has been developed. A conceptual approach is proposed to calculate the magnitude of a doubtful debt reserve using a risk assessment. It is proved that the use of the VaR methodology is an effective and promising approach to expand the capabilities of the receivables management system. The impact of applying this methodological approach on the possibility of improving the efficiency of the management of accounts receivable and payables and controlling its balance, which as a result will provide sufficient level of liquidity, solvency, profitability and positive impact on the financial condition of enterprises.

Ключові слова: дебіторська і кредиторська заборгованість, сумнівні борги, оцінка ризиків, збалансованість, стабільний фінансовий стан.

Key words: receivables and payables, doubtful debts, risk assessment, balance, stable financial position.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток принципово нового підходу до процесу платіжно-розрахункових відносин між суб'єктами господарювання в сучасних економічних умовах зумовлює необхідність досліджувати одну з основних причин уповільнення таких відносин — дебіторську заборгованість. Важливим є і співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості, їх вплив на фінансову стійкість підприємства та можливість оцінки ризиків щодо своєчасного відшкодування боргів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням управління дебіторською та кредиторською заборгованістю присвячено ряд праць зарубіжних та вітчизняних учених-економістів: С.Д. Батехіна, Г.В. Блакити, І.А. Бланка, С.Ф. Голова, І. Гнеушевої, З.В. Гуцайлюка, Р. Дамарі, В.П. Завгороднього, О.Д. Заруби, В.В. Ковальова, С.І. Маслова, Г.В. Савицької, Я.В. Соколова, В.В. Сопка, С. Хенка, К. Хувера, М.Г. Чумаченка та ін.

Однак, багатоаспектність дослідження зумовлена складністю і різноманітністю суб'єктів та об'єктів розрахунково-платіжних відносин, що вплинуло на рівень розробок окремих теоретичних і практичних аспектів методології аналізу дебіторської та кредиторської заборгованості.

Використання існуючих вітчизняних методик не дає змоги однозначно оцінити стан дебіторської та кредиторської заборгованості, а також ступінь його впливу на фінансову стійкість підприємств. Невирішені задачі вказують на необхідність пошуку специфічних засобів аналізу дебіторської заборгованості, спрямованих на отримання інформації комплексного характеру, достатньої для прийняття рішень щодо глибини кризи неплатежів аналізованого суб'єкту, можливості здійснювати контроль за ризиками непогашення боргів до моменту виникнення критичного становища.

Науково-теоретична і практична значимість вказаних задач зумовила вибір теми статті та визначила її основні напрями.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження завдань управління дебіторською та кредиторською заборгованістю, розробка методичних підходів щодо вдосконалення існуючих методик аналізу і контролю за дебіторською та кредиторською заборгованістю, складання практичних рекомендацій для реалізації можливості оцінювати вплив ризиків непогашення заборгованості на фінансовий стан та фінансову стійкість підприємств ще на етапі планування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Важливе місце у досягненні фінансової стабільності підприємства займає своєчасне стягнення дебіторської та погашення кредиторської заборгованості. Рациональне управління дебіторською та кредиторською заборгованістю надає підприємствам можливість більш ефективно здійснювати свою фінансово-господарську діяльність.

Сучасний етап економічного розвитку країни характеризується значним уповільненням платіжного обороту, що призводить до зростання дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємствах.

Як відомо, кредиторська і дебіторська заборгованість утворюються внаслідок неспівпадіння часу появи зобов'язань підприємства та їх погашення. Практика показує, що жодне підприємство не може здійснювати свою діяльність без наявності як кредиторської, так і дебіторської заборгованості. Саме тому необхідно управляти цими видами заборгованості, з метою оптимізації їх величини. Істотна роль повинна бути відведена постійному моніторингу за утворенням та рухом дебіторської і кредиторської заборгованості.

Слід підкреслити, що співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей — найважливіша характеристика фінансової стійкості підприємства та ефективності його фінансового менеджменту. Дебіторська і кредиторська заборгованість є найважливішими складовими бухгалтерського балансу підприємства. Водночас на фінансовий стан підприємства впливають як розміри балансових залишків дебіторської та кредиторської заборгованості, так і період обертання кожної з них. Балансові залишки дебіторської та кредиторської заборгованості можуть виступати лише в якості відправних точок під час дослідження проблеми впливу розрахунків з дебіторами і кредиторами на фінансовий стан підприємства. Перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською може бути фактором впливу на підвищення рівня коефіцієнта загальної ліквідності. Зазначене може характеризувати більш швидше обертання кредиторської заборгованості у порівнянні з оборотністю дебіторської. У цьому випадку протягом певного періоду, заборгованість дебіторів буде перетворюватися в грошові кошти повільніше, ніж необхідно підприємству для своєчасної сплати боргів кредиторам. Відповідно, бракуватиме грошових коштів в обороті, що призведе до необхідності залучення додаткових джерел фінансування. Вони можуть бути представлені як у формі простроченої кредиторської за-

боргованості, так і банківських кредитів. Отже, доцільно здійснювати управління одночасним рухом як дебіторської, так і кредиторської заборгованості, підтримувати їх збалансованість.

Характерною особливістю сучасного розвитку економіки України є глибокі економічні перетворення у сфері виробництва та надання послуг, що потребують перегляду існуючих методів управління заборгованістю. На сьогодні обліковий процес дебіторської та кредиторської заборгованості є одним з найбільш складних і суперечливих сегментів обліку в Україні. Це пов'язано з існуванням проблеми неплатежів. Зазвичай суб'єкти господарювання на перший план висувають вирішення власних завдань, замість виконання фінансових зобов'язань по платежах перед партнерами. Недосконала платіжна культура вітчизняних підприємств часто призводить до того, що заборгованість стає не лише сумнівною, а й безнадійною. Це зумовлено дефіцитом грошових коштів і безпосередньо впливає на діяльність партнера. Щоб уникнути подібного стану, необхідно формувати ефективне управління заборгованістю та належним чином організувати облік.

Основним завданням кожного суб'єкта підприємницької діяльності є чітке розмежування та класифікація власної дебіторської заборгованості, постійний контроль за її станом та розробка комплексних заходів по оптимізації обсягів дебіторської заборгованості та скорочення кредиторської. Саме система контролю має велике значення, тому що без неї сума дебіторської заборгованості може перевищити допустимий рівень, що призведе до зниження грошового потоку, а сумнівні борги підприємства значно знизять рівень прибутку.

Для своєчасного погашення дебіторської та кредиторської заборгованості підприємству доцільно розробити план заходів, шляхом визначення можливих варіантів стягнення дебіторської і погашення кредиторської заборгованості.

Важливим є не лише спосіб погашення заборгованості, а й пошук методичного підходу для ефективного управління нею, скорочення її обсягу та ризику непогашення.

Існуючу систему управління дебіторською заборгованістю умовно поділяють на дві узагальнені складові:

- кредитну політику, яка дозволяє максимально ефективно використовувати дебіторську заборгованість як інструмент збільшення рівня продаж;

- комплекс заходів, які спрямовані на зниження рівня ризику виникнення простроченої та безнадійної дебіторської заборгованості.

Проаналізуємо ті методи управління дебіторською заборгованістю, які належать до широко використовуваних.

АВС-аналіз — метод економічного аналізу, який ґрунтується на принципі поділу всіх боржників на групи за питомою вагою того чи іншого показника [5]. Він передбачає поділ об'єктів аналізу на 3 групи: дебітори групи А найбільш важливі — ті 20%, на які припадають 80% дебіторської заборгованості та заслуговують підвищеного контролю, група В — дебітори середньої важли-

вості — ті, на які в сумі припадає 15% дебіторської заборгованості та вимагають уваги; група С — маловажливі дебітори — ті, на які припадає 5% усієї дебіторської заборгованості підприємства [3].

Таким чином, застосування ABC-аналізу дозволить здійснити сегментацію, яка дасть можливість використовувати певні методи впливу на боржників:

- фінансові санкції, передача в заставу майна і майнових прав, призупинення поставок;
- нагадування, з використання ЗМІ чи поширення інформації серед суміжних постачальників, що загрожує боржнику втратою іміджу;
- претензійна робота, досудове переписування, подача позову в господарський суд;
- арешт майна боржника, вироблений органами державної виконавчої служби чи слідчими органами [3].

Аналіз структури дебіторської заборгованості за видами проводиться з метою виявлення групи клієнтів, які створюють для підприємства найбільший обсяг дебіторської заборгованості, визначення видів продукції або бізнес-напрямів, які найбільш обтяжливі боргами. Особлива увага приділяється сумнівній дебіторській заборгованості.

Оцінка реальної вартості та оборотності існуючої дебіторської заборгованості ґрунтується на використанні фінансових показників, серед яких виділимо такі: коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості; період погашення дебіторської заборгованості; частка сумнівної дебіторської заборгованості; коефіцієнт сумнівної дебіторської заборгованості; резерв сумнівних боргів; коефіцієнт ліквідності.

Аналіз і контроль дебіторської заборгованості за термінами виникнення дозволяє оцінити ефективність та збалансованість кредитної політики підприємства, визначити групи клієнтів, у роботі з якими необхідно прикласти додаткові зусилля по поверненню боргів, дає базу для створення резерву по сумнівних боргах, дозволяє зробити прогноз надходження коштів.

Одним з основних моментів прогнозу є питання збалансованості дебіторської та кредиторської заборгованості, тому що фактичне перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською спричинить залучення кредитних ресурсів підприємством, що також зменшить прибуток унаслідок необхідності виплат відсотків по кредитам.

Оцінка надходження коштів від дебіторів з врахуванням коефіцієнтів інкасації містить вихідні дані для прогнозу надходження коштів на рахунок підприємства. Коефіцієнти інкасації показують, яка частина реалізованої продукції буде оплачена покупцем у поточному періоді, яка в наступному.

Для запобігання ситуації непогашення клієнтом свого боргу потрібно встановлювати обмеження на суми заборгованості, понад які, рішення про подальше відвантаження приймає вже вище керівництво підприємства [6].

У багатьох країнах досить широкого використання набув метод реструктуризації дебіторської заборгованості. Застосування цього методу передбачає прискорене переведення дебіторської заборгованості в інші

форми оборотних активів підприємства: грошові кошти та короткострокові цінні папери. Сутність методу полягає в застосуванні прийомів факторингу, обліку векселів виданих клієнтові та форфейтингу. Проте на Україні застосування цих методів не набуло поширення, що пов'язано, передусім, з недостатнім рівнем розвитку інфраструктури фінансового ринку [4].

Умови кредитування є досить важливим чинником, який впливає на обсяги продажу. Вони полягають у встановленні, для окремих покупців: строків оплати, знижок за своєчасність оплати, строків дії знижок. До чинників, які впливають на вибір умов кредитування підприємством покупців, доцільно віднести такі: термін придатності продукції, платоспроможність покупців, бажані обсяги продажу, попит на продукцію, сезонність товару, особливості цінової політики, величина закупівельної партії, розширення ринків збуту.

Погашення дебіторської заборгованості передбачає такі етапи:

- створення реєстру боржників, що включає систематизацію, упорядкування дебіторів за сумою боргу, строками, фінансовим станом;
- планування щоденних заходів з боржниками: телефонні переговори, листи, договори і т.д.;
- вибір дій, відносно погашення заборгованості, що може включати графіки погашення, аналіз балансів позичальників та іншої інформації стосовно господарсько-економічної діяльності;
- застосування альтернативних інструментів погашення боргу.

В економічній літературі зустрічається два способи визначення допустимого для підприємства обсягу дебіторської заборгованості:

- розрахунок необхідної суми оборотного капіталу, яка спрямовується на дебіторську заборгованість за день;
- розрахунок граничного розміру дебіторської заборгованості за рік.

Моніторинг складових дебіторської заборгованості та структурування її за термінами погашення забезпечать: контроль за поточним обсягом дебіторської заборгованості; відслідковування обсягів дебіторської заборгованості всіх покупців за термінами погашення; виявлення дебіторів із найбільшим обсягом простроченої заборгованості та розробку невідкладних заходів в управлінні дебіторською заборгованістю.

Підприємство для трансформування дебіторської заборгованості в грошові кошти може застосовувати такі форми рефінансування: факторинг, облік векселів, виданої покупцями продукції, форфейтинг.

Факторинг є порівняно новою і досить ефективною системою поліпшення ліквідності і зменшення фінансового ризику при організації між підприємницьких платежів. Ця форма прискорення платіжного обороту виникла на основі надання комерційного кредиту продавцями покупцям у вигляді відстрочення платежу за продані товари. Однак сучасний факторинг є не лише перевідступленням боргу, а досить складним фінансовим інструментом, який включає в себе одразу декілька по-

слуг: фінансування поставок товарів із відстроченням платежу, страхування ризиків, пов'язаних із постачанням товарів і відстроченням платежу, зокрема ризику неоплати платежу від покупця в строк, і, нарешті, послугу управління дебіторською заборгованістю, що передбачає контроль за своєчасною оплатою поставок покупця, детальні й зручні звіти про стан дебіторської заборгованості постачальника, усі його поставки й платежі.

Під час розробки та впровадженні методів управління дебіторською заборгованістю пропонується виділити два об'єкти управління:

— дебіторська заборгованість потенційна, тобто — частину обігового капіталу підприємства авансовано в готову продукцію, щодо якої існує ймовірність перетворення в фінансовий актив;

— дебіторська заборгованість існуюча, яка входить до складу обігового капіталу підприємства та виступає його фінансовим активом [2].

Управління потенційною дебіторською заборгованістю повинно визначати, чи доцільно надавати відстрочку платежу, та, на яких умовах це вигідно здійснювати. Для досягнення поставленої мети можна рекомендувати застосування ABC-аналізу. Тобто, ми одержимо відповідь щодо необхідності надання, відстрочки платежу залежно від значущості та впливовості клієнта на торговий оборот компанії.

Проте необхідно врахувати можливі наслідки надання відстрочки платежу, тобто оцінити рівень ризику неповернення чи прострочення платежу. Для цього можна застосувати метод ранжування та розробки кредитного рейтингу клієнтів. Кредитний рейтинг клієнтів визначається рівнем ризику неповернення заборгованості. За основу ранжування клієнтів доцільно брати середньозважену оцінку показників, яка характеризує масштаб ділового співробітництва в минулому: загальний час роботи з покупцем; середньомісячний обсяг продажу; показник обіговості дебіторської заборгованості за даним покупцем; обсяги та строк простроченої дебіторської заборгованості. Враховується також кредитоспроможність покупця. Таким чином, залежно від кредитного рейтингу клієнти поділяються на групи: "першокласні позичальники" — кредитування яких не викликає сумніву; "позичальники другого класу" — кредитування яких потребує виваженого підходу; та "позичальники третього класу" — кредитування яких пов'язане з підвищеним ризиком [1].

На наступному етапі управління потенційною дебіторською заборгованістю доцільно застосовувати:

— метод запобігання виникнення ризику неплатежів, який включає такі прийоми: заохочення клієнтів до передплати; швидкої оплати шляхом надання знижок; нарахування штрафних санкцій за прострочену заборгованість з урахуванням пені, штрафу та неустойки.

— метод регулювання розміру ризику неплатежів розкривається через реалізацію наступних прийомів: встановлення кредитних лімітів; періодичний їх перегляд.

Контроль за дотриманням клієнтами умов надання кредиту реалізується за допомогою методу інкасації

дебіторської заборгованості. В рамках цього методу доцільно використовувати такі прийоми: встановлення строків і форм попереднього та наступного нагадування клієнтам про дату оплати; можливість та умови продовження строку позики за наданим кредитом; умови порушення справи про банкрутство дебіторів.

Політика знижок є однією із складових політики інкасації дебіторської заборгованості і являє собою спеціально організовані дії по визначенню якості стимулюючих заходів, які мають на меті формувати економічну зацікавленість у швидкому погашенні дебіторської заборгованості, залучати до співпраці нових контрагентів, збільшувати обсяг реалізації товарів.

З метою зменшення фінансових втрат від виникнення безнадійної заборгованості на підприємстві необхідно створювати резерв сумнівних боргів. У міжнародній практиці застосовують два методи розрахунку суми безнадійних боргів:

— метод відсотка від нетто-реалізації передбачає розрахунок середнього рівня безнадійних боргів за декілька попередніх звітних періодів та розподіл його на звітний період.

— метод обліку рахунків по строках оплати.

Крім того, в Україні передбачено такі методи нарахування резерву:

1-й метод — ґрунтується на аналізі платоспроможності окремих дебіторів;

2-й метод — ґрунтується на визначенні питомої вартості безнадійних боргів у чистому доході від реалізації продукції на умовах наступної оплати;

3-й метод — ґрунтується на класифікації дебіторської заборгованості [7].

Для підприємства важливо щоб, з одного боку, резерв не був занадто великий — тоді підприємство не зможе використати власні кошти у повному обсязі для поточної роботи, заморожує їх, а з іншого — замалий — тоді у підприємства не буде достатньо коштів для покриття збитків, виникає відповідний ризик. За таких умов доцільно розглянути підхід щодо оцінки величини сумнівних боргів з використанням вартісної оцінки ризику (далі, як Value-at-Risk або VaR).

Value-at-Risk — це максимально можливі сподівані втрати, які можуть мати місце протягом визначеного періоду часу з заданою ймовірністю. В нашому випадку під втратами будемо розуміти величину сумнівної дебіторської заборгованості. Сумнівна дебіторська заборгованість по сукупності угод дорівнює сумі сумнівних боргів за окремими угодами (Z_y). Випадкова величина Z_y є сумою дискретних випадкових величин і також є дискретною. Числовими характеристиками сумнівної заборгованості Z_y за припущення про незалежність розподілу сумнівних боргів по окремих угодах виступають: математичне сподівання сумнівної заборгованості по сукупності угод $M(Z_y)$; дисперсія сумнівної заборгованості по сукупності угод $D(Z_y)$; стандартне відхилення сумнівної заборгованості по сукупності угод Q_{Zy} .

Емпірична функція розподілу дозволяє кількісно оцінити ризик в ідеології Value-at-Risk як максимально можливі втрати з заданою довірчою ймовірністю. У нашому випадку — величину обсягів сумнівної дебіторської заборгованості. Тоді VaR можна розрахувати, зокрема, за формулою:

$$VaR = M(Z_y) + k Qz_y \quad (1),$$

де k — коефіцієнт, який залежить від вибраної довірчої ймовірності.

Застосування запропонованого підходу дозволить сприяти підвищенню ефективності процесу управління дебіторською заборгованістю, основним критерієм якості якого є в кінцевому підсумку зростання рентабельності капіталу [8].

Впровадження системи управління заборгованістю дасть можливість підприємству:

- отримувати всебічний аналіз про склад заборгованості, який приверне увагу керівництва до прискорення погашення заборгованості;

- контролювати стан заборгованості, отримувати своєчасні попередження про недостатнє надходження грошових коштів від дебіторів, проводити погашення кредиторської заборгованості в установлені строки;

- надавати інформацію керівникам відповідних підприємств про стан заборгованості для висновку про ступінь ризику й необхідність прийняття оперативних рішень та відповідних дій;

- формувати кредитну політику та ефективно використовувати ресурси;

- зменшити ймовірність зростання безнадійних боргів;

- посилити контроль фінансових надходжень;

- оперативно застосовувати методи реструктуризації заборгованості.

ВИСНОВКИ

Для того щоб ефективно управляти боргами підприємства, необхідно, передусім визначити їхню оптимальну структуру для кожного конкретного підприємства і у кожній конкретній ситуації. Доцільно скласти бюджет кредиторської заборгованості, розробити систему показників, що характеризують як кількісну, так і якісну оцінку стану та розвитку відносин із кредиторами компанії, і прийняти визначені значення таких показників за планові. Другим кроком у процесі оптимізації кредиторської заборгованості має стати аналіз відповідності фактичних показників їх граничному рівню, а також аналіз причин відхилень, що виникли. На третьому етапі, залежно від виявлених невідповідностей і причин їхнього виникнення, має бути розроблено, і здійснено комплекс практичних заходів щодо приведення структури боргів у відповідність до планових або оптимальних параметрів.

Управління дебіторською заборгованістю є складним, багатогранним процесом, який потребує постійного вдосконалення та адаптування до умов трансформаційної економіки. В умовах українського сьогодення використання методології VaR є ефективним та перспективним підходом для розширення можливостей системи управління дебіторською заборгованістю.

Отже, застосування вітчизняними підприємствами запропонованої у статті методики надасть можливість підвищити ефективність управління дебіторською та кредиторською заборгованістю і контроль їх збалансованості, що в результаті забезпечить достатність рівня ліквідності, платоспроможності, прибутковості

підприємств та позитивно вплине на їхній фінансовий стан.

Література:

1. Бланк І.А. Управління фінансовими ризиками / І.А. Бланк. — К. Ніка-Центр, — 2005. — 600 с.
2. Блакита Г.В. Актуальні питання управління дебіторською заборгованістю / Г.В. Блакита, О.Т. Бровко // Збірник наукових праць ВНАУ. — 2012. — № 3 (69). — С. 23—29.
3. Блащак Л.М. Шляхи до раціонального управління дебіторською заборгованістю / Л.М. Блащак // Науковий вісник "Львівської політехніки" — 2009. — № 1. — С. 157—159.
4. Гнеушева І. Вплив застосування методів рефінансування дебіторської заборгованості на фінансову стійкість підприємства / І. Гнеушева // Економічний аналіз. — 2011. — Вип. 8. — С. 82—85.
5. Курочкін Д.В. Методи оцінки фінансової стійкості підприємства / Д.В. Курочкін // Сучасна економіка. — 2011 — № 1. — С. 107—112.
6. Марусяк Н.А. Дебіторська та кредиторська заборгованість як основні фінансові регулятори кругообігу оборотного капіталу підприємства // Вісник Хмельницького національного університету. — 2010. — № 2. — С. 139—142.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 10 "Дебіторська заборгованість" затверджено наказом Міністерства фінансів України від 08.10.99 р. № 237 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
8. Струченкова Т.В. Использование методики VaR для оценки банковских рисков // Банковское дело. — 2000. — № 5. — С. 2—7.

References:

1. Blank, I.A. (2005), *Upravlinnia finansovymy ryzykamy* [Financial risk management], Nika-Tsentr, Kyiv, Ukraine.
2. Blakitya, H.V. and Brovko, O.T. (2012), "Topical issues of receivables management", *Zbirnyk naukovykh prats' VNAU*, vol. 3 (69), pp. 23—29.
3. Blaschak, L.M. (2009), "Ways to manage receivables rationally", *Naukovyj visnyk "L'vivs'koi politekhniki"*, vol. 1, pp. 157—159.
4. Hnieusheva, I. (2011), "Impact of applying the methods of refinancing receivables on the financial stability of the enterprise", *Ekonomichnyy analiz*, vol. 8, pp. 82—85.
5. Kurochkin, D.V. (2011), "Methods of assessing the financial stability of the enterprise", *Suchasna ekonomika*, vol. 1, pp. 107—112.
6. Marusiak, N.A. (2010), "Accounts receivable and payable as the main financial regulators of the enterprise's working capital cycle", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 2, pp. 139—142.
7. Ministry of Finance of Ukraine (1999), Order "Accounts receivable", available at: <http://www.rada.gov.ua> (Accessed 10 Dec 2019).
8. Struchenkova, T.V. (2000), "Using the VaR methodology for assessing bank risks", *Bankovskoe delo*, vol. 5, pp. 2—7.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2019 р.

В. В. Джинджоян,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри економіки та менеджменту туристичної діяльності,
ВНПЗ "Дніпровський гуманітарний університет"
ORCID ID: 0000-0003-0296-4092

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.39

ВНУТРІШНЬОКОРПОРАТИВНІ СОЦІАЛЬНІ ПРОГРАМИ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

V. Dzhyndzhoian,
PhD in Economics, Associate Professor, Head of Department of Economics
and Management of Tourism, Dnipro University of the Humanities

INTRA-CORPORATE SOCIAL PROGRAMS OF TOURISM ENTERPRISES

У статті здійснено теоретичний аналіз внутрішньо корпоративні соціальні програми туристичних підприємств. Встановлено, що в сучасних умовах організаційний розвиток туристичного підприємства реалізується через сукупність певних організаційних змін. Зміни організаційної структури та системи управління значно трансформують соціальне середовище підприємств. Фактори, що знижують ефективність управління організаційними змінами (недостатня вираженість їх превентивного характеру, несистемність, директивність політики впровадження організаційних змін) уповільнюють динаміку організаційного розвитку підприємства як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі.

Узагальнено, що характеризуючи корпоративні соціальні програми туристичних підприємств як інструмент управління соціальними процесами на підприємстві, важливо уточнити їх сутність, зміст і форму. Корпоративна соціальна програма — це розгорнуте вираження пріоритетних соціальних цілей. За змістом вона є послідовністю взаємоузгоджених дій, розподілених у часі, обґрунтованих за ресурсами і спрямованих на досягнення наміченої соціальної мети.

The theoretical analysis of intra-corporate social programs of tourism enterprises is conducted in this article. It has been established that under modern conditions, the organizational development of a tourism enterprise is implemented through a conjunction of certain organizational changes. Changes in organizational structure and management system significantly transform social environment of enterprises. Factors that reduce the effectiveness of managing organizational changes (insufficient expressiveness of their preventive character, non-systematization, directivity of the policy of implementing organizational changes) slow down the dynamics of organizational development of an enterprise both in the external and in the internal environment.

The article generalizes that it is important to clarify the essence, content and form while characterizing corporate social programs of tourism enterprises as a tool to manage social processes

at an enterprise. Corporate social program is an expanded expression of top-priority social goals. By its content, it is a sequence of mutually agreed actions, which are time-spaced, resource-based and aimed at achieving a targeted social purpose. By its form, social program is a set of target points, tasks for participants and forecasts of expected results. Corporate social programs are social systems of an open type, so necessary components of their implementation are well-organized feedback and flexible reaction to changes in the correlation of internal and external factors.

Corporate social programs of tourism enterprises, developed on the basis of projected approaches, implement a complex of socio-organizational changes as a variety of organizational changes, the objects of which (organizational elements of an enterprise) are determined by the results of the diagnosis of social well-being of the staff. It is summarized that corporate programs of social partnership and professional development of personnel are primary by their importance in terms of transition from an adaptive strategy of adjustment to an active strategy of organizational development. Development of corporate social programs, which is based on social and organizational changes in order to implement a strategy for a tourism enterprise, provides a targeted orientation so that to meet the needs of employees and to regulate their social well-being. Accordingly, the realization of the principle of social orientation of management is achieved.

Ключові слова: соціальні блага, підприємницька діяльність, туристичні підприємства, корпоративні програми.

Key words: social benefits, entrepreneurial activity, tourism enterprises, corporate programs.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасній Україні багато туристичних компаній зіткнулися з проблемою утримання персоналу. В умовах ринкових відносин особливо гостро виступає проблема забезпечення підприємств кадрами, здатними ефективно вирішувати організаційні та виробничі завдання в українських складних, нестабільних і швидко мінливих економічних ситуаціях, важко передбачуваних обставинах.

Проблема утримання персоналу в організації безпосередньо пов'язана зі збереженням і примноженням людського капіталу. Звільнення ключових співробітників знижує активи туристичної організації, бо разом з працівником організація втрачає вкладені в нього інвестиції у вигляді витрат на його пошук, залучення, навчання, перенавчання та підвищення кваліфікації. А також компанія несе додаткові витрати на пошук і навчання нових співробітників.

У ситуації кадрового голоду виникає необхідність орієнтуватися на утримання цінних співробітників, що ефективно працюють, знають в повному обсязі всі аспекти і специфіку своєї туристичної компанії, з налагодженою внутрішньою і зовнішньою комунікацією. Залучення нових фахівців в даному випадку значно уповільнює робочий процес, так як для нових співробітників, навіть якщо вони мають достатній фаховий рівень у своїй сфері, необхідно пройти адаптаційний період, для якого потрібен певний часовий відрізок, що також значно послаблює організацію і скорочує шанси для здорової конкуренції на ринку. Нині соціальна захищеність працівників туристичних компаній відіграє важливу роль в забезпеченні соціально-економічної захищеності кожного співробітника.

Тому корпоративні соціальні програми останнім часом є невід'ємною складовою частиною компенсаційного пакета. Ці елементи мотивації скоріше не оцінка праці співробітника, а спосіб вирішення певних життєвих проблем.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив інтерес науковців до проблеми аналізу внутрішньокорпоративних соціальних програм туристичних підприємств. Дослідники вказують на необхідність здійснення ефективного кадрового менеджменту (А. Андросова [1], Ф. Котлер [4], О. Марченко [6], Е. Никольская [7], І. Сазонець [9-11], С. Сардак [12-13], В. Шепялін [10], В. Шконда [14] та ін.) з метою забезпечення нормального функціонування туристичних організацій (М. Бігдан [2], В. Брич [3], Г. Ларионов [5] та ін.). Однак цілеспрямованого аналізу специфіки внутрішньокорпоративних соціальних програм туристичних підприємств.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є здійснення теоретичного аналізу внутрішньокорпоративних соціальних програм туристичних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У сучасних умовах організаційний розвиток туристичного підприємства реалізується через сукупність певних організаційних змін. Зміни організаційної структу-

ри та системи управління значно трансформують соціальне середовище підприємств. Фактори, що знижують ефективність управління організаційними змінами (недостатня вираженість їх превентивного характеру, несистемність, директивність політики впровадження організаційних змін) уповільнюють динаміку організаційного розвитку підприємства як у зовнішньому, такі у внутрішньому середовищі.

Важливо відзначити, що корпоративні соціальні програми не слід розглядати як благодійність з боку роботодавців. Безумовно, вони важливі для самих працівників, створюючи їм умови для найбільш ефективного вирішення соціальних проблем — безконфліктного поєднання роботи і виконання сімейних обов'язків, охорони здоров'я, отримання освіти та підвищення кваліфікації, забезпечення житлом. Однак подібні програми вигідні і роботодавцям, бо дозволяють вирішити такі проблеми залучення та утримання персоналу в організації:

- збереження кваліфікованої робочої сили, економії часу і сил на підборі кадрів;
- розширення можливостей в області набору фахівців за рахунок збільшення вибору з більшого числа претендентів;
- забезпечення набору персоналу з більш широким спектром інтересів і досвіду, що в тому числі дозволяє краще зрозуміти потреби клієнтів;
- поліпшення іміджу організації.

Серед очевидних переваг найбільш часто відзначається збереження досвідченого персоналу, що є для організації більш ефективним з точки зору витрат, ніж підбір і навчання нових людей, поліпшення ставлення працівника до організації та відносин в трудовому колективі, лояльність по відношенню до організації. Таким чином, в умовах зростання дефіциту кваліфікованої робочої сили проблема зв'язку роботи та сім'ї стає одним з найважливіших факторів успіху організації. Допомогаючи своїм працівникам вирішувати соціальні проблеми, роботодавці отримують ряд переваг.

Здійснення різноманітних соціальних програм, як внутрішньої, так і зовнішньої спрямованості, прямо пропорційно ступеню усвідомлення організацією потреб своїх співробітників. Добровільність їх проведення, зв'язаність з місією і стратегією розвитку компанії, а також системний характер є відмінними рисами таких програм.

Серед соціальних програм, пов'язаних з внутрішнім функціонуванням компанії, можна виділити такі:

- професійний розвиток персоналу;
- безпечні умови праці і охорона здоров'я [1].

Розвиток персоналу — напрям соціальних програм, що знаходяться в рамках стратегії розвитку персоналу, метою яких є залучення та утримання цінних для організації співробітників. Соціальні програми з розвитку персоналу організації можуть здійснюватися за такими напрямками:

- навчання, підвищення кваліфікації, професійний розвиток;
- застосування прозорих мотиваційних схем і систем оплати праці, доступних і зрозумілих для співробітників;
- індивідуальний підхід до складання і надання соціального пакету;

— створення комфортних умов для дозвілля і відпочинку, в тому числі сімейного;

— встановлення, підтримання та оптимізація внутрішніх комунікацій в організації, отримання зворотного зв'язку;

— допуск співробітників до прийняття управлінських рішень.

Характеризуючи корпоративні соціальні програми туристичних підприємств як інструмент управління соціальними процесами на підприємстві, важливо уточнити їх сутність, зміст і форму. Корпоративна соціальна програма — це розгорнуте вираження пріоритетних соціальних цілей. За змістом вона є послідовністю взаємоузгоджених дій, розподілених у часі, обґрунтованих за ресурсами і спрямованих на досягнення наміченої соціальної мети. За формою соціальна програма — це сукупність цільових орієнтирів, завдань учасникам і прогнозів очікуваних результатів. Корпоративні соціальні програми є соціальними системами відкритого типу, тому необхідними складовими їх реалізації є добре організований зворотний зв'язок і гнучке реагування на зміни в співвідношенні внутрішніх та зовнішніх чинників.

Корпоративні соціальні програми туристичних підприємств, розроблені на основі проектних підходів, реалізують комплекс соціально-організаційних змін як різновиду організаційних змін, об'єкти яких (організаційні елементи підприємства) визначаються за результатами діагностики соціального самопочуття персоналу. Тоді як першочерговими за значущістю в умовах переходу від адаптивної стратегії пристосування до активної стратегії організаційного розвитку є корпоративні програми соціального партнерства і професійного розвитку персоналу. Розробка корпоративних соціальних програм на основі соціально-організаційних змін для реалізації стратегії туристичного підприємства забезпечує цільову орієнтацію на задоволення потреб працівників та регулювання їх соціального самопочуття. Таким чином досягається реалізація принцип соціальної орієнтації управління.

Відзначимо, що нині конкуренція за професійних фахівців туристичної сфери висока, підвищується прагнення компаній утримати цінних співробітників — носіїв інтелектуального ресурсу. Розвиток такої категорії співробітників базується на двох факторах: особливості внутрішньої мотивації і необхідність збільшення продуктивності "інтелектуального ресурсу".

Специфіка внутрішньої мотивації таких співробітників значно відрізняється від мотивації традиційних співробітників. Прагнення до придбання нового досвіду і вирішення завдань виходять на перший план і стають найбільш значущим мотивом. Водночас на другий план відходять традиційні мотиви, як-от: матеріальна винагорода, комфортні умови роботи і відпочинку. Досягнення і професійний розвиток є основою їх внутрішньої мотивації.

Система розвитку такої категорії співробітників включає наступні складові: оцінка націленості на професійний розвиток при прийомі в компанію. До процедури відбору кандидатів входять такі критерії:

- високий рівень підготовки у ВНЗ і позитивний досвід, набутий в інших організаціях; проходження семінарів курсів, стажувань; наявність цілей особистого

зростання і професійного розвитку на короткострокову, середньострокову і довгострокову перспективу;

— проведення навчальних тренінгів та семінарів;

— систематичні атестаційні заходи, за підсумками яких здійснюється ранжування відповідно до професійного рейтингу співробітників;

— побудова внутрішньої організаційної кар'єрної ієрархії, заснованої на результатах атестації професійного розвитку.

У таких напрямках, як навчання, перепідготовка та професійний розвиток найбільшою мірою збігаються інтереси співробітника і роботодавця. З боку співробітника ці напрями є інвестиціями в його інтелектуальний потенціал, підвищують оцінку його праці і, відповідно, заробітну плату. З боку організації навчання впливає на рівень ефективності "людського капіталу". Мотиваційні схеми також характеризуються рівністю інтересів обох сторін. Розвиваючи даний напрямок, організація пов'язує ступінь винагороди з результатом трудових зусиль співробітника. Під час формування та надання соціального пакету вираз конфлікту інтересів простежується більше чітко, бо кошти на оплату послуг соціального пакета можуть бути альтернативно застосовані в інших напрямках.

Багато українських туристичних компаній не вважають, що пенсійне забезпечення і охорона здоров'я своїх співробітників є необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності організації та довгострокової стабільності кадрів. Кадри розцінюються як ресурс, який легше оновити, ніж підтримувати. Краще збільшувати заробітну плату співробітників замість фінансування соціальних пакетів.

Соціальні програми з охорони здоров'я і забезпечення безпечних умов праці є створення і підтримання додаткових напрямків по відношенню до законодавства в галузі охорони здоров'я, які сприяють підвищенню якості трудової діяльності за рахунок зниження травматизму на виробництві.

У рамках зазначеної сфери розглядається діяльність за наступними напрямками:

— додаткове медичне обслуговування, медичне обслуговування персоналу на підприємстві, профілактика професійних захворювань;

— створення ергономічних робочих місць відповідно до санітарно-гігієнічних вимог;

— підтримка материнства і дитинства.

ВИСНОВКИ

Таким чином, реалізація корпоративних програм соціального партнерства і професійного розвитку персоналу базується на багато об'єктних внутрішньо-орієнтованих соціально-організаційних змінах, які оптимізують соціальне самопочуття персоналу підприємства. Як організаційні системи корпоративні соціальні програми забезпечують підвищення керованості організаційних змін на підприємстві, в зв'язку з тим що на підставі програмно-цілевих технологій і реалізації управлінських ресурсів програм (диференційованості, стратифікації, стійкості, динамічності) формуються стійкі причинно-наслідкові прямі (організаційні зміни — соціальне самопочуття персоналу — соціальні фактори організаційного розвитку — реалізація стратегії підприємства) і

зворотні (соціальне самопочуття персоналу — клієнтозорієнтованість — імідж підприємства — організаційні зміни — реалізація стратегії підприємства) зв'язки, що знижують соціальні ризики організаційних змін як чинників нестійкості і некерованості. Управління соціальними ризиками організаційних змін на підприємстві опосередковується процесами виявлення факторів незадоволеності персоналу як показників соціального самопочуття і їх регулювання в рамках корпоративних соціальних програм.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі вбачаємо у висвітленні дієвих організаційних умов розвитку туристичного бізнесу.

Література:

1. Андросова А.А., Никольская Е.Ю. Рекомендации по повышению эффективности управления человеческими ресурсами на предприятиях индустрии гостеприимства. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. Warszawa: "Nowa perspektywa". — 2016. — № 4. — Т. 7. — С. 58—61.
2. Бігдан М.Г., Карлик Ю.Ю. Прямая залежність якості туристичних послуг від ефективного управління персоналом. *Економіка. Управління. Інновації*. — 2012. — № 2 (8). — С. 179—182.
3. Брич В.Я. Туроперейтинг: підручник / За заг. ред. д. е. н., проф. В.Я. Брича. — К.: "Кондор", 2014. — 276 с.
4. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. — К.: Агенція "Стандарт", 2005. — 302 с.
5. Ларионов, Г.В. Инновационное формирование тенденций управления человеческими ресурсами: монография. — М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2014. — 160 с.
6. Марченко О.А. Кадровий менеджмент та мотивація персоналу працівників туристичних підприємств // *Агросвіт*. — 2016. — № 11. — С. 7—11.
7. Никольская Е.Ю., Абарінова А.А. Совершенствование методов внутрифирменного обучения персонала в индустрии гостеприимства и туризма // *Наука и мир*. — Волгоград: "Научное обозрение" — 2015. — № 11 (27). — С. 169—171.
8. Пуригіна О.Г. Маркетинг: навч. посібник / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак, В.В. Джинджоян. — Дніпропетровськ: Інновація, 2010. — 241 с.
9. Сазонець І.Л., Гессен А.Є. Соціальні програми підприємства та вдосконалення системи послуг // *Ефективна економіка [Електронний ресурс]*. — 2014. — № 2. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3751>.
10. Сазонець І.Л., Гессен А.Є. Теоретичні та практичні підходи до формування державних і корпоративних соціальних програм // *Стратегія і тактика державного управління: зб. наук. праць*. — Рівне: НУВГП, 2018. — № 1—2. — С. 111—119.
11. Сазонець І.Л., Тадеєва Н.В. Система інституційного забезпечення національної моделі соціального партнерства // *Вісник НУВГП. Економіка: зб. наук. праць*. — Рівне: НУВГП, 2016. — Вип. 2 (74). — С. 264—272.
12. Сардак С.Е. Маркетинг: навч. посіб. / С.Е. Сардак, В.В. Джинджоян. — Дніпро: ДГУ, 2018. — 242 с.

13. Сардак С.Е. Науково-методичні основи управління розвитком виробництва у національній економіці: монографія / С.Е. Сардак, В.В. Джинджоян. — Д.: Видавництво "Інновація", 2010. — 175 с.

14. Шконда В.В. Корпоративна культура в управлінні людським потенціалом: монографія. — Донецьк: Нолідж, 2009. — 168 с.

15. Sardak S. Dzhyndzhoian, V. and Samoilenko, A. (2016), "Global innovations in tourism", Innovative Marketing, vol. 3, issue, 12, pp. 45—50.

16. Gladchenko A., Sardak S., Dzhyndzhoian V. (2017), "Foreign experience of public administration in the context of the economic equilibrium of synthetic economic crisis", Modern European Researches. Salzburg, Austria, vol. 2, pp. 44—52.

References:

1. Androsova, A. and Nikolskaya, E. (2016), "Recommendations for Improving the Efficiency of Human Resource Management at the Enterprises of the Hospitality Industry", Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal), vol. 4, no. 7, pp. 58—61.

2. Bigdan, M. and Karlik, Yu. (2012), "Direct storage of tourist services and effective personnel management", Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii, vol. 3 (2), pp. 179—182.

3. Breach, V. (2014), Turoperejtynh [Turopereytynh], Kondor, Kyiv, Ukraine.

4. Kotler, F. (2005), Korporatyvna sotsial'ni vidpovidal'nist' [Corporate Social Responsibility], Standard Agency, Kyiv, Ukraine.

5. Larionov, G. (2014), Ynnovatsyonnoe formirovanye tendentsiy upravleniya chelovecheskymy resursamy [Innovative formation of tendencies of human resources management], Publishing and Trading Corporation "Dashkov and Ko", Moscow, Russia.

6. Marchenko, O. (2016), "Personnel management and motivation for the staff of tourist departments of tourist enterprises", Ahrosvit, vol. 11, pp. 7—11.

7. Nikolskaya, E. and Abarinova, A. (2015), "Improving methods of in-house staff training in the hospitality and tourism industry", Nauka y myr, vol. 11 (27), pp. 169—171.

8. Puryhina, O. Sardak, S. and Dzhyndzhoian, V. (2010), "Marketynh" [Marketing], Innovation, Dnepropetrovsk, Ukraine.

9. Sazonets, I. and Hessen, A. (2014), "Enterprise social programs and service improvement", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3751> (Accessed 5 Nov 2019).

10. Sazonets, I. and Hessen, A. (2018), "Theoretical and practical approaches to the formation of state and corporate social programs", Stratehiia i taktyka derzhavnoho upravlinnia, vol. 1—2, pp. 111—119.

11. Sazonets, I. and Tadeeva, N. (2016), "System of institutional support of the national model of social partnership", Visnyk NUVHP. Ekonomika, vol. 2 (74), pp. 264—272.

12. Sardak, S. and Dzhyndzhoian, V. (2018), "Marketynh" [Marketing], Innovation, Dnipro, Ukraine.

13. Sardak, S. and Dzhyndzhoian, V. (2010), Naukovo-metodychni osnovy upravlinnia rozvytkom vyrobnytstva u natsional'ni ekonomitsi [Scientific and methodological bases of the development of production management in the national economy], Innovatsiia, Dnipropetrovsk, Ukraine.

14. Shkonda, V. (2009), Korporatyvna kul'tura v upravlinni liuds'kym potentsialom [Corporate culture in human potential management], Noulidzh, Donetsk, Ukraine.

15. Sardak, S. Dzhyndzhoian, V. and Samoilenko, A. (2016), "Global innovations in tourism", Innovative Marketing, vol. 3, no. 12, pp. 45—50.

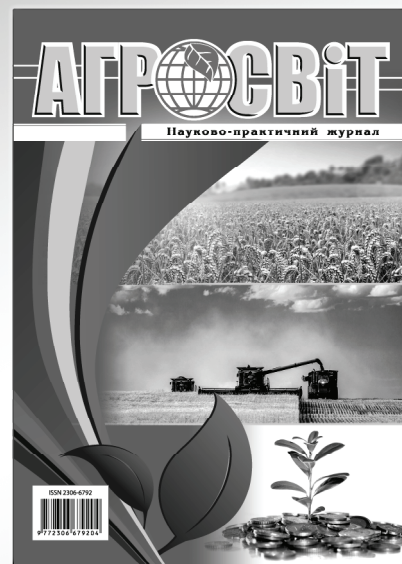
16. Gladchenko, A. Sardak, S. and Dzhyndzhoian, V. (2017), "Foreign experience of public administration in the context of the economic equilibrium of synthetic economic crisis", Modern European Researches, vol. 2, pp. 44—52.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2019 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

М. В. Тимошенко,
к. т. н., доцент, Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро
ORCID ID: 0000-0002-0288-9750

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.44

ЩОДО ДЕЯКИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОСТУ ТА РОЛІ НАУКИ

М. Tymoshenko,
PhD in Technical Sciences, Associate professor, University of Customs and Finance, Dnipro

ABOUT SOME FEATURES OF GROWTH AND THE ROLE OF SCIENCE

Наголошується щодо формування нового технологічного укладу в умовах розгортання "індустріалізації 4.0". Висвітлюється актуальність пошуку точок зростання з урахуванням невідворотності високотехнологічної реіндустріалізації.

Ретроспективно розглянуто окремі моделі зростання з урахуванням факторів науково технічного прогресу і накопичення знань. Висвітлюються характерні риси азіатської моделі зростання. Акцентується увагу щодо засадничих принципів Пекінського консенсусу. Висвітлено феноменальні економічні успіхи Китаю через вибір "свого шляху розвитку". Продемонстровано динаміку економічного зростання Китаю та Росії з акцентом щодо використання засад Пекінського консенсусу та ліберальної парадигми розвитку. Розглянуто хрестоматійний досвід Японії і Сінгапуру стосовно цілеспрямованої реалізації концепції економіки знань. Наводяться приклади щодо ролі науки в реалізації успішної соціально-економічної політики.

Розглянуто окремі питання щодо забезпечення стійкого зростання в контексті розробки і практичної реалізації адекватної національної стратегії в галузі науки техніки і інновацій. Наголошується щодо ролі науки як підґрунтя росту. Застерігається щодо абсолютизації критеріїв оцінки результатів наукової роботи, надмірного регулювання державою наукової сфери, гіпертрофованої уваги по відношенню до комерціалізації наукових продуктів. Виокремлюється пріоритет стосовно серендипіті. Наведено окремі порівняння щодо економічного зростання та фінансування складових наукових досліджень в Україні та інших державах.

Закцентовано щодо ретроспективи негативного вітчизняного досвіду в сфері інноваційного розвитку. Проаналізовано індекс конкурентоспроможності України та його окремі складові. Зауважується стосовно неприйнятного значення індексу людського розвитку.

Висвітлюється небезпека корупції та нелегальних схем оптимізації оподаткування в площині формування нетоксичної до науки інституціональної матриці. Запропоновано окремі принципи державного регулювання економічного зростання з акцентом щодо фінансування науки.

It is emphasized on formation a new technological mode in the conditions of the deployment of "industrialization 4.0. The relevance of the search for growth points is considered, taking into account the inevitability of high-tech reindustrialization.

Some models of growth have been retrospectively considered, taking into account the factors of scientific and technological progress and accumulation of knowledge. The features of the Asian growth model are highlighted. Attention is drawn to the fundamental principles of the Beijing Consensus. China's phenomenal economic success has been highlighted through the choice of "own development path". The dynamics of economic growth in China and Russia were demonstrated with a focus on the basics of the Beijing consensus and liberal development paradigms. It is worth looking at the textbook experience of Japan and Singapore, which are closely related to realizing the concept of knowledge economic. Examples are given of the role of science in the development and implementation of successful socio-economic policies.

Some issues of sustainable growth are considered in the context of development and practical implementation of an adequate national strategy in the field of science, technologies and innovations. The role of science as a basis for growth is emphasized. It is warned about the absolutization of criteria for evaluating of the scientific work results, over-regulation by the state of the scientific field, hypertrophied attention to the commercialization of scientific products. Singled out priorities for serendipity. Some comparisons are made regarding the economic growth and financing of scientific research components in Ukraine and other countries.

It is emphasized on the retrospective of negative domestic experience in the field of innovative development. The competitiveness index of Ukraine and its particular components are analyzed.. It is noted regarding the unacceptable value of the human development index.

The danger of corruption and illegal tax optimization schemes is highlighted in terms of formation of a non-toxic institutional matrix. Some regulatory principles are proposed with regard to economical growth with an emphasis on science financing.

Ключові слова: адаптивна модель росту, інновації, HTI процес, серендипіті, інвестиції, принципи росту, регулювання наукової сфери.

Key words: adaptive model of growth, innovations, STI process, serendipity, investments, principles of growth, regulation of the scientific sphere.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Тепер за формування нового технологічного укладу в умовах розгортання "індустріалізації 4.0" надзвичайно актуальним є постулат — підґрунтям економічного зростання має бути науково-технічний прогрес (НТП). Априорі це впливає з невідворотності неоіндустріалізації, що являє "змішання технологій фізичного, цифрового і біологічного світу, яке створює нові можливості і впливає на політичні, соціальні та економічні системи" [1].

Мали місце чисельні емпіричні підтвердження цього постулату. Чимало соціально-економічних експериментів у післявоєнний час і після розпаду Радянського Союзу, увінчалися "економічним чудом". За всьому розмаїтті одна з головних складових успіху — НТП — драйвер зростання. Спостерігалися значні інвестиції в модернізацію технологій і наукоємні виробництва, підвищу-

валася роль науки і освіти, створювалося високоінтелектуальне середовище. Розвиток соціально-економічних систем був індукований і згодом підтримувався в рамках інноваційно-інвестиційної моделі.

У літературі надано різноманітні концепції зростання з урахуванням факторів науково технічного прогресу і накопичення знань. Широко відома неокласична модель економічного росту Солоу-Свана [2] з урахуванням екзогенного нейтрального технічного прогресу.

Було репрезентовано, що темпи зростання ВВП на душу населення еквівалентні темпам технічного прогресу.

Згодом науковці, зокрема, К. Джонс [3] розробляли моделі з ендегенним науково-технічним прогресом.

Деякі дослідники вводили прийнятні моделі, в яких рівень технологій досягався шляхом цілеспрямованої діяльності. Потенціал для ендегенного технічного прогресу і, отже, ендегенного зростання, створювався за допомогою витрат на дослідження і розробки. Моделі

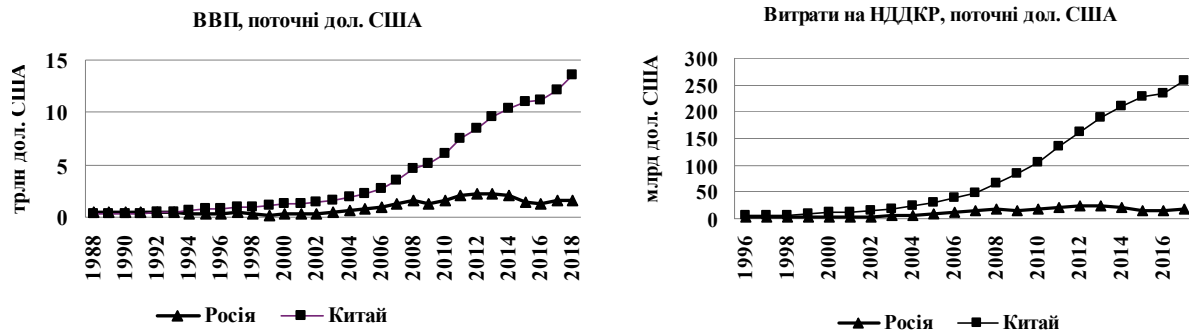

Рис. 1. Зростання економік Росії та Китаю та витрати на НДДКР

Джерело: [9; 10].

такого типу були вперше запропоновані Ромером [4] та Агіоном і Хауїттом [5].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У фундаментальних працях вітчизняних науковців О. Амоши, О. Власюка, А. Гальчинського, В. Гейця, Б. Данилишина, Б. Кваснюка, В. Семиноженка, А. Чухна неодноразово акцентувалася увага на доцільності інноваційної спрямованості розвитку України, підвищення ролі науки, інтенсифікації інноваційних та інвестиційних процесів. Досліджувалися шляхи раціональної організації виконання науково-дослідних робіт та втілення їх результатів у практичну діяльність. Проблемні питання розглядалися в контексті державного управління, вдосконалення промислової та бюджетної політики, а також у площині регулювання виробничої сфери та корпоративного управління.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз особливостей практик економічного зростання за формуванням вискоєфективного наукового середовища та визначення необхідних умов щодо вдосконалення державного регулювання інноваційного зростання економіки на середньостроковому горизонті.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Увагу багатьох науковців у контексті економічного зростання привертають феноменальні економічні успіхи Китаю. Держава, що мала гірший економічний потенціал, ніж Україна завдяки адекватній економічній політиці керівництва, без шокової терапії, за обсягами економічного потенціалу сьогодні наближується до США.

Зокрема за перші 30 років реформ (з 1978 року) ВВП країни щорічно збільшувався на 9,8%. Промислове виробництво збільшилося понад у 20 разів, а зовнішньоторговельний оборот — у 100 разів. За вказаний період ВВП Китаю збільшився в 84 рази, а експорт — в 554 рази [6]. Доцільно проаналізувати, яку роль відіграла наука в такому зростанні.

Взагалі феноменальні успіхи Китаю викликають питання стосовно парадигми розвитку, що домінує. Джошуа Купер Рамо запровадив термін "Пекінський консенсус" (ПК) як альтернативу Вашингтонському консенсусу (ВК), щоб виокремити досвід Китаю, зробити акцент

щодо інновацій, наукомістких технологій, раціональних економічних експериментів, а також самовизначення стосовно розробки та реалізації соціально-економічної політики [7]. Наголошувалося щодо інклюзивності — засадничого принципу ПК та відходу від деяких ключових концепцій лібералізації (ВК). Має бути зацентовано, що пропонувалася обережність відносно приватизації та вільної торгівлі.

Виокремлювався принцип економічного детермінізму — відповіді треба шукати не в ідеології, а в продуктивності. Китай модифікував західні ідеї права і економічного розвитку [8].

У контексті економічного детермінізму і вибору "свого шляху розвитку" цікаво порівняти Китай та Росію. Вже в 1996 році, коли Росія впроваджувала принципи ринкового фундаменталізму та намагалася проводити ліберальні реформи, почав простежуватися розрив стосовно розміру економік двох держав (див. рис. 1). Китай продемонстрував значно випереджаюче економічне зростання. Має бути наголошено щодо інвестиційної складової зростання Китаю — обсяг фінансування НДДКР з 2001 року починає неухильно зростати та досягає суттєвого відриву.

Цікавим є хрестоматійний досвід Японії і Сінгапуру, що яскраво висвітлює характерні риси азіатської моделі розвитку в контексті НТП. Вже у далеких 80-х японська модель зростання спиралася на розвиток технологій, а не їх копіювання і передбачала постійне придбання і використання нових знань. Реалізовувалася стратегія створення нових товарів, розвитку наукомістких галузей промисловості. Має бути наголошено, що держава виконувала роль регулятора зростання, здійснювала конструктивний тиск на японський бізнес, коли від нього очікувалися певні досягнення [11]. Так, державний орган — міністерство міжнародної торгівлі і промисловості (ММТП) фактично був архітектором розвитку промисловості, постійно шукав нові точки зростання.

Показовим щодо цілеспрямованої реалізації концепції економіки знань був приклад взаємодії ММТП Японії і представників МТП (міжнародна торгова палата) Сінгапуру. Сінгапур мав стати центром знань і інформації і доповнювати Токіо. Було розроблено систему заходів. Зокрема велику увагу було приділено розвитку точних наук. Мала місце повна діджиталізація уряду (для мотивації приватного сектора). Надавалися податкові кредити, дозволялася швидка амортизація комп'ютерів. Було створено фундамент "інтелектуального острова".

Таблиця 1. Індекс конкурентоспроможності України та його окремі складові

	2015–2016	2016–2017	2018	2019
Індекс конкурентоспроможності	79	85	83	85
Інститути	130	129	110	104
Макроекономічна стабільність	134	128	131	133
Охорона здоров'я	45	54	94	101
Кількість країн	138	140	140	141

В економіках Японії та Китаю наука користується попитом. Зокрема в 2019 році має місце такий розподіл джерел фінансування НДДКР: бізнес-структури — 78% та 74,7% відповідно; уряд — 15,4 та 21,3. Для порівняння в Україні — бізнес-структури — 40,3%, уряд 39,4%. Обсяг валових внутрішніх витрат на НДДКР Китаєм взагалі вражає — у 2017 році — 495,9 млрд дол. США (друге місце у світі — лідером залишаються США — у 2017 році — 543,2 млрд. дол. США).

Для азійської моделі зростання пріоритетом є прагматичні стандарти. Не настільки важлива ідеалізована політика, яка, як правило, жорстко визначає, що добре, а що погано. Головне — це вибір того, що працює. Водночас важливо різноманітність і відмінності в поглядах — слідувати одному стандарту небезпечно, стандарт може бути помилковий. Фактично безпрограшний варіант — прагматичне рух на основі пошуку і експерименту. Передусім експериментування і неупередженість — вибір на користь практичної реалізації. Одним з головних принципів повинен бути — поки це працює, робіть це. І Японія, і Китай і інші успішні азійські країни еволюційно вбудовувалися в глобальні ланцюжки поставок і демонстрували приклади зростання і підвищення якості життя.

Одно з базових питань щодо забезпечення стійкого зростання — розробка і практична реалізація адекватної національної стратегії в галузі науки техніки і інновацій (НТИ). Ця стратегія має бути підґрунтям щодо державної політики у всіх напрямках

Наприклад, згідно з концепцією організації з економічного співробітництва та розвитку НТИ стратегія, насамперед, має окреслити програму уряду щодо вкладу науки, технологій та інновацій в соціально-економічний розвиток країни [12].

У контексті виокремлення і обґрунтування цілей має бути наголошено:

По-перше, стратегія має встановлювати пріоритети для державних інвестицій в НТИ і визначати спрямованість державних реформ. Важливою складовою є фінансування фундаментальної науки, розробка національної системи оцінок.

По-друге, необхідна мобілізація суб'єктів НТИ процесу щодо конкретних цілей. Як правило, актуальні завдання визначаються в галузі енергетики, охорони здоров'я та навколишнього середовища.

По-третє, розробка НТИ стратегій має генерувати взаємодію наукового співтовариства, фінансових установ, бізнесу, громадянського суспільства, регіональних і місцевих органів влади. Створення передумов для такого співробітництва є підґрунтям сталого розвитку.

Необхідно зацентрувати, що створення умов стосовно затребуваності науки генерує потік інвестицій приватних осіб у пріоритетні розробки. Посилення позицій

національного бізнесу має забезпечити сучасна експериментальна база на проривних напрямках.

Однак передусім важливою є регулююча роль держави щодо фінансування науки. Наукові розробки набувають значення, якщо уряд хоче отримати конкурентні переваги для вітчизняної економіки, створити точки зростання. Один з головних інструментів, що в змозі перетворити суспільство — фундаментальні наукові дослідження. Яскравий приклад — ІТ технології, які створили майже нову цивілізацію.

Наголосимо, що велика кількість проривних наукових відкриттів і винаходів відбувається випадково, іноді як побічний продукт дослідницьких зусиль, а зазвичай внаслідок наукового цікавості. Такі відкриття зазвичай називають Серендіпіті, і вони є за своєю природою непередбачуваними. Виняткова значимість Серендіпіті означає, що уряд не повинен жорстко орієнтувати наукові дослідження і приділяти гіпертрофовану увагу стосовно комерціалізації наукових продуктів.

Подібно до того, як ініціатива в контексті зростання йде з приватного сектора економіки, і значною мірою некерована, в науці взагалі не можна керувати тим, чого немає. Кількість унікальних відкриттів, які змінюють світ неймовірно мала, вони — наслідок осяяння одиниць з численної когорти дослідників. Обов'язкова передумова — наявність високоякісного наукового середовища, проведення інтенсивних досліджень щодо перспективних напрямків. Ніхто не знає, де слід очікувати прорив.

Уряд має скеровувати довгострокові дослідження в пріоритетних галузях. Фінансування має бути конкурентоспроможними, однак, головні критерії в цій сфері — наукове досконалість і інтелектуальне якість.

Уряди, як правило, не можуть фінансувати всі галузі науки. Перспективним є створення дослідницьких центрів світового класу, а формування дослідницьких мереж і кластерів. Має створюватися наукове середовище для спільної роботи дослідників і промисловості, забезпечуватися критична маса фахівців. Як наслідок, створюються передумови для інноваційного розвитку економіки.

Інноваційний розвиток України в 2000—2009 рр. досліджував О. Шнирко [13]. Було проаналізовано розвиток науки, металургійного комплексу, машинобудування, сільського господарства і деяких інших секторів. Розглядалося виконання космічної програми. Загальні тенденції дослідник відобразив в яскравій назві своєї монографії "Інноваційний дефолт України".

Саме інновації та технічний прогрес надають нові можливості щодо сталого зростання, формування соціально-економічних систем, зорієнтованих на людину. Одна з головних іновацій — розширення використання науки для вирішення економічних проблем [14; 15].

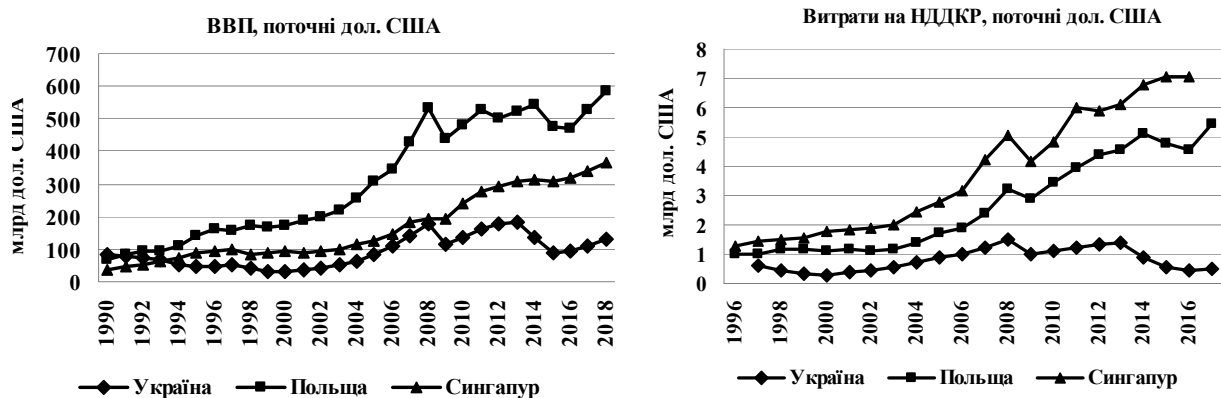

Рис. 2. Економічне зростання та витрати на НДДКР

Джерело [9; 10].

У таблиці 1 розглянуто динаміку індексу конкурентоспроможності України. Він надає адекватне бачення щодо інновацій, зростання, та конкурентоспроможності. Це — набір індикаторів, що визначають драйвери підвищення продуктивності і формування довгострокового зростання. Для політичній та управлінській еліти висвітлюються необхідні орієнтири щодо формування економічних стратегій, монетарної політики, середньострокового бюджетного планування, розробки моделей нової економіки [16; 17].

Таблиця демонструє значне відставання України у соціально-економічному розвитку. Так, у 2019 році за конкурентоспроможністю Україна обіймає 85-ту сходинку зі 141-ї. Зокрема 133 місце за макроекономічною стабільністю — негативний імідж стосовно інвестиційної привабливості; 104-та позиція, щодо інституціонального середовища — низький рівень ефективності інститутів та довіри до них; 101-ше місце за охороною здоров'я — несприятливий фактор для людського капіталу — найпотужнішого активу в контексті сталого розвитку.

У 2018 році Україна за оцінками Світового банку в Індексі людського капіталу (ІЛК) посідала 50-те місце зі 157-ми. На першому місці був Сінгапур, на другому і третьому — Південна Корея і Японія. Взагалі у період з 2012 по 2017 рік значення ІЛК для України знизилось з 0,69 до 0,65. У 2017 році показник ІЛК в Україні був нижчий за середнього по регіону, але вищий, за середнього по групі доходів.

Взагалі вищезазначене є загрозою національній безпеці України, особливо в умовах величезних геополітичних викликів. Для відвернення практики відносин з нашою державою з позиції сили необхідна негайна розробка комплексу заходів, але головне — це прискорення розвитку економіки на підставі НТП та підвищення ролі науки.

На рисунку 2 проілюстровано динаміку економічного зростання Польщі, України і Сінгапуру. Польща є порівнянню з Україною за своїми основними показниками (населення 39 та 42 млн осіб відповідно, площа — 312,6 та 603,6 тис. км²). Сінгапур (з населенням близько 6 млн осіб) є класичним прикладом зростання на основі науково-технічного прогресу.

У 1990 р Україна була лідером у цій трійці за показником ВВП, а Сінгапур посідав друге місце. З 1993 р.

наша країна почала знижувати темпи економічного зростання, Польща навпаки зробила, значний прорив і випередила Сінгапур. Сінгапур, який належить до 20-ти найменших країн світу, випередив Україну. Далі такі тенденції зберігалися, а розрив взагалі збільшувався. Так, у 2016 році ВВП Польщі більш ніж в півтора рази перевищує ВВП Сінгапуру (471,3 та 296,9 млрд дол. США відповідно), а ВВП України майже в 3 рази менше за ВВП Сінгапуру (93,2 млрд дол. США).

На нашу думку, такі тенденції насамперед віддзеркалюють ставлення до науки як до основної продуктивної сили. Рисунок демонструє, що лідером за витратами на НДДКР є Сінгапур і це, насамперед, визначає його високий обсяг ВВП. Польща за інвестиціями дещо відстає, але, як і Сінгапур, демонструє позитивну динаміку, а Україна з 2008 року тільки зменшує фінансування НДДКР.

Цікаво, що Польща (за значним розкидом в країнах ЄС щодо рівня інвестицій в НДДКР, а також щодо їх динаміки) разом з Болгарією та Словаччиною демонструвала найвищі темпи зростання інтенсивності НДДКР протягом 2007—2015 рр. — принаймні — в чотири рази вище, ніж у середньому по ЄС.

Відзначимо, що в умовах технологічної революції 4.0 відбувається прискорення структурних зрушень у економіці, переважно через розвиток галузей, що базуються на наукомістких технологіях. НТП стає головним чинником виробництва, а наука набуває особливого статусу.

Дослідники наголошують, що наука значно впливає на економічну політику — це стосується і монетарної і фіскальної політики. Так, Р. Солоу зазначив, що в принципі ставки податків можна встановлювати автоматично в залежності від фази економічного циклу. Цілком вірогідно, що центральні банки матимуть набір науково обґрунтованих правил політики, які формалізовано в пакетах програм за різних вихідних умов.

Має бути акцентовано, що економічне зростання завжди відбувається паралельно з розвитком політичних, правових та регулюючих інститутів.

Сталий розвиток є складним ітераційним процесом, з мільйонами ітерацій. На кожній кроці здійснюється взаємодія трансформацій інституційної сфери та динаміки ринку. За позитивного перебігу — зростання еко-

номічного потенціалу та посилення ефективності інститутів доповнюють один одного. В умовах технологічної промислової революції 4.0 особливу увагу має приділятися, щоб інституційна матриця була нетоксична стосовно розвитку науки.

Щодо економічного детермінізму успішних східних країн — конкретні історичні умови обумовлюють конкретні пріоритети. В контексті загального питання — що є первинним інституційний розвиток або динаміка ринку, на нашу думку, — є важливим висновок нобелівського лауреата М. Спенса. Науковець зазначив, що правильна відповідь — відразу обидва процеси, а окремо жоден з них.

Але коли система уражена корупцією всі процеси як в інституційній сфері, так і в реальному секторі викривлені. Вектор розвитку не визначено. Стосовно інноваційного зростання економіки не можуть навіть забезпечуватися такі базові умови як доступна освіта, якісна медицина для всіх, сприятливі умови щодо розвитку науки.

Взагалі для економік, що розвиваються притаманні проблеми заборгованості. Мають вживатися заходи жорсткої економії для скорочення високих коефіцієнтів боргу. Водночас глобалізація відкрила можливості для багатонаціональних підприємств щодо оптимізації оподаткування. Навіть в Єврозоні використовуються правові механізми, які дозволяють приховувати прибуток до оподаткування або переводити кошти в місця з низьким оподаткуванням або за відсутністю податків. Це призводить до щорічних збитків з податкових надходжень, які оцінюються в межах від 100 до 240 млрд дол. США та еквівалентно від 4% до 10% світових доходів від корпоративного прибуткового податку [18]. Запобігання приховування доходів являє значний ресурс стосовно інноваційного економічного зростання.

Інший величезний ресурс — припинення приватизації за копійки з подальшою експлуатацією об'єктів без належної модернізації і вкладання коштів у розвиток або взагалі скорочення реального сектора економіки.

Акумуляції коштів щодо розвитку науки має сприяти адекватна державна промислова політика та встановлення оптимальної рентної плати.

ВИСНОВКИ

Дотепер в Україні переважає фінансування науки за залишковим принципом. Зокрема обсяг фінансування НДДКР в останні роки, здебільшого знижується. Унеможлиблюється спроможність держави щодо вирішення задач економічного зростання.

За значним зростанням рівня корупції та легітимізації сірих схем з застосуванням офшорів поглиблюється проблема наповнення бюджету.

Розподіл бюджетних коштів здійснюється на тлі неефективності державної влади в контексті інноваційного розвитку та інклюзивного зростання.

Ключ до подолання проблеми — актуалізація та адаптація прийнятного досвіду азійських моделей до вітчизняних реалій.

Має бути запроваджено:

середньострокове бюджетне планування із контролем фінансової стійкості в рамках інноваційно-інвестиційної моделі;

формування нетоксичної інституційної матриці щодо розвитку науки;

створення сприятливих умов стосовно попиту на науку у вітчизняному економічному середовищі.

Подальші дослідження мають включати оптимізацію розподілу бюджетних коштів з наголосом на результативності програм економічного зростання, розвитку науки та освіти.

Одне з головних завдань полягає в адекватній приватизації — зміцненні законодавчої бази для виключення можливості будь-яких дій з боку комерційних і окремих владних структур, що можуть завдавати шкоди національним інтересам шляхом безкоштовного виведення з державної власності найцінніших промислових активів.

Необхідно на законодавчому рівні прийняти документи, які будуть стимулювати власників активів реінвестувати прибуток у розвиток високотехнологічних галузей. Підприємства, що направляють прибуток на модернізацію, реконструкцію і розширення власного виробництва, повинні отримувати пільги з податку на реінвестований прибуток.

На сучасному етапі затребувана активна позиція державних органів щодо підтримки базових галузей економіки, які є донорами державного бюджету.

Обов'язковим до виконання має бути положення Закону України "Про науку і наукову діяльність про рівень бюджетного фінансування української науки у розмірі не менше 1,7% ВВП.

Взагалі має бути запроваджено прийнятніше фінансування наукових закладів на конкурсній основі.

Література:

1. World Economic Forum (2016), "The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond", available at: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/>
2. Solow R. (1956), "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics*, vol. 70 (1), pp. 65—94.
3. Jones Ch.I. (1995). "R&D-Based Models of Economic Growth", *Journal of Political Economy*, vol. 103 (4), pp.759—784.
4. Romer, P. M. (1990) "Endogenous technological change", *Journal of Political Economy*, vol. 98 (5), pp. 71—102.
5. Aghion, P. and Howitt, P. (1992) "A Model of Growth Through Creative destruction", *Econometrica*, vol. 60 (2), pp. 323—351.
6. Кива А.В. Модели китайских и российских реформ: в чем коренное отличие / А.В. Кива // *Общественные науки и современность*. — 2014. — No 6. — С. 83—93.
7. Ramo J. C. The Beijing Consensus. — The Foreign Policy Centre. — London, 2004, May. — 74 p.
8. Weitseng Chen, ed. (2017). *The Beijing Consensus? How China Has Changed Western Ideas of Law and Economic Development*, Cambridge University Press. — 353 p.
9. База даних Організації економічного співробітництва та розвитку /Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GERD_FUNDS

10. База даних Світового банку/ Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/>

11. Ли Куан Ю. Из третьего мир в первый / Ю, Ли Куан. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2016. — 576 с., 119 с.

12. "OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2016" available at: https://www.ewi-vlaanderen.be/sites/default/files/bestanden/oecd_science_technology_and_innovation_outlook_2016.pdf

13. Шнипко О.С. Інноваційний дефолт України: економіко-технологічний контекст: монографія [Текст] / О.С. Шнипко. — К.: Генеза, 2009. — 248 с.

14. Kuznets S. Modern Economic Growth: Rate, Structure and Spread /S. Kuznets. — New Heaven: Yale University Press, 1966. — 546 p.

15. Fagiolo G., Rovertini A. On the Scientific Status of the Economic Policy: A Tale of Alternative Paradigms / Working paper #47 / Universita di Verona, Dipartimento di Scienze economiche; Mishkib F /S. Will Monetary Policy Become More of a Science / Working paper #13566 / NBER 2007.

16. World Economic Forum (2019), "The Global Competitiveness Report 2019", available at: <https://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2019>

17. World Economic Forum (2018), "The Global Competitiveness Report 2018", available at: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>

18. "Taxing Multinational Enterprises: Base Erosion and Profit Shifting", OECD Policy Brief, October 2015, available at: <https://www.oecd.org/ctp/policy-brief-beps-2015.pdf>

References:

1. World Economic Forum (2016), "The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond", available at: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/> (Accessed 10 Dec 2019).

2. Solow, R. (1956), "A Contribution to the Theory of Economic Growth", Quarterly Journal of Economics, vol. 70 (1), pp. 65—94.

3. Jones, Ch.I. (1995), "R&D-Based Models of Economic Growth", Journal of Political Economy, vol. 103 (4), pp. 759—784.

4. Romer, P.M. (1990), "Endogenous technological change", Journal of Political Economy, vol. 98 (5), pp. 71—102.

5. Aghion, P. and Howitt, P. (1992), "A Model of Growth Through Creative destruction", Econometrica, vol. 60 (2), pp. 323—351.

6. Kyva, A.V. (2014), "Models of Chinese and Russian reforms: what is the fundamental difference", Obschestvennye nauky u sovremenost', vol. 6, pp. 83—93.

7. Ramo, J.C. (2004), The Beijing Consensus, The Foreign Policy Centre, London, UK.

8. Weitseng, C. (2017), The Beijing Consensus? How China Has Changed Western Ideas of Law and Economic Development, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

9. OECD (2019), "OECD Database", available at: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GERD_FUNDS (Accessed 10 Dec 2019).

10. Worl Bank (2019), "World Bank Database", available at: <http://data.worldbank.org/indicator/> (Accessed 10 Dec 2019).

11. Ly Kuan, Yu. (2016), Yz tret'eho myra v pervyj [From the third world to the first], Mann, Yvanov y Ferber, Moscow, Russia.

12. OECD (2016), "OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2016" available at: https://www.ewi-vlaanderen.be/sites/default/files/bestanden/oecd_science_technology_and_innovation_outlook_2016.pdf (Accessed 10 Dec 2019).

13. Shnyuko, O.S. (2009), Innovatsijnyj defolt Ukrainy: ekonomiko-tekhnologichnyj kontekst [Ukraine's default default: economic and technological context], Heneza, Kyiv, Ukraine.

14. Kuznets, S. (1966), Modern Economic Growth: Rate, Structure and Spread, Yale University Press, New Heaven, USA.

15. Fagiolo, G. and Rovertini, A. (2007), "On the Scientific Status of the Economic Policy: A Tale of Alternative Paradigms", Working paper Universita di Verona, vol. 47.

16. World Economic Forum (2019), "The Global Competitiveness Report 2019", available at: <https://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2019> (Accessed 10 Dec 2019).

17. World Economic Forum (2018), "The Global Competitiveness Report 2018", available at: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018> (Accessed 10 Dec 2019).

18. OECD (2015), "Taxing Multinational Enterprises: Base Erosion and Profit Shifting", OECD Policy Brief, October, available at: <https://www.oecd.org/ctp/policy-brief-beps-2015.pdf> (Accessed 10 Dec 2019).

Стаття надійшла до редакції 19.12.2019 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвитку**

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 640.41

*В. Ф. Доценко,
д. т. н., професор кафедри готельно-ресторанної справи,
Національний університет харчових технологій, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-1788-1599*

*О. Б. Шидловська,
к. т. н., доцент кафедри готельно-ресторанної справи,
Національний університет харчових технологій, м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-5318-1835*

*І. М. Медвідь,
асистент кафедри готельно-ресторанної справи,
Національний університет харчових технологій, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-2537-2823*

*А. С. Бєдусенко,
магістрант кафедри готельно-ресторанної справи,
Національний університет харчових технологій, м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-8346-7797*

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.51

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ГОТЕЛЬНІЙ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

V. Dotsenko,
Doctor of Technical Sciences, Professor of Department of Hotel and Restaurant Business,
National University of Food Technologies, Kyiv
O. Shydlovska,
PhD in Technical Sciences, Associate Professor of Department of Hotel and Restaurant Business,
National University of Food Technologies, Kyiv
I. Medvid,
Assistant Professor of Department of Hotel and Restaurant Business,
National University of Food Technologies, Kyiv
L. Biedusenko,
Master's degree student of Department of Hotel and Restaurant Business,
National University of Food Technologies, Kyiv

INFORMATION TECHNOLOGIES IN UKRAINE'S HOTEL INDUSTRY: REALITIES AND PERSPECTIVES

У статті проведено аналіз використання інформаційних технологій в готельному бізнесі України та розглянуто перспективи його розвитку. Висвітлено найбільш впливові аспекти функціонування індустрії гостинності. Обґрунтовано необхідність постійного впровадження інновацій на висококонкурентному ринку готельних послуг. Наведено причини низької інноваційної активності вітчизняних підприємств готельного господарства. Визначено, що перспективним напрямом розвитку готельного бізнесу є інформатизація засобів розміщення. Обґрунтовано доцільність впровадження інформаційних технологій (ІТ) як інноваційного напрямку розвитку індустрії гостинності. Наведено приклади використання новацій у сфері інформаційних технологій у практичній діяльності провідних готелів світу, які визначають сучасність підприємств готельної індустрії та їх конкурентну спроможність. Виявлено, що з метою отримання конкурентних переваг на ринку готельних послуг актуальним є використання інформаційних техно-

логій для оптимізації менеджменту в готелі шляхом впровадження інтегрованих електронних систем управління. Звернуто увагу на необхідність застосування сервісних ІТ-технологій, до яких відносять глобальні системи бронювання та CRM системи. Окремо виділено доцільність автоматизації процесу комунікації відвідувачів з персоналом за допомогою мобільних додатків для обміну повідомленнями, що є передумовою покращення ефективності діяльності засобу розміщення. Встановлено актуальність впровадження інформаційних технологій в закладах ресторанного господарства при готелях. Визначено, що пріоритетним напрямом нововведень в цій сфері є використання інтерактивних технологій, які являють собою сенсорні столи або панелі з електронним меню. Розглянуто аргументи перспективності поєднання інтерактивних поверхонь з методом фудпейрингу, що сприятиме як зростанню економічного потенціалу підприємства гостинності, так і покращенню якості харчування споживачів. Загалом встановлено економічну доцільність впровадження інформаційних технологій на підприємствах готельного господарства, яка полягає в отриманні додаткового доходу, зниженні витрат, удосконаленні процесу обслуговування, забезпеченню конкурентних переваг на ринку, підвищенню ефективності роботи окремих підрозділів та готелю загалом.

The article analyzes the use of information technologies in the hotel business of Ukraine and considers the prospects for its development. The most influential aspects of the hospitality industry have been examined. The necessity of consistent implementation of innovations in the highly competitive hotel services market has been substantiated. The reasons for the low innovative activity of the domestic enterprises of the hotel industry have been given. Also, it has been determined that the forward-looking direction of hotel business development is informatization of lodging places. The expediency of the implementation of information technologies (IT) as an innovative trend in the development of the hospitality industry has been explained. The use of innovations in the area of information technologies has been illustrated on the basis of the world's leading hotels. Moreover, its importance for the modernity of the hotel industry enterprises and their competitiveness has been determined. On top of that, it has been proved that it is essential to use information technologies to optimize hotel management by implementing integrated electronic control systems in order to gain competitive advantages in the hotel services market. Special attention has been paid to the need for the use of service IT technologies including global reservation systems and CRM systems. The expediency of automating the process of visitor-to-staff communication using mobile messaging applications as a means for improving the efficiency of the lodging place functioning has been highlighted. The importance of the implementation of information technologies into hotels and restaurant facilities has been established. Furthermore, the use of interactive technologies such as touch tables or panels with electronic menus has been considered a top priority in the area of innovations. The arguments for the prospect of combining interactive surfaces with the method of foodpairing have been considered. It has been determined that the aforementioned interactive surfaces will contribute to both the increase of the economic potential of the hospitality enterprise and the improvement of the quality of consumers' nutrition. By and large, the economic feasibility of implementing information technologies in the hotel industry has been established, namely: it will provide additional income, reduce costs, improve rendered services, ensure competitive advantages in the market, increase the efficiency of individual units and the hotel in itself.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інформаційні технології, індустрія гостинності, готельний бізнес.

Key words: innovations, innovative activity, information technologies, hospitality industry, hotel business.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Готельний бізнес є одним з основних складових економіки України. В умовах сьогодення сфера готельного господарства, як і будь-яка інша, постійно трансформується під впливом глобалізації та інтеграції процесів. Так, ефективне функціонування індустрії гостинності є

індикатором позитивних змін в економіці держави, важливою передумовою інтенсифікації міжнародних зв'язків та інтеграції країни у світове співтовариство [1, с. 71]. Аналізуючи міжнародний досвід діяльності підприємств готельного бізнесу, можна зауважити, що зростання популярності цієї сфери господарювання зу-

мовлює підвищення жорсткості умов виживання, що змушує заклади постійно звертатися до розробок новітніх технологій задля збереження місця на ринку, боротьби за прихильність гостя, підвищення якості обслуговування, а також розширення асортименту наданих послуг. Через велику кількість конкурентів кожному готелю слід мати власне обличчя та унікальну особливість, яка відрізняє його від інших. Тому інноваційний підхід до ведення бізнесу в даній сфері є необхідною умовою для результативного функціонування підприємств готельного господарства. Впровадження інноваційних продуктів сприятиме ефективному використанню всіх можливостей якісного обслуговування та максимізації потенціалу діяльності закладів індустрії гостинності. Інноваційна діяльність є важливим засобом, що забезпечує підтримку рівня конкурентоспроможності будь-якої економічної системи [2, с. 212; 3, с. 174].

Інноваційні розробки вітчизняних науковців та техніків користуються широкою популярністю за кордоном. Проте заклади готельного господарства України характеризуються низькою інноваційною активністю. На це впливає низка причин, серед яких як і економічні, так і політичні. Так, впровадження нововведень у вітчизняній практиці стикається з рядом гальмуючих факторів, таких як ризик втрати капіталовкладень, відсутність досвіду з впровадження інновацій, відсутність стимулювання інновацій з боку держави, обмеженість у фінансових ресурсах підприємств, висока вартість інноваційних розробок та ін. [3, с. 176—177].

Саме тому наявність потужного потенціалу у сфері готельного бізнесу зумовлює актуальність проведення досліджень у цьому напрямі.

Використання нових технологій у розвитку виробництва або в управлінні підприємством дозволяє значно покращити його діяльність за рахунок передового досвіду, методів управління або наукових знань. Перевага в актуальності надається інформаційним технологіям, оскільки їх використання є необхідною умовою функціонування будь-якого сучасного засобу розміщення або підприємства харчування, забезпечуючи точність, оперативність, високу швидкість обробки та передачі інформації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження розвитку інформаційних технологій та впровадження їх на підприємствах готельного господарства відображено в наукових працях вітчизняних і закордонних науковців. Серед них можна зазначити роботи таких вітчизняних вчених: Мельниченко С.В., Миронов Ю.Б., Папирян Г.А., Пашута М.Т., Роглев Х.Й., Скопень М.М. Важливі аспекти застосування інформаційних технологій в галузях готельної сфери також відображено в працях європейських дослідників: Д. Бухаліса, У. Гретцель, М. Фукса.

Однак питання застосування інформаційних технологій в практичній діяльності підприємств гостинності потребує додаткових досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є систематизація досліджень щодо особливостей основних тенденцій впровадження інфор-

маційних технологій у готельному господарстві, а також розроблення пропозицій щодо можливого їх застосування на підприємствах галузі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Готельний бізнес включає величезний комплекс послуг, а тому є основним чинником у туристичній галузі і визначає перспективи її розвитку. Сьогодні міжнародний туризм продовжує неухильно зростати. Так, у 2018 р. у туристичному секторі світової економіки створено 10,4 % глобального ВВП (8,8 трлн дол. США), а зайнятість населення планети у цій сфері становить 10 %, або 123 млн робочих місць. За майбутнім прогнозом ВВП зросте на 3,6 %, в той час як сектори охорони здоров'я та гірничого видобутку зростуть лише на 2,3 % та 1,5 % відповідно [4].

Аналіз діяльності готельного бізнесу в Україні згідно з даними Державної служби статистики показав, що у 2018 р. сума інвестиційних вкладень в сферу гостинності склала 2675 млн грн, що на 21 % більше, ніж за 2017 р. Частка вкладень у засоби розміщення склала 55 %, а у заклади ресторанного господарства відповідно 45 %. Нараховано 61,8 тис. суб'єктів господарювання, що на 7 % більше, ніж у 2017 р., і становить 3,35 % від загальної кількості зареєстрованих. Зайнятість у даній сфері складає 1,7 % від зайнятого населення, тобто 283 тис. осіб. Усього кількість засобів розміщення складає 47 19 одиниць, які відвідало 7006,2 тис. туристів, з яких 917,9 тис. іноземні гості. Рентабельність закладів у 2018 р. становить 8,5 %; для порівняння — у 2017 р. цей показник становив 7,8 %, тоді як у 2016 р. — -0,8 %, тобто був збитковий [5].

Подальший розвиток готельного господарства в Україні передбачає не лише аналіз, а й планування та прогнозування діяльності на перспективу за відповідними етапами, починаючи з аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища, визначення загальної стратегії функціонування підприємства з урахуванням сучасних вимог, виявлення власних можливостей і на їх основі побудови стратегії діяльності та розроблення концепції, бізнес-планів, програм і на завершення — процес реалізації проектів. Водночас розпочати варто з оновлення продукту, далі поліпшити техніко-економічний рівень послуг, їхню якість і конкурентоспроможність, а також звернути увагу на наукомісткість виробничої діяльності й експортоспроможність послуг.

Для забезпечення лідерства та отримання конкурентних переваг на ринку готельних послуг необхідним є використання комп'ютерних мереж, Інтернет-технологій, наскрізної автоматизації всіх бізнес-процесів [6, с. 128].

Важко уявити сучасне функціонування підприємств індустрії гостинності без використання інформаційних технологій (ІТ). Застосування ІТ розповсюджується практично на всі види їх діяльності, як у здійсненні глобального управління, так і в координуванні щоденних процесів. Вона пов'язує всі види інформації, необхідної для управління на підприємстві і є єдиною інформаційною системою.

Система управління і система інформації на будь-якому рівні керування готелем утворює єдність. Управління без інформації є неможливим. Інформація може

включати в себе: дані про важливих людей, місця й об'єкти усередині організації або в навколишньому середовищі. Інформацією ми називаємо дані, перетворені в форму, яка є корисною і придатна до використання. Одним з вагомих напрямів інформаційних систем, що найдинамічніше розвиваються, є електронне бронювання, створення якого дозволило інтегрувати всю індустрію гостинності в єдине ціле.

Широке використання інформаційних технологій обробки та передачі інформації дозволяє створити сучасний та зручний продукт для підприємств готельного бізнесу, що спрямований не лише на збільшення прибутку, а й утримання конкурентних позицій на ринку та завоювання прихильності гостя.

Переважна більшість фахівців переконана, що жодне підприємство індустрії гостинності не може обійтися без застосування комп'ютерних систем. Перші готельні комп'ютерні системи з'явилися кілька десятиків років тому, і за цей час пройшли великий шлях розвитку. В умовах сьогодення комп'ютерні системи охоплюють усі процеси функціонування готелю і його взаємин зі споживачами його послуг. Розвиток інформаційних технологій та їх значні функціональні можливості привели до появи цілком інтегрованих систем комп'ютерного управління готельними підприємствами. Нині широко використовуються системи, засновані на застосуванні мереж персональних комп'ютерів із розвиненим інтерфейсом. Такий інформаційний міст дозволяє обмінюватися управлінською і фінансовою інформацією. Сучасні системи дозволяють автоматизувати виконання щоденних задач персоналу і управління готелем. Водночас досягається взаємозв'язок між різними службами готелю, що значною мірою підвищує ефективність і дозволяє позбутися помилок. Керівництво одержує могутній інструмент контролю за станом готелю і фінансових потоків, а можливості зловживань персоналом готелю скорочуються до мінімуму [7, с. 213—220].

У своїй роботі "eTourism: Information technology for strategic tourism management" професор Дімітріос Бухаліс [8] наголошує на тому, що глобальна мережа Інтернет є ключовою ланкою між туристичними установами, партнерами та клієнтами у спільному використанні інформації, що призвело до організації ділових переговорів на відстані. У його дослідженнях детально описано, в яких цілях та з якою метою може використовуватись програмне забезпечення в організаціях туристичного напрямку діяльності. Зокрема, підприємства в своїй повсякденній роботі використовують набір прикладних програмних засобів з метою адміністрування та обробки інформації. Наприклад, програмні засоби для обслуговування клієнтів (англ. front-office software) виконують такий різновид робіт у такому розрізі як реєстрація, підтвердження виїзду, обробка запитів, оформлення замовлень, видача платежів на місці здійснення покупки (касовий термінал), продаж та купівля квитків на проїзд, бронювання туру, складання та планування розкладу. Такі програмні процеси можуть використовувати як постачальники тур послуг, підприємства харчування, екскурсійні фірми, транспортні компанії, заклади дозвілля, так і глобальні системи бронювання, що забезпечують швидке і зручне бронювання квитків на транспорт, резервування місць у готелях, прокат авто-

мобілів, обмін валюти, замовлення квитків на розважальні та спортивні програми тощо. Натомість, сукупність прикладних процесів, що реалізують внутрішню обробку даних (англ. back-office software) призначені для організаційних потреб і управлінських завдань, а саме планування дій та програмної реалізації, моніторингу, фінансового управління транзакціями і бухгалтерського обліку, нарахування заробітної плати, контролю за управлінням матеріально-технічними ресурсами, захисту даних від несанкціонованого доступу тощо. Зазвичай у своїх потребах таке програмне забезпечення використовують туристичні організації та асоціації, державні установи, організатори урочистих подій чи заходів та ін. На думку Д. Бухаліса, поєднання програмного front-office та back-office забезпечує точну, своєчасну та економічну обробку інформації у великому обсязі [8, с. 15—16].

Водночас необхідно зазначити, що поняття інформаційних технологій тісно пов'язане з інноваціями.

Прикладом інновацій в інформаційних технологіях готельних підприємств є інтегровані електронні системи управління, через які керівництво і персонал підприємства забезпечується необхідною актуальною і правдивою інформацією про стан підприємства, а також надання можливості уповноваженим особам без перешкод здійснювати вплив на рівні виконавців, попри їх територіальну віддаленість [9].

Інформаційно-технологічні рішення чинять значний вплив на економічний успіх готельного підприємства.

Статистичні дані одного із світових виробників інноваційного програмного забезпечення для закладів готельного і ресторанного господарства Toast свідчать про те, що:

— 95 % власників ресторанів відзначили підвищення ефективності свого бізнесу, впровадивши програмні технології у діяльність підприємств;

— 73 % відвідувачів вважають, що застосування сучасних технологій у закладі додає їм більше задоволення від вечери [10, с. 10];

— 26 % споживачів вважають, що наявність сучасних технологій, можливість зробити електронне замовлення та обрати сучасні варіанти платежів впливають на вибір закладу [11].

В індустрії готельного господарства можна узагальнити декілька напрямків використання ІТ-технологій, а саме оптимізацію управління готелем, покращення сервісу і маркетинг.

До ІТ-технологій, які оптимізують менеджмент у готелі відносяться комп'ютерні системи центрального управління готелем, системи управління внутрішніми службами, які дозволяють ефективно обслуговувати гостей, технології оповіщення про готовність номерів, технологія замовлення їжі в ресторані. Найбільш поширеним універсальним продуктом є комплекс найбільшої у світі компанії "Micros-Fidelio", що спеціалізується на створенні систем управління для готелів і ресторанів упродовж 20 років. Така система встановлена на підприємствах більше 100 найбільших готельних мереж (Sheraton, Hilton, Marriott, Kempinsky, Hyatt та ін.). Найбільшими комп'ютерними системами бронювання на міжнародному ринку туризму є системи Amadeus, Galileo, Sabre і Worldspan. Разом ці системи налічують

близько 500 тис. терміналів, встановлених у готелях по всьому світу, що складає 90 % ринку, не випадково їх називають "золотою четвіркою". 10 % займають регіональні системи бронювання і системи, які знаходяться на стадії злиття з однією з вищевказаних систем [12].

В Україні системи представлені:

— PMS провідних світових виробників програмного забезпечення для готельної галузі — наприклад, Micros-Fidelio або Eptome від SoftBrand;

— якісні розробки компаній з країн СНД, як-от: "Едельвейс", "Готель 2.3" ("Інтерготель"), Intellect Style. Як правило, вік таких продуктів — більше 15 років, і накопичений за цей період досвід втілюється в "промисловий продукт";

— новачки — програмне забезпечення, що з'явилось в останні 3—5 років;

— HMS з Америки [13].

Сервісні IT-технології являють собою глобальні системи бронювання та CRM системи. Глобальні системи бронювання дозволяють клієнту обрати для себе найзручніший варіант проживання, враховуючи всі переваги. Основою технології CRM є накопичення інформації про клієнта і управління цими даними. Бази даних клієнтів дозволяють детально вивчати цільову аудиторію готелю, прогнозувати попит на послуги, проводити ефективну маркетингову політику.

З розвитком готельної індустрії та збільшенням кількості і різноманітності готелів їх відвідувачам стає важко зробити вибір, що є передумовою активного використання інтернет-маркетингу. Так, у боротьбі за клієнта у готелів все більше розвивається конкуренція, і щоб її виграти, необхідно бути в тренді і використовувати нові інформаційні технології. Інновації вважаються драйвером економічного зростання і джерелом конкурентної переваги компаній [14, с. 66].

Перспективним напрямком покращення ефективності діяльності засобу розміщення є автоматизація процесів комунікації відвідувачів з персоналом. Такі великі готельні мережі, як Hyatt, Starwood, Marriott визнали зростаючу перевагу споживачів, які використовують мобільні додатки для обміну повідомленнями, та впровадили своїх чат-ботів в якості каналів зв'язку зі службою обслуговування клієнтів. Застосування такої технології дозволяє опрацьовувати до 90% запитів без втручання персоналу готелю і суттєво заощаджувати [15; 16]. Віртуальний консьєрж Edward з'явився в 12 готелях готельної мережі Radisson Blu у Великобританії. Він майже повністю розвантажив співробітників, в об'язку яких входило листування з гостями. Edward може розповісти про послуги готелю, допомогти замовити обслуговування номеру, надати рекомендації туристу щодо вибору закладу ресторанного господарства та прийняти від клієнта скаргу [17].

Досить актуальним є пошук нових прогресивних технологій та впровадження їх у закладах ресторанного господарства при готелях. Перспективними є інтерактивні технології, оскільки їх особливості застосування передусім полягають у відсутності необхідності очікування офіціанта для оформлення замовлення, виключаючи помилки. Для цього на сенсорних панелях розміщується меню закладу з простою навігацією, що дозволяє не тільки отримати повну інформацію про страву,

а також внести уточнення щодо її приготування, яке передається на виробництво. До використання також доступні сервіси погоди, соціальних мереж та ігор, кнопка виклику офіціанта і можливість розрахунку безконтактним способом.

Виділимо головні переваги впровадження інтерактивних технологій за факторами:

— збільшення прибутку (збільшення середнього чека, кількості відвідувачів, скорочення витрат на залучення клієнтів за рахунок унікальності ресторану, відмова від друкованих меню та інших презентаційних матеріалів і т.д.);

— поліпшення сервісу (отримання в один дотик інформації про страву (склад, калорійність, рекомендації напоїв), миттєве замовлення, управління атмосферою і т.д.);

— додатковий дохід (можливість збільшення середнього чека, новий формат ресторану, розміщення реклами і т.д.);

— операційна діяльність (ведення повного контролю, скорочення часу за рахунок того, що замовлення надходить на кухню та бар миттєво, збільшується швидкість обслуговування і т.д.).

Попри перспективність такої технології, в Україні станом на 01.12.2019 р. нараховується лише чотири заклади, з яких три у м. Львові, м. Одесі та м. Києві (мережа інтерактивних кафе Parashon), та у м. Києві — бар GoodWine.

За даними української компанії-розробника інтерактивних столів для закладів ресторанного господарства Kodisoft, їх термін окупності становить до 1 року, що пояснюється такими причинами:

— збільшення продажів на 32 % шляхом продажу більшого обсягу страв та напоїв завдяки яскравому оформленню і представленню;

— скорочення витрат за рахунок залучення меншої кількості персоналу. Наприклад, для ресторану потужністю 100 місць у середньому потрібно 8—9 офіціантів, а в інтерактивних закладах — лише 2—3, що дозволяє надати гарний сервіс та досягти вищого економічного ефекту при меншій взаємодії. Це пояснюється тим, що на сучасному ринку конкурентна боротьба змушує заклади підвищувати якість обслуговування. Для порівняння, 15 років тому один незадоволений гість не міг вплинути на діяльність закладу, в той час як сьогодні навіть один негативний відгук може мати суттєві наслідки. А тому прихильність гостя з роками тільки набуває цінність [18].

Актуальність використання інтерактивних поверхонок полягає у тому, що вони являються зручним інструментом для створення нових інновацій.

Однією з таких пропозицій є розміщення на інтерактивних столах меню, яке складається на основі технології Foodpairing, особливість якої полягає у підборі рецептурних інгредієнтів страв за схожими ароматичними сполуками. Програмним забезпеченням, яке працює на основі методу фудпейрингу, є Flavorstudio, математичний алгоритм якого використовується для виявлення поєднань ароматів з величезної бази даних. Ця база налічує понад 1 млн поєднань для заданих інгредієнтів [19, с. 60]. Сутність такої інновації полягає не лише у підборі харчових продуктів, а й у тому, що гото-

ва страва komponується згідно принципів здорового харчування, тобто кількість і вага інгредієнтів вираховується системою так, щоб задовольнити основну добову потребу людини в мікро- та макронутрієнтах. Питання здорового і якісного харчування все частіше висвітлюється останні роки, тому сучасні технології мають бути спрямовані на поліпшення якості життя людини. Впровадження інтерактивних поверхонь у поєднанні з технологією Foodpairing у закладах ресторанного господарства при готелях приваблюватиме не лише туристів, а і місцевих жителів, що підвищить прогнозований економічний ефект від діяльності підприємства. Це є важливим фактором, бо без отримання прибутку функціонування будь-якого закладу втрачає сенс.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ключовою основою забезпечення конкурентоспроможності, динамічного розвитку та підвищення результативності функціонування підприємств готельного бізнесу в Україні є впровадження інновацій. У результаті аналізу наукової літератури встановлено, що конкурентна перевага закладів готельного господарства залежить від нововведень в області інформаційних технологій. Тому, враховуючи набутий досвід та перспективи вітчизняних та зарубіжних дослідників у цій сфері, ІТ-технології є пріоритетним напрямом інноваційної діяльності об'єктів індустрії гостинності. Впровадження інформаційних технологій на підприємствах готельного господарства є економічно доцільним та ефективним, оскільки вони сприяють отриманню додаткового доходу та зниженню витрат, удосконаленню процесу обслуговування, забезпеченню конкурентних переваг на ринку, підвищенню ефективності роботи окремих підрозділів та готелю загалом.

Література:

1. Шаповалова О.М. Аналіз інноваційної діяльності у сфері послуг на прикладі готельного господарства [Текст] / О.М. Шаповалова, С.С. Козьякова // Інвестиції: практика та досвід. — 2013. — № 17. — С. 70—74.
2. Шикіна О.В. Теоретичні основи діяльності концептуальних готелів та їх класифікація [Текст] / О.В. Шикіна, Г.І. Фадєєва // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. — 2017. — Вип. 6 (11). — С. 212—219.
3. Коваленко Н.О. Інноваційні напрями розвитку індустрії гостинності в Україні [Текст] / Н.О. Коваленко // Європейські перспективи. — 2015. — № 7. — С. 174—179.
4. About WTTC [Електронний ресурс] / World Travel & Tourism Council: [сайт]. — Режим доступу: <http://www.wttc.org/research/economic-impact-research/country-reports/>
5. Статистичний щорічник України за 2018 рік [Електронний ресурс] / Державна служба статистики: [сайт]. — Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publcat/kat_u/publ1_u.htm
6. Ковальчук Т.Г. Перспективи розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Україні в умовах глобалізації світового господарства [Текст] / Т.Г. Ковальчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. — 2019. — Вип. 23, Ч. 1. — С. 126—130.
7. Федосова К.С. Сучасні інформаційні технології у готельному і ресторанному бізнесі [Текст]: монографія / К.С. Федосова, Л.М. Тележенко. — Одеса: ТЕС, 2010. — 264 с.
8. Buhalis D. (2003), "eTourism: information technology for strategic tourism management", Pearson, London, UK. pp. 15—16.
9. Останкова Е.С. Организация и управление деятельностью предприятия в режиме реального времени [Електронний ресурс] / Business process fusion: [сайт]. — Режим доступу: <http://www.klubok.net/article-14-87.html>
10. Restaurant Technology in 2017 [Електронний ресурс] / Toast: [сайт]. — Режим доступу: <https://pos.toasttab.com/resources/restaurant-technology-industry-report>
11. Restaurant Industry Factbook 2019 [Електронний ресурс] / National Restaurant Association: [сайт]. — Режим доступу: https://restaurant.org/Downloads/PDFs/Research/SOI/restaurant_industry_fact_sheet_2019.pdf
12. Рябенка М.О. Застосування новітніх інформаційних систем управління готелем [Електронний ресурс] / М.О. Рябенка, В.В. Троян, Т.М. Молодовець // Матеріали конференції "Перспективные вопросы мировой науки": 17—25 грудня 2014 р. — Софія, Болгарія: "Бял ГРАД-БГ" ООД, 2014. — Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/ryabenska.htm
13. Гордієнко Т.В. Використання інформаційних систем в готельному господарстві Харківського регіону / Т.В. Гордієнко // Менеджмент міського та регіонального розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 28—29 березня. — Х.: ХНАМГ, 2013. — С. 189—190.
14. Халілова-Чуваєва Ю.А. Сучасні тенденції розвитку ІТ-технологій у сфері готельного господарства [Текст] / Ю.А. Халілова-Чуваєва, Н.С. Сорокіна // Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції "Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання": 21—22 березня 2019 р. — Черкаси: ЧДТУ, 2019. — Т. 1. — 195 с.
15. Chatbots for hotels: How can you best use them today? [Електронний ресурс] / Media Concepts: [сайт]. — Режим доступу: https://www.mediaconcepts.com/resources/chatbots_for_hotels.html
16. Боты, роботы и Revenue Management System: как отельный бизнес стал переклассной digital-историей [Електронний ресурс] / Cossa: [сайт]. — Режим доступу: <http://www.cossa.ru/trends/158514/href/>
17. В отелях Radisson Blu появился консьерж-бот [Електронний ресурс] / Lenta. Путешествия: [сайт]. — Режим доступу: <https://lenta.ru/news/2016/05/13/chatbot/>
18. Ресторан майбутнього: українець Дмитро Костик створює глобальну мережу закладів з інтерактивними столами [Електронний ресурс] / Інтернет-бізнес в Україні: [сайт]. — Режим доступу: <https://ain.ua/2015/03/19/restoran-budushhego-ukraintec-dmitrij-kostik-sozdaet-globalnuyu-set-zavedenij-s-interaktivnymi-stolami/>
19. Коренець Ю.М. Питання продовольчого забезпечення людини в польових умовах [Текст] / Ю.М. Ко-

ронець, Ю.В. Єріс, Ю.В. Зайченко // Обладнання та технології харчових виробництв. — 2017. — Вип. 35. — С. 56—62.

References:

1. Shapovalova, O.M. and Koz'iakova, S.S. (2013), "Analysis of innovative activities in the service sector of hotel business", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 17, pp. 70—74.
2. Shykina, O.V. and Fadieieva, H.I. (2017), "Theoretical bases of activity of conceptual hotels and their classification", *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 6 (11), pp. 212—219.
3. Kovalenko, N.O. (2015), "Innovative directions of development of hospitality industry in Ukraine", *Yevropejs'ki perspektyvy*, vol. 7, pp. 174—179.
4. The official site of World Travel & Tourism Council (2019), "World Travel & Tourism Council: Travel & Tourism Benchmarking Reports 2019", available at: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2019/world2019.pdf> (Accessed 26 November 2019).
5. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2019), "Statistical Yearbook of Ukraine for 2018", available at: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/Ukr_cifra_2018_u.pdf (Accessed 26 November 2019).
6. Koval'chuk, T.H. (2019), "Prospects for development of hotel and restaurant business in Ukraine in the conditions of globalization of the world economy", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu: seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 23, p. 1, pp. 126—130.
7. Fedosova, K.S. and Telezhenko, L.M. (2010), *Suchasni informatsijni tekhnolohii u hotel'nomu i restorannomu biznesi* [Modern information technologies in the hotel and restaurant business], TES, Odesa, Ukraine.
8. Buhalis, D. (2013), "ETourism: information technology for strategic tourism management", Pearson, London, UK, pp. 15—16.
9. Ostankova, E.S. (2004), "Organization and management of the enterprise in real time", available at: <http://www.klubok.net/article1487.html> (Accessed 26 November 2019).
10. The official site of Toast (2017), "Restaurant Technology in 2017", available at: <https://pos.toasttab.com/resources/restaurant-technology-industry-report> (Accessed 26 November 2019).
11. The official site of National Restaurant Association (2019), "Restaurant Industry Factbook 2019", available at: https://restaurant.org/Downloads/PDFs/Research/SOI/restaurant_industry_fact_sheet_2019.pdf (Accessed 26 November 2019).
12. Riaben'ka, M.O., Troian, V.V. and Molodovets', T.M. (2014), "Application of the innovative hotel management information systems", *Materialy konferentsii "Perspektyvnye voprosy myrovoj nauky"* [Conference Proceedings of the Conference "Perspective questions of world science"], Bial HRAD-BH OOD, Sofia, Bulgary, 17—25 December.
13. Hordiienko, T.V. (2013), "The use of information systems in the hotel industry of Kharkiv region", *Zbirka dopovidej Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Menedzhment mis'koho ta rehional'noho rozvytku* [International scientific and practical conference Proceedings. Urban and regional development management], National University of Urban Economy, Kharkiv, Ukraine, 28—29 March, pp. 189—190.
14. Khalilova-Chuvaieva, Yu.A. and Corokina, N.S. (2019), "Modern tendencies of development of IT-technologies in the sphere of hotel management", *Materialy X Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Turystychnyj ta hotel'no-restorannyj biznes v Ukraini: problemy rozvytku ta rehuliuвання"* [Proceedings of the X International Scientific and Practical Conference "Tourism and hotel and restaurant business in Ukraine: problems of development and regulation"], State Technological University, Cherkasy, Ukraine, 21—22 March, p. 195.
15. The official site of Media Concepts (2016), "Chatbots for hotels: How can you best use them today?", available at: https://www.mediaconcepts.com/resources/chatbots_for_hotels.html (Accessed 26 November 2019).
16. The official site of Cossa (2017), "Bots, robots and Revenue Management System: how the hotel business has become a first-class digital history", available at: <http://www.cossa.ru/trends/158514/href/> (Accessed 26 November 2019).
17. The official site of Lenta (2016), "Concierge bot appears at Radisson Blu hotels", available at: <https://lenta.ru/news/2016/05/13/chatbot/> (Accessed 26 November 2019).
18. The official site of Internet business in Ukraine (2015), "Future Restaurant: Ukrainian Dmitry Kostyk creates a global network of restaurants with interactive tables", available at: <https://ain.ua/2015/03/19/restoran-budushhego-ukraintec-dmitrij-kostik-sozdaet-globalnuyu-set-zavedenij-s-interaktivnymi-stolami/> (Accessed 26 November 2019).
19. Korenets', Yu.M. Yeris, Yu.V. and Zajchenko Yu.V. (2017), "Issues of human food supply in the field", *Obladnannia ta tekhnolohii kharchovykh vyrobnytstv*, vol. 35, pp. 56—62.

Стаття надійшла до редакції 18.12.2019 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Ю. В. Подмешальська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя
ORCID ID: 0000-0001-6353-4542

А. М. Панченко,
магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія, м. Запоріжжя
ORCID ID: 0000-0002-6520-2426

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.58

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ

Yu. Podmeshalska,
PhD in Economics, associate professor, associate professor of Zaporizhzhya State
Engineering Academy, Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit, Zaporizhzhya
A. Panchenko,
master of Zaporizhzhya State Engineering Academy, Department of Accounting,
Analysis, Taxation and Audit, Zaporizhzhya

IMPROVING THE ORGANIZATION OF PAYROLL

За результатами проведеного дослідження встановлено, що організація бухгалтерського обліку заробітної плати повинна бути надійним джерелом якісної інформації для аналізу, контролю та управління витратами на оплату праці. Доведено, що організація бухгалтерського обліку заробітної плати повинна забезпечити реалізацію функцій заробітної плати, саме у такому випадку вона буде ефективною. Від реалізації функцій заробітної плати залежить ефективність системи оплати праці, тому автори статті підтримують науковців, які вважають, що основними функціями заробітної плати є: відтворювальна, регулююча, стимулююча, соціальна.

Проведено аналіз структури заробітної плати відповідно до П(С)БО 26 "Виплати працівникам", Інструкції № 291, Закону України "Про оплату праці" та обґрунтовано доцільність використання запропонованих аналітичних рахунків.

У статті запропоновано бухгалтерські операції щодо обліку заробітної плати поєднати в певні групи для виконання бухгалтерських процедур, серед яких, наприклад, нарахування, оподаткування та виплати відпускних. Таке поєднання дасть змогу їх аналізувати з точки зору доцільності, визначати перелік необхідних первинних документів, їх рух, контрольні моменти перевірки правильності проведення розрахунків, їх достовірності відображення в синтетичному та аналітичному обліку, реєстрах обліку, фінансовій звітності.

Встановлено, що значна кількість субрахунків збільшує навантаження на обліковий апарат, зменшує корисність інформації, внаслідок її поділення та відображення на різних субрахунках, призводить до збільшення первинних документів, облікових реєстрів.

Доцільність субрахунків і корисність інформації на цих субрахунках повинні відповідати потребам управлінського персоналу в її подальшому використанні, а як відомо, основними показниками, які використовуються в економічному, фінансовому аналізі є основна заробітна плата, додаткова заробітна плата, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, саме тому вважаємо доцільним впровадження субрахунків, які б відповідали назвам цих показників.

Встановлено, що організація бухгалтерського обліку заробітної плати потребує постійного аналізу системи організації документообігу та удосконалення відповідно до змін законодавчо-нормативної бази, визначення слабких місць, ефективного використання праці облікових працівників.

According to the results of the research, it is established that the organization of wage accounting should be a reliable source of quality information for the analysis, control and management of the cost of pay. It is proved that the organization of accounting of wages should ensure the implementation

of the functions of wages, in which case it will be effective. The effectiveness of the pay system depends on the implementation of payroll functions, so the authors support scientists who believe that the main payroll functions are: reproductive, regulatory, stimulating, social.

The analysis of the structure of wages in accordance with P(C)BO 26 "Payments to employees", Instruction No. 291, Law of Ukraine "On remuneration" and substantiated the feasibility of using the proposed analytical accounts.

The article proposes to combine payroll accounting operations into specific groups to perform accounting procedures, including, for example, accrual, taxation and vacation pay. Such a combination will allow them to be analyzed from the point of view of expediency, determine the list of required primary documents, their movement, control points for checking the correctness of calculations, their accuracy in synthetic and analytical accounting, accounting registers, financial statements.

It is established that a significant number of subaccounts increases the load on the accounting apparatus, reduces the usefulness of information, due to its division and display on different subaccounts, leads to an increase in primary documents, accounting registers.

The expediency of subaccounts and the usefulness of information on these subaccounts should meet the needs of management personnel in its continued use, and as is well known, the main indicators used in economic, financial analysis are basic wages, additional wages, other incentive and compensatory payments, which is why we consider it is advisable to introduce subaccounts that match the names of these indicators.

It is established that the organization of accounting of wages requires constant analysis of the system of organization of workflow and improvement in accordance with changes in the legislative and regulatory framework, identification of weaknesses, effective use of the work of accounting employees.

Ключові слова: зарплата, синтетичний облік, аналітичний облік, організація бухгалтерського обліку, первинні документи, облікові регістри.

Key words: salaries, synthetic accounting, analytical accounting, accounting organization, primary documents, accounting registers.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Бухгалтерський облік заробітної плати, як відомо, є одним із самих трудомістких і складних, саме тому раціональна, правильно побудована організація бухгалтерського обліку заробітної плати має важливе значення для забезпечення достовірності даних про об'єкти обліку. Організація бухгалтерського обліку заробітної плати залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів, основні з яких такі: мета та завдання організації бухгалтерського обліку заробітної плати, законодавчо-нормативна база, внутрішня політика оплати праці, статус суб'єкта господарювання, форми та системи оплати праці, які використовує суб'єкт господарювання, новітні інформаційні технології, організація синтетичного та аналітичного обліку нарахування, оподаткування та виплати заробітної плати. Кожен із перелічених факторів впливає на ефективність організації обліку заробітної плати, визначає проблемні аспекти організації обліку та потребує їх вирішення.

Натепер організація бухгалтерського обліку заробітної плати має цілу низку проблемних питань, які потребують додаткових досліджень та доопрацювань. Одним з таких є наявність значної кількості первинних

документів, які використовуються для нарахування заробітної плати та потребують значного часу для їх обробки, узагальнення та відображення в регістрах обліку та звітності, що безпосередньо позначається на ефективності організації бухгалтерського обліку. Ця кількість первинних документів залежить від форми та системи оплати, які не залежать від бухгалтерського обліку, але впровадження передових форм оплати праці значно може скоротити кількість первинних документів та трудомісткість щодо їх формування та обробки. Відповідно від кількості первинних документів залежить організація документообігу, яка впливає на кількість працівників, які створюють первинні документи та їх обробляють.

Велике значення також має організація синтетичного та аналітичного обліку заробітної плати. І головне, у цьому випадку йдеться не про кількість відкритих аналітичних рахунків на підприємстві, а про призначення інформації, яка на них формується, її корисності, достовірності для прийняття управлінських рішень.

Загалом не можна визначити та виділити одне чи декілька проблемних питань з організації обліку заробітної плати, тому що вони взаємопов'язані та взаємо-

Таблиця 1. Використання облікових категорій в законодавчо-нормативній базі

Назва документа	Облікова категорія
Баланс (Звіт про фінансовий стан)	Розрахунки з оплати праці
Звіт про рух грошових коштів	Витрачання на оплату праці
Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)	Елементи операційних витрат – Витрати на оплату праці
П(С)БО 16 «Витрати»	Витрати на оплату праці
П(С)БО 26 «Виплати працівникам»	Виплати працівникам
МСБО 19 «Виплати працівникам»	Виплати працівникам
Інструкція № 291	Розрахунки за виплатами працівникам

залежні. Саме тому дослідження повинні бути комплексними, їх результати корисними для практичного використання, оскільки контроль та управління витратами на оплату праці це головне питання для управлінського персоналу та для підвищення ефективності діяльності суб'єкта господарювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Організація бухгалтерського обліку заробітної плати висвітлюється багатьма українськими вченими у публікаціях, проводяться наукові дослідження, такими науковцями: Ткаченко Н.М., Бутинець Ф.Ф., Лишиленко О.В., Сопко В.В., Усач Б.Ф., Макаренко А.П., Меліхова Т.О. та інші.

Наукові дослідження та публікації охоплюють проблемні питання організації обліку заробітної плати, пропонуються різні варіанти їх вирішення. Наприклад, значну увагу приділено синтетичному та аналітичному обліку. Пропонується деталізація синтетичних та аналітичних рахунків, особлива увага приділяється деталізації аналітичного обліку шляхом впровадження додаткових субрахунків для групування інформації про нараховану заробітну плату в розрізі структурних підрозділів, за категоріями працюючих та іншими критеріями. Можливість введення додаткових субрахунків підтримується багатьма вченими, але однозначного вирішення цієї проблеми поки що не знайдено. Хоча існує думка про необхідність адоптації системи рахунків обліку на концептуальній основі відповідно до суб'єктів господарювання. Менше уваги приділено первинним документам, показникам цих документів, які є основою для нарахування заробітної плати. Для вирішення проблемних питань з організації обліку необхідний системний підхід щодо вибору оптимальної методики та технології організації бухгалтерського обліку заробітної плати.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — розробити пропозиції щодо удосконалення організації обліку заробітної плати.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Заробітна плата — важливий об'єкт бухгалтерського обліку, інформація про заробітну плату відображається у фінансовій звітності, є одним із елементів витрат, використовується в економічному та фінансовому аналізі, впливає на фінансові показники ефективності діяльності суб'єктів господарювання, є інструментом матеріального заохочення працівників.

У статті використовується термін "заробітна плата", хоча на тепер не існує єдиної думки про коректність визначення цього терміну, науковці дискутують та пропонують різні варіанти, наприклад, оплата праці, виплати працівникам, заробітна плата та інші. Вважаємо доцільним проводити подальші дискусії та дослідження з цього питання (табл. 1).

Організація бухгалтерського обліку заробітної плати будується на підставі законодавчо-нормативної бази та Колективного договору суб'єкта господарювання та саме у Колективному договорі визначаються форми та системи оплати. Суб'єкти господарювання обирають традиційні форми та системи оплати праці, але сучасні вимоги потребують їх перегляду, вдосконалення, простоти використання, врахування міжнародного досвіду. На міжнародному рівні системи оплати праці більш орієнтовані на мотивацію працівників ніж традиційні системи оплати праці в Україні. Основною перевагою нетрадиційних систем оплати праці є їх зрозумілість та простота, підвищення стимулюючої функції заробітної плати, чого не можна сказати про системи оплати праці, які використовують суб'єкти господарювання в Україні.

Вважаємо, що організація бухгалтерського обліку заробітної плати повинна забезпечити реалізацію функцій заробітної плати, саме у такому випадку вона буде ефективною. Не дарма вчені й досі намагаються виділити основні функції заробітної плати для сучасного розвитку бізнесу.

За результатами останніх досліджень у визначенні функцій заробітної плати, вчені виділяють такі основні функції заробітної плати: відтворювальна, регулююча, стимулююча, соціальна. Реалізація функцій заробітної плати забезпечить ефективність організації бухгалтерського обліку заробітної плати. Як бачимо, вчені виділяють й стимулюючу функцію заробітної плати, яка тісно пов'язана з мотивацією, та яка повинна бути врахована під час вибору систем і форм оплати праці.

Саме з вибору форм і систем оплати праці розпочинається організація бухгалтерського обліку заробітної плати. Особливості організації бухгалтерського обліку заробітної плати передбачають необхідність визначення основних складових, від яких залежить організація обліку, а саме:

- форми та системи оплати праці, норми праці, розцінки, тарифні сітки, схеми посадових окладів, умови запровадження та розміри надбавок, доплат, премій, винагород та інших заохочувальних, компенсаційних і гарантійних виплат;
- облік використання робочого часу та облік особового складу;
- взаємозв'язки бухгалтерії зі структурними підрозділами підприємства;
- встановлення відповідальних у структурних підрозділах за оформлення необхідних первинних документів та передачу їх до бухгалтерії;
- вибір форми бухгалтерського обліку.

Для ефективної організації обліку заробітної плати необхідно розглядати всі етапи обліку в комплексі та взаємопов'язаності. Взагалі бухгалтерський облік заробітної плати складається з оформлення первинних документів, нарахування заробітної плати та інших виплат,

нарахування на заробітну плату ЄСВ, здійснення утримань із нарахованої заробітної плати, виплати заробітної плати, відображення витрат на оплату праці в синтетичному та аналітичному обліку, узагальненні інформації, контролю правильності визначення нарахувань та утримань із заробітної плати, відображення інформації в регістрах обліку, фінансовій звітності, проведення аналізу використання фонду заробітної плати, надання оперативної, достовірної інформації управлінському персоналу.

Технологічний етап один із важливих етапів організації бухгалтерського обліку заробітної плати, тому вважаємо доцільним розглянути саме його основні аспекти. Особливості технологічного етапу організації обліку заробітної плати полягають, передусім у постійному взаємозв'язку облікового апарату з усіма структурними підрозділами, індивідуальному спілкуванні з працівниками, великій кількості розрахункових операцій, первинних документів, складанні податкової та статистичної звітності, наданні достовірної інформації для складання фінансової звітності та інші.

Технологічний етап організації бухгалтерського обліку заробітної плати має важливе значення для ефективного, правильно побудованої організації обліку заробітної плати, від результатів якого залежить достовірність та корисність інформації про витрати на оплату праці поточного періоду, фінансовий результат діяльності, прийняття правильних управлінських рішень на майбутні періоди.

Під час проведення дослідження організації обліку заробітної плати нами проведений аналіз господарських операцій, які здійснює бухгалтер при нарахуванні, утриманні та узагальненні інформації про витрати на оплату праці. За результатами аналізу ми прийшли до висновку, що всі операції можна поєднати в певні групи, які необхідно здійснити для визначення певного кінцевого результату.

Таким чином, можна стверджувати, що нарахування заробітної плати — це бухгалтерська процедура, яка складається з декількох операцій. Таке поєднання операцій в процедури дозволяє створити загальну схему організації обліку заробітної плати.

Визначення бухгалтерських процедур та їх послідовність дозволяє виявити загальний обсяг операцій, трудомісткість праці облікового працівника, а головне:

- визначити перелік необхідних первинних документів, довідок та їх документообіг;
- визначити контрольні моменти за послідовністю виконання бухгалтерських процедур;
- проводити аналіз документального забезпечення організації обліку заробітної плати для його удосконалення та раціоналізації;
- визначати строки надходження необхідних документів, відповідальних за їх надходженням;
- проводити контроль правильності визначення витрат на оплату праці та аналіз заробітної плати за поточний період.

Для якісного виконання бухгалтерських процедур щодо обліку заробітної плати необхідна достовірна інформація, яка може бути отримана з первинних до-

Таблиця 2. Структура заробітної плати відповідно до нормативних документів

Структура заробітної плати відповідно до статті 2 Закону України «Про оплату праці»	Структура заробітної плати відповідно до П(С)БО 26 «Виплати працівникам»:
- основна заробітна плата	- поточні виплати
- додаткова заробітна плата	- виплати при звільненні
- інші заохочувальні та компенсаційні виплати	- виплати по закінченні трудової діяльності
	- інші виплати

кументів. Як правило, суб'єкти господарювання використовують типові форми первинного обліку, затверджені Міністерством статистики України, а також первинні документи, які розробляє суб'єкт господарювання самостійно. Перелік таких документів залежить від особливостей діяльності суб'єкта господарювання, технологічного процесу виробництва продукції, системи організації та форм оплати праці, інших особливостей.

Первинні документи суб'єкта господарювання повинні відображати достовірну інформацію про чисельність, відпрацьований час та виробіток робітників. І саме первинні документи, в яких визначається виробіток робітників, доплати, на сьогодні потребують аналізу, доопрацювання та уточнення, з метою отримання корисної та зрозумілої інформації для аналітичного обліку заробітної плати. Річ у тому, що на практиці, суб'єкти господарювання при нарахуванні індивідуальної заробітної плати використовують безліч доплат задля матеріального заохочення, які доцільно було б переглянути та визначити основні, щоб зменшити їх кількість. Це також позначиться на аналітичному обліку, зменшиться кількість розрахунків та відповідно помилок у них.

Ефективність, раціональність організації бухгалтерського обліку заробітної плати залежить від організації синтетичного обліку заробітної плати. Планом рахунків бухгалтерського обліку для синтетичного обліку заробітної плати передбачено субрахунки: 661 "Розрахунки за заробітною платою", 662 "Розрахунки з депонентами"; 663 "Розрахунки за іншими виплатами". Відповідно до Інструкції 291 на рахунку 66 "Розрахунки за виплатами працівникам" ведеться узагальнення інформації про розрахунки за виплатами працівникам, а саме відображається:

— нарахована працівникам підприємства основна та додаткова заробітна плата;

- премії;
- допомога по тимчасовій непрацездатності;
- відпускні;
- інші виплати працівникам.

Таким чином, відповідно до Інструкції 291, структура заробітної плати включає: основну, додаткову заробітну плату, інші виплати працівникам.

Для порівняння, нижче наведено структуру заробітної плати відповідно до статті 2 Закону України "Про оплату праці" та П(С)БО 26 "Виплати працівникам" (табл. 2).

Таким чином, ми бачимо, що структура заробітної плати, відповідно до цих документів відрізняється, та Інструкція № 291 передбачає іншу структуру розрахунків за виплатами працівникам, тому постає питання:

Оформлення первинних документів для нарахування заробітної плати та передача їх до бухгалтерії			
Первинні документи для нарахування основної заробітної плати		Первинні документи для нарахування додаткової заробітної плати	Первинні документи для нарахування інших заохочувальних та компенсаційних виплат
Табель обліку використання робочого часу ф. № П-5	Документи при відрядній формі оплати праці (форма документів залежить від організації системи обліку виробітку та обсягів робіт)	Листок на доплату до наряду	Наказ керівника
	Наряд на відрядну роботу	Накази керівника про доплати, надбавки, премії, інші виплати	
	Рапорт	Графік відпусток, заява робітника, наказ керівника про надання відпустки	
	Маршрутний лист (маршрутна карта)	Список осіб, які працювали в надурочний час	
	Відомість про виробіток		
Нарахування заробітної плати працівникам			
Індивідуальний аналітичний облік			
Узагальнення інформації про нарахування заробітної плати			
Розрахункова відомість			
Відображення інформації про нараховану заробітну плату в синтетичному обліку			
6611 «Розрахунки за основною заробітною платою»	6612 «Розрахунки за додатковою заробітною платою»	6613 «Розрахунки за іншими заохочувальними компенсаційними виплатами»	471 «Забезпечення виплат відпусток»

Рис. 1. Організація процесу документального забезпечення обліку зарплати

які види оплати праці поєднувати та на яких рахунках їх відображати.

Науковцями в своїх дослідженнях пропонується безліч варіантів, водночас не має єдиної думки, але більшість авторів пропонують збільшити кількість субрахунків і відображати на них певні виплати, деталізуючи, класифікуючи надбавки, доплати, премії та інші виплати. Наприклад, пропонується відкрити синтетичні субрахунки відповідно до виплат, передбачених П(С)БО 26 "Виплати працівникам", за видами надбавок і доплат, за видами компенсаційних виплат і таке інше.

Автори статті вважають, що значна кількість субрахунків збільшує навантаження на обліковий апарат, зменшує корисність інформації, внаслідок її поділення та відображення на різних субрахунках, призводить до збільшення первинних документів, облікових регістрів.

Доцільність субрахунків і корисність інформації на цих субрахунках повинні відповідати потребам управлінського персоналу в її подальшому використанні, а, як відомо, основними показниками, які використовуються в економічному, фінансовому аналізі є основна заробітна плата, додаткова заробітна плата, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, саме тому вважаємо

доцільним впровадження субрахунків, які б відповідали назвам цих показників, тоді структура рахунка 66 "Розрахунки за виплатами працівникам" буде мати вигляд:

- 6611 "Розрахунки за основною заробітною платою";
- 6612 "Розрахунки за додатковою заробітною платою";
- 6613 "Розрахунки за іншими заохочувальними і компенсаційними виплатами";
- 662 "Розрахунки з депонентами";
- 663 "Розрахунки за іншими виплатами".

Запропоновані субрахунки будуть мати корисну інформацію, вже зібрану на одному з субрахунків, для її подальшого використання управлінським персоналом при проведенні аналізу фонду заробітної плати, витрат на оплату праці, прийняття управлінських рішень, щодо виплат працівникам та їх раціоналізації, матеріального стимулювання, виконання функцій заробітної плати.

Процес організації бухгалтерського обліку заробітної плати можна представити також у вигляді переліку первинних документів, необхідних для нарахування індивідуальної заробітної плати, та послідовності відображення інформації в них про нарахування заробітної

плати, утримання із заробітної плати та інших операцій.

На рисунку 1 нами систематизовано документи, в яких послідовно відображається процес обліку від нарахування заробітної плати до її відображення на рахунках обліку.

Як зазначалося вище, організацію бухгалтерського обліку заробітної плати можна розглядати, як сукупність бухгалтерських процедур, які складаються з виконання певних розрахункових та інших операцій з метою надання управлінському персоналу та користувачам фінансової звітності достовірної, зрозумілої інформації про витрати на оплату праці.

Пропозиції щодо організації технологічного процесу обліку бухгалтерської процедури щодо нарахування, оподаткування та виплати відпускних наведено в таблиці 3.

Таким чином, організація бухгалтерського обліку заробітної плати потребує постійного аналізу системи організації документообігу та удосконалення відповідно до змін законодавчо-нормативної бази, визначення слабких місць, ефективного використання праці облікових працівників.

Таблиця 3. Організація технологічного процесу обліку бухгалтерської процедури щодо нарахування, оподаткування та виплати відпускних

Документ/ операція	Структурні підрозділи	Керівник	Відділ кадрів	Бухгалтерія	Банк
Оформлення графіку надання щорічних відпусток	+	+	+	+	
Оформлення додаткових відпусток за заявою робітника	+	+	+	+	
Наказ керівника про надання відпустки		+	+	+	
Оформлення бухгалтерської довідки розрахунку відпускних:					
- визначення розрахункового періоду				+	
- визначення кількості календарних днів у розрахунковому періоді				+	
- визначення сумарного заробітку за розрахунковий період				+	
- визначення середньоденної заробітної плати				+	
- розрахунок суми відпускних				+	
Розрахунково-платіжна відомість:				+	
- відображення суми відпускних				+	
- нарахування ЄСВ на суму відпускних				+	
- утримання ПДФО				+	
- утримання військового збору				+	
- розрахунок суми відпускних до виплати				+	
Оформлення платіжних документів на перерахунок ЄСВ, ПДФО, військового збору				+	
Розрахунково-платіжна відомість:				+	
- відображення нарахування відпускних				+	
Відображення нарахування та утримань із суми відпускних в синтетичному обліку				+	
Узагальнення інформації про виплату відпускних в регістрах обліку				+	
Виплата відпускних:				+	+
- перерахування на поточний рахунок працівника в банку					

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження встановлено, що організація бухгалтерського обліку заробітної плати повинна бути надійним джерелом якісної інформації для аналізу, контролю та управління витратами на оплату праці.

Від реалізації функцій заробітної плати залежить ефективність системи оплати праці, тому автори статті підтримують науковців, які вважають, що основними функціями заробітної плати є: відтворювальна, регулююча, стимулююча, соціальна.

У статті проведено аналіз структури заробітної плати відповідно до П(С)БО 26 "Виплати працівникам", Інструкції № 291, Закону України "Про оплату праці" та обґрунтовано доцільність використання субрахунків.

У статті запропоновано бухгалтерські операції щодо обліку заробітної плати поєднати в певні групи для виконання бухгалтерських процедур, серед яких, наприклад, нарахування, оподаткування та виплати відпускних. Таке поєднання дасть змогу їх аналізувати з точки зору доцільності, визначати перелік необхідних первинних документів, їх рух, контрольні моменти перевірки правильності проведення розрахунків, їх достовірності відображення в синтетичному та аналітичному обліку, регістрах обліку, фінансовій звітності.

Література:

1. Вербило О. Ф. Удосконалення обліку праці та її оплати / О.Ф. Вербило, Л.В. Мельянова // Бухгалтерія в сільському господарстві. — 2015. — № 17. — С. 25—29.

2. Макаренко А.П. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Ю.В. Подмешальська, Н.С. Чакалова. — Запоріжжя: ЗДІА, 2018. — 602 с.

3. Покатаєва О.В. Шляхи вдосконалення системи оплати праці на підприємстві / О.В. Покатаєва, Г.О. Кошулинська // Держава та регіони: наук.-виробн.журнал / Серія: Економіка та підприємництво. — 2015. — № 3. — С. 139—141.

4. Ткаченко Н.А. Напрями удосконалення організації облікового відображення оплати праці в регістрах журнально-ордерної форми / Н.А. Ткаченко // Економіка АПК. — 2013. — № 10. — С. 64—71. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2013_10_13

References:

1. Verbylo, O.F. and L.V. Mel'yankova (2015), "Improving accounting and remuneration", *Bukhhalteriya v sil's'komu hospodarstvi*, vol. 17, pp. 25—29.

2. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. Podmeshalska, Y.V. and Chakalova, N.S. (2018), *Bukhhalters'kyi oblik [Accounting]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

3. Pokataeva, O.V. and Koshulinskaya, G.O. (2015), "Ways to improve the enterprise pay system", *Derzhava ta rehiony: nauk.-vyrobn. zhurnal. Seriya: Ekonomika ta pidpryyemnytstvo*, vol. 3, pp. 139—141.

4. Tkachenko, N.A. (2013), "Areas of improvement of organization of accounting display of remuneration in the registers of the magazine-warrant form", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 64—71, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2013_10_13 (Accessed 10 Dec 2019).

Стаття надійшла до редакції 18.12.2019 р.

A. Kvitka,

Doctor of Philosophy in Economics, associate professor, Deputy Director of the Educational and Scientific Institute "Karazin Business School", V. N. Karazin National University, Kharkiv
ORCID ID: 0000-0002-5730-1352

A. Kramarenko,

Doctor of Philosophy in Economics, senior lecturer of the Department of Management and Administration of the Educational and Scientific Institute "Karazin Business School", V. N. Karazin National University, Kharkiv
ORCID ID: 0000-0001-5987-1247

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.64

ENTREPRENEURSHIP IN THE SHARING ECONOMY: SOCIAL BENEFITS AND DIGITAL GROWTH

A. B. Квітка,

к. е. н., доцент, заступник директора ННІ "Каразінська школа бізнесу",
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

A. O. Крамаренко,

к. е. н., старший викладач кафедри управління та адміністрування ННІ "Каразінська школа бізнесу",
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

ПІДПРИЄМНИЦТВО В ЕКОНОМІЦІ ОБМІНУ: СОЦІАЛЬНІ ВИГОДИ ТА ЦИФРОВЕ ЗРОСТАННЯ

The directions of development of small and medium-sized enterprises in the framework of the exchange economy and the circular economy, as well as issues related to promising areas of entrepreneurial innovation and the growth of digital business are considered. It is shown that the key sectors for innovation are food industry, packaging, water supply and clothing production. Changes in modern business models, which are the switching of the representatives of small and medium-sized businesses to the implementation of the main postulates of the circular economy, namely, to reduce consumption and reuse of natural resources, are studied. Modern market strategies and small and medium-sized enterprises trying to implement them are analyzed. It was concluded that the creation of innovative enterprises within the sharing economy not only contributes to the improvement of the economic situation, but also creates additional social effects. It is shown that the main focus of retailers is loyalty and customer retention, rather than selling more units of the product. The strengthening of the transformation of supply chains in the areas of cooperation between trading platforms and large consumer goods firms, integration of artificial intelligence and machine learning, and integration of social networks are emphasized. It is revealed that startups and newcomers to the market place goal and influence at the centre of their brands, because the impact brands are growing much faster than others. It is shown that the values necessary for creating the image of a "virtuous brand" are "careful knowledge", "caring habits" and "caring imagination". It was concluded that along with increasing social responsibility and greening of business, business activity within the sharing economy has unexpectedly developed rapidly. It was emphasized that the use of the sharing economy has contributed to solving the problems of rational use of natural resources, effective employment and current problems of residents of large cities. Special attention is paid to fundamental changes in the landscape for entrepreneurs, which are manifested in the creation of effective ways of production while reducing internal costs, greater opportunities to enter the market, increased competition, the transition of power from large corporations to innovative enterprises.

Досліджено напрями розвитку малих і середніх підприємств у рамках економіки обміну і кругової економіки, а також питання, пов'язані з перспективними напрямками підприємницьких інновацій і зростанням діджиталізації бізнесу. Показано, що ключовими секторами для інновацій є сфери харчової промисловості, пакування, водопостачання та виробництва одягу. Було вивчено зміни сучасних бізнес-моделей, які полягають у тому, що представники малого і середнього бізнесу поступово переключаються на реалізацію основних постулатів кругової економіки, а саме на скорочення споживання і на повторне використання природних ресурсів. Проаналізовано сучасні ринкові стратегії, що намагаються реалізувати малі та середні підприємства. Було зроблено висновок, що створення інноваційних підприємств у рамках економіки обміну не тільки сприяє оздоровленню економічної кон'юнктури, але й створює додаткові соціальні ефекти. Показано, що основним фокусом ритейлерів стають лояльність і утримання клієнтів, а не продаж більшої кількості одиниць продукту.

Підкреслено посилення трансформації ланцюжків поставок у напрямках співпраці торгових майданчиків і великих фірм споживчих товарів, інтеграції штучного інтелекту і машинного навчання, інтеграції соціальних мереж. Виявлено, що стартапи і новачки ринку ставлять у центр своїх брендів мету і вплив, тому що бренди впливу ростуть набагато швидше, ніж інші. Показано, що цінностями, необхідними для створення іміджу "добročесного бренду" є "дбайливе знання", "турботливі звички" та "турботлива уява". Було зроблено висновок, що поряд з підвищенням соціальної відповідальності та екологізації бізнесу несподівано стрімкий розвиток отримала підприємницька діяльність у рамках економіки обміну. Підкреслено, що використання можливостей економіки обміну сприяло вирішенню проблем раціонального використання природних ресурсів, ефективного працевлаштування і актуальних проблем жителів великих міст. Особливу увагу приділено корінним змінам ландшафту для підприємців, що проявляються у створенні ефективних способів виробництва за одночасного зниження внутрішніх витрат, більших можливостях для виходу на ринок, посиленні конкуренції, переході влади від великих корпорацій до інноваційних підприємств.

Key words: digital transformation, circular economy, social entrepreneurship, supply chains.

Ключові слова: цифрові перетворення, кругова економіка, соціальне підприємництво, ланцюжки поставок.

INTRODUCTION

According to recent scientific publications, we're steadily moving to the concept of shared value from the periphery to the core of businesses, connecting company success with social progress. Most entrepreneurs are now aware of the growth and need for purpose-driven companies. They are a response to consumer demand, as buyers seek out brands that help them make a positive impact in the world [1]. Thus, in modern conditions, the demand for socially oriented business is rapidly increasing. This trend is most evident in the sharing economy. The consumer P2P rental market is believed to be worth US\$26 billion today, and even more so, the revenue of sharing economy companies are expected to grow from a \$15 billion in 2015 to \$335 billion in 2025 [2]. In this regard, the issues of factors of development of the sharing economy, as well as the relationship of changing business models and the implementation of programs of the circular economy reveal.

LITERATURE REVIEW

Recently, the investment consulting firm Cornerstone Capital Group, published a report on the circular economy, which analyzed the impact on pollution in various areas of activity [3]. However, in the light of this analysis, it would be interesting to examine the relationship between circular economy and sharing economy. The sharing economy is inherently changing the future of work, production, and collaboration, and on a personal level, changing our concept of ownership and our attachment to it [2]. In this regard, research aimed at studying promising areas of business innovation and changes in modern business models is becoming relevant.

PURPOSE OF ARTICLE

The purpose of this article is to study the directions of development of small and medium-sized enterprises in the sharing economy and the circular economy, as well as issues related to promising areas of entrepreneurial innovation and the growth of business digitalization.

RESULTS

In the published report of Cornerstone Capital Group:

- critical resource problems are identified;
- examples of companies implementing circular economy practices in supply chain management are given;

— new business models and examples of cooperation supporting the principles of circular economy are considered [3].

According to the report, key sectors for innovation include:

— apparel (less than 1% of material used to produce clothing is recycled into new clothing, with much of the waste winding up in landfills)

— food (each year, 52.4 million tons of food is sent to landfills, and an additional 10.1 million tons remains unharvested at farms, totaling roughly 63 million tons of annual waste)

— consumer packaged goods, as well as packaging for food, ecommerce and so on (in 2015, roughly 55% of global plastic waste was discarded, 25% incinerated and 20% recycled)

— water sector (since so many manufacturing processes result in wastewater and pollution) [3].

In light of the above, we can assume that more and more entrepreneurs are aware of the need to change the current business model. Representatives of small and medium-sized businesses are gradually switching to the implementation of the main postulates of the circular economy, namely, to reduce consumption and reuse precious natural resources. These strategies are being implemented by various companies representing different sectors of the economy, in particular:

1. Recyclops

Problem: there are 34 million single-family homes throughout rural regions and smaller communities and 16 million apartments that lack recycling [4].

Solution: service that leverages a tech-driven smart routing app and local drivers

Methods: providing curbside recycling in rural areas, doorstep recycling for urban apartments, curbside recycling for businesses.

Social benefits: elimination many of the logistical problems.

2. Scrappy Pet Treats

Problem: in the US, eggshells are listed as one of the top 15 food waste problems by the Environmental Protection Agency.

Solution: recycling eggshells from the food service industry waste stream and turns this high-value calcium source into pet treats.

Social benefits:

— alleviation environmental degradation caused by the demand for mined calcium, which is taken from limestone mountaintops and coral reefs;

— human bodies actually absorb this organic source of calcium more efficiently than mined calcium carbonate [4].

3.1. FLI Right

Problem: only 9% of plastic waste is recycled.

Solution — FLI T3 System, which takes direct aim at plastic waste by empowering individuals and businesses to transform remnants into useful products [4].

Social benefits: potential revenue streams.

3.2. rePurpose

Problem: 8 million tons of plastic finds its way into our oceans every year; the enormity and impersonal nature of the statistics can lead to apathy and inaction.

Solution: strengthen the waste management infrastructure.

Methods: helping individuals and organizations measure their plastic footprint.

Social benefits: taking the responsibility for plastic by funding the recovery and recycling of an equivalent volume of plastic by vetted formal waste management enterprises [4].

4. Patagonia

Methods: makes 69% of its clothes from recycled materials (hoping to achieve 100% by 2025) [5].

Social benefits: doing good work for the environment helps create new markets, and it helps the company make more money.

5. Stuffstr

Problem: most clothes end up in landfill.

Solution: data-based solution that collects unwanted apparel and accessories from consumers (in any condition) and feeds it into either the second-hand clothing market or into material recycling streams.

Methods: working with clothing brands to pull data on all the products in their inventory into their platform, so that when a consumer no longer wants the item, they can search for it and instantly see what the company will pay to buy that item back. Stuffstr then collects the item from the consumer, take it to their sorting facility and put it into second-hand sales or recycling, depending on the quality of the item [6].

Social benefits: data on the items returned and the condition they are in feeds back to the brands. This can inform about:

- the brand's future product development
- customer product preferences
- length of time certain products are typically in use [6].

Thus, the creation of innovative enterprises within the exchange economy not only contributes to the improvement of the economic situation, but also creates additional social effects. The long-term impact is reflected in the transformation of supply chains. Where once the supply chain was linear and ended with the consumer — or, more realistically, in a landfill or in the ocean — tomorrow's supply chain will be circular, designed to encourage greater reduction, reuse, and repurposing through secondary, sustainable business models. The problem of the impact of the business environment on the environment is sharply aggravated in modern conditions, which contributes to the strengthening of sustainability

trends in business. The main focus of retailers is loyalty and customer retention, rather than selling more units of the product. In this regard supply chains are being transformed in the following ways [7]:

1. Collaboration between marketplaces and large consumer goods firms (trading platform Loop created a partnership between P&G, Unilever and Nestle and recycling firm TerraCycle. Loop will allow shoppers to consume products in reusable packaging).

2. Integration of artificial intelligence and machine learning:

— connecting physical technologies such as smart sensors and cameras to internal systems will provide "guaranteed" transparency, making the origin and ethical operations visible in real time;

— machine learning increases the accuracy of demand, which makes supply more efficient, reducing unnecessary production and therefore waste.

3. Social media integration:

— informing consumers about new ways to reduce and reuse;

— encourage them to participate in sustainability initiatives.

In addition, the emergence of the EU ban on single-use plastics provides fertile ground for businesses to rethink their strategy by building a "virtuous brand". The values essential to "virtuous brand" image are:

— "caring knowledge" (taking action on the environment internally using recycled materials, exceeding legal compliance obligations, acting as a recycling center for plastic packaging and championing charitable causes that resonate with customers);

— "caring habits" (consistently contributing to the sustainable health and well-being of its customers through chemical-free, vegetarian product development, adopting green transport policies);

— "caring imagination" (influencing customers' behavior to adopt environmentally conscious lifestyles) [8].

That is why startups and market newcomers are at the forefront putting purpose and impact at the core of their brands, because impact brands are growing far faster than the rest, which explains why legacy brands have been purchasing these companies faster than ever [1]. For example, if an economy consisting of 50 cars retained by 50 owners suddenly switches to a sharing system of only 10 cars for 50 individuals (since cars are typically idle 80-plus percent of the time), our economy would contract by 80 percent. Creating efficiency, in this case, to support a goal of homeostasis with our planet and improving human health, is not rewarded in a system driven by private consumption [1]. In this regard, along with increasing social responsibility and greening of business, business activity within the sharing economy has unexpectedly developed rapidly. While the sharing economy has been widely used in the past two years, it's an economic term that has existed since 2010. Many scholars and thinkers have tried to define it in different ways, from a socioeconomic ecosystem to collaborative consumption, we found the most recurring ones to be:

- the recirculation of goods (e.g. eBay or Craigslist);
- the exchange of services (TaskRabbit with 2 million users in 19 cities);

— the utilization of underused assets (AirBnb, who had over two million listings in 190 countries, and was valued at \$30 billion; Uber, which is available in 76 countries, and valued at \$68 billion) [2].

And if the numbers are not characteristic enough, the sharing "concept" has now become engrained in people's psyche. Indeed, 75% of people believe nowadays that they will increase their sharing of physical objects and spaces in the next five years. We have also seen a new trend and spike in the number of freelancers; those of who have started using sharing economy "platforms" have seen their income rise from 10% in 2014 to 20% in 2015 [2].

The sharing economy model is a structure which amalgamates mindsets to pave way for individualism leading to a positive domino effect:

1. Efficient utilization of resources and digital growth. The growth of the sharing economy fundamentally changes the landscape for entrepreneurs in three primary areas:

— Distribution of production. While handling all aspects of a business in-house increases control, it does so at the expense of efficiency. Breaking up production processes into narrow tasks and outsourcing them to resource owners provides a simple, effective method of production while reducing in-house costs;

— Lower barriers to entry. As more people find opportunities to enter the market, competition increases while the power shifts from big corporations to innovative businesses. As a result, what matters most will not be who owns resources but who makes the most out of them;

— Less ownership, more maintenance. The sharing economy replaces passive ownership with active maintenance service. The owner of the idle resource, rarely the business itself, bears the brunt of the upfront cost. In a true sharing economy, owners compete for users. Holding idle resources becomes akin to luxury consumption since the owner foregoes income [9].

2. Splurge in job opportunities:

— growth in hassle-free jobs that come with the ease of avoiding confrontation with bosses and hounding HR for payment clearance;

— a laissez-faire employment structure wherein people can work according to their customized schedule

— working according to specific set of skills [10].

3. Urban solutions to millennial problems. The job opportunities/educational offers often require millennial to move base and in turn go to other cities [10]. A significant problem that brands and retailers face is Gen Z's propensity to buy based on lifestyle choices rather than loyalty to specific brands.

CONCLUSIONS

Within the framework of the study, various aspects of the mutual influence of small and medium-sized business development, trends of greening, socialization and digitalization of business activity were considered. According to the results of the study, the following conclusions can be drawn:

1. Business initiatives implemented within the circular economy provide significant social benefits, such as solving environmental and logistical problems, creating new business areas, and optimizing market supply.

2. Rethinking existing business models has shifted the focus of retailers and manufacturers towards enhancing

digital collaboration, as well as integrating social networks and artificial intelligence.

3. Using the opportunities of the sharing economy contributed to solving the problems of rational use of natural resources, effective employment and current problems of residents of large cities.

DISCUSSION

In the development of the provisions of this study, it makes sense to pay special attention to the impact of mental characteristics of the Millennials generation on the pace of development of the sharing economy and the circular economy.

References:

- Garn, R. (2019), "Conscious Capitalism: Are You Driven By More Than Just Money?" available at: <https://www.entrepreneur.com/article/338428> (Accessed 29 December 2019).
- Infographic.Ly Team (2017) "Infographic: The Sharing Economy", available at: <https://www.entrepreneur.com/article/295148> (Accessed 29 December 2019).
- Cornerstone (2019), "Intentional Design: Embracing the Circular Economy", available at: https://cornerstonecapinc.com/wp-content/uploads/Intentional-Design_Embracing-the-Circular-Economy.pdf (Accessed 29 December 2019).
- Fox, M. M. (2019), "4 Environmental Startups Driving The Circular Economy", available at: <https://www.forbes.com/sites/meimeifox/2019/12/06/4-environmental-startups-driving-the-circular-economy/#6418dc80c864> (Accessed 29 December 2019).
- Barr, S. (2019), "The Future Of Black Friday", available at: <https://www.forbes.com/sites/stevenbarr/2019/11/20/the-future-of-black-friday/#7999a92e21b2> (Accessed 29 December 2019).
- Roberts-Islam, B. (2019), "The App Buying Back Your Unwanted Clothes To Fuel The Circular Economy", available at: <https://www.forbes.com/sites/brooke-robertsislam/2019/12/16/the-app-buying-back-your-unwanted-clothes-to-fuel-the-circular-economy/#5108d19622e4> (Accessed 29 December 2019).
- Hackenberg J. (2019), "How Circular Supply Chains Will Take Businesses From Landfill To Refill", available at: <https://www.forbes.com/sites/jonquilhackenberg/2019/12/19/how-circular-supply-chains-will-take-businesses-from-landfill-to-refill/#769a0b72f754> (Accessed 29 December 2019).
- Young, S. and James, L. (2019), "The EU's New Environmental Initiatives Present Opportunities for Brands", available at: <https://www.entrepreneur.com/article/323386> (Accessed 29 December 2019).
- Bylund, P. (2016), "3 Ways the Sharing Economy Changes Entrepreneurial Opportunity", available at: <https://www.entrepreneur.com/article/254725> (Accessed 29 December 2019).
- Saini, A. (2019), "Recommerce — Trending Business Solutions to Sustainability", available at: <https://www.entrepreneur.com/article/337259> (Accessed 29 December 2019).

Стаття надійшла до редакції 29.12.2019 р.

І. С. Крамаренко,
к. е. н., доцент, декан факультету права та соціально-освітніх технологій,
Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини Університету "Україна"
ORCID ID: 0000-0002-0417-0918

О. А. Давидова,
магістр спеціальності "Фінанси банківська справа та страхування",
Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини Університету "Україна"
ORCID ID: 0000-0002-5862-0187

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.68

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО СПРИЯННЯ ЗМІЦНЕННЮ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

I. Kramarenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Dean of the Faculty of Law and Social and Information
Technologies, Mykolaiv Interregional Institute of Human Development of the "Ukraine" University
E. Davydova,
Master's Degree in Finance Banking and Insurance,
Mykolaiv Interregional Institute of Human Development of the "Ukraine" University

STATES OF STATE SUPPORT TO STRENGTHEN ENTERPRISE INVESTMENT POTENTIAL

Метою статті є дослідження сучасного стану напрямів державного сприяння зміцненню інвестиційного потенціалу підприємств України. Основними завданнями дослідження є: аналіз рівня державного фінансування інвестиційної діяльності; формування системи напрямів покращення державної підтримки інвестиційного потенціалу підприємств України.

Досліджено, що сума державних коштів, що фінансуються у інвестиційну діяльність за останні вісім років збільшилася на 57215,5 млн грн або у 3,6 разів. У 2010 році у структурі джерел фінансування переважали кошти державного бюджету — 5,66% від суми всіх джерел фінансування, кошти місцевих бюджетів становили лише 3,17%. Однак у 2018 році тенденція щодо фінансування змінилася навпаки, кошти державного бюджету становлять — 3,94%, кошти місцевих бюджетів — 8,70%.

Обґрунтовано удосконалення законодавчо-нормативної бази щодо підтримки та залучення інвестицій у сфері: державно-приватного партнерства, інвестиційної інфраструктури, формування регіонального механізму інвестиційної діяльності, визначення пріоритетних сфер і галузей інвестування, грошово-кредитної, податкової та амортизаційної політики, регулювання діяльності іноземних інвесторів та захисту іноземних інвестицій.

Доведено переваги впровадження державно-приватного партнерства в інвестиційній діяльності підприємств, що вплинуть на підвищення якості, своєчасності надані публічних послуг та ефективності використання бюджетних коштів; дозволить залучити додаткові фінансові ресурси у створення і модернізацію інфраструктурних об'єктів; сприятиме зайнятості населення, стимулювання економічного зростання з широким використанням інновацій та сучасних технологій; залучить всі групи інтересів до реалізації стратегій соціально-економічного розвитку, а також посилить довіру та порозуміння у суспільстві.

Удосконалення інвестиційної інфраструктури шляхом створення регіональної мережі індустриальних парків і надання державної підтримки суб'єктам, які створюють такі парки, визначені як один із пріоритетних напрямів розвитку регіональної політики щодо залучення інвестицій.

The purpose of the article is to investigate the current state of the directions of state assistance in strengthening the investment potential of Ukrainian enterprises. The main tasks of the research are:

analysis of the level of state financing of investment activity; formation of a system of directions of improvement of state support of the investment potential of Ukrainian enterprises.

It has been investigated that the amount of state funds financed for investment activity in the last eight years has increased by UAH 57215,5 million or by 3.6 times. In 2010, in the structure of sources of financing the state budget funds prevailed — 5.66% of the sum of all sources of financing, local budgets amounted to only 3.17%. However, in 2018, the trend towards financing changed the opposite, the state budget funds make up 3.94%, local budget funds make 8.70%.

Improvement of the legislative and regulatory framework on support and attraction of investments in the sphere of: public-private partnership, investment infrastructure, formation of a regional mechanism of investment activity, determination of priority spheres and branches of investment, monetary, tax and depreciation and investment policy, substantiation foreign investment.

The advantages of introduction of public-private partnership in the investment activity of enterprises will be proved, which will influence on improvement of quality, timeliness of rendered public services and efficiency of use of budgetary funds; allow to attract additional financial resources in the creation and modernization of infrastructure facilities; promote employment, stimulate economic growth with the widespread use of innovation and modern technologies; will involve all interest groups in the implementation of socio-economic development strategies, as well as increase trust and understanding in society.

Improvement of investment infrastructure by establishing a regional network of industrial parks and providing state support to entities that create such parks, identified as one of the priority areas for the development of regional investment attraction policy.

Ключові слова: інвестиції, капітальні інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестиційна привабливість, інвестиційний потенціал, державна підтримка, державно-приватне партнерство, інвестиційна інфраструктура.

Key words: investment, capital investment, investment activity, investment attractiveness, investment potential, state support, public-private partnership, investment infrastructure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Національна економіка розвивається у вкрай важких та нестабільних економічних умовах, що посилюються впливом соціально-політичних суперечностей, значною залежністю від глобальних чинників та фінансово-кредитних структур, відсутністю чіткої й визначеної економічної та політичної стратегії довгострокового розвитку та зовнішньою агресією [5]. Все це призвело до значного скорочення державної підтримки інвестиційної діяльності. Саме тому дослідження напрямів державного сприяння зміцненню інвестиційного потенціалу підприємств має важливе наукове та прикладне значення, особливо зважаючи на нестабільність національної економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження проблем та перспектив розвитку інвестиційного потенціалу підприємств зробили такі українські вчені: О.Є. Гудзь, М.Я. Дем'яненко, І.О. Іртищева, Г.О. Крамаренко, І.О. Крюкова, О.Є. Кузьмін, В.Г. Маргасова, О.Г. Мельник, І.М. Назаренко, П.Т. Саблук, П.Т. Стецюк, М.І. Стегней, В.Я. Плаксієнко, О.Є. Чорна та ін. Однак сьогодні існує низка проблемних питань щодо державного регулювання та напрямів зміцнення інвестиційного потенціалу національних підприємств, що потребують подальших детальних досліджень.

МЕТА СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження сучасного стану напрямів державного сприяння зміцненню інвестиційного потенціалу підприємств України. Основними завданнями дослідження є: аналіз рівня державного фінансування інвестиційної діяльності; формування системи напрямів покращення державної підтримки інвестиційного потенціалу підприємств України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Інвестиційна діяльність підприємств відіграє значну роль, як в розвитку окремих територій, так і держави в цілому. Позитивним в інвестиційній діяльності підприємств є стійке підвищення рівня її фінансування. Так, за останні десять років найбільший обсяг капітальних інвестицій був у 2018 році — 578726,4 млн грн та у 2017 році 448461,5 млн грн, що в 2,1 та 1,6 рази більше за 2008 рік відповідно [1]. Головними факторами, що сприяли підвищенню інвестиційної привабливості підприємств, це відновлення довіри інвесторів, збалансування макроекономічної рівноваги, прискорення структурних реформ в країні.

Загалом сума державних коштів, що фінансуються у інвестиційну діяльність за останні вісім років збільшилася на 57215,5 млн грн або у 3,6 разів. У 2010 році у структурі джерел фінансування переважали кошти дер-

жавного бюджету — 5,66% від суми всіх джерел фінансування, кошти місцевих бюджетів становили лише 3,17%. Однак у 2018 році тенденція щодо фінансування змінилася навпаки, кошти державного бюджету становлять — 3,94%, кошти місцевих бюджетів — 8,70%.

Проте значна частина таких інвестицій була освоєна збитковими державними підприємствами, що не виробляють конкурентної на світових ринках продукції, однак мають на своєму балансі велику кількість працівників. Такі вкладення коштів з боку держави мають скоріше соціально-політичний, ніж економічний характер. Також під час дослідження джерел фінансування освоєних капітальних вкладень за рахунок державних коштів слід враховувати корупцію та зловживання у момент освоєння державних коштів. За відсутності дієвого законодавства щодо протидії корупції та незацікавленості вітчизняної судової системи у притягненні до відповідальності за очевидними фактами зловживань чиновників державний бюджет і далі ставатиме донором для корупційних схем, а не інвестиційних проектів [3, с. 153].

У зв'язку з тим, що сьогодні державні кошти не є головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, і досі пріоритетними залишаються власні кошти підприємств, уряду країни необхідно розробити головні напрями удосконалення законодавчо-нормативної бази щодо підтримки, забезпечення та розширення інвестиційної діяльності з метою залучення іноземних інвесторів (рис. 1).

Сьогодні уряд країни створює правове поле для інвестування та розвитку державно-приватного партнерства, визначаючи гарантії діяльності для інвесторів, економічні та організаційні засади реалізації інвестиційної діяльності в Україні. Серед головних результатів щодо удосконалення законодавчо-нормативної бази інвестиційної діяльності є:

1. На території України до іноземних інвесторів застосовується національний режим інвестиційної діяльності, тобто надано рівні умови діяльності з вітчизняними інвесторами. Іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації.

2. Для підвищення захисту іноземних інвестицій Законом України від 16.03.2000 № 1547 ратифікована Вашингтонська Конвенція 1965 року про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами.

3. Вирішенню проблемних питань інвесторів покликані сприяти комісії із

Таблиця 1. Структура джерел фінансування капітальних інвестицій

	2010 рік		2014 рік		2018 рік		Відхилення (+,-)	
	Млн грн	%	Млн грн	%	Млн грн	%	Млн грн	%
Кошти державного бюджету	10223,3	5,66	2738,7	1,25	22814,1	3,94	12590,8	-1,72
Кошти місцевих бюджетів	5730,8	3,17	5918,2	2,70	50355,5	8,70	44624,7	5,53
Власні кошти підприємств та організацій	111371	61,68	154630	70,47	409586	70,77	298214,5	9,10
Кредити банків та інших позик	22888,1	12,68	21739,3	9,91	44825,4	7,75	21937,3	-4,93
Кошти іноземних інвесторів	3723,9	2,06	5639,8	2,57	1795,5	0,31	-1928,4	-1,75
Кошти населення на будівництво житла	18885,9	10,46	22064,2	10,06	34645,7	5,99	15759,8	-4,47
Інші джерела фінансування	7752,5	4,29	6690,2	3,05	14704,7	2,54	6952,2	-1,75
Усього	180575,5	100,00	219420	100,00	578726	100,00	398150,9	-

Джерело: складено та розраховано за даними Державної служби статистики України [1].

сприяння досудовому врегулюванню спорів з інвесторами, які можуть створюватися органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування як тимчасові консультативно-дорадчі органи з метою сприяння досудовому врегулюванню спорів між інвестором і органом виконавчої влади (місцевого самоврядування), відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 № 1024 "Про заходи щодо вдосконалення роботи органів виконавчої влади з інвесторами".

4. Підписано та ратифіковано Верховною Радою України міжурядові угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій з понад 70 країнами світу.

5. З метою спрощення порядку залучення іноземних інвестицій та унеможливлення прояв ознак корупції при їх державній реєстрації 31.05.2016 р. прийнято Закон України № 1390-VIII "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування обов'язковості державної реєстрації іноземних інвестицій".

6. 23.05.2017 Верховною Радою України прийнято Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення бар'єрів для залучення іноземних інвестицій". Законом врегульовано базові аспекти оформлення дозволу на застосування праці іноземців та посвідки на тимчасове проживання, що спростить залучення іноземних менеджерів та іноземних кваліфікованих працівників, що необхідно на перших етапах розвитку дочірнього підприємства в

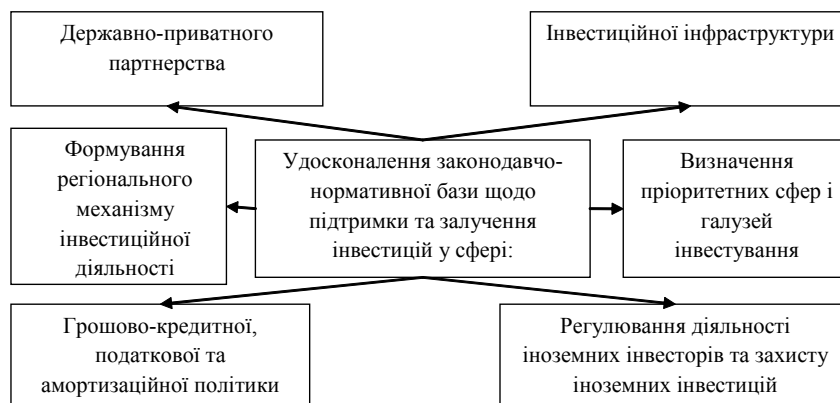

Рис. 1. Напрями удосконалення державного сприяння зміцненню інвестиційної діяльності

Україні. Також Законом надається право отримувати посвідку на тимчасове проживання в Україні іноземним інвесторам, які мають істотну участь в українських підприємствах, але не працевлаштовані на підприємстві.

7. 26.05.2017 р. підписана Угода про заохочення та захист інвестицій між Україною та Фондом Міжнародного розвитку ОПЕК. Угода передбачає надання режиму найбільшого сприяння щодо розпорядження інвестиціями та прогнозовано сприятиме збільшенню обсягів іноземних інвестицій в ключові галузі економіки України [2].

Головним напрямом щодо забезпечення захисту прав інвесторів та інвестицій є поглиблення співробітництва між Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та Урядом України, що сприятиме стабільному розвитку економіки України та активізації інвестиційної діяльності. Співробітництво свідчить про запровадження Україною міжнародних стандартів здійснення інвестиційної діяльності; сприятиме залученню прямих іноземних інвестицій шляхом усунення обмежень щодо секторів, в яких іноземне інвестування заборонено та забезпечення національного режиму для транснаціональних корпорацій (далі — ТНК) відповідно до системи розвитку міжнародних стандартів у регулюванні відносин ТНК із країнами, що приймають їхні інвестиції; сприятиме поліпшенню конкурентного середовища та впливу на впровадження та розповсюдження інновацій; сприятиме реалізації принципів та стандартів соціальної відповідальності бізнесу згідно з керівними принципами ОЕСР щодо ведення відповідального бізнесу.

Ми погоджуємось з думкою Герасимович І.С., що створюючи пільгові умови діяльності іноземних інвесторів, держава повинна забезпечити дотримання власних інтересів. Останніми роками в Україні різко ослабла ефективна державна протекціоністська політика по відношенню до своїх виробників. Держава повинна в необхідних випадках створювати обмеження для інвесторів, чії наміри розходяться з громадськими і завдають збитку національним інтересам. У цьому полягає особливий метод державного управління, який повинен використовуватися разом із способами стимулювання, заохочення, створення пільгового режиму та ін. [4].

Отже, одним із інструментів, що дозволить залучити в державний сектор економіки додаткові інвестиційні ресурси та сприятиме розвитку партнерських відносин держави та бізнесу, є державно-приватне партнерство (ДПП), яке сьогодні в умовах розвитку економіки нашої країни є актуальною формою співробітництва між державними та приватними партнерами, нагальною вимогою сьогодення.

Впровадження механізму ДПП сприятиме реалізації державної політики, орієнтованої на міжнародні стандарти та чітко спрямованої на підвищення соціальних стандартів життя населення.

Основними перевагами використання механізму ДПП для держави та суспільства, зокрема, є:

- підвищення якості та своєчасності надання публічних послуг;
- підвищення ефективності використання бюджетних коштів;

— залучення додаткових фінансових ресурсів у створення/модернізацію інфраструктурних об'єктів;

— підвищення зайнятості населення, стимулювання економічного зростання з широким використанням інновацій та сучасних технологій;

— залучення всіх груп інтересів до реалізації стратегій соціально-економічного розвитку, посилення довіри та порозуміння у суспільстві [2].

Станом на 01 липня 2018 року на засадах ДПП було укладено 192 договори, з яких реалізується 66 (41 договір концесії, 24 договори про спільну діяльність, 1 договір державно-приватного партнерства), 126 договорів не реалізується (4 договори — закінчено термін дії, 9 договорів — розірвано, 113 договорів — не виконується) [2].

Найбільше проектів реалізуються в таких сферах господарської діяльності як збір, очищення та розподілення води і виробництво, транспортування і постачання тепла, відповідно 47% (31 проектів) і 12.1% (8 проектів) від загальної кількості проектів. Найпоширеніша форма ДПП — концесія (62% договорів від загальної кількості). Варто відзначити, що прийняття законопроектів дасть можливість реалізувати масштабні проекти ДПП та залучити інвестиції в економіку України. Наступні кроки в цьому напрямі передбачають: сприяння у підготовці до реалізації пілотних проектів ДПП; розповсюдження та впровадження досвіду реалізації пілотних проектів у інших регіонах; відбір нових проектів ДПП для реалізації у регіонах у II півріччі 2018 року.

Проведений аналіз підтвердив, що попри незначні структурні зрушення та абсолютне зростання капітальних інвестицій, в Україні наразі законсервовано сировинно-орієнтовану модель економічного розвитку. Окремі позитивні зрушення, особливо у розвитку сектору послуг (у тому числі науково-технічної галузі та ІТ технології), є недостатніми для забезпечення переходу економіки до постіндустріальної, інноваційної моделі розвитку. Розвиток та ефективне використання інвестиційного потенціалу національної економіки потребує насамперед розроблення ефективної стратегічної моделі інвестиційного забезпечення, узгодженої зі стратегічними пріоритетами та вектором розвитку національної економіки на інноваційних засадах [5].

Відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385) питання створення регіональної мережі індустріальних парків і надання державної підтримки суб'єктам, які створюють такі парки, визначені як один із пріоритетних напрямів розвитку регіонів та інвестиційної інфраструктури.

Розвиток індустріальних парків сприятиме активізації інвестиційної та інноваційної діяльності, стимулюванню промислового виробництва, створенню нових високотехнологічних виробництв та десятків тисяч високопродуктивних робочих місць, збільшенню обсягів та асортименту випуску експортоорієнтованої продукції та, як наслідок, підвищенню конкурентоспроможності економіки та добробуту громадян України.

Станом на 06.08.2018 р. до Реєстру індустріальних (промислових) парків вже включено 31 індустріальних

парків (у 2017 році — 13 індустріальних парків, за перше півріччя 2018 року — 3 індустріальні парки) [2].

Перспективним для дослідження залишається розробка стратегічних карт інвестиційного потенціалу, що графічно буде відображати стратегічний курс інвестування підприємств на період планування.

Отже, реалізація встановлених напрямів державної підтримки інвестиційної діяльності забезпечить підвищення конкурентоспроможності та соціально-економічного розвитку України.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Досліджено, що сума державних коштів, що фінансуються у інвестиційну діяльність за останні вісім років збільшилася на 57215,5 млн грн або у 3,6 разів. У 2010 році у структурі джерел фінансування переважали кошти державного бюджету — 5,66% від суми всіх джерел фінансування, кошти місцевих бюджетів становили лише 3,17%. Однак у 2018 році тенденція щодо фінансування змінилася навпаки, кошти державного бюджету становлять — 3,94%, кошти місцевих бюджетів — 8,70%.

Обґрунтовано удосконалення законодавчо-нормативної бази щодо підтримки та залучення інвестицій у сфері: державно-приватного партнерства, інвестиційної інфраструктури, формування регіонального механізму інвестиційної діяльності, визначення пріоритетних сфер і галузей інвестування, грошово-кредитної, податкової та амортизаційної політики, регулювання діяльності іноземних інвесторів та захисту іноземних інвестицій.

Доведено переваги впровадження державно-приватного партнерства в інвестиційній діяльності підприємств, що вплинуть на підвищення якості, своєчасності надані публічних послуг та ефективності використання бюджетних коштів; дозволить залучити додаткові фінансові ресурси у створення і модернізацію інфраструктурних об'єктів; сприятиме зайнятості населення, стимулювання економічного зростання з широким використанням інновацій та сучасних технологій; залучить всі групи інтересів до реалізації стратегій соціально-економічного розвитку, а також посилить довіру та порозуміння у суспільстві.

Удосконалення інвестиційної інфраструктури шляхом створення регіональної мережі індустріальних парків і надання державної підтримки суб'єктам, які створюють такі парки, визначені як один із пріоритетних напрямів розвитку регіональної політики щодо залучення інвестицій.

Література:

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 18.10.2019)
2. Стан інвестиційної діяльності в Україні URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%20%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96>

D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96 (дата звернення 12.12.2019).

3. Москаленко Б.А. Особливості інвестиційної активності в Україні та її вплив на інвестиційний потенціал підприємств. Mechanism of Economic Regulation. 2014. № 2. С. 152—158.

4. Герасименко І.С. Державні пріоритети управління інвестиційними процесами в комплексному регіональному розвитку. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2011. № 11. URL: [N&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Duur_2011_11_13.pdf](http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=en-UA&tag=%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%20%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96)

5. Крамаренко І.С., Іртищев О.С., Кльоц Ю.Ю., Кравець Л.О. Аналіз структурних трансформацій інвестиційного потенціалу: функціональний аспект. Вісник ХНАУ. 2019. № 1. С. 458—468.

6. Крамаренко І.С. Ефективність використання інвестиційного потенціалу національної економіки у контексті впливу на економічне зростання. Вісник ХНАУ. 2019. № 1. С. 403—413.

7. Іртищева І.О., Крамаренко І.С. Інвестиційна привабливість економіки: міжрегіональні асиметрії. Регіональна економіка. 2014. № 2 (72). С. 84—95.

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 12 Des 2019).
2. State of investment activity in Ukraine (2019), available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=en-UA&tag=%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%20%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96> (Accessed 12 Des 2019)
3. Moskalenko, B.A. (2014), "Features of investment activity in Ukraine and its impact on the investment potential of enterprises", Mechanism of Economic Regulation, vol. (2), pp. 152—158.
4. Gerasimenko, I.S. (2011), "State priorities for managing investment processes in integrated regional development", Public Administration: Improvement and Development, vol. (11), available at: [N & IMAGE_FILE_DOWNLOAD = 1 & Image_file_name = PDF / Duur_2011_11_13.pdf](http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=en-UA&tag=%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%20%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96) (Accessed 11 Des 2019).
5. Kramarenko, I.S. Irtyshchev, O.S. Klyots, Yu.Yu. and Kravets, L.O. (2019), "Analysis of structural transformations of investment potential: functional aspect", KhNAU Bulletin, vol. (2), pp. 458—468.
6. Kramarenko, I.S. (2019), "Efficiency of using the investment potential of the national economy in the context of its impact on economic growth", KhNAU Bulletin, vol. (1), pp. 403—413.
7. Irtysheva, I.O. and Kramarenko, I.S. (2014), "Investment attractiveness of the economy: inter-regional asymmetries", Regional economy, vol. (72), pp. 84—95. *Стаття надійшла до редакції 14.12.2019 р.*

УДК 658.14:334

А. П. Гейдор,
к. е. н., доцент кафедри економіки та фінансів підприємства,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-5098-0882

Т. М. Бізбіз,
студентка, Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-9394-7978

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.73

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ СТАРТАПІВ В УКРАЇНІ

A. Heidor,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor at the Department of Economics
and Business Finance, Kyiv National University of Trade and Economics
T. Bizbiz,
student of economics faculty, Kyiv National University of Trade and Economics

SOURCES OF FINANCING STARTUP IN UKRAINE

У статті досліджено позицію України в світових рейтингах, які відображають стан впровадження інноваційних ідей, тенденції щодо зміни у можливостях залучення інвестицій та легкості ведення бізнесу. Згідно з дослідженням, незважаючи на покращення позицій України у всіх рейтингах, вітчизняним стартаперам все ще потрібно докласти багато зусиль, щоб знайти хоча б одне джерело фінансування, не говорячи вже про 2 і більше. Розглянуто характеристики стадій розвитку стартапу, у якості яких запропоновано "посівну" стадію, стадії запуску, зростання, розширення та "виходу". У відповідності до характеристики кожної з них, виокремлено можливі джерела й фінансування. Проведено узагальнення способів залучення інвестицій для фінансування стартапу, у якості яких запропоновано використання моделі "3 F", бізнес-інкубаторів, бізнес-акселераторів, бізнес-ангелів, венчурних фондів та краудфандингу; уточнено їх сутнісні характеристики. Проаналізовано найбільші за обсягом інвестиції у вітчизняні стартапи.

The article investigates Ukraine's position in world rankings, which reflects the state of implementation of innovative ideas, trends of changes in investment opportunities and ease of doing business. According to the study, despite improving Ukraine's positions in all rankings, domestic start-ups still have to make a lot of effort to find at least one source of funding, not to mention 2 or more. The characteristics of the stages of development of a startup, in which the "seed" stage, stages of start-up, growth, expansion and "exit" are considered. According to the characteristics of each of them, possible sources and financing are separated. Generalization of ways to attract investments to finance start-ups was proposed, which suggested the use of 3 F model, business incubators, business accelerators, business angels, venture funds and crowdfunding; their essential characteristics are specified. The largest investments in domestic start-ups are analyzed. Based on the research, it is determined that the investment climate in Ukraine, in particular in the field of innovation, is improving year by year. The main resources for supporting and facilitating the development of innovative projects in Ukraine are venture capital firms, which invest heavily in both the early stages and the stages of project development and expansion. However, the amount of financial resources coming from business angels and business accelerators is smaller and is directed mainly to the early stages of project implementation. Government support for startup innovative projects can be provided through grants, preferential lending programs, research funding, financing innovative projects in certain sectors (agriculture, ecology, energy-saving technologies, social sphere, etc.). Due to the economic instability in the country and the high riskiness of the projects, banking institutions and the state remain practically inactive in financing startups.

We see the prospects for further research in this area in developing effective mechanisms for attracting bank loans and public resources as sources of financing for startups, taking into account the experience of Western countries.

Ключові слова: стартап, Україна в світових рейтингах, стадії розвитку стартапу, модель "3 F", бізнес-інкубатор, венчурний фонд, бізнес-акселератор, бізнес-ангел, краудфандинг.

Key words: startup, Ukraine in world rankings, stages of startup development, model "3 F", business incubator, venture capital fund, business accelerator, business angel, crowdfunding.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Запорукою успішного розвитку будь-якої держави є наявність інновацій, які здатні спростити та полегшити життя як окремого індивіда, так і суспільства загалом. Першоосновною інновацій виступає ідея, яка за певних умов здатна генеруватись у продукт, що користуватиметься попитом на ринку. А одним із чинників такої трансформації є фінансове забезпечення реалізації ідеї. Тому особливої актуальності набувають питання, пов'язані з пошуком та залученням фінансових ресурсів для підтримки та розвитку креативних і водночас ризикових бізнес структур — стартапів, особливо зважаючи на стрімке зростання їх чисельності та затребуваність в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій дав змогу виявити, що окремі аспекти даної проблематики були досліджені С. Бланком [1], Д. Збанацьким [2], О. Мрихіною, А. Стояновським, Т. Міркуною [3], Н. Івашовою [4] та іншими. Проте в працях зазначених авторів увага акцентується переважно на формуванні стартапів, чинниках, які їм сприяють чи перешкоджають та характеристичі етапів їх розвитку. Водночас недостатньо висвітленими залишаються питання щодо особливостей джерел залучення коштів, напрямів та структури фінансування стартапів на сучасному етапі розвитку економіки.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз основних джерел фінансування стартапів в Україні в умовах нестабільності національної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стартап — це нова, нещодавно створена компанія (можливо ще не зареєстрована офіційно), що будує свій бізнес на основі інновацій або інноваційних технологій, володіє обмеженою кількістю ресурсів (як людських, так і фінансових) і планує виходити на ринок. Впроваджені нею інноваційні технології можуть бути глобальними (тобто дана інновація буде інновацією для всього світу) або локальними (тобто дана технологія та ідея запозичені, але будуть інновацією в конкретному регіоні або країні) [5].

Щороку в Україні зростає кількість інноваційних ідей та прогресивних людей, які готові їх втілювати. Згідно із глобальним рейтингом інновацій за 2019 рік (Global Innovation Index 2019) Україна посіла 47 місце (із 129 країн) [6], а у рейтингу країн світу за кількістю стартапів, складеним сервісом Startup Ranking, Україна займає 43 місце у світі (зі 191-го), і з показником в 255 стартапів випередила Філіппіни, Малайзію, Румунію, Грецію та інші [7].

Проте найоригінальніша ідея не завжди виживає на ринку та знаходить джерела фінансування на розвиток. Розробникам стартапів потрібно докласти багато зусиль, щоб знайти хоча б одне джерело фінансування, не говорячи вже про 2 і більше. Свідченням цього є позиція України за показником "легкості залучення стартаперами фінансових ресурсів", який обчислюється в індексі глобальної конкурентоспроможності країн світу та бере до уваги 235 показників із кожної економіки, зокрема ВВП, корупцію, глобалізацію, безробіття, витрати на освіту та медицину. Так, у 2019 р. за цим показником Україна посіла 54 місце (зі 63 країн) [8]. Позицію України в інших Світових рейтингах представлено у таблиці 1.

За результатами щорічного дослідження Світового банку сформовано рейтинг Doing Business, який оцінює

Таблиця 1. Україна у Світових рейтингах

Назва рейтингу	Місце у 2017 р.	Місце у 2018 р.	Зміна позиції
Рейтинг інвестиційної привабливості	134 (з 174)	131 (з 174)	+3
Рейтинг найкращих країн для ведення бізнесу	80 (з 153)	77 (з 161)	+3
Індекс процвітання	112 (з 149)	111 (з 149)	+1
Рейтинг глобальної конкурентоспроможності	89 (з 135)	83 (з 140)	+6

Джерело: власна розробка авторів на основі [9—11].

Таблиця 2. Україна в рейтингу "Doing Business"

Показник	Місце з 190 країн у 2019 році
Рейтинг легкості ведення бізнесу	71
Реєстрація підприємства	56
Отримання позик	32
Оподаткування	54
Міжнародна торгівля	78
Забезпечення виконання контрактів	57

Джерело: власна розробка авторів на основі [12].

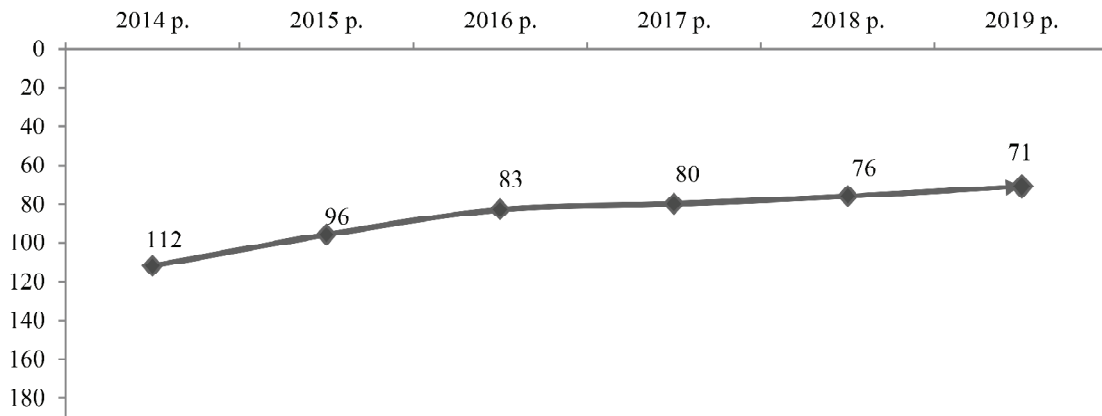

Рис. 1. Динаміка позицій України у рейтингу легкості ведення бізнесу "Doing Business" за 2014–2019 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [12].

країни по сприятливості умов ведення бізнесу за допомогою різних показників, які зазначено в таблиці 2.

Динаміку позицій України у рейтингу легкості ведення бізнесу "Doing Business" за 2014–2019 рр. представлено на рисунку 1.

Кожен стартап, варто розглядати як проект, який має певні етапи свого розвитку. Поділ на етапи є приблизний, адже залежить від мети і спрямованості стартапу, сфери його діяльності та інших критеріїв, які будуть впливати на швидкість розвитку, кількість та обсяг інвестицій в стартап.

Тому універсального підходу щодо опису розвитку стартапів не існує. Найчастіше розглядається скорочена класифікація стадій розвитку стартапів, згідно з якою вони проходять у своєму розвитку 5 стадій, характеристики яких наведено в таблиці 3.

З таблиці 3 видно, що, окрім власних коштів, на різних стадіях розвитку стартапу активно залучаються

зовнішні джерела фінансування. Тому доцільним є узагальнення способів їх залучення (рис. 2).

Початок реалізації власної ідеї у стартапера характеризується використанням правила "трёх F": у нього вірять і підтримують фінансово лише сім'я (Family), друзі (Friends) та диваки (Fools) [14]. Основною перевагою такого фінансового джерела є відсутність боргів та отримання стартапером всього прибутку. Але обсяг власних та сімейних коштів, які інвестуються в стартапи, здебільшого, є незначним.

Бізнес-інкубатор — це організація, яка надає на певних умовах і на певний час спеціально обладнані приміщення та інше майно суб'єктам малого та середнього підприємництва, що розпочинають свою діяльність, з метою сприяння у набутті ними фінансової самостійності [15]. Бізнес-інкубатори є моделлю підтримки бізнесу на ранній стадії, яка передбачає інтенсивний розвиток проекту в найкоротші терміни. Для швидкого виходу на

Таблиця 3. Характеристика стадій розвитку стартапу та джерел його фінансування

№	Стадія розвитку стартапу	Зміст стадії	Що саме необхідно?	Джерела фінансування
1	2	3	4	5
1	Посівна стадія (seed stage)	Є ідея, команда чи її частина, ентузіазм та бажання	Детальний план розвитку стартапу; Участь у конкурсах, навчаннях, перевірити життєздатність стартапу	Власні заощадження; 3F (сім'я, друзі, диваків); бізнес-інкубатори; венчурні фонди
2	Стадія запуску (startup stage)	Створена робоча модель; злагоджена команда із розподіленими функціями; сформований план розвитку	Налагодити систему просування на ринок, залучення користувачів/ клієнтів. Пошук додаткового фінансування	Власні кошти. Кошти бізнес-ангелів. Краудфандинг
3	Стадія зростання (growth stage)	Діюча компанія, яка має сформований продукт, послугу чи технологію і приносить прибуток. Є постійні користувачі та помітне місце на ринку	Доопрацювання недоліків. Масштабування на ринку. Залучення більшої кількості користувачів	Великий інвестор чи інвестиційна компанія
4	Стадія розширення (expansion stage)	Завершений функціональний продукт, що приносить прибуток. Відпрацьована реклама, сервіс, управління компанією	Визначитися із майбутнім компанії. Продовжувати розширювати коло користувачів чи виходити на нові ринки	Розподіл часток між інвесторами. При потребі можливе залучення додаткових коштів
5	Стадія «виходу» (exit stage)	Налагоджена робота компанії. Хороші позиції на ринку, постійний прибуток	Компанія функціонує як звичайний бізнес і приносить засновникам і інвесторам прибуток, або інвестори продають компанію або її частину інвестиційному фонду чи великому інвестору	Випуск акцій. Інвестори отримують доходи у вигляді дивідендів або через продаж своїх часток у бізнесі

Джерело: [13].

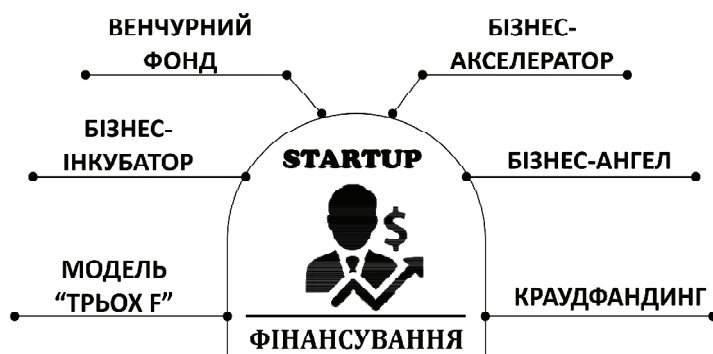

Рис. 2. Способи залучення інвестицій для фінансування стартапу

Джерело: власна розробка авторів.

ринок проекту забезпечуються інвестування, інфраструктура, експертна і інформаційна підтримка. В Україні функціонує понад 20 бізнес-інкубаторів, найпотужнішими серед яких є: EastLabs, iHUB, HappyFarm, GrowthUp, WannaBiz, Voomy IT-парк та інші [16].

Ще одним джерелом коштів для стартапів є венчурні фонди. Венчурний фонд — це інвестиційний фонд, діяльність якого спрямована на інвестування інвестиційних проектів на ранніх стадіях свого розвитку [17] і характеризується підвищеним ступенем ризику. До особливостей венчурного фінансування можна віднести: відносно невелика частка в капіталі компанії, яка завжди менша контрольного пакету; інвестиції на ранніх стадіях проекту; участь фонду в управлінні стартапом; продаж частки компанії після виходу продукції на ринок; диверсифікація ризиків. Звичайний термін венчурної інвестиції становить 3—5 років, а в деяких випадках термін може сягати 7—8 років. Загалом, розмір середнього чека венчурних інвестицій в 2018 році виріс на 112% у порівнянні з 2017 роком. Зараз він становить 0,92 млн дол. США [18].

Бізнес-акселератори вважаються проміжною формою розвитку стартапів між бізнес-інкубаторами та вен-

чурними фондами. Бізнес-акселератори є незвичайними комерційними структурами, а тому беруть в якості оплати за свої послуги частку у статутному капіталі компаній-клієнтів.

Бізнес-ангел — це приватна особа, що володіє капіталом, який вкладає в невеликі (порівняно з венчурними фондами) незвичайні та перспективні проекти на етапі створення в обмін на частку в її капіталі [19, с. 1].

Як правило, бізнес-ангел — це людина, якою керує не лише можливість примножити власні інвестиції, а й особистий інтерес до проекту, в який кошти вкладені. Така людина, як правило, не тільки фінансує стартап і чекає, поки він почне приносити прибуток, але й сама надає стартапу технічну і консультаційну допомогу (особливо, якщо обраний бізнес-ангелом стартап працює в тому ж напрямі, в якому він досягнув успіху).

Українські бізнес-ангели мають тісні зв'язки з іноземними інвесторами, що дозволяє їм акумулювати капітал та інвестувати його в прогресивні, але ризикові ідеї. Нині українські стартапи залучають "ангельські" інвестиції як від українських бізнес-ангелів, так і від зарубіжних (США та Європи). Український ринок нині представлений такими бізнес-ангелами: UAngel; UAban; Investment Mosaic і Startup.ua. За даними асоціації бізнес-ангелів UAngel, середній чек українського бізнес-ангела в угоді складає 20—60 тис. дол. США. Українським ангелам-інвесторам найбільш цікаві електронна комерція, онлайн — сервіси, програмне забезпечення, великі дані і аналітика [20].

Саме з підтримкою бізнес-ангелів стартували такі проекти, як Twitter, Google, PayPal, Facebook, Skype.

Краудфандінг (народне фінансування) — це отримання коштів від співтовариства людей, готових скласти грошима для надання допомоги, в цьому випадку, для розвитку багатообіцяючого стартап — проекту. Одним із найбільш успішних майданчиків краудфандінгу в Україні є BigIdea. Його було створено у 2009 р.

Таблиця 4. Найбільші інвестиції в вітчизняні стартапи в 2018 р.

Проект	Сфера використання	Головні інвестори	Сума інвестицій, млн дол. США
Git Lab	Додаток для всього життєвого циклу розробки програмного забезпечення	Iconiq Capital, Goldman Sachs	120,0
Bit Fury	Обслуговування біткойну та блокчейн технологій	KorelyaCapital, MacquarieCapital	80,0
People.ai	Платформа для продажів та реалізації маркетингу	AndreessenHorowitz, LightspeedVenturePartners	30,0
Busfor	Пошук, продаж автобусних квитків	VostokNewVentures	8,5
Yay Pay	Програмне забезпечення для дебіторської заборгованості, яке автоматизує платіжні процеси	InformationVenturePartners, Birchmere	8,4
Dream Team	Платформа для аналізу відео в прямому ефірі по різних напрямках у всьому світі	Mangrove Carital	5
Restream	Інтернет-платформа для пошуку репетиторів	Siliverton Rartners, Anorak Ventures	4,5

Джерело: власна розробка авторів на основі [22].

для обміну ідеями між соціально активними людьми, тому й отримав назву BigIdea. У 2012 р. BigIdea запустив краудфандингову платформу "Спільнокошт", яка стала першим майданчиком колективного фінансування в Україні. На думку засновників платформи, вона спрямована на реалізацію проектів, які здатні забезпечити системні зміни в суспільстві та сприяти економічному зростанню національної економіки. У такий спосіб через такі платформи люди здатні фінансувати суспільні зміни. Завдяки "Спільнокошту" фінансування отримали стартапи Hromadske.tv та Громадське радіо [21].

За даними щорічного галузевого звіту групи інвестиційних компаній, які опубліковані у The Deal Book of Ukraine 2019 edition [17], українські стартапи (або стартапи, засновані українськими підприємцями) залучили у 2018 році 323 мільйони доларів інвестицій, що у 1,2 рази більше, ніж у попередньому році. У 2018 році було здійснено 44 нові інвестиції на різних стадіях розвитку стартапу.

Через економічну та політичну нестабільність, в Україні залишаються незадіяними ще два джерела фінансових ресурсів для реалізації стартапів: банківські кредити та державна підтримка. Отриманню банківського кредитування нині перешкоджає високий рівень ризику стартапів, що для банку може означати неповернення вкладених коштів, а для стартапера — високі кредитні ставки та необхідність надання ліквідної застави або поручительства. На противагу, в західних країнах фінансування стартапів шляхом банківського кредитування як на коротко-, так і на довгостроковій основі є суттєвим джерелом розвитку інновацій. Державна підтримка інноваційних проектів стартаперів може здійснюватись через надання грантів, програми пільгового кредитування, фінансування наукових розробок, фінансування інноваційних проектів у певних галузях (сільське господарство, екологія, енергозберігаючі технології, соціальна сфера та інші).

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження, визначено, що інвестиційний клімат в Україні, зокрема в галузі інновацій, з року в рік покращується. Основними ресурсами підтримки та сприяння розвитку інноваційних проектів в Україні є венчурні компанії, які вкладають чималі кошти як на початкових етапах, так і на етапах розвитку та розширення проектів. Обсяг же фінансових ресурсів, які надходять від бізнес-ангелів та бізнес-акселераторів, є меншим і скеровується, головним чином, в початкові стадії впровадження проектів. Через економічну нестабільність у державі та високу ризиковість проектів, практично незадіяними у фінансуванні стартапів залишаються банківські установи та держава.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо у розробці дієвих механізмів залучення банківських кредитів та державних ресурсів як джерел фінансування стартапів, враховуючи досвід західних країн.

Література:

1. Бланк С. Стартап. Настольная книга основателя / Стив Бланк, Боб Дорф; пер. с англ. — М.: Альпина Паблицер, 2013. — 616 с.
2. Збанацький Д. Стартапи: юридичні та практичні аспекти / Д. Збанацький // Незалежний аудитор. — № 3 (14). — 2013. — С. 97—98.
3. Мрихіна О.Б. Перспективи стартап-компаній у контексті конкурентоспроможного розвитку українського ринку високих технологій / О.Б. Мрихіна, А.Р. Стояновський, Т.І. Міркунова // Актуальні проблеми економіки. — 2015. — №9 (171). — С. 215—225.
4. Івашова Н.В. Start up проекти — інструмент реалізації інновацій / Н.В. Івашова // Економічні проблеми сталого розвитку: Міжнар. наук.-практич. конф. (24—26 квітня 2013 р.). — Суми, 2013. — Т. 4. — С. 115—116.
5. Чазов Є. Стартап як нова форма ведення бізнесу / Є. Чазов // Наукові праці Національного університету харчових технологій. — 2013. — № 52. — С. 122—128.
6. Україна в рейтингу інноваційних країн [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2019/07/25/novyna/ekonomika/ukrayina-opustylasya-rejtynhu-innovacijnyh-krayin> (дата звернення: 13.11.2019).
7. Startup Ranking. Countries Ranking: веб-сайт. URL: <https://www.startupranking.com/countries> (дата звернення: 13.11.2019).
8. Україна в рейтингах: позиції 2019 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2019/06/21/infografika/polityka/ukrayina-rejtynhax-yak-zminylysia-pozyciyi-2019-roczni> (дата звернення: 13.11.2019).
9. Andre Wolf. BDO INTERNATIONAL BUSINESS COMPASS 2017. Publisher: Prof Henning Vopel and Dr Andre Wolf Hamburgisches Welt Wirtschafts Institut (HWWI) Baum wall 7 | 20459 Hamburg. — 480 pages [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.bdo.ge/getattachment/Insights/Publications/BDO-IBC-International-Business-Compass-2017/BDO_IBC17_EN_web.pdf.aspx?lang=en-GB (дата звернення: 13.11.2019).
10. BDO International Businesscompass 2018: веб-сайт. URL: <https://www.bdo.global/en-gb/insights/bdo-germany/bdo-international-business-compass-2018> (дата звернення: 13.11.2019).
11. Глобальний рейтинг конкурентоспроможності 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://case-ukraine.com.ua/news/globalnij-rejting-konkurentospromozhnosti-2018-yak-pokrashhiti-pozitsiyi-nezvazhayuchi-na-padinnya/> (дата звернення: 13.11.2019).
12. Doing business 2019: веб-сайт. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/rankings> (дата звернення: 13.11.2019).
13. Баб'ячок Р.І. Основні тенденції розвитку стартапів в Україні — проблеми, перешкоди і можливості [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Osnovni-tendentsiyi-rozvytku-startapiv-v-Ukrayini-1.pdf> (дата звернення: 13.11.2019).
14. Джерело фінансування Friends, Family, Fools [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://buduysvoe.com/publications/de-groshi-lebovskidzherelo-finansuvannya-friends-family-fools-fff3f> (дата звернення: 13.11.2019).

15. Про затвердження Порядку реєстрації організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2009 № 510: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/1898> (дата звернення: 13.11.2019).

16. Старт-акселератор чи бізнес-інкубатор — що краще для стартапу? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://startupline.com.ua/startups/startup-akselerator-chy-biznes-inkubator-shcho-krashche-dlya-startapu-chastyna-ii> (дата звернення: 13.11.2019).

17. Джерело фінансування стартапів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://bizua.org/266/dzherela-finansuvannya-startapiv> (дата звернення: 13.11.2019).

18. Інвестиції в Українські стартапи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/04/23/647295/> (дата звернення: 13.11.2019).

19. Александрова Л. Бізнес-ангели інвестиційних проектів / Л. Александрова // Фінансовий ринок України. — 2012. — №2. — С. 24.

20. Феномен приватного інвестування [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/432627/fenomen-pryvatnogo-investuvannya-abo-yak-distaty-groshi-z-pid-matratsiv-ukrayintsiv> (дата звернення: 13.11.2019).

21. Финансирование стартапа в Украине [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://biggggidea.com/practices/1201/> (дата звернення: 13.11.2019).

22. Deal Book of Ukraine 2019 edition [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.slideshare.net/YevgenSysoyev/aventures-dealbook-2019-145451367> (дата звернення: 13.11.2019).

References:

1. Blank, S. and Dorf, B. (2013), *Startup. Nastol'naja kniga osnovatelja* [A Startup. Founder's Handbook].

2. Zbanats'kyj, D. (2013), *Startups: legal and practical aspects. Introduction, Nezalezhnyj audytor*, vol. 3 (14), pp. 97—98.

3. Mrykhina, O. B. Stoianovs'kyj, A. R. and Mirkunova, T. I. (2015), "Prospects of startup companies in the context of the competitive development of the Ukrainian high technology market", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 9 (171), pp. 215—225.

4. Ivashova, N. V. (2013), "Start up projects are an innovation tool", *Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij naukovopraktychnij konferentsii* [Conference Proceedings of the International Scientifically Practical Conference], *Ekonomichni problemy staloho rozvytku* [Economic problems of sustainable development], Sumy, Ukraine.

5. Chazov Je. (2013), "Startup jak nova forma vedennja biznesu" [Naukovi praci Nacional'nogo universytetu harchovyh tehnologij], pp. 122—128.

6. "Ukrai'na v rejtyngu innovacijnyh krajin", available at: <https://www.slovoidilo.ua/2019/07/25/novyna/ekonomika/ukrayina-opustylasya-rejtynhu-innovacijnyh-krajin> (Accessed 13 November 2019).

7. "Startup Ranking. Countries Ranking", available at: <https://www.startupranking.com/countries> (Accessed 13 November 2019).

8. "Ukrai'na v rejtyngah: pozycii' 2019 roku", available at: <https://www.slovoidilo.ua/2019/06/21/info-grafika/polityka/ukrayina-rejtynhax-yak-zminylysy-pozyciyi-2019-rocz> (Accessed 13 November 2019).

9. Wolf A., Poensgen K. (2017), *BDO International business compass* Publisher: Hamburgisches Welt Wirtschafts, Hamburg, 480 p., available at: https://www.bdo.ge/getattachment/Insights/Publications/BDO-IBC-International-Business-Compass-2017/BDO_IBC17_EN_web.pdf.aspx?lang=en-GB (Accessed 13 November 2019).

10. The official site of BDO International Business compass (2018), available at: <https://www.bdo.global/en-gb/insights/bdo-germany/bdo-international-business-compass-2018> (Accessed 13 November 2019).

11. "Global'nyj rejtyng konkurentospromozhnosti" (2018), available at: <http://case-ukraine.com.ua/news/globalnij-rejting-konkurentospromozhnosti-2018-yak-pokrashchiti-pozitsiyi-nezvazhayuchi-na-padinnya/> (Accessed 13 November 2019).

12. The official site of Doing business (2019), available at: <https://www.doingbusiness.org/en/rankings> (Accessed 13 November 2019).

13. Bab'iachok R.I. (2018) "Osnovni tendenciyi rozvytku startapiv v Ukraini — problemi, pereshkodi i mozhливosti" [Online], available at: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Osnovni-tendentsiyi-rozvytku-startapiv-v-Ukraini-1-1.pdf> (Accessed 13 November 2019).

14. "Dzherelo finansuvannja Friends, Family, Fools", available at: <https://buduysvoe.com/publications/degroshi-lebovski-dzherelo-finansuvannya-friends-family-fools-fff3f> (Accessed 13 November 2019).

15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009), *On Approval of the Procedure for Registration of Organizations the Activities of which are Designed to Meet the Needs of Small and Medium-Sized Entities*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/1898> (Accessed 13 November 2019).

16. "Startup-akselerator chy biznes-inkubator — shho krashhe dlja startapu?", available at: <http://startupline.com.ua/startups/startup-akselerator-chy-biznes-inkubator-shcho-krashche-dlya-startapu-chastyna-ii> (Accessed 13 November 2019).

17. "Dzherelo finansuvannja startapiv" (2015), available at: <https://bizua.org/266/dzherela-finansuvannya-startapiv> (Accessed 13 November 2019).

18. "Investycii v Ukrai'ns'ki startapy" (2019), available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/04/23/647295/> (Accessed 13 November 2019).

19. Aleksandrova L. (2012), "Biznes-angely investycijny hproektiv", *Finansovyj rynek Ukrai'ny*, vol. 2, p. 24.

20. "Fenomen pryvatnogo investuvannja" (2018), available at: <https://news.finance.ua/ua/news/-/432627/fenomen-pryvatnogo-investuvannya-abo-yak-distaty-groshi-z-pid-matratsiv-ukrayintsiv> (Accessed 13 November 2019).

21. "Fynansyrovanye startapa v Ukraine" (2015), available at: <https://biggggidea.com/practices/1201/> (Accessed 13 November 2019).

22. "Deal Book of Ukraine" (2019), available at: <https://www.slideshare.net/YevgenSysoyev/aventures-dealbook-2019-145451367> (Accessed 13 November 2019).

Стаття надійшла до редакції 29.12.2019 р.

УДК 33.65

Маммадова Айан Урфан кызы,
докторант, Академия государственного управления
при Президенте Азербайджанской Республики, Азербайджан, г. Баку
ORCID ID: 0000-0002-9335-3491

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.79

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СТРАТЕГИИ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ В СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД

Mammadova Ayan Urfan gizi,
PhD student of the Academy of Public Administration under the President of Azerbaijan Republic, Azerbaijan, Baku

CONCEPTUAL BASES OF DETERMINING THE COMPANY'S MANAGEMENT STRATEGIES IN THE MODERN PERIOD

Маммадова Аян Урфан кизи,
докторант, Академія Державного Управління
при Президентові Азербайджанської Республіки, Азербайджан, м. Баку

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

Целью статьи является определение концептуальных основ стратегических изменений, их механизма и общих принципов в современных условиях на предприятиях обрабатывающей промышленности.

В процессе исследования были использованы методы статистического анализа, сравнения динамики роста активов предприятия и прогнозирования дальнейшего развития предприятий.

Новизна данной статьи заключается в том, что на основе анализа научных исследований автор попытался обосновать пути кардинального изменения процесса управления предприятиями. Наряду с этим для успешного осуществления стратегических изменений на этих предприятиях, а также с целью наибольшей и эффективной рентабельности был проведён анализ в различных направлениях.

В статье также отмечается, что изменения, происходящие в сфере управления, предусматривают новые формы коллективного управления предприятиями. Подчеркивая роль этих изменений, автор утверждает, что в процессе деятельности предприятия очень важно нормализация психологической среды в коллективе. Во многом рентабельность в деятельности предприятий является результатом благоприятной психологической среды. Отмечается, что в этом плане, проведенные правительством реформ в институциональных направлениях, высоко оценивается руководством в организации управления, повышении коллективного лидерства.

Также автор уделяет особое внимание психологическим аспектам управления, тем самым анализируя основы для предлагаемой стратегической реформы.

В заключении, принимая во внимание экономическую сторону стратегических изменений с точки зрения рентабельности, автор предлагает разработанный им трехмерный план стратегических изменений, координирующий все источники дохода, формирующий своевременную схему ценообразования для экономического изменения предприятия с учетом всех экономических показателей. Таким образом, на основе этого плана прогнозной оценки системы управления стратегическими изменениями на предприятиях обрабатывающей промышленности автор пришел к следующим выводам:

— определение пространственной среды с целью разработки коэффициентов и показателей внутренней системы предприятий пищевой промышленности свидетельствуют о некотором сужении данной среды;

— уровень удовлетворения потребности внутреннего рынка за 2014–2019 гг. по предприятиям пищевой промышленности незначительно уменьшился;

- несколько улучшилось положение предприятий обрабатывающей промышленности во внешнеторговых операциях;
- существенно повысился уровень корпоративно-социальной ответственности в сфере повышения заработной платы персонала в предприятиях.

The purpose of this article is to consider strategic changes in enterprises, their mechanism and general principles in modern conditions.

In the research process, statistical analysis methods, a method for comparing the growth dynamics of enterprise assets, and methods for predicting the further development of enterprises were used.

The novelty of this article is that the author, on the basis of analysis of various studies of previous periods, tried to justify the ways of radically changing the process of enterprise management and in order to make strategic changes at these enterprises successful and in order to achieve the most and most effective profitability, an analysis was carried out in various directions.

The article also notes that the changes taking place in the management sphere provide for new forms of collective management of enterprises. Emphasizing the role of these changes, the author claims that in the process of the enterprise's activity, it is very important to normalize the psychological environment in the team. In many respects, profitability in enterprises is the result of a favorable psychological environment. It is noted that in this regard, the government's reforms in institutional areas are highly appreciated by management in organizing management and enhancing collective leadership.

The author also pays special attention to the psychological aspects of management, thereby analyzing the foundations for the proposed strategic reform.

In conclusion, taking into account the economic side of strategic changes in terms of profitability, the author proposes a three-dimensional plan of strategic changes developed by him that coordinates all sources of income, forming a timely pricing scheme for the economic change of an enterprise, taking into account all economic indicators. Thus, on the basis of this plan for the forecast assessment of the strategic change management system in manufacturing enterprises, the author came to the following results:

- the definition of the spatial environment in order to develop coefficients and indicators of the internal system of food industry enterprises showed a certain narrowing of this environment;
 - the level of satisfaction of the needs of the domestic market for 2014-2019. for food industry enterprises will decrease slightly decreased;
 - The position of manufacturing enterprises in foreign trade operations has somewhat improved;
 - significantly increased the level of corporate social responsibility in the field of increasing the wages of personnel in enterprises.
- Keywords:** formal methods, extrapolation of trends, econometric methods return on sales, the average export estimate

Метою статті є визначення концептуальних засад стратегічних змін, їх механізму та загальних принципів у сучасних умовах на підприємствах обробної промисловості.

У процесі дослідження було використано методи статистичного аналізу, метод порівняння динаміки зростання активів підприємства, методи прогнозування подальшого розвитку підприємств.

Новизна статті полягає в тому, що на основі аналізу наукових досліджень автор спробував обґрунтувати шляхи кардинальної зміни процесу управління підприємствами. Водночас для успішного здійснення стратегічних змін на цих підприємствах, а також з метою найбільшої і ефективної рентабельності було проведено аналіз у різних напрямках.

У статті також зазначається, що зміни, які відбуваються в сфері управління, передбачають нові форми колективного управління підприємствами. Підкреслюючи роль цих змін, автор стверджує, що в процесі діяльності підприємства дуже важлива нормалізація психологічного середовища в колективі. Багато в чому рентабельність удіяльності підприємств є результатом сприятливого психологічного середовища. Відзначається, що в цьому плані, проведених урядом реформ в інституційних напрямках, високо оцінюється керівництвом в організації управління, підвищенні колективного лідерства.

Також автор приділяє особливу увагу психологічним аспектам управління, тим самим аналізуючи основи для пропонованої стратегічної реформи.

У висновку, беручи до уваги економічну сторону стратегічних змін з точки зору рентабельності, автор пропонує розроблений ним тривимірний план стратегічних змін, які координують всі джерела доходу, що формує своєчасну схему ціноутворення для економічної зміни підприємства з урахуванням всіх економічних показників. Таким чином, на основі цього плану прогновної оцінки на підприємствах обробної промисловості автор дійшов до таких висновків:

- визначення просторового середовища з метою розробки коефіцієнтів і показників внутрішньої системи підприємств харчової промисловості показали про деяке звуження даного середовища;
- рівень задоволення потреби внутрішнього ринку за 2014—2019 рр. на підприємствах харчової промисловості незначно зменшився;

- дещо поліпшилось положення підприємств обробної промисловості в зовнішньоторговельних операціях;
- істотно підвищився рівень корпоративно-соціальної відповідальності в сфері підвищення заробітної плати персоналу на підприємствах.

Ключевые слова: формализованные методы, экстраполяция трендов, эконометрические методы, рентабельность продаж, средняя экспортная оценка.

Key words: formalized methods, trend extrapolation, econometric methods, sales profitability, average export estimate.

Ключові слова: формалізовані методи, екстраполяція трендів, економіетричні методи, рентабельність продажів, середня експортна оцінка.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

К перспективным методам прогнозирования системы управления стратегическими изменениями можно отнести методы моделирования, которые являются наиболее эффективными в процессе прогнозирования предприятий стратегического направления. Их эффективность заключается в том, что прогнозная оценка базируется на предварительном глубоком исследовании предприятий с выделением характерных особенностей и направленности с учетом основных достоинств и недостатков.

Значимое место в прогнозных оценках системы управления стратегическими изменениями на предприятиях обрабатывающей промышленности занимают логические и математические методы. В частности, к логическим методам прогнозирования можно отнести сценарный подход и методы организационного моделирования процессов.

МЕТОДЫ И МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ

В процессе исследования были использованы математические, формализованные методы, методы сравнения динамики роста активов предприятия, прогнозирования дальнейшего развития предприятий.

К математическим методам прогнозирования стратегическими изменениями можно отнести трендовые модели (или временная модель, т.е. весь процесс прогнозирования основывается на стратегических показателях, в зависимости от времени); эконометрические модели (стратегические изменения учитывают не только временную направленность, но и других влияющих факторов); имитационные модели (используются в кризисных и рискованных ситуациях с учетом случайных величин и перемен) [15, стр. 288].

Формализованные методы подразделяются на: методы прогнозной экстраполяции (обычная экстраполяция, метод скользящих средних, метод экспоненциального сглаживания, экстраполяция трендов, авторегрессионные модели); целостно-структурные методы и модели (диагностический анализ, системный анализ, матричный метод, регрессионные модели, эконометрические методы, функционально-иерархическое моделирование, сетевое планирование); ассоциативные методы (имитационное моделирование, историко-логический анализ); метод опережающей информации (анализ исследований, оценка значимости изобретений, анализ патентной информации) [12, стр. 28].

По нашему мнению, при прогнозных оценках системы управления стратегическими изменениями на уров-

не предприятий следует использовать ряд принятых методов прогнозирования, которые поддаются практическим расчетам.

Данные методы основываются на предположениях, что предыдущая информация может способствовать предсказанию будущего. Эти методы включают [14, стр. 48]:

А. Метод предыдущего фактического значения — принятие в случае, когда не наблюдается существенных изменений временного ряда. Прогнозная оценка представляет собой последнее фактическое значение ряда, то есть это прогноз без изменения.

Однако, представленная модель не имеет большой точности, т.к. не защищена от случайных изменений, не включает трендовые показатели.

В. Метод простых средних величин — прогнозная оценка вычисляется на базе средних показателей временного ряда за предыдущие годы.

Представленные модели прогнозирования действуют на принципе, что в перспективе положение будет так же, как было в среднем за последний период. Данные модели устойчивы к неожиданным колебаниям, так как в них сглаживаются случайные величины по отношению к средним показателям.

Негативным моментом этого метода является усреднение ряда динамики по весьма длительному интервалу времени. Однако на практике значения временного ряда из недалекого прошлого лучше описывают прогноз, чем более старые значения этого же ряда. Отсюда можно воспользоваться методами скользящей средней [18, стр. 4].

С. Метод простой скользящей средней — прогнозная оценка вычисляется по последнему значению простой скользящей средней. Представленная модель включает только ближайшее прошлое на k -отсчетов по времени в глубину и базируется только на этих показателях.

Д. Метод взвешенной скользящей средней — один из методов скользящей средней, которая базируется на гипотезах, что более ранние значения ряда соответственно отражают сложившийся тренд. В итоге, метод позволяет избежать задержку индикаторов, свойственных методу простой скользящей средней, то есть это очень активный метод [13, стр. 68].

В результате, каждому среднему показателю присваиваются удельный вес, который тем больший, чем более значимые показатели прибавляются. В сумме удельные веса равны 1. Прогнозное значение представляет собой последнее значение взвешенной скользящей средней.

Удельные веса вычисляются способом нормирования по единице или оцениваются методом экспертизы в

Таблица 1. Определение основной стратегической цели предприятий обрабатывающей промышленности, млн манат

Наименование предприятий $Y = V_1 / V_1 + V_2$	Уровень удовлетворенности потребности внутреннего рынка, (Y)		Объем продукции, поставленной на внутренний рынок, (V ₁) ¹		Потенциальная потребность внутреннего рынка, (V ₂) ²	
1. Предприятия по производству пищевых продуктов	2014	2019 (оценка)	2014	2019 (оценка)	2014	2019 (оценка)
	2596,7/2596+889,0=0,74	3010,3/3010,3+1306,2=0,70	2596,7	3010,3	889,0	1306,2
2. Предприятия химической промышленности	247,2/247,2+720,7=0,25	565,5/565,5+1270,1=0,31	247,2	565,5	720,7	1270,1
3. Предприятия по производству строительных материалов	500,3/500,3+176,2=0,74	843,0/843,0+159,3=0,84	500,3	843,0	176,2	159,3

Примечание:

¹ V₁ — по показателю обрабатывающей промышленности.

² V₂ — по показателю импорта товаров.

³ Среднегодовой тренд по показателю продукции обрабатывающей промышленности (пищевая, химическая и строительная) за 2010—2014 гг. составил 1,03; 1,18; 1,11, а тренд по показателю импорта — 1,08; 1,12; 0,98.

порядке увеличения. Количество весов соответствует к-значению, т.е. степени их скольжения [17, стр. 288].

Приемы нормирования по единице включает определение количества последовательных показателей по порядку целых значений, определяемых степенью скольжения.

Е. Метод двойной скользящей средней.

З. Метод экспоненциальной скользящей средней — один из методов скользящей средней, который также включает присвоение наибольшего удельного веса последнему, наиболее значимому значению ряда, то есть это очень скоростной индикатор. В итоге, метод позволяет избежать задержку индикаторов, свойственных методу простой скользящей средней. Прогнозное значение равно последнему экспоненциальному скользящему среднему значению [14, стр. 48].

Основываясь на вышеперечисленные методы прогнозирования, нами были определены основные стратегические цели предприятий обрабатывающей промышленности на ближайшую перспективу (2015—2019 гг.), отраженные в таблице 1.

АНАЛИЗ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПУБЛИКАЦИЙ

Базовой основой исследования системы управления стратегическими изменениями является стратегический менеджмент, которому в последние годы посвящены многочисленные труды зарубежных ученых. И. Ансофф в своей книге "Новая корпоративная стратегия" отмечает, что термин "стратегический менеджмент" включает в себя три основных компонента. Первый из них — аналитическое формулирование корпоративной стратегии, развития управленческих способностей и управлению изменениями. Эту книгу автор посвятил в основном к решению стратегических проблем [12].

Другой известный исследователь А. Андрейчикова в своей книге "Стратегический менеджмент в инновационных организациях" изложил концептуальные основы и анализ практики стратегического инновационного менеджмента в условиях глобальной конкуренции. Ос-

новное внимание здесь уделено роли инноваций в условиях глобализации экономики, управлению знаниями как стратегическим ресурсом фирмы, стратегии и организации НИОКР, учету неопределенностей в процессе НИОКР и при оценке инноваций, стратегической роли подготовки серийного производства на основе инноваций [2].

В книге Г. Болошина "Сравнительный менеджмент" отмечается, что стратегическое управление — это такое управление организацией, которое опирается на человеческий потенциал как основу организации, ориентирует производственную деятельность на запросы потребителей, осуществляет гибкое регулирование и своевременные изменения в организации, отвечающие вызову со стороны окружения и позволяющие добиваться конкурентных преимуществ, что в совокупности в результате позволяет организации выживать и достигать своей цели в долгосрочной перспективе [3].

В исследовании С. Богусловской "Системное стратегическое управление компанией: подходы и этапы постановки" автором систематизированы и представлены основные идеи, теории и модели; обобщен собственный опыт участия на различных этапах постановки и разработки рекомендации по основным элементам системного стратегического управления. Существенное внимание уделено вопросам интеграции новых элементов и моделей с существующими системами управления предприятиями, включая формирование общего информационного поля и подготовку персонала к организационным изменениям [4].

Р. Грант в своей книге "Современный стратегический анализ" методично и последовательно рассказывает о понятии корпоративной стратегии, современном стратегическом менеджменте, глубоко разбирает природу и источники конкурентного преимущества компании, рассматривает бизнес-стратегии в контексте разных сфер деятельности, особые вопросы корпоративной стратегии [5].

Н. Лозик в своей книге "Стратегический менеджмент" раскрывает инструментарий стратегического ме-

Таблица 2. Определение стратегической цели предприятий обрабатывающей промышленности на внешнем рынке и производственного персонала, млн манат

Наименование предприятий	Средняя экспортная оценка (Рэкс)		
	$P_{\text{экс}} = R_3 / V_3$	Экспортная выручка, (R_3) ⁵ , Тонн	Объем экспортной продукции, (V_3) ¹ , млн манат
1. Предприятия по производству пищевых продуктов	2,05	648,2	316,
	Рентабельность продаж ($R_{\text{пр}}$)		
	$R_{\text{пр}} = P_3 / V_{\text{пр}}$	Прибыль, (P) ³ , млн манат	Выручка от продаж, ($V_{\text{пр}}$) ² , млн манат
	5,44	4840,3	889,0
	Производительность производственного персонала (Π)		
	$P = V_0 + V_{\text{ср}}$, тыс. м	Объем продукции, (V_0) ⁴ , млн манат	Численность персонала, ($Ч_{\text{ср}}$), тыс. чел.
	126,0	2596,7	20,6
2. Предприятия химической промышленности	Средняя экспортная оценка (Рэкс)		
	$P_{\text{экс}} = R_3 / V_3$	Экспортная выручка, (R_3) ⁵ , Тонн	Объем экспортной продукции, (V_3) ¹ , млн манат
	3,04	231,1	76,1
	Рентабельность продаж ($R_{\text{пр}}$)		
	$R_{\text{пр}} = P_3 / V_{\text{пр}}$	Прибыль, (P) ³ , млн манат	Выручка от продаж, ($V_{\text{пр}}$) ² , млн манат
	2,20	1584,1	720,7
	Производительность производственного персонала (Π)		
	$P = V_0 + V_{\text{ср}}$, тыс. м	Объем продукции, (V_0) ⁴ , млн манат	Численность персонала, ($Ч_{\text{ср}}$), тыс. чел.
	38,0	247,2	6,5
3. Предприятия по производству строительных материалов	Средняя экспортная оценка (Рэкс)		
	$P_{\text{экс}} = R_3 / V_3$	Экспортная выручка, (R_3) ⁵ , тонн	Объем экспортной продукции, (V_3) ¹ , млн манат
	2,9	9,0	3,1
	Рентабельность продаж ($R_{\text{пр}}$)		
	$R_{\text{пр}} = P_3 / V_{\text{пр}}$	Прибыль, (P) ³ , млн манат	Выручка от продаж, ($V_{\text{пр}}$) ² , млн манат
	4,49	792,1	176,2
	Производительность производственного персонала (Π)		
	$P = V_0 + V_{\text{ср}}$, тыс. м	Объем продукции, (V_0) ⁴ , млн манат	Численность персонала, ($Ч_{\text{ср}}$), тыс. чел.
	37,9	500,3	13,2

Примечание:

¹ V_3 — по показателю экспорта продукции.

² $V_{\text{пр}}$ — по показателю импорта продукции.

³ P — по показателю розничного товара.

⁴ V_0 — по показателю обрабатывающей промышленности.

⁵ R_3 — по показателю экспорта по стандартам международной квалификации.

неджмента, необходимый для определения конкурентного статуса организации, выявления конкурентных преимуществ и проблем, которые должны быть решены в рамках стратегии. Методы портфельного анализа, рассмотренные в пособии, помогают найти оптимальное соотношение стратегических единиц бизнеса компании [6],

Работа И. Адизеса "Управляя изменениями" посвящена процессам принятия управленческих решений. Цель управления, воспитания, правления — словом, любой формы организационного лидерства — состоит в том, чтобы решить сегодняшние проблемы и подготовиться к завтрашним. Это и есть управление изменениями. Проблемы, возникающие вследствие происходящих изменений, вполне предсказуемы. Профессор И. Адизес наглядно раскрывает природу возникновения проблем и в присущей ему основательной манере объяс-

няет, как эффективно разрешить ситуации, связанные с созданием работоспособной команды, быть готовым к столкновению интересов, как увеличивать количество конструктивных предложений от сотрудников, как искоренять неуважение к чужому мнению и взаимное недоверие участников проводимого изменения [7].

А. Ажлуни и Е.А. Калинина обосновали выбор показателей для оценки эффективности системы стратегического управления затратами промышленного предприятия, позволяющий не только оценить эффективность системы с позиции достижения цели (конкурентоспособность продукции), но и выявить направления стратегического воздействия на затраты, обеспечивающее повышение конкурентоспособности его продукции [8].

Л. Божко в своей работе "Требования к оценке эффективности управления организационными изменениями" отмечает, что управление организационными изменениями на основе маркетингового подхода предполагает проведение маркетинговой оценки эффективности изменений. Такая оценка может проводиться на оперативном и стратегическом уровнях. Для стратегического уровня оценки предлагается использовать показатель стратегической эффективности организационных изменений SEOC. В результате применения такого показателя оценка эффективности будет иметь комплексный характер, и учитывать особенности стратегического управления [9]

Монография Б. Райзберга и А. Тулякова посвящена всестороннему описанию состояния и проблем стратегического государственного и корпоративного планирования, управления объектами, процессами, отношениями в экономике и социальной сфере. Подвергнуты обстоятельному анализу сущность, содержание, признаки, формы стратегического, программно-целевого планирования, бюджетирования, используемые в России и в других странах. Изложены подходы к оценке качества, эффективности, результативности государственных, федеральных целевых, региональных программ [10].

Книга известных американских ученых Хейзера Джей, Рендера Барри является фундаментальным трудом, включающим в себя практически все варианты современных взглядов на совершенствование операционной деятельности компании. Охвачены все значимые

уровни обобщений, в первую очередь — стратегические. Книга содержит массу примеров использования всевозможных подходов в различных сочетаниях в компаниях из самых разных отраслей. Многие описанные решения годятся для применения в конкретных компаниях с незначительными коррективами [11] и др.

Как видно, исследованиям системы управления стратегическими изменениями уделено достаточное внимание ученых.

ЦЕЛЬ СТАТЬИ

Цель данной статьи заключается в рассмотрении стратегических изменений на предприятиях, их механизма и общих принципов в современных условиях.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

По нашим прогнозным оценкам по предприятиям пищевой промышленности, показатель уровня удовлетворенности потребности внутреннего рынка республики уменьшится с 0,74 в 2014 г. до 0,70 в 2019 г.; по предприятиям химической промышленности увеличится — с 0,25 до 0,31; по предприятиям по производству строительных материалов — с 0,74 до 0,84.

Словом, в ближайшей перспективе предприятиям обрабатывающей промышленности предстоит решать серьезные стратегические задачи в сфере удовлетворения потребностей внутреннего рынка страны. С этой целью предприятиям обрабатывающей промышленности республики следует особое внимание уделять вопросам экспортно-импортного соотношения вырабатываемой продукции, глубоко исследовать показатели среднегодового тренда выпускаемой продукции и тем самым эффективно управлять стратегическими изменениями [16, стр. 248].

Далее нами проведены расчеты по определению стратегической цели предприятий обрабатывающей промышленности во внешнеэкономических операциях и производственного персонала (см. табл. 2). Было установлено, что средняя экспортная цена по предприятиям пищевой промышленности составил 2,05 млн манат, рентабельность продаж — 5,44%, а производительность производственного персонала — 126,0 тыс. манат.

На предприятиях химической промышленности средняя экспортная цена установилась в объеме 3,4 млн манат, рентабельность — 3,04%, а производительность — 38,0 тыс. манат.

И, наконец, по предприятиям по производству строительных материалов соответственно составили — 2,9 млн манат, 4,49% и 379 тыс. манат.

Полученные результаты показали, что при определении стратегической цели предприятий обрабатывающей промышленности на внешнем рынке следует активно использовать показатели экспорта и импорта товаров, розничного товарооборота по данной группе товаров, а также показатели экспорта по стандартам международной квалификации. Все это должно сопровождаться показателем производительности труда персонала предприятий обрабатывающей промышленности [19, стр. 448].

В завершении были определены стратегические цели предприятий обрабатывающей промышленности по показателю эффективности повышения уровня кор-

Таблица 3. Определение стратегической цели предприятий обрабатывающей промышленности по показателю эффективности повышения уровня корпоративно-социальной ответственности (за 2015—2019 гг.)

Наименование предприятий	Средний уровень заработной платы, манат (факт)				
	2010	2011	2012	2013	2014
1. Предприятия по производству пищевых продуктов	224,0	224,5	229,8	280,0	337,2
	Трендовые показатели ¹				
	1,0	1,002	1,024	1,218	1,204
	Прогнозная оценка, %				
	367,5	400,6	436,6	475,9	518,7
2. Предприятия химической промышленности	351,4	357,0	453,3	460,4	489,1
	Трендовые показатели ²				
	1,0	1,016	1,27	1,016	1,062
	Прогнозная оценка, %				
	533,4	570,7	610,4	653,1	698,8
3. Предприятия по производству строительных материалов	407,7	408,9	481,8	525,1	563,8
	Трендовые показатели ³				
	1,0	1,003	1,178	1,09	1,074
	Прогнозная оценка, %				
	603,3	645,5	690,7	739,0	790,7

Примечание:

¹ Среднегодовой трендовый показатель за 2010—2014 гг. составил — 1,09.

² Среднегодовой трендовый показатель за 2010—2014 гг. составил — 1,07.

³ Среднегодовой трендовый показатель за 2010—2014 гг. составил — 1,07.

поративно-социальной ответственности, базовой основой которой нами были выбраны доходы персонала в плане заработной платы (см. табл. 3).

Прогнозные оценки на период с 2015 по 2019 гг. показали, что заработная плата персонала предприятий обрабатывающей промышленности будет увеличиваться. В частности по предприятиям пищевой промышленности среднемесячная заработная плата персонала возрастает с 367,5 манат до 518,7 манат; по предприятиям химической промышленности — с 533,4 манат до 698,8 манат; по предприятиям по производству строительных материалов — с 603,3 манат до 790,7 манат.

Для дальнейшего повышения уровня эффективности корпоративно-социальной ответственности руководителям предприятий обрабатывающей промышленности следует постоянно регулировать среднегодовые трендовые показатели по заработной плате и по другим доходным источникам персонала [16, стр. 48].

ВЫВОДЫ

Таким образом, прогнозная оценка системы управления стратегическими изменениями на предприятиях обрабатывающей промышленности позволил сделать ряд выводов:

— определение пространственной среды с целью разработки коэффициентов и показателей внутренней системы предприятий пищевой промышленности показали о некотором сужении данной среды с 77,13% до 64,4%; предприятия химической промышленности — с 15,33% до 17,52%; предприятия по производству строительных материалов — с 13,35% до 12,23%;

— уровень удовлетворения потребности внутреннего рынка за 2014—2019 гг. по предприятиям пищевой промышленности уменьшится — с 0,74 до 0,70; по

предприятиям химической промышленности увеличится — с 0,25 до 0,31; по предприятиям по производству строительных материалов — с 0,74 до 0,84;

— несколько улучшится положение предприятий обрабатывающей промышленности во внешнеторговых операциях: средняя экспортная цена по предприятиям пищевой промышленности составил 2,05 млн манат, рентабельность продаж — 5,44%, производительность персонала — 126,0 тыс. манат. Аналогичное положение наблюдается и по другим предприятиям;

— существенно повысится уровень корпоративно-социальной ответственности в сфере повышения заработной платы персонала в предприятиях.

Литература:

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / Пер. с англ. — СПб.: Питер. 1999. — 416 с.
2. Андрейченков А. Стратегический менеджмент в инновационных организациях. — М.: ИНФРА-М. 2016. — 396 с.
3. Болошин Г. Сравнительный менеджмент. — Ростов н/Д.: РГУ. 2001.
4. Богусловская С. Системное стратегическое управление компанией: подходы и этапы постановки. — СПб. Политехн. у-т, 2011. — 170 с.
5. Грант Р. Современный стратегический анализ. Пер. с англ. — СПб.: Питер. 2008, 560 с.
6. Лозик Н. Стратегический менеджмент. — М.: КНОРУС. 2015, — 152 с.
7. И.Адизес. Управляя изменениями / Пер. с англ. СПб.: Питер, 2008. — 224 с.
8. Ажлуни А.М., Калинина Е.А. Критерии оценки эффективности системы стратегического управления затратами // Инвест Регион. — № 4. — 2009.
9. Божко Л. Требования к оценке эффективности управления организационными изменениями. — Тверь: ТГУ. 2013. /www.cyberleninka.ru/
10. Райзберг Б.А., Туляков А.В. Стратегическое планирование и управление социально-экономическими объектами. — М.: Экономика, 2016. — 223 с.
11. Хейзера Джей, Рендера Барри. Операционный менеджмент. В формате. Series: "Классика МВА". Publisher: СПб. Питер 2015, Edition: 10-е изд. Description: 1056 с. ил.
12. Рубчинский А.А. Методы и модели принятия управленческих решений. — М.: ЮРАЙТ, 2016. — 526 с.
13. Родионова В.Н. Стратегический менеджмент. — М.: ИНФРА-М, 2016. — 80 с.
14. Романюк А.В. Макроэкономическое планирование и прогнозирование. — Тверь: ТГУ, 2014. — 75 с.
15. Черненко В.А., Шведова Н.Ю. Антикризисное управление. — М.: ЮРАЙТ, 2016. — 409 с.
16. Шапиро С.А. Организационное поведение. — М.: КНОРУС, 2015. — 344 с.
17. Шепеленко Г.И. Антикризисное управление производством и персоналом. — Ростов н/Д.: Феникс, 2015. — 237 с.
18. Щепакин М.Б. Управление качеством. — Ростов н/Д.: Феникс, 2014. — 256 с.
19. Юрьева Л.В. Управленческий учет на промышленных предприятиях в условиях инновационной экономики. — М.: КНОРУС, 2016. — 296 с.

References:

1. Ansoff, I. (1999), Novaya korporativnaya strategiya [New corporate strategy], Piter, St.Petersburg, Russia.
2. Andreichenkov, A. (2016), Strategicheskii menedzhment v innovatsionnykh organizatsiyakh [Strategic management in innovative organizations], INFRA-M, Moscow, Russia.
3. Boloshin, G. (2001), Sravnitel'nyy menedzhment [Comparative management], RGU, Rostov n/D, Russia.
4. Boguslovskaya, S. (2011), Sistemnoye strategicheskoye upravleniye kompaniyey: podkhody i etapy postanovki [Systemic strategic management of the company: approaches and stages of setting], SPb. Politekh. U-t., St.Petersburg, Russia.
5. Grant, R. (2008), Sovremennyy strategicheskii analiz [Modern strategic analysis.], Piter, St.Petersburg, Russia.
6. Lozik, N. (2015), Strategicheskii menedzhment [Strategic management], KNORUS, Moscow, Russia.
7. Adizes, I. (2008), Upravlyaya izmeneniyami [Managing change], Piter, St.Petersburg, Russia.
8. Azhluni, A.M. Kalinina, Y.A. (2009), "Criteria for evaluating the effectiveness of the strategic cost management system", Invest Region, vol. 4.
9. Bozhko, L. (2013), Trebovaniya k otsenke effektivnosti upravleniya organizatsionnymi izmeneniyami [Requirements for evaluating the effectiveness of managing organizational changes], TGU, Tver', St.Petersburg, Russia.
10. Rayzberg, B.A. and Tulyakov, A.V. (2016), Strategicheskoye planirovaniye i upravleniye sotsial'no-ekonomicheskimi ob'yektami [Strategic planning and management of socio-economic facilities], Ekonomika, Moscow, Russia.
11. Hazer, J. and Render, B. (2015), Operatsionnyy menedzhment [Operational management], Piter, St.Petersburg, Russia.
12. Rubchinskiy, A.A. (2016), Metody i modeli prinyatiya upravlencheskikh resheniy [Methods and models of managerial decision making], YURAYT, Moscow, Russia.
13. Rodionova, V.N. (2016), Strategicheskii menedzhment [Strategic management], INFRA-M, Moscow, Russia.
14. Romanyuk, A.V. (2014), Makroekonomicheskoye planirovaniye i prognozirovaniye [Macroeconomic planning and forecasting], TGU, Tver, Russia.
15. hernenko, V.A. and Shvedova, N.Y. (2016), Antikrizisnoye upravleniye [Anticrisis management], YURAYT, Moscow, Russia.
16. Shapiro, S.A. (2015), Organizatsionnoye povedeniye [Organizational behavior], KNORUS, Moscow, Russia.
17. Shepelenko, G.I. (2015), Antikrizisnoye upravleniye proizvodstvom i personalom [Crisis management of production and personnel], Feniks, Rostov n/D, Russia.
18. Shchepakina, M.B. (2014), Upravleniye kachestvom [Management control], Feniks, Rostov n/D, Russia.
19. Yur'yeva, L.V. (2016), Upravlencheskiy ucheta na promyshlennyykh predpriyatiyakh v usloviyakh innovatsionnoy ekonomiki [Management accounting at industrial enterprises in an innovative economy], KNORUS, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 29.12.2019 р.

Н. В. Гусаревич,

к. е. н., доцент, Київський національний торговельно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0002-8266-8498

О. С. Сергієнко,

бакалавр, Київський національний торговельно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0002-0472-452X

Ю. В. Шевченко,

бакалавр, Київський національний торговельно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0002-8266-8498

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.86

ОЦІНКА СТАНУ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

N. Husarevych,

PhD in Economics, associate professor, Kiev National University of Trade and Economics

O. Serhiienko,

bachelor, Kiev National University of Trade and Economics

J. Shevchenko,

bachelor, Kiev National University of Trade and Economics

ASSESSMENT OF POVERTY IN UKRAINE AND WAYS TO OVERCOME IT

Соціальна політика є ваговою складовою економічного розвитку будь-якої держави, тому проблема подолання бідності в Україні є одним із головних завдань, що стоїть перед урядом на сьогоднішній день. Однією з причин бідності є нерівномірність розподілу доходів між різними верствами населення. Крім того, на сучасному етапі існує проблема бідності серед працюючих. У статті узагальнено та систематизовано інформацію щодо сучасного стану рівня бідності країн ЄС, а також розглянуто особливості проведення соціальної політики та методи вирішення цього питання. На відміну від європейських країн в Україні не існує чітких концепцій та стратегій подолання бідності. У статті також наведено інформацію щодо приросту ВВП на душу населення в Україні, відповідно до розрахунків МВФ.

Social policy is a major component of the economic development of any state. The problem of poverty reduction in Ukraine is one of the challenges the government faces. In the context of European integration, this is extremely important for Ukraine, because in the background of European countries, our country has low social security indicators. These indicators include minimum wage, subsistence, GDP per capita, all of which affect the country's poverty rate. Poverty, as an economic and social phenomenon in the modern world, poses a serious threat to social security for both the country and the individual. There are different causes of poverty in each country. Poverty in the country is affected

by the level of the economy, demographic status, social policy and other factors. One of the causes of poverty in Ukraine is the uneven distribution of income between different sections of the population. Moreover, there is currently a problem of industrial poverty. Today, social stratification is deepening in Ukraine, leading to an imbalance in the ability to meet basic social needs of the population. The standard and quality of life remain low. The article summarizes and systematizes information on the current state of poverty in EU countries and discusses the specifications of social policy and how to address it. To date, there are many organizations and institutions in European countries that are actively combating poverty. One of the most famous is the Oxfam organization. This organization is active in many countries around the world and is well known. In addition, Red Nose Day is being held every two years in the UK, which has already raised \$1.4 billion to combat child poverty. Unlike in EU countries, Ukraine does not have clear concepts and strategies for poverty. Although the problem of population poverty is constantly being raised in Ukraine and different strategies are adopted annually, these concepts and strategies address only the effects of poverty, not the problem itself. The article looks at new ways to tackle poverty in Ukraine, as well as the IMF's projections for GDP per capita and other indicators that affect poverty in the country.

Ключові слова: бідність, ВВП на душу населення, Стратегія подолання бідності, мінімальна заробітна плата, зайнятість, рівень життя, прожитковий мінімум.

Key words: poverty, GDP per capita, Poverty reduction strategy, minimum wage, employment, standard of living, cost of living.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Бідність є однією з глобальних проблем усіх країн світу та Україна не є винятком. В умовах євроінтеграції уряд країни повинен підтримувати соціальну політику на належному рівні — відстоювати права населення та забезпечувати гідний рівень життя для своїх громадян. Адже саме соціальна політика є вагомим складовою економічного розвитку держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання подолання бідності в умовах глобалізації та євроінтеграції перебуває у центрі уваги таких вітчизняних вчених: Н. Власенка, О. Бородіної, О. Кришень, Г. Олійник, І.Я. Чугунова, а також зарубіжних вчених: Т. Репіної, А. Сена, Ж. Прудона, Т. Мальтуса, Р. Спенсера, Е. Реклю.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є оцінка сучасного стану бідності в Україні в умовах євроінтеграції, визначення напрямів подолання бідності, на прикладі країн Європи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Питання подолання бідності в нашій державі існує надзвичайно давно, як і в усьому світі. Ще з 2001 року в Україні діє державна програма "Стратегія подолання бідності". Крім того, уряд нашої країни долучився до реалізації програми ООН "Цілі Розвитку Тисячоліття", яка висуває боротьбу з бідністю на перше місце [4]. В Україні на сучасному етапі не існує комплексної систе-

ми, яка б ефективно вирішувала питання щодо подолання бідності. Держава мало уваги приділяє політиці попередження бідності, а лише бореться з її наслідками.

Специфічні особливості бідності в Україні мають прояв у такому:

- надмірне соціальне та майнове розшарування;
- розповсюдженість бідності серед працюючого населення;
- зuboжіння значної частини населення, яке при цьому зберігає відносно високий соціальний статус (рівень освіти, кваліфікації, соціальні зв'язки);
- низький рівень життя населення загалом і соціальної інфраструктури зокрема [6].

Основною ознакою бідності у вітчизняному суспільстві є те, що в нашій державі існує проблема бідності серед працюючих. Зайняті мають стабільне джерело доходу, але при цьому не мають можливості вести повноцінний спосіб життя.

Відповідно до рисунка 1, динаміка рівня ВВП на душу населення в Україні з 2010 по 2018 роки є позитивною, з кожним аналізованим роком ВВП у нашій державі збільшується. Найбільший темп росту цього показника було зафіксовано у 2017 році порівняно із 2016 р., а саме 14370,8 грн. Дані Державної служби статистики про витрати і ресурси домогосподарств України свідчить про те, що добробут населення в країні значно зріс у 2018 році.

Відповідно до результатів вибіркового обстеження умов життя домогосподарств, середньомісячний дохід одного домогосподарства в першому півріччі 2018 року становив 9249 грн, таким чином за рік рівень доходів зріс на 23,5%, тоді як інфляція за цей період становила

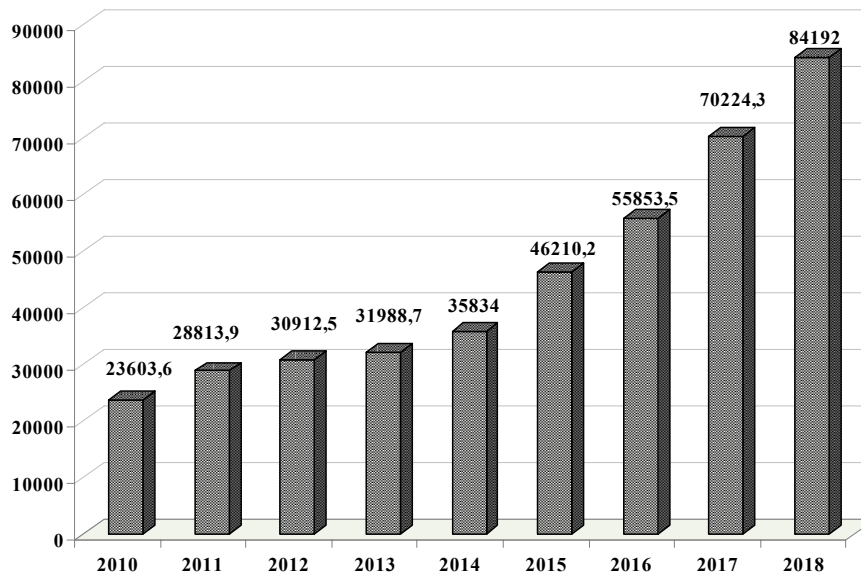

Рис. 1. Динаміка ВВП на душу населення в Україні (грн)

Джерело: [5].

12,6%. Отже, зростання доходів майже на 11% перевищує рівень інфляції, що говорить про зростання добробуту вітчизняних родин [7].

Відповідно до даних МВФ щодо рейтингу обсягів ВВП на душу населення у 2018 році Україна посіла 131 місце серед 190 країн світу (рис. 2).

На сучасному етапі, в умовах глобалізації, розрив між "багатими" і "бідними" в світі стрімко зростає, і Україна тут не є винятком. За даними Державної служби статистики України, кількість "багатих" людей, тобто тих у кого дохід понад 5160 грн, за I півріччя 2017 року налічувалось 12,9%. Доходи нижче прожиткового мінімуму за підсумками I півріччя 2017 року мали 37,1% родин, а в 2018 р. — 30,5%, нижче офіційного прожиткового мінімуму — 3,5% родин, а в 2019 році їх кількість становить 2,1%.

Нерівномірність розподілу доходів характеризує крива Лоренца, яка відображає співвідношення відсотків усіх загальних доходів та відповідних відсотків населення, які їх отримали. Якщо відбувається рівномірний розподіл доходів, то 10% населення, ранжованого за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів, отримували б десяту частину загальних доходів, 20% — п'яту частину загальних доходів, 50% — половину і т.д., то лінія мала б вигляд лінії рівномірного розподілу. Чим далі крива Лоренца від прямої, тим вища фактична диференціація населення за рівнем добробуту.

За даними Державної служби статистики України, абсолютно бідними в Україні є 800 тис. осіб. У попередньому році таких налічувалося 1,4 млн. Проте, рівень бідності зараз є вищим, ніж п'ять років тому. Якщо у

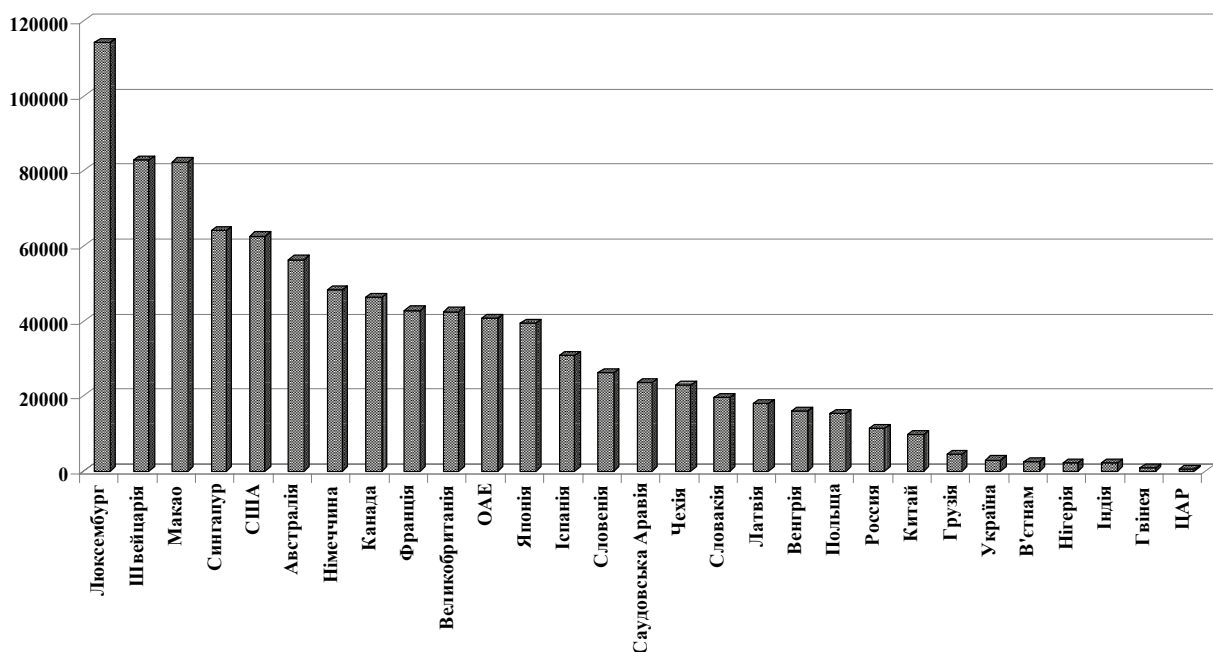

Рис. 2. Рівень ВВП на душу населення по країнах світу (дол. США)

Джерело: [3].

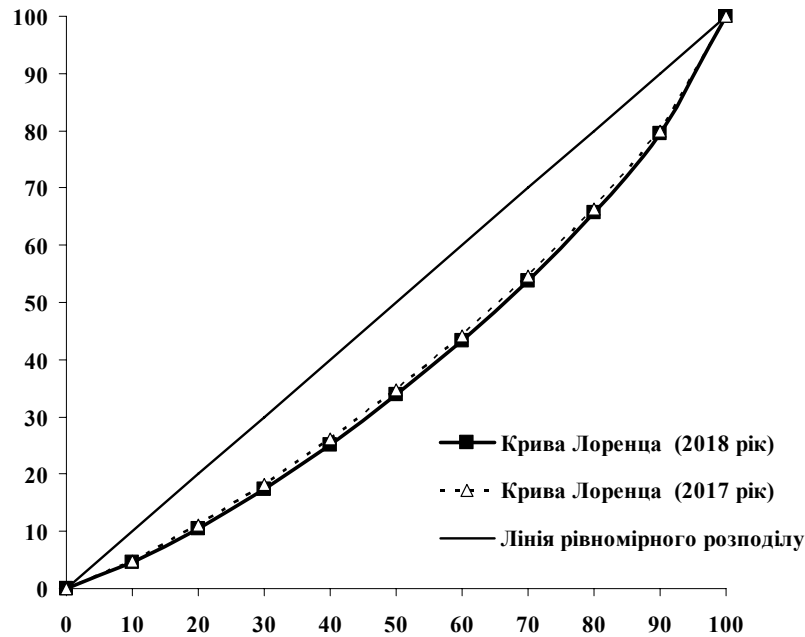

Рис. 3. Нерівномірність розподілу доходів в Україні

Джерело: сформовано автором на основі даних ДКСУ.

2014 році за межею бідності жило 16,7% населення України, то сьогодні — 32% [7].

У країнах ЄС відслідковується різниця у розвитку та рівні життя досліджуваних країн, найвищий показник серед яких належить Люксембургу з розміром мінімальної оплати праці 2071,1 євро в місяць, або 24853,2 євро в рік. Питання оцінки прожиткового мінімуму є предметом постійної уваги Люксембургу, де працює спеціальна робоча група експертів, які вдосконалюють методологію розрахунків і визначення межі бідності (табл. 1).

У Німеччині розмір мінімальної заробітної плати становить 1540,09 євро на місяць або 18481,08 євро за рік. Але, попри зростання податкових надходжень і низькі показники безробіття, майже 20% жителів країни на сьогодні знаходяться в зоні ризику бідності або соціальної ізоляції. За даними федерального статистичного відомства під загрозою є 16 млн ос. [3].

Щодо Великобританії з розміром мінімальної заробітної плати 1480 євро або 17760 в рік відомо, що рівень бідності становить 23,3%. Особливістю вимірювання бідності у Великобританії є те, що окремим показником виводиться "дитяча бідність", рівень якої в 2018 році становив 33,4% [3].

За даними Євростату у 2017 році країнами з найнижчим рівнем бідності вважаються Чехія (12,2%), Фінляндія (15,7%), Словаччина (16,3%), Нідерланди (17,0%), Словенія і Франція (17,1%), а також Данія (17,2%), а країнами з найзначнішою часткою бідного населення виявилися Болгарія (38,9%), Румунія (35,7%) і Греція (34,8%). На цьому стані економічно-соціального розвитку країн ЄС скорочення частки бідного населення є однією з ключових цілей стратегії "Європа 2020".

В Україні розмір місячної заробітної плати, а саме 158,38 євро, менший від оплати праці за тиждень в значній частині країн ЄС, як-от: Люксембург (504,18 євро),

Таблиця 1. Мінімальний розмір оплати праці в країнах ЄС та в Україні

Країна	Мінімальний розмір оплати праці за рік (у євро)			Абсолютне відхилення		Відносне відхилення, %	
	2017	2018	2019	2017-2018	2018-2019	2017-2018	2018-2019
Болгарія	2820	3132	3534,83	312	402,83	0,11	0,13
Великобританія	16764	16812	17760	48	948,00	0,00	0,06
Ірландія	18756	19368	19874,4	612	506,40	0,03	0,03
Іспанія	9912	10308	12 600	396	2292,00	0,04	0,22
Нідерланди	18624	18936	19 627,20	312	691,20	0,02	0,04
Люксембург	23988	23988	24853,2	0	865,20	0,00	0,04
Німеччина	17976	17 976	18481,08	0	505,08	0,00	0,03
Франція	17760	17981,64	19 230,48	221,64	1248,84	0,01	0,07
Естонія	5640	6000	6480	360	480,00	0,06	0,08
Литва	4560	4800	6660	240	1860,00	0,05	0,39
Румунія	3300	4896	5220	1596	324,00	0,48	0,07
Чехія	4884	5736	6180	852	444,00	0,17	0,08
Польща	5436	6036	6300	600	264,00	0,11	0,04
Україна	1351,08	1357,8	1900,56	6,72	542,76	0,00	0,40

Джерело: сформовано на основі даних <https://ec.europa.eu/eurostat>

Ірландія (402,24 євро), Німеччина (389,38 євро), Нідерланди (388,47 євро), Франція (371,02 євро), Великобританія (381,41 євро), Іспанія (254,39 євро), Греція (183,67 євро) [3].

Абсолютно бідними, за міжнародними критеріями, вважаються громадяни, чий дохід нижче прожиткового мінімуму. В Україні вважають абсолютною бідністю дохід нижче офіційного прожиткового мінімуму, хоча в більшості країн поділу цього показника на "офіційний" і "реальний" не існує. За даними Державної служби статистики України, абсолютно бідними в Україні є 800 тис. осіб, а в 2018 році даний показник становив 1,4 мільйона. Рівень бідності зараз є вищим, ніж п'ять років тому. Якщо у 2014 році за межею бідності жило 16,7 % населення країни, то сьогодні — 32 %.

Україна має високий показник бідності порівняно з країнами ЄС, варто звернути увагу на те, що більшість європейських країн проводять різноманітні заходи по подоланню бідності. У 1985 році британська благодійна організація Comic Relief започаткувала День червоного носа в Англії як спосіб залучення грошей для боротьби з дитячою бідністю. NPR повідомляє, що багато знаменитостей одягали червоні носи, щоб сприяти збору коштів. День червоного носа проходить кожні два роки у Великобританії та зібрав уже 1,4 мільярда доларів. Ці кошти поширюються серед благодійних організацій, які борються з дитячою бідністю [11].

У 1942 році у Англії, в місті Оксфорді, було засновано Оксфам, як Оксфордський комітет допомоги голодуючим (Oxford Committee for Famine relief) групою квакерів, громадських активістів та науковців Оксфордського університету. Оксфам став одним із регіональних комітетів, який було створено на підтримку Національного комітету допомоги голодуючим. На сьогоднішній день Оксфам — це міжнародне об'єднання із 15 організацій, що працюють у понад 90 країнах по всьому світу. Метою діяльності цієї організації є розв'язання проблем бідності та пов'язаної з нею несправедливості в усьому світі. Всі проекти Оксфам спрямовані на надання людям прав особисто керувати власним життям, отримувати гідну оплату за виконану працю [12].

У країнах ЄС діє стратегія "Європа-2020", у якій закладено 5 показників, досягнувши яких, буде реалізована ця стратегія, а саме:

- інвестиції у наукові дослідження та розробки повинні складати 3 % від ВВП Євросоюзу;
- скорочення викидів вуглекислого газу до 30 %;
- рівень зайнятості населення у віці 20—64 років повинен становити 75 %;
- частка осіб, які передчасно залишили школу не повинна перевищувати 10 %, не менше 40 % молоді повинні мати вищу освіту;
- скорочення на 20 млн кількості осіб, яким загрожує небезпека опинитись за межею бідності.

В Україні також здійснюється політика щодо подолання бідності, а саме — урядом затверджено план заходів на 2019 рік з реалізації Стратегії подолання бідності. Зокрема планується підвищення дієвості політики зайнятості; впровадження нових форм надання державною службою зайнятості послуг населенню та роботодавцям; створення загальнодержавного реєстру вакансій з вільним онлайн-доступом та актуалізацією

в режимі реального часу; сприяння працевлаштування молоді та запровадження додаткових стимулів для роботодавців щодо працевлаштування осіб передпенсійного віку, осіб з малолітніми дітьми та осіб з інвалідністю; поліпшення економічних умов розвитку самозайнятості населення тощо [10]. Таким чином, реалізація цих заходів сприятиме забезпеченню поетапного зниження масштабу бідності, запровадженню нових механізмів її запобігання, подолання соціального відчуження, поліпшенню рівня життя та підвищенню рівня доступу населення до соціальних послуг.

До проекту Стратегії були залучені експерти ПРООН, ЮНІСЕФ, МОП та одним із стратегічних напрямів даного проекту було зниження рівня бідності через сприяння зростанню доходів від зайнятості та виплат у системі державного соціального страхування. Крім того, у стратегії передбачалось забезпечення доступу населення до послуг соціальної сфери незалежно від місця проживання, задля уникнення ризиків соціального відчуження сільського населення [1].

Відповідно до прогнозу валютного фонду, в найближчі 5 років ВВП на душу населення в Україні зросте на 50 %. Станом на 2018 рік ВВП нашої країни на душу населення становить 2,82 тис. доларів, країн, що розвиваються — 5,49 тис. доларів, середній по світу — 11,73 тис. доларів, розвинених країн — 48,97 тис. доларів (рис. 2). Згідно з прогнозом МВФ, у 2023 році ці показники становитимуть 4,22 тис. доларів — для України (зростання 50 %), 7,43 тис. доларів — для країн, що розвиваються (зростання 35 %), 14,49 тис. доларів — середній по світу (зростання 24 %), 58,46 тис. доларів — для розвинених країн (зростання 19 %) [2].

Більш точним показником ВВП на душу населення вважається показник, розрахований за паритетом купівельної спроможності. За цим показником станом на 2018 рік ВВП України на душу населення за паритетом купівельної спроможності становить 9,21 тис. дол. у країнах, що розвиваються, — 12,51 тис. дол., а у розвинених країнах — 51,42 тис. дол. США.

Відповідно до прогнозу МВФ, у 2023 році ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності становитиме 12,26 тис. дол. — для України (зростання 33 %), 16,5 тис. дол. — для країн, що розвиваються (зростання 32 %) та 60,29 тис. дол. — для розвинених країн (зростання 9 %).

Серед макроекономічних ризиків України можна відзначити такі, що пов'язані зі значними виплатами за державним боргом, що припадають на 2019—2021 роки, та тиском з боку поточних видатків бюджету. З метою прискорення темпів зростання економіки країни необхідно створити ринок земель сільськогосподарського призначення; розділити природні монополії в енергетичному секторі; посилити управління в державних банках; досягнути максимум прогресу в боротьбі з корупцією та забезпечення фінансової стабільності [8].

ВИСНОВОК

Таким чином на сучасному етапі питання щодо подолання бідності в Україні є досить актуальним, насамперед це пов'язано з євроінтеграцією. В нашій державі немає комплексної системи подолання бідності, держава лише бориться з її наслідками. В Україні наявний

Є. В. Остропольська,
к. е. н., доцент, профектор з наукової роботи, Донбаський інститут техніки та менеджменту, ПВНЗ "Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая", м. Краматорськ
ORCID ID: 0000-0001-7462-8069

Я. В. Ашиткова,
старший викладач кафедри загальноєкономічних дисциплін, Донбаський інститут техніки та менеджменту ПВНЗ "Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая", м. Краматорськ
ORCID ID: 0000-0001-5823-2910

В. Е. Черенкова,
старший викладач кафедри загальноєкономічних дисциплін, Донбаський інститут техніки та менеджменту, ПВНЗ "Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая", м. Краматорськ
ORCID ID: 0000-0003-3893-8558

Я. П. Гонтар,
старший викладач кафедри загальноєкономічних дисциплін, Донбаський інститут техніки та менеджменту ПВНЗ "Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая", м. Краматорськ
ORCID ID: 0000-0003-0988-4343

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.92

НЕДЕРЖАВНІ ПЕНСІЙНІ ФОНДИ ЯК СУБ'ЄКТИ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Y. Ostropolska,
PhD in Economics, associate professor, Vice-rector for scientific work, Donbass Institute of Technology and Management of PHEI "International Scientific and Technical University named after Academician Yuri Buhai", Kramatorsk
Y. Ashytкова,
senior lecturer of General Economic Disciplines Department, Donbass Institute of Technology and Management of PHEI "International Scientific and Technical University named after Academician Yuri Buhai", Kramatorsk
V. Cherenkova,
senior lecturer of General Economic Disciplines Department, Donbass Institute of Technology and Management of PHEI "International Scientific and Technical University named after Academician Yuri Buhai", Kramatorsk
Y. Hoptar,
senior lecturer of General Economic Disciplines Department, Donbass Institute of Technology and Management of PHEI "International Scientific and Technical University named after Academician Yuri Buhai", Kramatorsk

NON-STATE PENSION FUNDS AS SUBJECTS OF THE FINANCIAL MARKET OF UKRAINE

У статті висвітлюються передумови розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні як однієї з основних гарантій матеріального забезпечення непрацездатних громадян. Авторами проаналізовано проблеми функціонування системи пенсійного забезпечення, основні індикатори ефективності пенсійної системи як складної економічної системи. Основним з чин-

ників розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні визначено ефективне функціонування фінансового ринку, оскільки саме на ньому формується система інформаційного забезпечення пенсійного страхування, яка дає змогу оцінити дохідність від інвестування пенсійних активів. У статті підкреслено, що проблеми пенсійного забезпечення неможливо вирішити лише в рамках реформування солідарної системи — необхідно проводити більш активну політику в галузі зайнятості населення та ефективну економічну політику, яка дозволить прискорити зростання ВВП.

The article highlights the prerequisites for the development of non-state pension provision system in Ukraine, as one of the main guarantees of material security for disabled citizens. Problems of functioning of the pension system were generated by demographic, social and economic challenges. In Ukrainian society, there is a dynamic process of population aging because of a gradual increase in life expectancy and a reduction in the birth rate. According to forecasts, the share of older people in the population structure will constantly increase. The economic aspect of aging is related to ensuring financial stability of the traditional Ukrainian pension system. In the social context, the most urgent problem is the adequacy of pension payments. The authors analysed the problems of pension system functioning, the main indicators of the effectiveness of the pension system as a complex economic system. The effective functioning of the financial market, formed by the information management system of pension insurance was determined as one of the main factors of development of private pension provision system in Ukraine, which allows measuring the return of pension assets investment. The main reason for the necessity of pension reforms is the aging of the population, which happens due to a decrease in the birth rate and an increase in life expectancy. According to statistical forecasts, the demographic situation will continue to deteriorate and in a few decades will reach its peak, that is, the crisis of the domestic pension system is inevitable.

The changes proposed by the government are only a separate step towards the financial balance, sustainability and social justice of the pension system. However, the proposed measures will not fully solve the problem of insufficient current pensions to overcome poverty and ensure a decent standard of living in old age. For pensions to grow significantly in the country, the gross domestic product (GDP) must grow too. The problems of pension provision cannot be solved only within the framework of the reform of the solidarity system, it is necessary to pursue a more active employment policy and an effective economic policy that gives rapid GDP growth.

Ключові слова: недержавне пенсійне забезпечення, соціальний захист населення, фінансовий ринок, пенсійні виплати, демографічна ситуація.

Key words: non-state pension provision, social protection of the population, financial market, pension payments, demographic situation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Пенсійне забезпечення є основною складовою системи соціального захисту населення, однією з основних гарантій матеріального забезпечення непрацездатних громадян, для яких пенсія є основним джерелом існування, і, згідно зі статтею 46 Конституції України, має забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Пенсійна реформа в Україні, крім нових

вимог до пенсійного віку і страхового стажу, призвела до комплексних змін у системі пенсійного забезпечення і процедурі нарахування та індексації пенсій. Безумовним позитивним наслідком реформування порядку виплат, анонсованого Президентом Володимиром Зеленським та Кабміном, є поетапне підвищення пенсій протягом 2020 року, яке торкнеться всіх українських пенсіонерів. Тому, на наш погляд, особливо актуальним стає питання пошуку стабільних,

економічно виважених джерел наповнення Пенсійного фонду України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різні аспекти пенсійного забезпечення розглядаються у працях вітчизняних та зарубіжних економістів. До проблеми соціального захисту, соціальної рівності та людської справедливості зверталось багато дослідників-мислителів: Анахарсій, Платон, Т. Мор, Т. Кампанела, Л. Тонті, Галей, Й. Де-Віт, Д. Ванкувер, Т. Малтус, А. Сміт, Д. Рікардо, Ж. Сей, К. Маркс, О. Бісмарк, К. Бутс, А. Шептицький, І. Франко, М. Туган-Барановський, С. Подолинський, К. Воблий та інші. Моделі поведінки споживача досліджувались І. Фішером, Д. Дизенбері, М. Фрідманом, Ф. Модільяні, А. Андо, Р. Брумбергом, Д. Ліндеманом. Питання соціального забезпечення розглядалися через призму зайнятості та безробіття у працях таких зарубіжних вчених: Дж. Кейнс, В. Беверідж, Є. Домар, Д. Гамберг, Дж. Робінсон, Р. Гаррод, П. Семюельсон, В. Нордгауз, К. Маконел, С. Брю. Інституційний підхід до аналізу функціонування економічних систем, економічного зростання та соціального добробуту застосовував Д. Норт. Концепції праці знайшли своє відображення у дослідженнях Г. Манківа, Дж. Стігліца, Х. Зайгера, Ф. Бергмана, У. Бека, Д. Ріфкіна, Д. Кеспін-Андерсон, Дж. Кольберг, Т. Ганслі пропонує концепцію держави загального добробуту.

Значимий внесок у формування національної концепції пенсійного забезпечення зробили С. Березіна, М. Вінер, В. Геєць, В. Гордієнко, Ю. Дробина, Б. Зайчук, С. Злупко, В. Колбун, Л. Ларіонова, Е. Лібанова, Б. Надточій, Ю. Палкін, М. Папієв, І. Сахань, С. Сивак, Б. Сташків, Н. Тихоненко, О. Хмелевська, Л. Чернова, В. Яценко та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Проведений науково-критичний аналіз напрацювань в окресленій галузі науки і практики показує недостатню проробленість питань поєднання потужного інструментарію фінансового ринку з традиційними системами пенсійного забезпечення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблеми функціонування системи пенсійного забезпечення, породжені демографічними, соціальними, економічними викликами. В українському суспільстві спостерігається динамічний процес старіння населення в результаті поступового збільшення середньої тривалості життя і скорочення народжуваності. За прогнозами частка людей похилого віку в структурі населення буде постійно збільшуватися. Економічний аспект старіння пов'язаний з забезпеченням фінансової стабільності української традиційної системи пенсійного забезпечення. В соціальному контексті найбільш актуальною стає проблема адекватності пенсійних виплат.

Необхідною умовою розвитку економічної системи будь-якої держави є розширене відтворення, яке неможливе без певної фінансової бази. Головним "постачальником" додаткових фінансових ресурсів су-

б'єктам господарювання в світовій економіці вважається фінансовий ринок, який на цей час зіткнувся з проблемою гострого дефіциту фінансових ресурсів. Проте в Україні ще не активізований повною мірою механізм залучення фінансових ресурсів через систему недержавного пенсійного страхування. До того ж соціально-економічні умови сучасної України потребують радикального реформування існуючої пенсійної системи.

Для української солідарної пенсійної системи демографічна ситуація є вкрай несприятливою, і значного покращення не буде: сьогодні в країні на 1 пенсіонера припадає лише 1 працівник, за якого сплачують внески до Пенсійного фонду України (ПФУ). Зокрема, до 2060 р. частка людей віком 60+ зросте з теперішніх 22% до 34%, а їх співвідношення з чисельністю населення віком 18—59 років зросте майже вдвічі (до 70%). Співвідношення пенсіонерів до платників внесків зросте з 95% у 2016 році до 104% у 2045 році та 118,8% — у 2060 році. За такого демографічного навантаження на працюючих соціальних внесків на державне пенсійне страхування буде недостатньо для виплати гідних пенсій із солідарної системи. До пенсійної системи надходить лише частина (83,8449%) від сплачуваного єдиного соціального внеску (на сьогодні ставка ЄСВ складає 22%) [2].

До речі, одним із основних індикаторів ефективності пенсійної системи є коефіцієнт заміщення. Він фактично показує, наскільки пенсійна система здатна зберегти особі попередній рівень життя під час переходу від роботи до виходу на пенсію. На 2016 рік коефіцієнт заміщення у солідарній системі пенсійного страхування складав 33,3%. Для того щоб збільшити коефіцієнт заміщення у солідарній системі, потрібно збільшувати надходження до Пенсійного фонду України, тобто або збільшувати величину пенсійного внеску, або ж збільшувати чисельність платників такого внеску (виводити з тіні). Щоб збільшити доходи громадян при виході на пенсію, необхідно розбудовувати систему пенсійних накопичень, зокрема через недержавні пенсійні фонди, де люди могли б робити добровільні внески задля того, аби окрім державної пенсії мати альтернативні доходи від недержавних пенсійних фондів.

Тому проблема реформування систем пенсійного страхування на сьогодні набула особливої актуальності та стала однією з першочергових задач соціально-економічного розвитку України.

За підрахунками спеціалістів, у світі існує близько 270 різних пенсійних систем, у яких так чи інакше поєднуються солідарна та накопичувальна моделі. Майже всі країни, які здійснювали пенсійну реформу, збільшують чи ще продовжують підвищувати вік виходу на пенсію. Нагадаємо, що збільшення віку виходу на пенсію і кількості мінімального страхового стажу, необхідного для призначення пенсії, сталося в Україні 1 жовтня 2011 року. До того ж, була проведена нова пенсійна реформа, згідно з якою, починаючи з 1 січня 2018 року, відбувається поступове збільшення пенсійного стажу. Таким чином, українці набувають право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 60 років та за наявності відповідного страхового стажу [2].

В Україні цей показник є найменшим. Наприклад, у Великобританії пенсійний вік становить 65 років (і для чоловіків, і для жінок), а у Данії — 67 років [1].

Головна причина необхідності пенсійних реформ — старіння населення, яке відбувається внаслідок зменшення народжуваності та збільшення середньої тривалості життя. За даними статистичних прогнозів, демографічна ситуація буде дедалі погіршуватися і через декілька десятиліть досягне свого піку. Якщо сьогодні в більшості розвинутих країн на одного пенсіонера припадає 4—5 осіб працездатного віку, то до 2025 р. це співвідношення складатиме в країнах Європи 1:2,5, у США — 1:3,5 [1]. В Україні прогнозна ситуація є ще гіршою. Проведений аналіз демографічного стану в Україні [2], показав, що к 2038 року чисельність осіб пенсійного віку перевищить чисельність платників внесків, тобто криза вітчизняної пенсійної системи є неминучою.

Існуюча в Україні пенсійна система є трирівневою: перші два рівні (солідарна та накопичувальна) відносяться до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а третій рівень — до недержавного.

Накопичення коштів на недержавну пенсію можливе через:

- пенсійні фонди — шляхом укладання пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та їх власниками;

- страхові організації шляхом укладання договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті страхувальника відповідно до законодавства страхування;

- банківські установи шляхом укладання договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, що встановлюється згідно із законодавством.

Усі зазначені суб'єкти пенсійної системи є водночас активними агентами фінансового ринку в плані інвестування. Стосовно недержавних пенсійних фондів слід зазначити, що, у відповідності з чинним законодавством, ліміти інвестування для них є такими:

- банківські депозитні рахунки та ощадні сертифікати банків — 40% загальної вартості пенсійних активів пенсійного фонду, при цьому не більше, ніж 10% загальної вартості пенсійних активів у зобов'язаннях одного банку;

- цінні папери, доходи, за якими гарантовані Кабінетом Міністрів України — 50% загальної вартості пенсійних активів;

- облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України — 40% загальної вартості пенсійних активів;
- акції українських емітентів — 40% загальної вартості пенсійних активів;

- цінні папери іноземних емітентів — 20% загальної вартості пенсійних активів;

- іпотечні цінні папери, визначені законодавством України — 40% загальної вартості пенсійних активів.

Пенсійні активи НПФ у цінних паперах не можуть включати: векселі; похідні цінні папери; цінні папе-

ри, емітентами яких є інститути спільного інвестування, якщо інше не встановлено нормативно-правовими актами Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку; цінні папери пов'язаних осіб та осіб, які надають послуги недержавному пенсійному фонду.

Слід також зазначити, що на фінансовому ринку формується система інформаційного забезпечення пенсійного страхування, яка дає змогу оцінити дохідність від інвестування пенсійних активів. Зважаючи на особливості становлення фондового ринку в Україні, де на регульованому ринку здійснюється лише 7% від загального обсягу операцій торгівлі цінними паперами, слід зазначити, що фінансова інформація не є відкритою та загальнодоступною, що підвищує інвестиційні ризики від розміщення пенсійних активів страхової пенсійної системи на фінансовому ринку України [1].

ВИСНОВКИ

Запропоновані урядом зміни є лише окремим кроком на шляху до фінансової збалансованості, стійкості та соціальної справедливості пенсійної системи. Проте запропоновані кроки не зможуть повністю вирішити проблеми недостатності розміру нинішніх пенсій для подолання бідності та забезпечення гідного рівня життя у похилому віці. Щоб пенсії в країні зростали суттєво, має зростати внутрішній валовий продукт (ВВП). Проблеми пенсійного забезпечення неможливо вирішити лише в рамках реформування солідарної системи — необхідно проводити більш активну політику в галузі зайнятості та ефективну економічну політику, яка дає швидке зростання ВВП.

Таким чином, для більш активного залучення фінансових ресурсів фінансовим ринком недостатньо лише реформування пенсійної системи в Україні, необхідним є також впровадження заходів і з боку самого фінансового ринку, які мають бути спрямовані на підвищення керованості та прозорості ринку цінних паперів.

Література:

1. Голда Є.С. Сучасний стан та перспективи розвитку недержавних пенсійних фондів України. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2018. № 16 (205). С. 104—107.
2. www.pfu.gov.ua
3. Сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринку фінансових послуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/>

References:

1. Holda, Ye. S. (2018), "Current status and prospects of development of non-state pension funds of Ukraine", *Visnyk Shkhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, vol. 16 (205), pp. 104—107.
 2. Pension Fund of Ukraine (2019), available at: www.pfu.gov.ua (Accessed 15 Dec 2019).
 3. National Commission for State Regulation of Financial Services Markets (2019), available at: <https://www.nfp.gov.ua/> (Accessed 15 Dec 2019).
- Стаття надійшла до редакції 27.12.2019 р.*

*М. О. Орликовський,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування імені М. П. Поліщука,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0001-9296-623X*

*М. О. Місюрова,
магістр кафедри менеджменту організацій і адміністрування імені М. П. Поліщука,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0003-1914-0591,*

*А. В. Железнякова,
магістр кафедри менеджменту організацій і адміністрування імені М. П. Поліщука,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0002-7961-9177*

*Д. О. Школа,
магістр кафедри менеджменту організацій і адміністрування імені М. П. Поліщука,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0003-4482-9518*

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.96

УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ ОСНОВНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ ФГ "ПАНТУС-ВВ" ХОРОШІВСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*M. Orlikovsky,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management of Organizations
and Administration. M.P. Polischuk, Zhytomyr National Agro-Ecological University, Zhytomyr
M. Misurova,
Master's Degree in Management of Organizations and Administration M. P. Polischuk,
Zhytomyr National Agro-Ecological University, Zhytomyr
A. Zheleznyakov,
Master's Degree in Management of Organizations and Administration M .P. Polischuk,
Zhytomyr National Agro-Ecological University, Zhytomyr
D. Shkola,
Master's Degree in Management of Organizations and Administration M. P. Polischuk,
Zhytomyr National Agro-Ecological University, Zhytomyr*

MANAGEMENT OF INVESTMENT SUPPORT OF COMPETITIVE DEVELOPMENT OF THE MAIN
ACTIVITIES OF FG "PANTUS-BB" OF HOROSHEVSKY DISTRICT OF ZHYTOMYR REGION

Дослідження присвячене розгляду та узагальненню теоретико-методичних і науково-практичних аспектів управління інвестиційним забезпеченням конкурентоспроможного розвитку підприємства, розв'язанню наукового завдання, що виявляється в підвищенні ефективності виробництва ФГ "Пантус-ВВ" Хорошівського району Житомирської області. В статті розгляда-

ються загальні підходи до визначення понять проблематики дослідження, дискусійні моменти та положення щодо теоретичного забезпечення вирішення проблеми інвестиційного забезпечення конкурентоспроможного розвитку підприємств та ефективного управління новоствореними господарськими системами. Досліджено проблему ефективного розвитку підприємства, котра виявляється в застарілих технологіях виробництва, низькому рівні матеріально-технічного забезпечення, незадоволені потреби в ресурсному забезпеченні та ін. Вирішення проаналізованих проблем полягає в запровадженні принципово нових технологічних факторів виробництва, які підтверджуються прогнозними економічними розрахунками, стосовно питань інвестиційного забезпечення запропонованих нововведень, джерел їх надходження та розрахунку показників ефективності від їх використання в контексті управління рівнем конкурентоспроможності підприємства. Досліджується сукупність впливу зовнішніх та внутрішніх чинників економічного середовища на господарські процеси підприємства та виокремлюються конкретні шляхи розв'язання виявлених проблем підвищення рівня управління конкурентоспроможністю підприємства, виокремлення елюентів дії факторів ризику на ефективність управління конкурентоспроможністю підприємства та умов його інвестиційного забезпечення. Вирішення даних проблеми разом з оптимізацією виробничих структур та оптимізацією можливого "вектору" розвитку сільськогосподарських підприємств Житомирської області дасть можливість оновити матеріально-ресурсне забезпечення виробництва ФГ "Пантус-ВВ", створити умови для розвитку дієвого конкурентного середовища та значно підвищити його ефективність, при цьому залучення інвестиційних ресурсів та ефективного управління ними. В дослідженні приділено увагу конкурентоспроможному розвитку підприємства з позиції зниження рівня собівартості виробленої продукції, вдосконаленню факторів технологічного переоснащення виробництва, а також використання принципово нових методів та методик управління виробничими процесами об'єкта дослідження. В статті аргументуються фактори впливу зовнішнього середовища господарювання як невід'ємна складова ефективного розвитку конкурентного середовища та управління факторами його розвитку. Досліджено загальний господарський ефект від залучення інвестиційних ресурсів у структурі ефективного та конкурентоспроможного розвитку підприємства та доведено доцільність його застосування.

The study is devoted to the consideration and generalization of the theoretical, methodological and scientific-practical aspects of managing the investment support of competitive development of the enterprise, the solution of the scientific problem, which is manifested in improving the efficiency of production of FG "Pantus-BB" of the Khoroshiv district of Zhytomyr region. The article deals with the general approaches to the definition of the concepts of research problems, discussion points and provisions regarding the theoretical support for solving the problem of investment support for the competitive development of enterprises and the effective management of newly created economic systems. The problem of the effective development of the enterprise, which is manifested in outdated production technologies, low level of logistical support, unmet needs for resource support, etc., is investigated. The solution of the analyzed problems is the introduction of fundamentally new technological factors of production, which are confirmed by the forecast economic calculations, concerning the issues of investment support of the proposed innovations, sources of their income and calculation of efficiency indicators from their use in the context of managing the level of enterprise competitiveness. The influence of external and internal factors of the economic environment on the economic processes of the enterprise is investigated and the specific ways of solving the identified problems of increasing the level of management of competitiveness of the enterprise, the isolation of the eluent of the influence of risk factors on the efficiency of managing the competitiveness of the enterprise and the conditions of its investment security are identified. The solution of these problems together with the optimization of production structures and optimization of the possible "vector" of agricultural enterprises of Zhytomyr region will allow to upgrade the material and resource support of the production of FG "Pantus-BB", to create conditions for the development of an effective competitive environment and greatly increase its efficiency, while attracting investment resources and their effective management. The study focuses on the competitive development of the enterprise in terms of reducing the cost of production, improving the factors of technological re-equipment of production, as well as the use of fundamentally new methods and techniques for managing the production processes of the object of study. In the article the factors of influence of external environment of economy as an integral component of effective development of competitive

environment and management of factors of its development are argued. The general economic effect of attracting investment resources in the structure of effective and competitive development of the enterprise is investigated and the feasibility of its application is proved.

Ключові слова: інвестиційне забезпечення, конкурентоспроможний розвиток, управління виробництвом, оптимізація інвестиційного забезпечення, управлінський ефект, управління середовищем, оптимізація забезпечення, моделювання ризиків.

Key words: investment support, competitive development, production management, optimization of investment support, management effect, environmental management, optimization of security, risk modeling.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Для успішного розв'язання завдань євроінтеграції аграрний сектор економіки України має достатньо передумов: багатий природно-ресурсний та експортний потенціал, вагомий людський капітал, поступово зростаючу інвестиційну привабливість, збережений уклад сільського життя та багатовікові традиції ведення сільського господарства. У цьому контексті дослідження та наукове осмислення досвіду формування європейської аграрної моделі сприятимуть проведенню структурних реформ у галузі сільського господарства та підвищенню рівня конкурентоспроможності агропродовольчої продукції на європейському й світовому ринках. Розвиток ринків визначається підвищенням вимог щодо якості продукції, що випускається. Це пов'язано з тим, що в сучасному світі виживання будь-якої фірми, забезпечення стійкого становища на ринку товарів і послуг визначаються рівнем конкурентоспроможності продукції.

Таблиця 1. Форми економічної конкуренції в господарському середовищі підприємства

Форма конкуренції	Загальна характеристика	Приклад
Функціональна	Виникає в ситуації, коли товар, що випускається певним підприємством і поряд з товарами інших фірм задовольняє конкретну потребу споживача. Подібні товари називаються товарно-родовими конкурентами	Потреба споживача – відпочинок після роботи. Засоби для задоволення потреби: книги, спортивне знаряддя, музичні платівки
Предметна	Виступає наслідком аналогічності товарів, що випускаються. Ведеться за різними марками одного й того ж товару, що випускаються різними фірмами	Аналогічні товари різних фірм – спортивний одяг, одяг для активного відпочинку та молодіжний одяг - фірм Adidas, Reebok, O'Neill, Nike, Columbia
Видова	Виникає між різними різновидами товару, що в принципі задовольняють одну й ту ж потребу; при цьому існує хоча б один параметр, за яким вони розрізняються (потужність двигуна автомобіля, кількість швидкостей у велосипеда тощо)	Автомобілі одного класу, але з різним оснащенням

Джерело: адаптовано авторами на основі джерела [6].

Конкурентоспроможність також детермінована рівнем ціни і рівнем якості продукції. Управління входженням України до світової торгової спільноти створює значні можливості для українських товаровиробників, що надасть змогу кращого доступу до світових ринків, розширить споживчий асортимент і полегшить доступ до іноземних технологій. Водночас рівень конкуренції на внутрішньому ринку суттєво зростає, а оскільки до України прийдуть нові міжнародні гравці, то необхідно бути до цього підготовленими. Тож пріоритетним має бути інвестиційне забезпечення розвитку конкурентоспроможного українського аграрного сектору як на теренах нашої держави, так і на світовій арені [7, с. 321].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Огляд літературних джерел показав, що дослідженням проблем інвестиційного забезпечення конкурентоспроможного розвитку сільськогосподарських підприємств займалися такі провідні вчені й теоретики, як В.Г. Андрійчук, С.К. Громовалова, І.А. Бланк, П.Т. Саблук, Ф.Ф. Бутинець, Я.Д. Крупка, Н.Г. Богатко, Л.І. Лук'яненко, І.Є. Прибера, та інші. Загальнонаукові та класичні погляди на проблему дослідження сформулювали Ф. Кене, Т. Ман, К. Маркс, Д. Міль, Д. Рікардо, Н. Сеніор, С. Сісмонді, А. Сміт, Ж. Тюрго. Проблеми інвестиційного забезпечення конкурентоспроможного виробництва продукції сільського господарства знайшли відображення в роботах В.Г. Андрійчука, В.П. Долинського, С.М. Кваші, М.Й. Маліка, Л.Д. Павловської, Т.П. Саблука, О.О. Школьного, О.М. Шпичака та ін. Організаційно-економічні питання функціонування й підвищення рівня ефективності інвестиційного забезпечення та конкурентоспроможного розвитку і управління підприємствами розглядаються в наукових працях А.А. Бондарчука, І.В. Кузнецової, А.О. Соколової та інших.

Водночас залишається мало дослідженим проблема залучення і використання інвестиційних ресурсів підприємств в контексті формування моделі розвитку дієвого конкурентоспроможного зовнішнього середовища.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Окреслені шляхи вирішення поставлених завдань у дослідженні передбачають розкриття економічної сутності та значення категорії "інвестування", "конкурентоспроможність" та "конкурентоспроможність продукції"; характеристику особливостей конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції; аналіз організаційно-економічної та фінансової характеристики ФГ "Пантус-ВВ"; оцінку рівня економічної та ділової активності виробничої системи підприємства з метою проведення проектного обґрунтування резервів збільшення інвестиційного забезпечення господарської діяльності в контексті підвищення рівня конкурентоспроможності його товарної продукції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

За ринковою класифікацією конкуренція поділяється на такі види: цінова й не-

Таблиця 2. Класифікація чинників конкурентоспроможності господарського середовища підприємства

Ознака класифікації	Види чинників
Сфера дії	Макроекономічні – діють на рівні держав і галузей країни Мікроекономічні – діють на рівні підприємств, конкретних товарів і послуг
Походження	Основні (природні) – природні ресурси, кліматичні умови, географічне положення країни, некваліфікована і напівкваліфікована робоча сила; «дістаються» країні задарма або задіювання їх вимагає невеликих вкладень; значну роль грають у ненаукоємному виробництві: добувній промисловості, будівництві цивільних об'єктів (шкіл, житла), галузях АПК Розвинені (штучні) – часто є результатом інтелектуальної діяльності - організація наукових центрів виробництва і формування високоосвічених кадрів, добре розвинена інфраструктура обміну інформацією; для створення чинників потрібні значні і часто тривалі вкладення капіталу і людських зусиль
Спеціалізація	Загальні – чинники, що діють у широкому спектрі галузей: мережа автомобільних шляхів і залізниць, персонал з вищою освітою Спеціалізовані – чинники, що діють в обмеженому колі галузей або навіть в одній-єдиній (персонал з вузькою спеціалізацією, інфраструктура специфічного типу; формування чинників вимагає постійного і істотного фінансування, проте їх складніше продублювати конкурентам, оскільки для їх створення необхідні довгострокові інвестиції)
Соціально-економічна природа	Ресурси: трудові ресурси (кількість, кваліфікація, вартість робочої сили, тривалість робочого часу, трудова етика); фізичні ресурси (кількість, якість, доступність і вартість корисних земельних ділянок, води, корисних копалин, лісових ресурсів, риболовецьких угідь, кліматичні умови, розташування щодо інших країн); ресурс знань (сума наукової, технічної і ринкової інформації, наявної в країні); грошові ресурси (кількість і вартість капіталу, який може бути задіяний для фінансування промисловості) Інфраструктура. Якість інфраструктури і плата за користування нею (транспортна система, система зв'язку, поштові послуги, переказ платежів або засобів із банку в банк, система охорони здоров'я, житловий фонд, установи культури тощо т.д.)

Джерело: адаптовано автором на основі джерела [1, с. 203—205].

Рис. 1. Формування вимог до виробу та визначення переліку показників оцінки конкурентоспроможності продукції підприємства

Джерело: адаптовано автором на основі джерела [5].

Таблиця 3. Методика оцінки показників конкурентоспроможності продукції підприємства

Показник конкурентоспроможності	Позначення показника	Формула розрахунку	Характеристика
Одиничний показник	(g)	$g = \frac{P}{P_{100}} * 100$	Відображає відсоткове відношення будь-якого технічного, або економічного параметру (P) до величини того ж параметру продукту конкурента, прийнятого за 100%
Груповий показник	(G)	$G = \sum a_i g_i$	Об'єднує одиничний показник (g) за однорідною групою параметрів (технічних, економічних, естетичних) застосовуючи валові коефіцієнти (a), визначені експертним шляхом
Інтегральний показник	(I)	$I = \frac{G_i}{G}$	Характеризує відношення групового показника за технічними параметрами до групового показника за економічними параметрами

Джерело: адаптовано автором на основі джерела [2].

цінова; досконала і недосконала; недобросовісна. Цінова конкуренція — це вид конкурентної боротьби за допомогою зміни цін на товари. Цінова конкуренція характеризується також ціновою дискримінацією на товари, роботи та послуги, що реалізуються. Цінова дискримінація — це практика встановлення різних цін на товари, роботи і послуги незалежно від різниці у витратах. За нецінової конкуренції продавці привертають увагу і гроші покупців, не змінюючи ціни. Продавець намагається забезпечити вищу якість свого товару; фірма прагне створити сприятливі умови, пов'язані з продажем товару, наприклад, відкриваючи сервісні центри ремонту виробів, надаючи безплатні консультації щодо використання товару тощо. Недобросовісна конкуренція — це діяльність суб'єктів ринку, спрямована на забезпечення домінуючого становища на ринку й одержання максимальної вигоди за допомогою обману споживачів і партнерів [4]. Прийнято виділяти також форми конкуренції (табл. 1).

Аналіз основних видів та форм конкурентної боротьби свідчить, що нею охоплені всі суб'єкти виробництва і обігу. Конкуренція є важливою рушійною силою ринкової економіки. Вона змушує підприємців постійно шукати шляхи для зниження витрат виробництва, застосовувати новітні технології, підвищувати кваліфікацію працівників, впроваджувати досягнення науково-технічного прогресу, що прискорює розвиток продуктивних сил і забезпечує конкурентоспроможність продукції (товарів, робіт і послуг) [2].

За великої кількості чинників конкурентоспроможності товару на ринку, пріоритетну роль відіграють такі: корисність для потенційного покупця (споживча вартість або здатність задовольнити вимоги, що пред'являються до даного типу і виду товару з боку споживача); ціна товару (при рівній корисності покупець надасть перевагу дешевшому товару, але може придбати і дорожчий товар, якщо він виявиться для нього кориснішим; виняток престижні або статусні товари, придбання яких необхідне для підтримки певного соціального статусу покупця); інноваційність продукції (введення важливої для покупця новизни у товар, що робить його оригінальним (ексклюзивним)). Класифікацію чинників, які впливають на конкурентоспроможність наведено в табл. 2.

Під чинниками конкурентоспроможності прийнято розуміти безпосередні причини, наявності яких необхідні та достатні для зміни одного чи декількох критеріїв конкурентоспроможності. Крім зазначених у таблиці 2, за інтенсивністю дії розрізняють малозначні, значні і дуже значні фактори конкурентоспроможності продукції, а за характером дії — позитивні і негативні, по відношенню безпосередньо до товару виділяються такі групи чинників, як товарні та нетоварні; по відношенню до підприємства та ступеня їх контролюваності підприємством виділяються такі групи чинників, як зовнішні та внутрішні. В основі розрахунку одиничних, групових й інтегральних показників лежать показники (параметри), що характеризують конкурентоспроможність продукції, які підрозділяються на: технічні, економічні й організаційно-комерційні. Технічні показники характеризують технічну досконалість продукції, під якою розуміється сукупність найбільш істотних властивостей продукції, що визначають її якість і характеризують науково-технічні досягнення в розвитку цього виду продукції [3].

Забезпечення конкурентоспроможності продукції на належному рівні потребує її кількісної оцінки. Проте існує проблема відсутності єдиного підходу до методики оцінки конкурентоспроможності, що пояснюється різноманітністю продукції та її споживчих характеристик (рис. 1).

Технічні показники включають класифікаційні й оцінні. Класифікаційні показники характеризують призначення й область застосування даного виду продукції. Значення цих показників дозволяють віднести зразки, наявні на світовому ринку, до групи аналога оцінюваної продукції. Для зіставлення оцінюваного й базового зразків вони не використовуються. Екологічні показники характеризують рівень шкідливих впливів на навколишнє середовище, що виникають при експлуатації або споживанні продукції. До них, наприклад, відносяться: зміст шкідливих домішок, що викидають у навколишнє середовище; імовірність викидів у навколишнє середовище шкідливих часток, газів, випромінювань при зберіганні транспортуванні, експлуатації або споживанні продукції. У більшості країн екологічні показники встановлюються відповідними технічними регламентами й

Таблиця 4. Аналіз зовнішнього середовища ФГ "Пантус-ВВ" у контексті оцінки рівня інвестиційного забезпечення розвитку конкурентоспроможності продукції підприємства та факторів їх впливу (2019–2021 рр.)

Зовнішнє середовище функціонування сільськогосподарського підприємства			
Склад зовнішнього середовища	Міра впливу (бали)	Склад зовнішнього середовища	Міра впливу (бали)
<i>Політичний (P)</i>		<i>Економічний (E)</i>	
Податкова політика	5	Економічне зростання	6
Захист вітчизняного товаровиробника	3	Кредитно-грошова політика	5
Захист прав споживачів	3	Державна підтримка товаровиробників	7
Трудове право	2	Диспаритет цін	8
Державне втручання	4	Політика щодо безробіття сільського населення	8
Політична стабільність	4	Рівень інфляції	9
<i>Загальний вимір аспекту впливу складової</i>	21	<i>Загальний вимір аспекту впливу складової</i>	43
<i>Соціальний (S)</i>		<i>Технологічний (T)</i>	
Розподіл доходів	1	Державна підтримка наукових розробок	4
Демографічна ситуація на селі	3	Технологічний розвиток галузі	3
Удосконалення охорони праці	2	Нові розробки та розвиток	4
Життєвий рівень населення	3	Швидкість зношування техніки	4
Відношення до роботи	1	Використання енергетичних ресурсів та їх затрати	7
Розвиток сільського інфраструктурного забезпечення	2	Фокусування на новітню технологію	2
<i>Загальний вимір аспекту впливу складової</i>	12	<i>Загальний вимір аспекту впливу складової</i>	24

Джерело: власні розробки автора при застосуванні експертного методу бальних оцінок з використанням доповненої методики оцінки умов зовнішнього середовища господарювання.

нормами, виконання яких обов'язково. Функціональні показники визначають, яку основну потребу і у який саме спосіб задовольняє товар як предмет споживання на відміну від інших товарів, що обертаються на ринку. Вони характеризують корисний ефект від експлуатації або споживання продукції й прогресивність технічних рішень, що закладають у неї. Чим вище значення функціональних показників, тим повніше виріб задовольняє потреби людини. Номенклатура цих показників для різних товарів неоднакова. Вона визначається їхнім призначенням [6]. Для визначення конкурентоспроможності продукції застосовують систему одиничних, групових та інтегральних показників (табл. 3).

Відповідність виробу своєму призначенню характеризується також успішним виконанням ряду додаткових функцій. Тому важливою функціональною характеристикою виробу є універсальність його застосування. Вона визначається двома показниками: широтою діапазону й можливостями використання товару за призначенням, а також наявністю в нього додаткових функцій, корисних для споживача.

Функціональні показники завжди перебувають у центрі уваги при оцінці конкурентоспроможності, тому що вони визначають корисний ефект від експлуатації виробу. Виріб може або безпосередньо задовольняти ту або іншу потребу людини, або служить коштами задоволення потреби, виступаючи в комплексі з іншими товарами. Виконання виробом споживчих функцій багато в чому залежить від його конструктивно-технічного рівня, вихідних матеріалів й якості виготовлення. Фізіологічні й психофізіологічні показники визначають відповідність виробу силовим, швидкісним,

енергетичним, нюховим і смаковим можливостям людини. Психологічні показники характеризують відповідність виробу можливостям сприйняття й перероб-

Таблиця 5. Основні ризики інвестування економічного розвитку в системі забезпечення конкурентного середовища виробництва продукції ФГ "Пантус-ВВ" (2019–2021 рр.)

Вид ризику	Причини
<i>Загальні ризики</i>	
Політичний	Поляризація політичних симпатій населення за результатами останніх парламентських виборів
Законодавчий	Недосконалість правової бази; недостатнє законодавче забезпечення
Зовнішньоекономічний	Тенденції в економічному розвитку країн світового співтовариства
Інфляційний	Високий рівень інфляції
Екологічний	Рівень забруднення навколишнього середовища
<i>Специфічні ризики</i>	
Виробничо-технічний	Погодні умови; стихійні лиха; зміна продуктивності тварин і врожайності сільськогосподарських культур; нестабільність якості й обсягів сировини; помилки у проектно-кошторисній документації; новизна технологій
Збутовий	Зміна попиту й цін на сільськогосподарську продукцію; зниження ділової активності; дії конкурентів
Соціальний	Низький рівень заробітної плати; нерозвиненість соціальної інфраструктури; труднощі у наборі кваліфікованих кадрів
Фінансово-економічний	Диспаритет цін на продукцію сільського господарства й галузей промисловості, пов'язаних з поставкою техніки й переробкою сільськогосподарської продукції; залежність від підприємств-постачальників; нестача оборотних коштів; низький рівень платоспроможності сільськогосподарських підприємств; порушення договірних зобов'язань

Джерело: власні дослідження автора на основі використання річних звітів ФГ "Пантус-ВВ" за 2017–2019 рр.

Таблиця 6. Проектне обґрунтування ефективності впровадження ресурсозберігаючої технології вирощування озимої пшениці в ФГ "Пантус-ВВ" на перспективний господарський період 2020 р.

№ п/п	Показники	Одиниці виміру показників	Фактичний обсяг виробництва 2019 р.	Проектний обсяг виробництва 2020 р.	2020 р. до 2019 р., (+/-)
1	Площа посіву	Га	1142,0	2136,0	+994,0
2	Врожайність	ц/га	10,1	53,0	+42,9
3	Валове виробництво	Ц	11534,2	113208,0	+101674,0
4	Загальні витрати	тис грн	3078,0	22452,8	+19374,8
5	Ціна реалізації 1 ц	Грн	331,8	465,0	+133,2
6	Виробнича собівартість проданого 1 ц	Грн	312,9	355,3	+42,4
7	Прибуток з 1 ц	Грн	18,9	109,7	+90,8
8	Рентабельність виробництва	%	6,04	30,81	+24,77
9	Виробничий період	міс.	6	10	-4
10	Часта витрат на реалізацію і зберігання продукції	%	22,6	14,5	-8,1

Джерело: власні дослідження авторів.

ки інформації. Вони враховують легкість освоєння споживачем функціональних можливостей товару й алгоритмів керуючих дій, швидкість вироблення навичок взаємодії з товаром та ін.

Естетичні показники характеризують здатність виробів виражати в почуттєво сприйманих ознаках форми свою суспільну цінність (соціально-культурну значимість, ступінь доцільності, корисності, раціональності й ін.). Вони визначають естетичну цінність продукції й здатність задовольняти естетичні потреби людини. Естетичні показники можуть по-різному проявлятися залежно від естетичних смаків споживачів, умов навколишнього середовища, суспільної ситуації. До естетичних показників належать художня виразність, раціональність форми, цілісність композиції, досконалість виробничого виконання й стабільність товарного виду. Складність зовнішнього середовища визначається такими факторами: кількістю зовнішніх сил, що впливають на підприємство і на які воно повинне реагувати; ступенем впливу відповідних зовнішніх сил на діяльність підприємства та їх взаємозв'язком: посилюючим, коли зміна ступеня впливу однієї з ланок (сил) зовнішнього середовища посилює вплив іншої (інших) ланки; нейтральний; послаблюючий, за якого посилення (послаблення) впливу однієї ланки зменшує вплив іншої (інших) ланки зовнішнього середовища; варіативність зовнішніх сил та швидкістю, з якою можуть проходити зміни в ступені їх впливу на діяльність підприємства.

Вона зменшується із збільшенням кількості достовірної інформації, якою володіє підприємство, і навпаки. Кожному з факторів зовнішнього середовища присвоюється певне значення (по бальній системі), в залежності від інтенсивності його впливу (табл. 4).

За результатами моніторингу ризикових ситуацій, які визначають економічний конкурентний розвиток сільськогосподарських підприємств, можна виділити дві групи ризиків: загальні ризики, пов'язані із можливістю впливу несприятливих факторів на всі суб'єкти господарювання, і специфічні, пов'язані з можливістю впливу несприятливих факторів на конкретний об'єкт інвестування. Неминучість виникнення ризикових ситуацій і прояв їх наслідків вимагають розробки й застосування у практичній діяльності сільськогосподарських підприємств відповідних методів попередження й реагування на них. Із цією метою рекомендуємо збільшувати норму дисконту, розраховану, виходячи із середньозваженої ціни капіталу на величину компенсації ризику (табл. 5).

Залежно від ступеня впливу на фінансовий стан сільськогосподарських підприємств можна виділити допустимий, критичний і катастрофічний ризики. Допустимий ризик — це ймовірність втрати підприємствами прибутку. Критичний ризик пов'язаний із втратою передбачуваного виторгу (виручки від реалізації продукції, робіт та послуг). Найнебезпечнішим є катастрофічний ризик, що призводить до втрати всього майна й банкрутства підприємств. Через відмінності й особливості галузей і регіональних систем фактори, що стримують інвестиційну діяльність, істотно відрізняються. Комплексний вплив зазначених факторів на рівень конкурентоспроможності продукції досліджуваного підприємства, а отже, і на фінансові показники діяльності ФГ "Пантус-ВВ" визначено на основі методики середніх інтегральних показників з застосуванням коригувальних величин апроксимації. Оскільки на сучасному етапі відбувається зростання попиту на зерно, ми плануємо запровадити виробництво зернових культур у розмірі орендованої площі ріллі — 2136 га ріллі замість використаної виробничої площі в розмірі 1142 га ріллі (зернових та зернобобових культур). Управлінському персоналу підприємства необхідно розробити стратегію за-

Таблиця 7. Вплив фондозабезпеченості на виробництво валової продукції та рівень товарності високотоварних сільськогосподарських підприємств у 2019 р.

Група високотоварних с.-г. підприємств за показником Фондозабезпеченості, грн/га	Кількість високотоварних аграрних підприємств у групі	Середня фондозабезпеченість, грн/га	Виробництво валової продукції, грн /га		Рівень товарності, %
			на 1 га с.-г. угідь	на 1 грн основних виробничих фондів	
I – до 4320	29	3787	536	0,11	89,2
II – 4321-6048	54	5407	599	0,08	93,8
III – 6049 і більше	41	7789	602	0,12	97,2
Житомирська область	124	5295	612	0,10	95,6

Джерело: розраховано за даними головного управління статистики у Житомирській області за 2019 р.

лучення інвестицій для закупівлі відповідної техніки, сортового насіння та засобів захисту рослин (табл. 6).

Під час впровадження ресурсозберігаючої технології вирощування озимої пшениці в досліджуваному господарстві значно зростає ефективність виробництва цієї культури, а відтак і підвищення конкурентоспроможності товарної продукції. Використання насіння сорту "Подолянка" та дотримання раціональної технології вирощування озимої пшениці (застосовуючи попередника), господарство в змозі збільшити урожайність даної культури до 53 ц/га, за поточних 10,1 ц/га, тобто на 42,9 ц/га.

Під час збільшення площі посівів та зростанні урожайності виробництво валова продукція зерна пшениці зростає до 113208 ц, що на 101674 ц більше у порівнянні з 2019 р. Витрати у порівнянні з 2019 р. зростають у зв'язку із закупівлею нового сорту насіння, зростанням цін на засоби захисту рослин від шкідників, паливно-мастильні матеріали та ін. на 19374,8 тис. грн.

Зростання загальних витрат на виробництво продукції відображається на зростанні виробництва валової продукції, водночас собівартості 1 ц проданої продукції, котра в проектному обґрунтуванні збільшиться на 42,4 грн/ц, та обов'язково слід враховувати синергетичний ефект виробництва за рахунок укрупнення його масштабів (рівень товарності господарства має складати 95,5 %). У 2019 р. прибуток з 1 ц складає 18,9 грн/ц, тоді як в проектному розрахунку планується отримати 109,7 грн/ц. Водночас зростає і рентабельність виробництва з 6,04 % у 2016 р. до 30,81 % у 2020 році.

Отже, для забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції необхідний технічний і технологічний прорив, який можливий тільки за сприяння інвестиційних вкладень в інновації досліджуваного підприємства. Інноваційний процес в АПК спроможний забезпечити створення та господарське освоєння нових засобів виробництва та технологій, спрямованих на підвищення рівня якості продукції та економію сукупних витрат, що також сприятиме створенню конкурентних переваг (табл. 7).

У наступних дослідженнях важливого значення набуває інтеграція запропонованого техніко-технологічного нововведення в загальну господарську структуру ФГ "Пантус-ВВ". У цьому випадку, за незмінної господарської структури виробництва, але зі зміною структури виробничих площ, сукупна господарська ефективність буде виражатися комплексом показників, котрі можна показати в динаміці. У результаті аграрних реформуваль, які недостатньо торкаються проблем розвитку матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств України, склався великий дефіцит машин і обладнання. Пріоритетним завданням у розвитку машинобудівної промисловості має бути випуск високопродуктивних, універсальних, технічно досконалих сільськогосподарських машин, які відповідали б міжнародним стандартам.

Головним напрямом формування якісно нової системи матеріально-технічного та сервісного обслуговування високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області з метою підвищення їх потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності є

Таблиця 8. Оптимізація основних параметрів виробничої діяльності ФГ "Пантус-ВВ" на перспективний господарський період 2020–2022 рр. за результатами проведеного моделювання

Показник	Оптимальний прогноз (2020-2022 рр.)
Вартість товарної продукції – разом, тис. грн	15548,0
в т. ч. рослинництва	5619,4
тваринництва	6928,6
Матеріально-грошові затрати – разом, тис. грн	10290
в т. ч. рослинництва	4407
тваринництва	5883
Чистий прибуток, тис. грн	3628
Рівень рентабельності, %	36,4
Рівень товарності, %	97,6
Рівень потенційної товарної конкурентоспроможності	0,84

Джерело: власні розрахунки авторів.

створення спеціалізованої мережі служб, яка б охоплювала всі ланки, починаючи з виробництва сільськогосподарської техніки та обладнання і закінчуючи їх гарантійним та післягарантійним технічним обслуговуванням і ремонтом, консультаційною допомогою, навчанням працівників тощо. Створення такої спеціалізованої мережі служб сприятиме вирішенню проблеми забезпечення високотоварних сільськогосподарських підприємств хімічними засобами захисту рослин та мінеральними добривами. На нашу думку, основними напрямками використання матеріально-технічних ресурсів високотоварними сільськогосподарськими підприємствами регіону дослідження повинні стати розвиток машинно-технологічних станцій та обслуговуючих кооперативів, лізинг та інноваційне забезпечення цих господарств.

Аналіз досягнутих економічних показників господарської діяльності ФГ "Пантус-ВВ" свідчить про потенційні можливості до підвищення ефективності діяльності. Оптимізація розміру та структури посівних площ сільськогосподарських культур дозволяє стверджувати, що основними напрямками діяльності цього господарства на найближче майбутнє повинні стати виробництво зерна, одно — та багаторічних трав, за рахунок оптимізації та скорочення обсягів виробництва інших видів аграрної продукції.

Так, оптимізація та раціоналізація структури посівних площ сільськогосподарських культур ФГ "Пантус-ВВ" призведе до підвищення ефективності виробництва та реалізації товарної рослинницької продукції. Розрахунок елементів аграрного ресурсного потенціалу ФГ "Пантус-ВВ" відбувався за умови змінності матеріально-технічних та трудових ресурсів, а земельні ресурси залишалися на тому ж рівні (табл. 8).

Отримання ФГ "Пантус-ВВ" відповідно до результатів оптимізації основних параметрів виробничої діяльності прибутку у розмірі 3628 тис. грн призведе до підвищення рівня рентабельності до 36,4%. Це дозволить підприємству отримати вільні фінансові ресурси, що можуть бути направлені на покращання якісного складу МТП, а отже, і підвищення потенційної товарної конкурентоспроможності. Проаналізувавши наявний склад машинно-тракторного парку ФГ "Пантус-ВВ", зробимо висновок, що потребує скорочення кількості зернозби-

ральних комбайнів, більшість з яких є застарілими та неефективними, і заміна їх більш продуктивними комбайнами, зокрема марки Массей-Фергюсон (MF-34). Використання цього комбайну призведе до зменшення втрат врожаю та скорочення термінів збору врожаю сільськогосподарських культур (прибуток при цьому зростає на 90 тис. грн у рік). Розміри посівних площ сільськогосподарських культур в ФГ "Пантус-ВВ" дозволять раціонально та ефективно завантажувати MF-34 протягом виробничого періоду.

Проте забезпечення лише потенційної товарної конкурентоспроможності не призведе до підвищення загального рівня конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств. Тому іншим важливим етапом у вирішенні даного питання для даних підприємств Житомирської області є підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції (поточної конкурентоспроможності).

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Для виявлення прямого впливу можливих факторів виробництва на ефективність функціонування зовнішнього та внутрішнього середовища ФГ "Пантус-ВВ" застосуємо SWOT-аналіз. Зміст такого аналізу полягає в тому, що керівник відносить дані, корисні для використання в стратегічному плануванні, до сильних чи слабких сторін, загроз чи можливостей. Розглянемо ці фактори на прикладі SWOT-аналізу ФГ "Пантус-ВВ". За допомогою матриці SWOT-аналізу по ФГ "Пантус-ВВ", були сформовані групи факторів, які записані в поля з характерними сполученнями і які треба враховувати надалі в процесі розробки сценаріїв стратегії розвитку підприємства.

За результатами моніторингу ризикових ситуацій, які визначають економічний конкурентний розвиток сільськогосподарських підприємств, можна виділити дві групи ризиків: загальні ризики, пов'язані із можливістю впливу несприятливих факторів на всі суб'єкти господарювання, і специфічні, пов'язані з можливістю впливу несприятливих факторів на конкретний об'єкт інвестування. Неминучість виникнення ризикових ситуацій і прояв їх наслідків вимагають розробки й застосування у практичній діяльності сільськогосподарських підприємств відповідних методів попередження й реагування на них. Із цією метою рекомендуємо збільшувати норму дисконту, розраховану, виходячи із середньозваженої ціни капіталу на величину компенсації ризику. Оскільки рівень збитку галузі свинарства досліджуваного підприємства в 2019 р. у порівнянні з 2017 р. зріс більше як у 3 рази та враховуючи кон'юнктуру ринку цієї галузі, — перспективи розвитку є досить неконкурентоспроможними. Провівши ретельний аналіз галузі рослинництва ФГ "Пантус-ВВ", перед нами постало відображення критичного стану галузі. Така ситуація супроводжується збитковістю підприємства, низькою урожайністю та відсутністю ефективної технології вирощування зернових та зернобобових культур, яка потребує значних капіталовкладень. Для

забезпечення ефективного розвитку галузі рослинництва в ФГ "Пантус-ВВ", нами пропонується забезпечення вирощування озимих зернових, саме пшениці сорту "Подолька".

Література:

1. Варналії З.С. Конкуренція і підприємництво: монографія / З.С. Варналії. — К.: Знання України, 2015. — 463 с.
2. Верланов Ю.Ю. Теоретичні підходи до визначення поняття конкурентоспроможності підприємств / Ю.Ю. Верланов, І.С. Абрамова // Наукові праці: науково-методичний журнал. — Т. 89. — Вип. 76. — Економічні науки. — Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили. — 2008. — С. 86—94.
3. Головачова О.С. Пріоритетні напрями удосконалення регуляторної політики у сфері зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією України / О.С. Головачова // Агросвіт. — 2014. — № 17. — С. 69—75.
4. Гомза В.М. Шляхи підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств / В.М. Гомза // Економіка АПК. — 2014. — № 12. — С. 109—115.
5. Збарська А.В. Ефективність використання ресурсів як умова конкурентоспроможного господарювання / А.В. Збарська // Бухгалтерія в сільському господарстві. — 2013. — № 13. — С. 28—33.
6. Кондратюк О. І. Підвищення конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції / О.І. Кондратюк. — Економіка АПК. — № 10. — 2009. — С. 109—112.
7. Мельник М.І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій: монографія / М.І. Мельник. — Львів: ІРД НАН України. — 2012. — 568 с.

References:

1. Varnalij, Z.S. (2015), *Konkurentsia i pidpriemnytstvo [Competition and entrepreneurship]*, Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
2. Verlanov, Yu.Yu. (2008), "Theoretical approaches to defining the concept of enterprise competitiveness", *Naukovi pratsi: naukovo-metodychnyj zhurnal*, vol. 89, pp. 86—94.
3. Holovachova, O.S. (2014) "Priority directions of improvement of the regulatory policy in the field of foreign trade in agricultural products of Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 17, pp. 69—75.
4. Homza, V.M. (2014), "Ways to increase the competitiveness of agricultural enterprises", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 109—115.
5. Zbars'ka, A.V. (2013), "Resource efficiency as a condition for competitive business", *Bukhhalteriia v sil's'komu hospodarstvi*, vol. 13, pp. 28—33.
6. Kondratiuk, O.I. (2009), "Increasing the competitiveness of agricultural production", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 109—112.
7. Mel'nyk, M.I. (2012), *Formuvannia biznes-seredovyscha Ukrainy v umovakh instytutitsijnykh transformatsij [Formation of business environment of Ukraine in the conditions of institutional transformations]*, IRD NAN Ukrainy, L'viv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27.12.2019 р.

Я. Ф. Жовнірчик,
д. держ. упр., доцент, начальник відділу документообігу,
професор кафедри публічного управління та адміністрування,
Національний авіаційний університет
ORCID ID: 0000-0002-1378-9923
В. В. Квасюк,
магістр кафедри публічного управління та адміністрування,
Національний авіаційний університет
ORCID ID: 0000-0002-4444-0679

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.105

ЕЛЕКТРОННЕ ВРЯДУВАННЯ ТА ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ СТОСОВНО ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ: СТРАТЕГІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ

Ya. Zhovnirchik,
Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Head of the Department of Workflow,
Professor of the Department of Public Management and Administration, National Aviation University
V. Kvasiuk,
Magistrate at the Department of Public Management and Administration, National Aviation University

ELECTRONIC GOVERNANCE AND ELECTRONIC DEMOCRACY CONCERNING
DECENTRALIZATION IN UKRAINE: STRATEGIES FOR IMPLEMENTATION
AND DEVELOPMENT

Суттєво знизити ступінь централізації всієї системи управління державою дозволять відповідні структурно-функціональні перетворення. Головна проблема під час здійснення реформ місцевого управління полягає не в тому, щоб зробити вибір між централізацією та децентралізацією, а в тому, щоб установити належний баланс між ними, адекватний реальним умовам тієї або іншої країни, а також тим задачам, які ставляться перед місцевим управлінням. Теоретичне обґрунтування та досягнення у практичній діяльності належного балансу між централізацією та децентралізацією для України є досить складними проблемами, і на підході до їх вирішення мають вплинути електронне врядування та електронна демократія.

У статті сформовано мету впровадження е-врядування задля досягнення європейських стандартів якості надання адміністративних послуг, відкритості та прозорості влади для суспільства. Досягнення цієї мети передбачає реалізацію системи взаємопов'язаних цілей у рамках відповідної державної політики: підвищення якості та доступності публічних послуг для громадян та бізнесу, спрощення процедур і скорочення адміністративних витрат; підвищення якості управлінських процесів, контроль за результативністю та ефективністю діяльності органів пуб-

лічної влади; забезпечення відкритості інформації про діяльність органів публічної влади, розширення доступу до неї та надання можливості безпосередньої участі людини та інститутів громадянського суспільства у процесах підготовки й експертизи проектів політико-адміністративних рішень.

Охарактеризовано системний підхід стосовно впровадження електронного врядування (е-врядування) у процесі прийняття державних рішень, яке щороку стає більш актуальним. Процес його стрімкого застосування обґрунтовується тим, що в умовах розвитку глобального інформаційного суспільства виконання державою її конституційних обов'язків, надання послуг громадянам супроводжується розширенням використання інформаційно-комунікаційних технологій.

В Україні загалом створено відповідну нормативно-правову базу з питань е-врядування, але їй притаманна низка таких недоліків, як: неповнота, декларативність, несистемність, нечіткість, недостатня взаємоузгодженість документів та відповідність міжнародним нормам, насамперед європейським, втрата актуальності тощо, що є суттєвим стримуючим фактором розвитку цієї сфери і одною з основних причин втрати країною своїх позицій у міжнародних рейтингах з розвитку інформаційного суспільства та електронного врядування.

Визначено, що основними принципами е-врядування є такі: прозорість і відкритість влади; конфіденційність та інформаційна безпека; єдині технічні стандарти і взаємна сумісність; орієнтованість на інтереси і потреби споживачів послуг, співробітництва та партнерства; підконтрольність та підзвітність органів влади громадянам та суспільству; принцип першої особи.

Significantly reduce the degree of centralization of the entire system of government will allow appropriate structural and functional transformations. The main problem in implementing local governance reforms is not to choose between centralization and decentralization, but to strike a proper balance between them that is appropriate to the real conditions of a country and to the tasks that local government faces. The theoretical substantiation and achievement in practice of a proper balance between centralization and decentralization are quite complex problems for Ukraine, and approaches to their solution should be influenced by e-governance and e-democracy.

The article goal of implementation e-government has been formed in order to achieve the European standards of quality of administrative services, openness and transparency of government for the society. Achieving this goal involves pursuing a system of interrelated goals within the framework of appropriate public policy: improving the quality and accessibility of public services for citizens and businesses, simplifying procedures and reducing administrative costs; improving the quality of administrative processes, control over the efficiency and effectiveness of the activity of public authorities; ensuring openness of information on the activity of public authorities, widening access to it, and enabling direct participation of individuals and civil society institutions in the processes of preparation and examination of draft political and administrative decisions.

Describes a systematic approach to the implementation of e-governance in the decision-making process, which becomes more relevant every year. The process of its rapid application is justified by the fact that in the conditions of development of the global information society the fulfillment of its constitutional obligations by the state, the provision of services to citizens is accompanied by the expansion of the use of information and communication technologies.

In Ukraine, as a whole, a proper legal framework for e-governance has been created, but it has a number of shortcomings such as incompleteness, declarations, non-system, unclearness, lack of consistency of documents and compliance with international norms, first of all European standards, loss of relevance, etc. a significant deterrent to the development of this field and one of the main reasons for the country to lose its position in international rankings on the development of information society and e-governance. The basic principles of e-government are defined, such as: transparency and openness of power; confidentiality and information security; common technical standards and interoperability; focus on the interests and needs of consumers of services, cooperation and partnership; accountability and accountability of public authorities to citizens and society; first-person principle.

In the current conditions of social development, the problem of the need for transformation of the whole system of public administration is acutely aware. Ukraine is now on the path to joining the European Community. One of the most important tasks facing our country today is the development

of an information society. This is primarily due to the transition from the information society to the knowledge society, which radically changes all communications in the society and places new demands on the quality of services provided by public servants. Earlier, attention was paid to the fact that the state should serve its citizens, today it is a question of forming partnerships between the state and citizens, their joint contribution and actions to resolve issues that have matured. E-governance is, in essence, the modernization of the whole system of public administration, which encompasses both the provision of quality services for citizens and businesses, as well as the establishment of the newest communication channels between the authorities and civil society, the restart of the whole civil service.

E-governance in the process of administrative decision-making is a form of public administration that promotes the efficiency, openness and transparency of the activity of public authorities by using information and telecommunication technologies to form a new type of state oriented to meet the needs of citizens. The e-government system helps to save budgetary resources for administration, improves its quality, deprives civil servants of routine work, provides citizens with transparent, open access to public information, as well as actively participates in political processes, makes the power controlled by the public, increases the level of democratization.

Ключові слова: демократія, розвиток, послуги, публічне управління, децентралізація, електронне врядування, ефективність, інформаційна безпека, стратегія, реалізація, державна підтримка, регіональна політика, загрози, реформа.

Key words: democracy, development, services, public administration, decentralization, e-governance, efficiency, information security, strategies, implementation, state support, regional policy, threats, reform.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процеси демократизації суспільства, децентралізації державної влади, переходу від галузевого до комплексного управління територіальними соціально-економічними системами вимагають істотних структурно-функціональних перетворень на всіх рівнях управлінської ієрархії. Для вирішення цих складних завдань треба забезпечити проведення глибоких реформ в управлінні державою, яке складається з системи державного управління, що охоплює центральний, регіональний та субрегіональний рівні управління, та легітимізованої державою системи місцевого самоврядування. Тут треба особливо зважити на взаємозв'язок двох систем управління, що діють в державі та неможливість демократизувати одну з них без запровадження відповідних змін в іншій [1].

За умови стрімкого розвитку новітніх технологій, формування інформаційного суспільства як у світі, так і в Україні, поняття "електронне врядування (е-врядування)", "електронна демократія (е-демократія)" уже не є цілком новими і невідомими, як це було кілька років тому. Попри те, що урядування безпосередньо стосується діяльності органів влади, їх взаємодії з громадянами, самі представники влади далеко не завжди і не до кінця правильно розуміють значення цього явища. Тому е-врядування і електронна демократія є найбільш ефек-

тивними засобами у стосунках між державою і суспільством через мережу Інтернет, тому його використання забезпечує продуктивну взаємодію всіх гілок влади як між собою, так і з суспільством та значно спрощує процедури отримання послуг. Перехід до такої форми роботи характеризується реорганізацією відносин в усіх напрямках діяльності публічного управління.

Державні органи передових країн світу досягли максимальної лояльності з боку громадян саме з допомогою спілкування з ними та прозорості своїх дій, які найяскравіше відображаються з допомогою інноваційних технологій. Розвиток сучасних технологій призводить до загальної системи формування принципів управління в цілому, а особливо, великий вплив вони здійснюють на уряди країн. Оскільки для України на даному етапі розвитку дуже важливим є розвиток демократичного суспільства, вагомим значення необхідно надати питанням застосування даних технологій в органах державної влади.

За визначенням, е-врядування та е-демократія — це форми організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу публічної влади, орієнтованої на задоволення потреб гро-

мадян, забезпечення соціально-економічного розвитку держави та добробуту населення, передусім підвищують довіру громадян до влади відповідно до принципів децентралізації, автономізації функціональних структур і покладання на ці структури соціальної і юридичної відповідальності за самостійність дій.

Проблеми удосконалення системи управління країною завжди були під увагою керівництва держави та неодноразово ставали предметом обговорення із широким колом науковців та практиків, що зумовлюють оновлення організаційних принципів публічного управління. Загалом досягнення цілей демократизації системи управління державою серед інших може передбачати впровадження таких заходів: формування складу районних та обласних рад з представників сільських, селищних та міських рад; розподіл території всієї країни на базові самоврядні територіальні одиниці; введення у систему самоврядування у містах рад мікрорайонів; забезпечення гідної фінансової бази місцевого самоврядування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Децентралізація державної влади розглядається світовим співтовариством як один з ключових елементів комплексної реформи системи публічного управління і є пріоритетним напрямом діяльності міжнародних і національних організацій. Попри значне розширення ринку інформаційних послуг і продуктів, інформаційне забезпечення органів державного управління, суб'єктів підприємницької діяльності і громадян залишається на низькому рівні, невирішена проблема доступу до віддалених інформаційних ресурсів, як правило, він обмежується відомчою належністю інформації та посадовим положенням і соціальним статусом споживача [12, с. 240].

Сучасні технології, на яких базується інформаційне суспільство, спрямовані на поліпшення життєвого рівня громадян. Теоретичні основи впровадження системи е-врядування та е-демократії у процес децентралізації обґрунтовано в дослідженнях Т. Кагановської, А. Калаяєва, О. Карпенка, І. Куспляка, А. Ліпенцева, В. Малиновського, І. Пахомова, В. Степанова, О. Сушинського та інших. Різні підходи до проблематики розбудови е-врядування в Україні досліджено в роботах українських дослідників: А. Дуди, Я. Жовнірчика, В. Іщенко, І. Коліушка, С. Кравченка, О. Кренини, К. Линьова, А. Грицяка, О. Оболенського, Н. Плахотнюка, С. Романюка, А. Семенченка, Ю. Шарова тощо. Проте, попри наукову та практичну значущість їх наукових праць, процес впровадження е-врядування в Україні потребує ґрунтовного та систематичного удосконалення, що зумовлює актуальність питання та вказує на необхідність подальших досліджень.

Системний підхід показав, що е-врядування та е-демократія не є самостійними функціональними явищами, а є сукупністю різних складових і потребує свого вивчення у комплексному та динамічному розвитку. В Україні вони поступово наближаються до високого рівня, хоча певні проблемні моменти та перепони ще й досі є наявними. І саме це робить актуальним вивчення принципів, моделей, нормативно-правового забезпечення,

досвіду інших країн у сфері використання інформаційно-телекомунікаційних технологій, що надає площадку та потенціал до вирішення питання взаємодії уряду з громадянами, а також нові перспективи детального дослідження його становлення. Саме зміна парадигми публічної політики в бік оновлення структурно-функціональної організації системи публічної влади змусила більшість розвинених країн світу в другій половині ХХ ст. здійснити децентралізаційні реформи [3].

ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Завданнями статті є:

- інформаційне забезпечення органів публічного управління на вирішення основних актуальних політичних, економічних і соціальних завдань держави в умовах децентралізації;

- реалізація права громадян у процесі формування інформаційного суспільства через е-врядування та е-демократію;

- доведення до громадськості об'єктивної і достовірної інформації про діяльність органів публічної влади, що зміцнює довіру до держави та її політики;

- взаємодія і постійний діалог держави з громадянами й громадськими інститутами, а також необхідний рівень суспільного контролю за діяльністю органів влади;

- об'єднання інформаційних ресурсів і послуг органів влади з метою зміцнення загальнонаціонального інформаційного простору.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток держави і суспільства в істотній мірі залежить від ефективності публічного управління і від його розумного і збалансованого поєднання з іншими видами управління. Без належного публічного управління неможливо забезпечити соціально орієнтований і динамічний розвиток держави і суспільства, тому його створення лежить в основі будь-яких зусиль із реформування публічного сектора [4].

Більшість країн обрали власний шлях таких реформ, проте усіх їх об'єднувало те, що розуміння децентралізації для них було не тільки як спосіб управління (як, наприклад, централізація), а як демократичний елемент, суть якого полягає в повній передачі певних владних повноважень органам, не пов'язаним з центральною владою, які не перебувають у неї в підпорядкуванні, це спосіб територіальної організації влади, при якому держава передає право на прийняття рішень за визначеними питаннями або у визначеній сфері структурам локального або регіонального рівня, що не входять у систему виконавчої влади і є відносно незалежними від неї.

Перехід від структур авторитарних і тоталітарних суспільств до демократичних інститутів не можливий без орієнтації на активну та реальну участь громадян в управлінні державою, до суспільств, що базуються на ініціативі та відповідальності громади й окремої людини. Суспільство стрімко розвивається у напрямі інформаційно-комп'ютерних технологій, які стали невід'ємною частиною сучасної людини. Відкритість інформаційного простору для суспільства надає можливість реалізувати узгоджені інтереси громадян, суспільства і

держави на комплексній та системній основі. В сучасних умовах розвиток інформаційного простору спирається на відповідну державну інформаційну політику з побудови інформаційного суспільства [5].

Єдиний інформаційний простір — сукупність баз і банків даних, технологій їх ведення та використання, інформаційно-телекомунікаційних систем і мереж, що функціонують на основі єдиних принципів і за загальними правилами, що забезпечує інформаційну взаємодію організацій і громадян, а також задоволення їх інформаційних потреб [14, с. 100].

Для України як країни, яка намагається адаптуватися до стандартів Європейських країн, важливим є застосування сучасних електронних технологій, за допомогою яких взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування з громадянами стає більш ефективною у порівнянні з традиційною взаємодією. У нагоді стає й стрімка розбудова інформаційного суспільства. Підвищення ефективності практично у всіх сферах людської діяльності може бути досягнуто за допомогою використання високих технологій. Завдяки новим інформаційним технологіям відбуваються докорінні зміни в системі управління, підвищується професійний рівень фахівців, зайнятих в управлінській діяльності [15].

Реформа державного управління є однією з основних реформ у країнах з перехідною економікою, що здійснюють комплексні реформи у різних сферах державної політики. Дієва система державного управління є одним з основних чинників конкурентоспроможності країни. Зниження адміністративного навантаження державного регулювання, покращення якості надання адміністративних послуг, забезпечення законності та передбачуваності адміністративних дій покращує позиції держави у світових рейтингах конкурентоспроможності. Крім того, ефективна система державного управління є однією з основних передумов демократичного врядування, що ґрунтується на принципах верховенства права.

Тому впровадження е-врядування стало одним з інструментів розвитку інформаційного суспільства, впровадження якого сприяє створенню умов для відкритого і прозорого державного управління [10]. Сутність його полягає у інноваційному здійсненні державного управління з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Слід зазначити, що формулою е-врядування є поєднання електронного уряду з електронною демократією. Мета їх упровадження — це надання різноманітних адміністративних послуг громадянам відповідними органами у режимі "он-лайн". Це свідчить про те, що громадяни завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям можуть отримати адміністративну послугу або необхідну інформацію від органів державної влади чи місцевого самоврядування у будь-який час і незалежно від місцезнаходження.

Електронне врядування виступає своєрідною адаптацією державного управління до вимог інформаційного суспільства. Сутність, якого полягає в інтерактивній взаємодії держави з громадянами завдяки системі зворотного зв'язку (громадянин-уряд-громадянин та навпаки) із залученням інформаційно-комунікаційних технологій. Електронна демократія — це форма

демократії, що характеризується залученням громадян до процесу вироблення та прийняття управлінських рішень за допомогою використання сучасних інформаційних комунікаційних технологій як основного засобу [6].

Використання новітніх технологій через призму послуг е-врядування в загальному забезпечує економічно вигідну сферу надання послуг кожному громадянину та бізнесу, а також сприяє розвитку відкритого та прозорого державного управління. Надання державних послуг через веб-ресурси може знизити грошові витрати та зекономити час, який витрачається органами влади, громадянами та бізнесом. Попри це вони також сприяють зниженню ризиків, які пов'язані зі зміною кліматичних умов а також природними та антропогенними катастрофами, зокрема, за рахунок обміну даними та інформацією.

Попри високий рівень доступності послуг у світі, досі існують відмінності між різними державами, а рівень застосування послуг громадянами нерівномірний та подекуди зовсім низький. Важко оцінювати розвиток та ефективність застосування управлінських технологій е-врядування, оскільки вони не приносять прибутку. Будь-яка оцінка є суб'єктивною та виходить з припущення. Аналізуючи попередню інформацію варто було б зосередити свою увагу на розвитку Порталу державних послуг iGov [13]. Проте ми пропонуємо загальні рекомендації, які можна застосувати до будь-якого державного порталу.

Для початку варто зрозуміти наскільки необхідним є впровадження системи надання адміністративних послуг через веб-ресурси. Ми вважаємо що саме принципи електронного урядування забезпечують прозорість діяльності державних органів загалом. Невід'ємною ознакою демократичності суспільства є саме доступ до даних та прозорість діяльності. Зовсім не дивно, що запровадження електронного урядування є настільки ж складним процесом як боротьба з корупцією загалом. Оскільки парадигма електронного уряду передбачає повністю прозору діяльність державних органів відчувається найбільший супротив цьому процесу, починаючи від звичайних працівників, до керівної верхівки, яка не завжди зацікавлена у відображенні своєї діяльності на публіку.

Проте розвиток демократичного суспільства у провідних країнах світу спонукає решту частину країн наздоганяти та впроваджувати систему відкритих даних. Попри готовність громадян до впровадження такої системи вона є необхідною у світлі розвитку технологій [9]. У зв'язку з цим окрім самого впровадження е-врядування держава повинна зосередити частину своїх сил на навчання та популяризацію інформаційного суспільства. Отже, на нашу думку, запровадження е-врядування не просто потрібне, а необхідне для розвитку демократії в країні.

Тому варто зрозуміти, які дії необхідні від уряду та суспільства взагалі для впровадження нових технологій у життя кожного українця. Неможливо оцінити, який з стимулів повинен бути основним для запровадження електронної системи. На нашу думку, як би не було прозаїчно, важливим є саме готовність та бажання. Навіть у випадку відсутності першого, головним є саме другий

пункт, бажання. Воно може виходити як від громадян так і від держави в особі уряду загалом. Не завжди держава є стимулом прогресу, саме свідомі громадяни є рушійною силою реформ, оскільки саме вони зацікавлені в тому, щоб їхнє життя стало легшим. Неможливо говорити про громадян як цілісну категорію жителів країни, варто відокремлювати їх у цьому випадку як "реформаторів". Звичайно, якщо мотиватором до змін є уряд, будь-яке нововведення є простішим та легшим до впровадження.

Портал державних послуг iGov побудований на бажанні громадян внести зміни в повсякденне життя та стерти межу між громадянами та державою, а Єдиний державний портал (ЄДП) адміністративних послуг побудовано виключно через необхідність його запровадження відповідно до міжнародних стандартів розвитку демократії в країні. Тобто мотиватором у розвитку першого порталу є звичайні громадяни в той же час як стимулятором в розвитку другого є прописана норма закону.

Попри те, хто є ініціатором створення порталу е-врядування, а конкретніше запровадження надання електронних послуг одним з вирішальних факторів є законодавче затвердження діяльності того чи іншого порталу. Для цього прописати певну платформу основним порталом країни занадто мало, підхід до цього питання повинен бути комплексним. Прийняття необхідних законодавчих актів спростить спосіб надання послуг не тільки в електронному доступі, але й у реальному часі, звичайно тут уже пересікаються дві вимоги, які ми зазначили вище, для прийняття законів необхідне бажання, тобто стимулюючий каталізатор до змін. У випадку Порталу державних послуг iGov, то їм необхідна підтримка з боку публічних органів влади.

Не менш важливим у запровадженні е-врядування є технології, які використовуються під час побудови його структури. Саме структура порталу задає поштовх до складності його подальшої розробки. Архітектура повинна бути побудована таким чином, що у разі якщо початкова команда не може його доопрацювати, щоб будь-хто міг взятись за подальшу розробку цього порталу. Використання застарілих технологій призведе до того, що під впливом швидкого розвитку інформаційно-телекомунікаційних мереж доведеться вкладати надто багато коштів на його модернізацію.

Також портал повинен з самого початку будуватись на можливості інтегруватись у будь-яку мережу, оскільки між нашими державними органами повністю відсутня можливість зв'язку кожен орган будує свою систему, яка в майбутньому потребує інтеграції з іншими. Витрачати кошти на розробку окремих систем є по своїй суті недоцільним. Попри використання новітніх технологій варто враховувати той факт, що ресурс повинен бути легким у використанні, як громадянами у процесі замовлення тої чи іншої послуги, так і працівниками в процесі опрацювання звернень.

Проаналізувавши відгуки користувачів та працівників, портал є досить зручним у використанні, хоча не виключено можливість його удосконалення у параметрах пошуку. Щодо ЄДП адміністративних послуг, то процес замовлення є в принципі таким простим, щодо опрацювання заявок працівниками неможливо

нічого зауважити, оскільки технології є закритими і відсутній принцип відкритого коду. По факту питання зручності у використанні є досить суб'єктивним оскільки залежить від багатьох факторів у тому числі можливості громадянина авторизуватись через зручний для нього спосіб. Саме авторизація є одним з ключових факторів у зручності надання послуг, оскільки дуже важливо, щоб сервісами міг користуватися кожен громадянин. Оскільки немає чітко визначеної процедури і вимог до авторизації портал повинен забезпечувати можливість авторизації громадянина через всі доступні сервіси.

До Порталу державних послуг iGov підключені всі можливі способи авторизації, на Єдиному державному порталі адміністративних послуг перелік дещо скорочений. По факту це універсальний метод інтеграції будь-яких систем. Щодо архітектурної побудови то не менш важливим є оцінка та відгуки користувачів заради вдосконалення функцій та надання послуг. Система оцінювання якості надання послуг може здійснюватися з допомогою різних додаткових систем, наприклад з допомогою засобів мобільного зв'язку. Мається на увазі система, яка буде побудована на можливості користувачів через телефонний зв'язок оцінити якість надання послуг, проте цей метод потребує додаткових коштів, оскільки передбачає створення відокремленого call центру, який повідомлятиме користувачів. Це досить затратний метод, тому у випадку відсутності значного матеріального забезпечення найбільш простим є можливість оцінки наданої послуги через мережу Інтернет. Для прикладу кожному громадянину який скористався послугою може приходити лист з опитування щодо якості надання послуги.

Портал державних послуг iGov надає можливість користувачам оцінити якість більшості наданих послуг, залишити свій відгук та надати свої пропозиції щодо покращення сервісу. Якщо ж розглядати з цієї сторони Єдиний державний портал адміністративних послуг то він такої можливості не надає і для комплексної взаємодії громадян та державних органів варто додати таку можливість. Саме оцінка сервісу послуг є найбільш важливою у процесі надання послуг не тільки комерційними підприємствами а й некомерційними проектами державних органів.

Робота над будь-яким порталом повинна також відбуватись у напрямі розширення послуг, які доступні громадянам на порталі. Звичайно, цьому передуватиме важкий процес переговорів та побудови послуг. На нашу думку, портал повинен забезпечувати громадян тими послугами, які для них є найбільш затребуваними, а це послуги органів державної влади, оскільки будь-яка особа у своєму повсякденному житті стикається з необхідністю отримання тієї чи іншої послуги на певному етапі свого життя. Ми вважаємо, що переведення послуг органів влади в електронний доступ, має вирішальне значення для спрощення взаємодії громадян і державних установ.

Звичайно, всі зазначені послуги повинні мати власний шлях подачі документів, оскільки у багатьох випадках ці послуги потребують фізичної присутності громадян для отримання цих послуг. Беручи до уваги досвід ЄДП адміністративних послуг, розробники пор-

талу виходили не з необхідності послуг, а з "легкості" їхнього запровадження. Якщо брати до уваги Портал державних послуг iGov, то лівову частку послуг зазначених вище органів, уже розроблена на порталі та громадяни деяких регіонів мають можливість ними скористатись.

Суттєвим недоліком portalу є нерівномірність надання таких послуг. Мається на увазі те, що наявність певної послуги на порталі не передбачає можливості отримати її у будь-якому куточку України. Послуги надто розпорошені по регіонах країни, що ускладнює для громадян розуміння причини таких дій. У цьому випадку варто зосередити свою увагу на розширенні "географії" надання уже наявних послуг, що також має багато "але". Тут уже пересікаються зазначені вище вимоги щодо підтримки portalу вищим керівництвом держави, адже саме завдяки підтримці можна здійснити такий об'єм роботи. Навіть за наявності уже необхідного переліку послуг на порталі не менш важливим фактором є маркетинг.

Саме маркетинг неприбуткових проєктів повинен бути чітко продуманим та мати єдину систему заходів щодо популяризації того чи іншого portalу. Важко відокремити необхідні заходи, які повинні бути здійсненні для такого проєкту, оскільки це не просто "безкоштовний сервіс", а ціла система заходів, які спрямовані на отримання відповідних сервісів.

Враховуючи неоднорідність розвитку телекомунікаційних технологій у регіонах нашої країни, маркетингові заходи повинні включати в себе також такі прості речі, як оповіщення громадян через ЗМІ та звичайне інформування населення через інформаційні стенди в державних органах.

Найважчим у популяризації електронних сервісів є залучення громадян старшого віку, яким у силу свого віку важко досягнути необхідності використання мережі Інтернет, тому тут також варто оцінити чи взагалі є доцільним навчання громадян. Маркетинг таких проєктів повинен розроблятися окремо від технологічної та архітектурної складової проєкту, необхідно сформулювати власну стратегію просування сервісів на ринку державних послуг. З точки зору маркетингу обидва порталі програють, оскільки не мають жодної стратегії популяризації сервісів, щодо Portalу державних послуг iGov то відсутність маркетингової стратегії обумовлюється розпорошеністю "географії" надання електронних сервісів.

Щодо ЄДП адміністративних послуг, то тут основну роль відіграє те, що занадто мала кількість послуг для проведення масштабної їх популяризації, це економічно не вигідно і недоцільно на даному етапі розвитку як одного, так і другого порталів. Всі вищезазначені необхідні умови для впровадження е-врядування будуть неефективними в разі відсутності ефективного менеджменту, керівництва проєктом. Будь-який проєкт повинен мати свій кінцевий результат. З точки зору управління інноваційними технологіями, то ЄДП адміністративних послуг [2] поки що не має чітко сформованої мети і відомого результату. Керівництво державних органів на даному етапі прокує ефективне використання ресурсів. Також менеджмент Portalу державних послуг iGov показує кращі результати в процесі управління про-

ектом, оскільки кількість послуг з кожним днем збільшується а "географія" розширюється.

Виникає також питання, чи обов'язково е-врядування передбачає надання електронних послуг на безоплатній основі, чи таки варто в кінцевому результаті зробити сервіс платним. Це дуже суб'єктивне питання оскільки з однієї сторони історично склалося так, що в нашій країні громадяни не звикли платити гроші за те, що можна отримати безкоштовно, з другого боку навіть за наявності повністю готового сервісу, він повинен також якимось чином себе утримувати. Якщо портал буде безкоштовним це призведе до того, що на утримання portalу необхідно буде використовувати кошти з державного бюджету, з другого боку оплата за використання електронного сервісу може призвести до негативного ставлення громадян до ресурсу [7, с. 178].

Оскільки впровадження е-врядування це таки досить вартісна річ цілком ймовірно, що варто таки брати плату за користування сервісами. Проте ця система повинна бути побудована іншим чином, якщо громадянин готовий чекати на отримання послуги довший період часу, так як це передбачено законом, тоді сервіс буде безкоштовним. У разі якщо громадянин бажає отримати результат послуги у прискорені терміни, він повинен заплатити певну суму за прискорений розгляд, ця сума буде ділитись між бюджетом державного органу виконавця послуги та бюджетом portalу. Така система у разі її запровадження принесе величезну користь, портал може окупити своє утримання державою, а окремі місцеві бюджети будуть наповнюватись за допомогою прискореного розгляду звернень їхніми працівниками.

Для того щоб ЄДП адміністративних послуг став "єдиним вікном" для отримання електронних послуг, а також для надання електронних послуг четвертої стадії розвитку необхідно забезпечити: повноцінне функціонування системи електронної взаємодії органів влади; інтеграцію інформаційних систем усіх суб'єктів надання адміністративних послуг з Єдиним державним порталом; доступ суб'єктів надання адміністративних послуг до державних реєстрів та їх електронну взаємодію; інтеграцію системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів з Єдиним державним порталом адміністративних послуг [11, с. 51]. Отже, переведення державних адміністративних послуг в електронний формат надає можливість отримати будь-яку послугу з будь-якого місця, де є підключення до Інтернету.

Електронні послуги сприятимуть відкритості, заощадженню часу, забезпечать якісно новий рівень управління державою та суспільством загалом, зміцнять довіру до держави та її політики, вдосконалять взаємодію між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, бізнесом, громадянами та державними службовцями. Запровадження е-врядування і, зокрема, електронної взаємодії в Україні не лише полегшить життя громадянам у використанні власного часу, але й зменшить рівень корупції, завдяки відкритості, об'єктивності та прозорості процесів, ліквідує систему бюрократизації, яка постійно втомлює українців своєю паперовою тяганиною, чергами, занадто складною процедурою та доступом.

Уряд визначив підтримку децентралізаційних реформ в Україні, одним з пріоритетних завдань яких сприятиме економічному розвитку країни в цілому і місцевого самоуправління, зокрема. Очікується, що ключовим у питанні формування базового рівня місцевого самоврядування стане об'єднання існуючих малочисельних місцевих рад, перебравши на себе більшість повноважень, що дасть можливість належним чином використовувати ресурси і нести відповідальність за свої дії чи бездіяльність перед людьми та державою. Це також сприятиме прискоренню реформ у сфері охорони здоров'я, освіти, культури, енергоефективності, соціальних послуг, тощо.

ВИСНОВКИ

Децентралізаційний механізм управління став провідною моделлю європейської і світової політики, що вплинув на зростання важливості багаторівневого управління розвитком територій, сформувався як принцип демократизації суспільної організації та створення умов для самоорганізації в державі, забезпечив перерозподіл та делегування повноважень на регіональний рівень з метою їх найбільш ефективного використання та заохочення регіональних ініціатив, оптимізації практичного вирішення питань на рівні адміністративно-територіальної одиниці. Децентралізація повноважень і ресурсів може зробити вагомий внесок у підвищення ефективності всього процесу управління й істотно підсилити його демократичну складову.

Зважаючи на те, що об'єктивно існують суперечності між інтересами держави у сфері територіального управління та інтересами кожного конкретного регіону, доцільно розробити та увести в дію спеціальний Закон України "Про здійснення регіонального управління", у підготовці проекту якого повинні прийняти активну участь як науковці, громадськість, так і широкі кола представників державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Цей закон має містити механізм погодження державних та регіональних інтересів у процесі управління регіональним розвитком, а також передбачати можливість вирішення більшості проблем через взаємні поступки під час пошуку взаємовигідного компромісу.

Використання різноманітних технологій та інструментів е-врядування сприяє перетворенню робочого процесу державних службовців на більш мобільний, оперативний і комфортний. Електронне врядування є не простим технологічним рішенням, а інноваційною концепцією управління державою як важелем масштабного перетворення суспільства. Основою відповідних перетворень у державних та урядових структурах є готовність громадян використати можливості інформаційних технологій, оцінити їх переваги, застосувати у своєму житті, бізнесі, громадській та науковій діяльності, навчанні тощо.

Визначаючи децентралізацію як одну з форм розвитку демократії, що дозволяє у збереженні держави та її інститутів: активізувати населення на рішення власних (колективних) потреб і інтересів; зменшити сферу впливу держави на суспільство, замінюючи цей вплив саморегулюючими механізмами, виробленими самим су-

спільством; зменшити витрати держави і платників податків на утримання державного апарату і його матеріальних придатків.

Звідси випливає аксіома — децентралізація притаманна лише правовій демократичній державі, а ступінь децентралізації в системі публічного управління відображає рівень розвитку демократії. Слід вказати, що вітчизняна історія фактично представляє собою низку періодів централізації і децентралізації, що постійно змінювали один одного. І тут доцільно акцентувати увагу на тому, що періоди децентралізації були періодами розквіту місцевого самоврядування [8]. Перехід до нового етапу децентралізації передбачає закріплення вже набутих успіхів і формування спроможних громад, зміну територіального устрою на рівні районів та громад, чітке розмежування повноважень та функцій контролю різних рівнів управління, а також розвиток форм місцевої демократії.

Література:

1. Грицяк І. Деконцентрація і децентралізація у державному управлінні / І. Грицяк / Проблеми теорії і практики державного управління і місцевого самоврядування: матеріали щоріч. наук.-практ. конф. проф.-викл. складу та слухачів академії (Київ, 31 трав. 1996 р.) / За ред. В.А. Дона. — К.: Вид-во УАДУ, 1996. — С. 88—89.
2. Єдиний державний портал адміністративних послуг. Офіційний портал [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://poslugu.gov.ua/>
3. Європейська хартія регіональної демократії: науково-практичний коментар / Т.М. Безверхнюк та ін.; Асоціація дослідників держ. управління. Одеса: Хоббит плюс, 2008. 186 с.
4. Жовнірчик Я.Ф. Державне регулювання розвитку економіки регіонів та міжрегіональних економічних зв'язків: теорія, методологія, механізми: [монографія] / Я.Ф. Жовнірчик. — Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2010. — 306 с.
5. Закон України "Про Національну програму інформатизації" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>
6. Іщенко В.М. Міжнародний досвід упровадження електронного урядування [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/4_2012/5.pdf
7. Кагановська Т.Є. Електронне урядування як форма державного управління в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку / Т.Є.Кагановська // Форум права. — 2014. — № 2. — С. 176—182.
8. Козак В.І. Адміністративна реформа в Україні як механізм протидії корупції: Дис. канд. наук з держ. управління: 25.00.02 / Академія муніципального управління. — К., 2015. — 246 с.
9. Коліушко І.Б. Електронне урядування — шлях до ефективності та прозорості державного управління / І.Б. Коліушко, М.С. Демкова // Інформаційне суспільство. Шлях України. — К.: Бібліотека інформ. суспільства, 2018. — С. 138—143.
10. Концепція розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 №649-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>

11. Куспляк І.С. 100 міст — крок вперед. Моніторинг впровадження інструментів електронного урядування, як основи надання адміністративних послуг в електронному вигляді / За заг. ред. І.С. Куспляк, А.О. Серенюк. — Вінниця: ГО "Подільська агенція регіонального розвитку", 2014. — 86 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nc.gov.ua/news/index.php?ID=1577>

12. Надолішній П. Концепція демократичного урядування: сутність і проблеми формування та реалізації. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2007. Вип. 2 (30). С. 46—55.

13. Портал державних послуг "iGov". Офіційний портал [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://igov.org.ua/>

14. Романюк С.А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості. Регіональні дослідження: [монографія] / С.А. Романюк. — К.: УАДУ, 2001. — 112 с.

15. Шаров Ю.П. Європейські стандарти публічного управління: проєкція на муніципальний рівень / Юрій Шаров, Ірина Чикаренко // Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. / Редкол.: С.М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. — Д.: ДРІДУ НАДУ, 2010. — Вип. 1 (4). — С. 295—304.

References:

1. Hrytsiak, I. (1996), "Deconcentration and Decentralization in Public Administration", *Problemy teorii i praktyky derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia: materialy schorich. nauk.-prakt. konf. prof.-vykl. skladu ta slukhachiv akademii* [Problems of Theory and Practice of Public Administration and Local Self-Government: Materials Annually. Research Practice Conf. prof. Academy staff and students], UADU, Kyiv, Ukraine, 31 May, pp. 88—89.

2. The only state portal of administrative services (2019), available at: <https://poslugy.gov.ua/> (Accessed 10 Dec 2019).

3. Bezverniuk, T.M. (2008), *Yevropejs'ka khartiia rehional'noi demokratii: Naukovo-praktychnyj komentar* [European Charter for Regional Democracy: A Scientific and Practical Commentary], Association of State Researchers. management.: The Hobbit Plus, Odessa, Ukraine.

4. Zhovnirchuk, Ya. (2010), *Derzhavne rehuliuвання rozvytku ekonomiky rehioniv ta mizhrehionalnykh ekonomichnykh zviazkiv: teoriia, metodolohiia, mekhanizmy* [State regulation of the regional economy and inter-regional economic relations: theory, methodology, mechanisms], Yugo-Vostok, Donetsk, Ukraine.

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1998), *The Law of Ukraine "On the National Program of Informatization"*, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show> (Accessed 10 Dec 2019).

6. Ishchenko, V.M. (2012), "International experience e-government implementation", available at: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/4_2012/5.pdf (Accessed 10 Dec 2019).

7. Kaganowska, T.E. (2014), "Electronic governance as a form of public administration in Ukraine: Current State and Prospects for Development", *Law Forum*, vol. 2, pp. 176—182.

8. Kozak, V.I. (2015), "Administrative Reform in Ukraine as a Mechanism for Combating Corruption", Abstract of Ph.D. dissertation, Public Administration, Academy of Municipal Administration, Kyiv, Ukraine.

9. Koliushko, I.B. and Demkova, M.S. (2018), "Electronic governance — the way to efficiency and transparency of public administration", *Informatsijne suspil'stvo. Shliakh Ukrainy* [Information Society. Way of Ukraine], Library of information. Society, Kyiv, Ukraine.

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Order "The concept of development of electronic governance in Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show> (Accessed 10 Dec 2019).

11. Kusplyak, I.S. and Serenok, A. O. (2014), "100 cities — a step forward. Monitoring the implementation of electronic governance as a basis for providing electronic", NGO Podil Regional Development Agency, available at: <http://nc.gov.ua/news/index.php?ID=1577> (Accessed 10 Dec 2019).

12. Nadolishniy, P. (2007), "Concept of democratic governance: the essence and problems of formation and implementation", *Actual problems of public administration: Coll. Sciences. of the Order*, vol. 2 (30), pp. 46—55.

13. The portal of public services "iGov" (2019), available at: <https://igov.org.ua/> (Accessed 10 Dec 2019).

14. Romanyuk S. A. (2001), *Polityka rehional'noho rozvytku v Ukraini: suchasnyj stan i novi mozhlyvosti. Rehional'ni doslidzhennia* [Regional development policy in Ukraine: current state and new opportunities. Regional studies], UADU, Kyiv, Ukraine.

15. Sharov, Yu. P. and Chykarenko, I. (2010), "European Standards of Public Management: Projection at the Municipal Level" *Public Administration and Local Self-Government: Coll. (Scientific-editorial board)*, vol. 1 (4), pp. 295—304.

Стаття надійшла до редакції 13.12.2019 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

О. В. Ніколюк,

д. е. н., професор, Одеська національна академія харчових технологій

ORCID ID: 0000-0002-1665-0361

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.114

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДТРИМКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

О. Nikoliuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Odessa National Academy of Food Technologies

STRATEGIC GUIDELINES OF STATE POLICY TO SUPPORT SMALL BUSINESS COMPETITIVENESS IN UKRAINE

У статті обґрунтовано доцільність та формалізовано змістовність удосконалення й активізації стратегічних орієнтирів державної політики підтримки конкурентоспроможності малого бізнесу в Україні. Визначено мету та напрями формування структурної державної політики підтримки конкурентоспроможності малого бізнесу. Визначено основні напрями державної політики щодо підтримки конкурентоспроможності малого бізнесу: постійне та системне формування відповідального власника-господаря, здатного до інвестиційної діяльності й зацікавленого в прискореному оновленні виробництва, особливо у стратегічних та пріоритетних галузях економіки; забезпечення умов (економіко-політичних, законодавчих, інституційних тощо) для утворення й ефективного функціонування підприємницьких структур малого бізнесу. Запропоновано стратегічні орієнтири державної політики підтримки конкурентоспроможності малого бізнесу в Україні, які передбачають впровадження комплексу заходів фінансового та організаційного характеру (удосконалення нормативно-правової бази; формування єдиної державної регуляторної політики; активізація фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки малого бізнесу; сприяння створенню інфраструктури розвитку малого бізнесу). З метою налагодження партнерських стратегічних відносин між банківським сектором та малим бізнесом запропоновано реформувати нормативну базу НБУ для рефінансування банківських установ та кредитних спілок за проектами банківського кредитування малого бізнесу. Водночас необхідно розробити стандарти банківського кредитування малого бізнесу та створити умови для перерозподілу та зменшення ризиків.

The article substantiates the feasibility and formalized content of the improvement and activation of strategic guidelines of the state policy of supporting small business competitiveness in Ukraine. The purpose and directions of forming a structural state policy for supporting the competitiveness of small business have been determined. The main directions of the state policy for maintaining the

competitiveness of small business are identified: permanent and systematic formation of a responsible owner-owner, capable of investment activity and interested in accelerated production renewal, especially in strategic and priority sectors of the economy; provision of conditions (economic, political, legislative, institutional, etc.) for the formation and effective functioning of small business entrepreneurial structures. The strategic guidelines of the state policy of support of small business competitiveness in Ukraine are proposed, which envisage introduction of a complex of measures of financial and organizational character (improvement of the legal framework; formation of a unified state regulatory policy; activation of financial and credit and investment support for small business development;). In order to establish strategic partnerships between the banking sector and small business, it is proposed to reform the NBU regulatory framework for refinancing of banking institutions and credit unions on small business bank lending projects. In addition, small business lending standards should be developed and conditions for redistribution and risk mitigation created. In order to intensify credit support for small businesses, the mechanisms of state support for non-bank financial and credit institutions (credit unions, mutual lending companies) should be improved. In particular, the improvement of legislation regarding the adoption of a single universal law on credit cooperation, which would provide for a legislative definition of the specific activity of each type, principles and mechanisms of functioning of insurance and guarantee funds.

Ключові слова: малий бізнес, державна політика, стратегічні цілі, конкурентоспроможність, державна підтримка.

Key words: small business, public policy, strategic goals, competitiveness, state support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Належний рівень соціально-економічного розвитку України неможливо уявити без функціонування особливої групи суб'єктів господарювання — малого бізнесу, діяльність якого кількісно і якісно зміцнює економічну базу України. Однак серед переліку проблем його діяльності базовими є нестача внутрішніх, зовнішніх фінансово-кредитних ресурсів та неефективна державна підтримка. Водночас через постійно зростаючий тиск з боку контролюючих органів і зростання обсягів контрольно-процедурних функцій із боку держави кількість підприємств малого бізнесу значно зменшилася. Парадокс такої ситуації полягає в тому, що влада проголошує процедуру зближення з малим бізнесом та про свою готовність її підтримувати. А внаслідок такого зближення конкурентоспроможність малого бізнесу різко знижується. Тобто є нагальна потреба розроблення перспективних напрямів розвитку державної політики підтримки малого бізнесу в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У дослідженнях вітчизняних вчених-економістів, присвячених проблемам формування та реалізації державної політики підтримки малого бізнесу в більшій мірі досліджується стан речей, що склався в цій сфері і в меншій мірі надаються пропозиції з її удосконалення.

Управлінські аспекти формування та реалізації державної політики підтримки малого бізнесу розроблялися у працях таких науковців: В. Анопій [1], З. Варналій,

О. Сергійко, Л. Хмелевська [2], Т. Васильців [3], В. Гесць, М. Долішній, Р. Кузьминич [4], О. Кузьмін [5—6], С. Ревчук [7], В. Король [8], Н. Кубай [9] та інші.

Попри широкий спектр напрямів дослідження особливостей формування та реалізації державної політики підтримки конкурентоспроможності малого бізнесу, у працях зазначених учених практично не знайшли відображення питання розробки стратегічних орієнтирів державної політики у цьому напрямі та їх результативності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає в обґрунтуванні науково-прикладних засад формування та реалізації стратегічних векторів державної політики підтримки конкурентоспроможності малого бізнесу в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз досвіду країн із розвинутою ринковою економікою свідчить, що практично в усіх розвинутих країнах держава бере активну участь і постійно сприяє формуванню та розвитку підприємницької діяльності, її ефективному фінансуванню, підтримці найбільш дієвих і ефективних її напрямів. Практично навіть у країнах, де давно склалися традиції малого підприємництва, і воно успішно розвивається, його ефективне мікрокредитування потребує державної підтримки, як на загальнодержавному, так і регіональному рівні, і отримує її на основі державних програм.

Звичайно, існують різні підходи щодо вирішення проблем формування й підтримки державою підприємств малого та середнього бізнесу, їх мікрокредитування, конкурентного середовища як у трансформаційній, так і ринковій економіці. На основі аналізу, можна виділити два основних напрями державної політики щодо підтримки конкурентоспроможності малого бізнесу:

- постійне та системне формування відповідально-го власника-господаря, здатного до інвестиційної діяльності й зацікавленого в прискореному оновленні виробництва, особливо у стратегічних та пріоритетних галузях економіки;

- забезпечення умов (економіко-політичних, законодавчих, інституційних тощо) для утворення й ефективного функціонування підприємницьких структур малого бізнесу.

Оскільки роздержавлення великих підприємств й мала приватизація мають відповідні об'єктивні межі, що визначені межами державної власності, головний акцент поряд із завершенням зазначених процесів повинен бути зроблений на сприяння з боку держави діяльності підприємств малого бізнесу та їх фінансового забезпечення, шляхом мікрокредитування.

Державна підтримка конкурентоспроможності підприємницьких структур малого бізнесу — представляє собою сукупність пріоритетних заходів, які визначають основні напрями, форми і методи правового, економічного та організаційного сприяння розвитку суб'єктів малого підприємництва, їх фінансового забезпечення, шляхом мікрокредитування з урахуванням інтересів держави та суб'єктів господарювання [1—2]. Отже, під державною підтримкою розуміється, з одного боку, державне сприяння та регулювання цього сектора економіки, що передбачає формування державними структурами необхідних умов становлення й розвитку малих підприємницьких структур, а з іншого — створення відповідних стимулів, використання сировинних, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, що залучаються у сферу малого бізнесу на пільгових засадах.

Існують три основних аспекти державного сприяння та підтримки конкурентоспроможності малого бізнесу. Це по-перше, програмний аспект, що стосується комплексу взаємопов'язаних і послідовних цілей, планів і правил вирішення завдань у галузі державного регулювання малого бізнесу. По-друге, в системі державного управління та регулювання необхідно аналізувати реальні процеси застосування державними органами та їхніми структурними підрозділами і працівниками владних повноважень та різноманітних можливостей впливу на функціонування та розвиток підприємств малого бізнесу, їх фінансового забезпечення. По-третє, адекватним завершальним етапом дієвої підтримки розвитку малого підприємництва є відповідна організація суспільства в тій частині, що стосується діяльності держави у сфері підтримки малого бізнесу, відповідних соціальних інститутів.

Налагодження дієвого й ефективного механізму формування та реалізації державної політики підтримки малого бізнесу в Україні, вимагає творчого підходу, запозичення та використання досвіду розвинутих країн,

світових досягнень у сфері мікрокредитування, насамперед досвіду країн, які пройшли шлях від командно-адміністративної до ринкової економіки. Вивчення досвіду становлення та функціонування малого підприємництва в розвинутих країнах свідчить, що сприяти його розвитку можна лише шляхом поєднання, комбінацією різних форм, методів та способів регулювання й підтримки, основними серед яких є: фінансово-кредитна підтримка, яка передбачає ефективне мікрокредитування та прямі гарантовані позики; цільове бюджетне фінансування, особливо тих малих підприємств, які щойно створились; цільове субсидювання; сприятлива податкова політика, що передбачає пільгове оподаткування, хоча б на етапі становлення малого бізнесу; надання права малим підприємствам прискореної амортизації і вилучення амортизаційних відрахувань з об'єктів оподаткування; інформаційно-консультаційна підтримка, що забезпечує інформаційне обслуговування, як у сфері діяльності, так і у законодавчому полі.

Національна програма сприяння розвитку малого підприємництва в Україні є комплексом заходів, спрямованих на реалізацію державної політики щодо вирішення проблем розвитку малого підприємництва [3—4].

Метою державної підтримки малого підприємництва є: створення відповідних умов для позитивних структурних змін в економіці країни та регіонів; сприяння формуванню ефективній діяльності та розвитку підприємств сфери малого та середнього бізнесу, становленню малого підприємництва як провідної сили в подоланні негативних процесів в економіці та забезпечення стабільного розвитку суспільства; створення дієвої системи фінансового забезпечення з боку державних та місцевих органів, механізмів мікрокредитування банківським та небанківським секторами економіки; підтримка вітчизняних виробників, особливо у тих сферах де переважають імпорتنі поставки; формування умов для забезпечення зайнятості населення України, запобігання безробіттю, створення нових робочих місць.

Державна підтримка сфери малого підприємництва здійснюється Кабінетом Міністрів України, відповідними міністерствами та відомствами, іншими центральними органами виконавчої влади, а також регіональними органами: розробляють пропозиції щодо встановлення суб'єктам малого підприємництва податкових та інших пільг; ухвалюють рішення про виділення та використання коштів відповідних бюджетів і позабюджетних коштів для підтримки малих підприємств сфери малого і середнього бізнесу; сприяють створенню та ефективній діяльності об'єднань суб'єктів малого підприємництва; розробляють напрями розвитку регіону і залучають суб'єкти малого підприємництва до виконання цих програм, а також науково-технічних і соціально-економічних програм розвитку регіону та для здійснення поставок продукції (робіт, послуг) для державних підприємств регіональних потреб.

З метою дієвої державної підтримки конкурентоспроможності малого бізнесу загальнодержавні та регіональні органи формують відповідну інфраструктуру, шляхом створення та забезпечення діяльності мережі бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, навчальних центрів, консультаційних органів тощо.

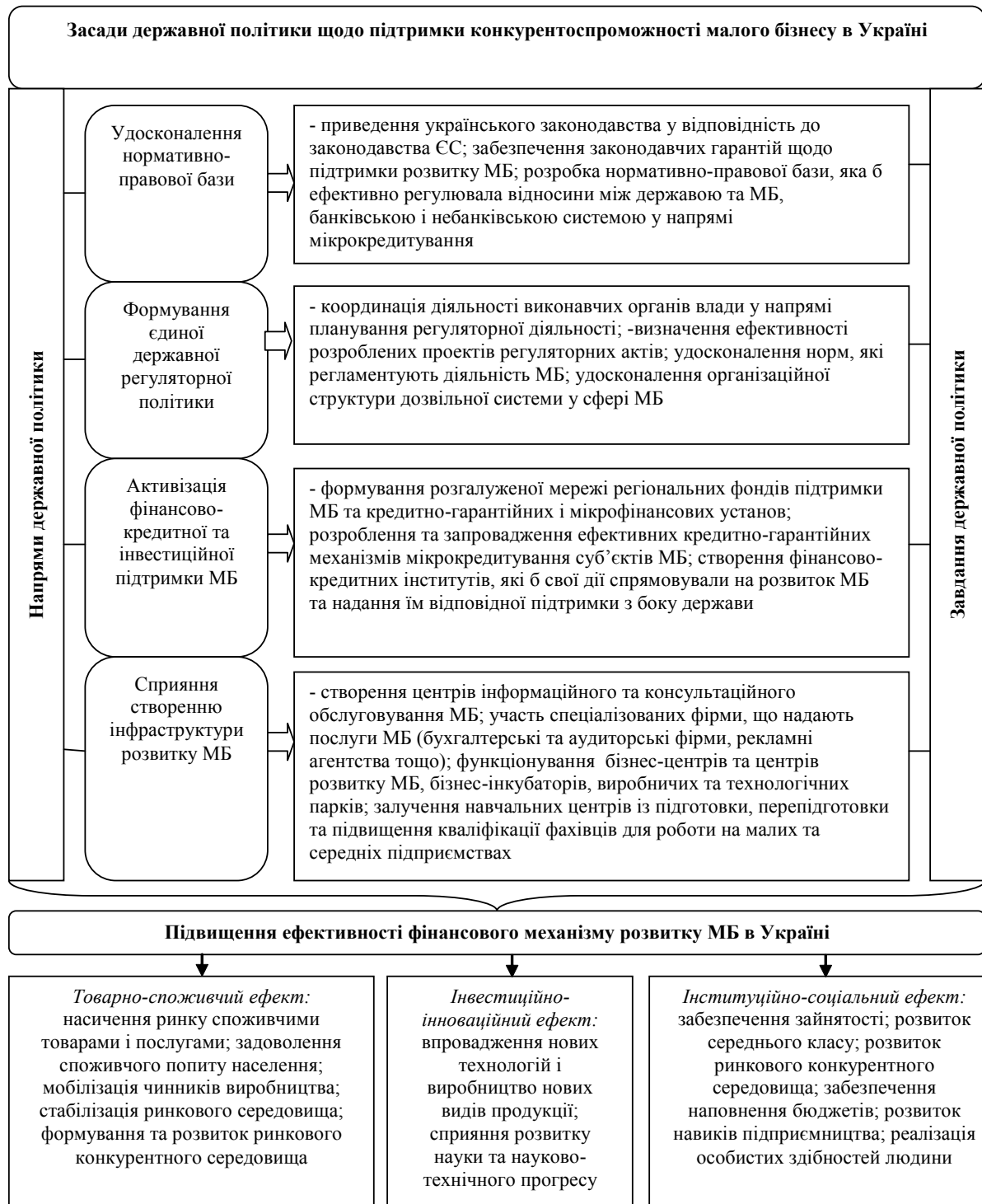

Рис. 1. Заходи держави щодо підтримки конкурентоспроможності малого бізнесу в Україні

Джерело: розроблено автором.

Основними завданнями вищевказаних організацій є:

- консультування з питань законодавства України, системи фінансового забезпечення підприємств малого та середнього бізнесу, умов мікрокредитування;
- надання відповідної інформації щодо здійснення державної фінансової підтримки суб'єктів малого підприємництва;
- надання інформації щодо наявності в регіоні відповідних сировинних, матеріальних та трудових ре-

сурсів, а також потреб і можливостей використання товарів (послуг), що виготовляються суб'єктами малого та середнього бізнесу, які розташовані на території регіону та в інших регіонах;

- підвищення рівня кваліфікації управлінського персоналу функціонуючих суб'єктів малого підприємництва [5].

Відповідно суті національної програми сприяння розвитку малого підприємництва та основних завдань відповідних державних і недержавних організацій щодо

розвитку сфери малого і середнього бізнесу розробляються основні напрями державної підтримки малого бізнесу (рис. 1).

Розглядаючи напрями державної підтримки малого бізнесу, слід виділити такі:

1. Удосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності. На сьогодні залишаються гостро актуальними проблеми формування стабільної, дієвої та цілісної системи державної підтримки розвитку підприємництва, зокрема формування системи фінансування, надання кредитів банківськими та небанківськими установами, високоякісного правового поля. Сьогодні ж підприємницьку діяльність в Україні регламентують 32 закони, 22 постанови Кабінету Міністрів та 14 указів Президента.

Лише за останні роки до цих нормативно-правових документів було внесено близько 1000 змін і доповнень, які часто або суперечили вже чинним нормам або зовсім їх перекреслювали. Така велика кількість законів, підзаконних актів та відповідних змін до них не може сприяти нормальному і цілеспрямованому розвитку підприємництва, вносить плутанину і різне трактування відповідних положень та дезорганізує процес формування підприємницьких структур малого і середнього бізнесу [6].

Відсутність системності нормативної бази породила багато дублюючих правових норм, закріплених у нормативних актах різних державних структур та різної юридичної сили. Нагромадження великого числа та особливо зайвих регуляторних документів значно ускладнює як становлення, так і здійснення підприємницької діяльності, особливо її фінансово-кредитне забезпечення. Тому одним із важливих напрямів Програми державного сприяння малому бізнесу є максимальне спрощення юридичних процедур у правовідносинах "держава — підприємець". Формування підприємницьких структур малого і середнього бізнесу та адміністрування підприємництва повинно займати якомога менше часу і коштів. Економічна ситуація в Україні, яка склалася в сучасних умовах та вступ України у Європейський простір вимагає ще більшого спрощення та здешевлення процедур реєстрації, реорганізації, функціонування та ліквідації суб'єктів підприємницької діяльності.

Основними напрямками вдосконалення правового та фінансово-кредитного забезпечення розвитку підприємств малого бізнесу є:

- створення дієвих механізмів щодо захисту правових основ і свобод підприємців;
- приведення українського законодавства у відповідність до законодавства Європейського Союзу та СНД;
- забезпечення законодавчих гарантій у питаннях незмінності та довготривалості державної політики щодо підтримки розвитку сфери малого підприємництва, особливо у системі фінансово-кредитної підтримки: надання мікрокредитів, фінансової допомоги, особливо на етапі створення та розвитку;
- розробка нормативно-правової бази, яка б ефективно регулювала відносини між державою та малими підприємствами, банківською і небанківською системами та суб'єктами підприємницької діяльності, роботодавцями і найманими працівниками, у тому числі і для

забезпечення їхнього соціального захисту, встановлювала норми і правила здійснення підприємницької діяльності, регламентувала діяльність органів державної влади, їхніх посадових осіб щодо виконання ними відповідних повноважень у сфері розвитку малого і середнього бізнесу та його фінансово-кредитного забезпечення;

— удосконалення функціональної та організаційної структури центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення розвитку і державної підтримки малих підприємств, системи взаємовідносин забезпечення дієвості програм фінансово-кредитного забезпечення.

Фінансово-кредитна підтримка малого бізнесу потребує прийняття Закону "Про мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва спеціалізованими установами", який в парламенті вже тривалий час чекає свого розгляду. Ухвалення цього закону дасть можливість створити спеціалізовані небанківські, недержавні фінансові установи, що здійснюють виключно один вид діяльності — мікрокредитування. Водночас на законодавчому рівні слід передбачити організаційно-правові форми небанківських фінансово-кредитних установ, врегулювати їх діяльність із мікрокредитування, вимагати параметри мікрокредитування, його особливості. До особливостей, які слід законодавчо врегулювати належать: максимальна доступність кредитних ресурсів для суб'єктів малого підприємництва, спрощений порядок надання коротка строковість мікрокредитів, незмінність узгоджених за користування мікрокредитом протягом дії кредитної угоди, обумовленість та мотиваційність відсоткових ставок за мікрокредитами, використання цих коштів виключно на виробничі цілі, а не на споживання, незабезпеченість мікрокредитів та формування кредитної історії для подальшого банківського кредитування [7].

2. Формування єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємницької діяльності. Упровадження державної регуляторної політики в системі малого підприємництва забезпечується:

— координацією діяльності виконавчих органів різних рівнів місцевої влади з плануванням регуляторної діяльності, підготовки і обговорення проектів регуляторних актів із застосуванням процедури публічного розгляду та пропозицій підприємницьких об'єднань;

— визначення дієвості та ефективності розроблених проектів регуляторних актів та оцінка їх економічних і соціальних результатів при упровадженні;

— удосконалення системи законодавчих норм, які регламентують діяльність підприємництва законодавства з метою зменшення надмірного втручання державних органів у сферу підприємництва;

— удосконалення організаційної структури дозвільної системи у сфері підприємництва, спрощення процедури державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності та підприємств малого бізнесу.

З метою активізації кредитної підтримки малого бізнесу слід вдосконалити механізми державної підтримки небанківських фінансово-кредитних установ (кредитних спілок, товариств взаємокредитування). Зокрема вдосконалення законодавства в частині прийняття єдиного універсального закону про кредитну ко-

операцію, який передбачав би законодавче визначення специфічної діяльності кожного її виду, принципи та механізми функціонування страхових та гарантійних фондів. Потребують розробки механізми функціонування кредитних спілок з боку НБУ, що дозволить знизити вартість ресурсів, які надаються кредитними спілками.

Міжнародний досвід засвідчує, що регулювання мікрокредитної діяльності необхідно відокремити від кредитної діяльності, особливо в частині формування резервів від можливої втрати за мікрокредитами. Як засвідчує вітчизняна практика за можливі втрати за мікрокредитами слід формувати тільки за одним критерієм — якості обслуговування боргу.

На законодавчому рівні слід відрегулювати незахищеність прав кредиторів, адже у Кримінальному кодексі не передбачено статті, яка б визначала відповідальність фізичних осіб за надання неправдивої інформації, здійснення дій стосовно продажу чи пошкодження предмету застави та ухиляння від сплати боргу [8].

3. Активізація фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки малого підприємництва. Державна підтримка малого підприємництва у системі фінансово-кредитного забезпечення повинна бути спрямована:

- на формування розгалуженої мережі регіональних фондів підтримки малого підприємництва та кредитно-гарантійних і мікрофінансових установ;
- розроблення та запровадження ефективних кредитно-гарантійних механізмів мікрокредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу;
- створення фінансово-кредитних інститутів, які б свої дії спрямовували на розвиток малого бізнесу та надання їм відповідної підтримки з боку держави.

Фінансово-кредитне забезпечення реалізації державної політики у сфері підтримки малого і середнього бізнесу здійснюють відповідно до своєї компетенції на загальнодержавному рівні Український фонд підтримки підприємництва, на регіональному рівні — регіональні фонди підтримки підприємництва, на місцевому рівні — місцеві фонди підтримки підприємництва. Кошти Українського фонду, регіональних та місцевих фондів підтримки підприємництва формуються за рахунок бюджетних коштів, коштів, одержаних від приватизації державних підприємств та відчуження комунального майна, добровільних внесків фізичних і юридичних осіб, у тому числі міжнародних та інших коштів. Зазначені фонди діють як неприбуткові організації і забезпечують фінансову підтримку малих підприємств [9].

4. Сприяння створенню інфраструктури розвитку малого бізнесу. З метою поліпшення діяльності підприємств сфери малого і середнього бізнесу необхідно створити відповідну інфраструктуру, яка б свої зусилля і діяльність спрямовувала на ефективний розвиток малого підприємництва. Це і, центри інформаційного та консультативного обслуговування малого підприємництва; і спеціалізовані фірми, що надають послуги малим підприємствам (бухгалтерські та аудиторські фірми, рекламні агентства тощо); і бізнес-центри та центри розвитку малих підприємств, бізнес-інкубатори, виробничі та технологічні парки; і навчальні центри із підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації

фахівців для роботи на малих підприємствах, формування економічних знань, знань у правових питаннях, набуття практичних навичок роботи в умовах ринкової економіки.

Невід'ємним елементом розвитку мікрокредитування є розвиток інфраструктури фінансового сектору — спеціалізовані мікрофінансові інститути, кредитні кооперативи, недержавні фонди тощо.

Так, найбільш розповсюдженими мікрофінансовими організаціями є: недержавні і не муніципальні фонди в тому числі громадські фонди тощо; державні та муніципальні фонди підтримки малого підприємництва; кредитні кооперативи; комерційні банки.

В Україні вже працюють спеціальні державні фонди, які реалізують відповідні цільові державні програми, але низький їх рівень ефективності зумовлений різними факторами: відсутністю фінансових ресурсів, технологій роботи та недосконалістю і безсистемністю розроблених державних цільових програм. Тому потрібно переорієнтувати алгоритм їхньої діяльності на основі новітніх методик державної підтримки малого бізнесу.

Стратегічними цілями програми кредитування та мікрокредитування повинні бути: по-перше, спрощення підходів до організації процесу банківського кредитування підприємств малого бізнесу, з одного боку, та сприяння забезпеченню необхідних обсягів грошових ресурсів — з іншого; по-друге, підвищення рівня зайнятості населення та збільшення частки малого бізнесу у структурі ВВП; по-третє, зниження залежності динаміки розвитку вітчизняної економіки від експорту та попиту на зовнішніх ринках.

Виникає необхідність внесення змін до чинного законодавства в частині захисту їхніх прав щодо реалізації заставного майна. Вітчизняні банки не наважуються будувати тісні кредитні відносини з малим та середнім бізнесом, насамперед, через недостатню захищеність своїх прав, високу ступінь ризиків, недостатню гнучку систему гарантій за кредитами через спеціалізовані фонди загальнодержавного та регіонального рівнів. З метою зменшення адміністративних та організаційних витрат комерційних банків необхідно запровадити режим цільового оподаткування прибутку банків, що кредитують малий та середній бізнес та знизити нормативи обов'язкового резервування для банків-кредиторів малого бізнесу.

ВИСНОВКИ

Ключовою проблемою малого бізнесу є недостатність фінансових ресурсів як для забезпечення поточної діяльності, так й інвестиційного забезпечення подальшого розвитку та конкурентоспроможності. Через обмеженість бюджетних коштів та слабку розвиненість небанківських фінансово-кредитних установ найдоступнішим видом забезпечення малих підприємств є кредити банків. Конкурентоспроможність малого підприємництва значною мірою залежить від розвинутості і дієвості загальнодержавних, регіональних та міжнародних програм сприяння розвитку малого бізнесу та їх фінансового забезпечення за рахунок як внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансування. З цієї

метою автором запропоновано систему заходів щодо удосконалення державної політики підтримки конкурентоспроможності малого бізнесу. Для активізації державної політики щодо підтримки конкурентоспроможності малого бізнесу слід розробити комплексну програму роботи банківської системи, в якій зазначаються цілі, принципи та механізми кредитного забезпечення у даній сфері, а також джерела необхідних ресурсів. Отже зазначена програма повинна містити такі складові: визначення стратегічних цілей на довгострокову та середньострокову перспективу; обґрунтування принципів і механізмів реалізації програми кредитування та мікрокредитування; законодавче та нормативне забезпечення реформування системи кредитування та мікрокредитування; визначення джерел фінансових ресурсів для реалізації програми.

Література:

1. Ринки в системі внутрішньої торгівлі України: монографія / В. Апопій та ін.; за ред. В. Апопії. Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2012. 413 с.
2. Мале підприємництво України: моніторинг, інфраструктура, кадри / З. Варналій, О. Сергійко, Л. Хмелевська. К., 2002. 59 с.
3. Потенціал конкурентоспроможності західних регіонів України та проблеми його реалізації у посткризовий період: матеріали "круглого столу" (20 жовтня 2011 р.) / В. Волошин та ін.; за заг. ред. Т. Васильціва. Львів: ПАІС, 2011. 230 с.
4. Кузьминич Г. Конкурентоспособность предпринимательских структур малого и среднего бизнеса России. Экономика, управление, финансы: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Пермь, декабрь 2012 г.). Пермь: Меркурий, 2012. С. 21—24.
5. Досягнення і проблеми еволюційної економіки: монографія / О. Кузьмін, Ю. Сидоров, В.В. Козик. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. 250 с.
6. Конкурентоспроможність підприємства: планування та діагностика: монографія / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник, О.П. Романко. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2011. 197 с.
7. Реверчук С.К. Мале підприємство в перехідній економіці України: дис... д-ра екон. наук: 08.01.02. Львів, 1996.
8. Король В.С. Данилейчук Р.Б. Проблеми функціонування суб'єктів малого підприємництва в умовах глобалізації економіки України. Формування ринкових відносин в Україні. 2009. № 7. С. 136—139.
9. Кубай Н.Є. Становлення і розвиток приватного підприємництва в перехідній економіці (на прикладі малих підприємств України): дис.... канд. екон. наук: 08.01.01. Львів, 1999.

References:

1. Apopij, V. (2012), Rynky v systemi vnutrishn'oi torhivli Ukrainy [Markets in Ukraine's internal trade system], Vyd-vo L'vivs'koi komertsijnoi akademii, L'viv, Ukraine.
2. Varnalij, Z. Serhijko, O. and Khmelevs'ka, L. (2002), Male pidpriemnytstvo Ukrainy: monitorynh, infrastruktura, kadry [Small business of Ukraine: monitoring, infrastructure, personnel], Kyiv, Ukraine.

3. Vasyl'tsiv, T. (2011), Potentsial konkurento-spromozhnosti zakhidnykh rehioniv Ukrainy ta problemy joho realizatsii u postkryzovij period: materialy "kruhloho stolu" (20 zhovtnia 2011 r.) [Competitiveness Potential of Western Regions of Ukraine and Problems of its Implementation in the Post-Crisis Period: Round Table Materials (October 20, 2011)], PAIS, L'viv, Ukraine.

4. Kuz'mynych, H. (2012), "Competitiveness of entrepreneurial structures of small and medium-sized businesses in Russia", Ekonomyka, upravlenye, fynansy: materyaly II mezhdunar. nauch. konf. [Economics, management, finance: materials of the II international scientific conf.], Merkurij, Perm', Russia, pp. 21—24.

5. Kuz'min, O. Sydorov, Yu. and Kozyk, V.V. (2011), Dosiahnennia i problemy evoliutsijnoi ekonomiky [Achievements and problems of the evolutionary economy], Vyd-vo L'vivs'koi politekhniki, L'viv, Ukraine.

6. Kuz'min, O.Ye. Mel'nyk, O.H. and Romanko, O.P. (2011), Konkurentospromozhnist' pidpriemstva: planuvannia ta diahnostyka [Competitiveness of the enterprise: planning and diagnostics], IFNTUNH, Ivano-Frankivs'k, Ukraine.

7. Reverchuk, S.K. (1996), "Small business in Ukraine's transition economy", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, L'viv, Ukraine.

8. Korol', V.S. and Danylejchuk, R.B. (2009), "Problems of functioning of small business entities in the conditions of globalization of the Ukrainian economy", Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, vol. 7, pp. 136—139.

9. Kubaj, N.Ye. (1999), "Formation and development of private entrepreneurship in transition (on the example of small Ukrainian enterprises)", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, L'viv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.12.2019 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Т. С. Яровой,
к. держ. упр., доцент, доцент кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна Академія Управління персоналом, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-7266-3829

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.121

СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ. РЕТРОСПЕКТИВА 2000—2013 РОКИ, КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛОБІСТСЬКОГО ВПЛИВУ

T. Yarovoi,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor Interregional
Academy of Personnel Management (Kyiv), Department of Public Administration, Ukraine

ESTABLISHMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF NATIONAL SECURITY
OF UKRAINE. RETROSPECTIVE 2000—2013 THROUGH THE PRISM OF LOBBYING INFLUENCE

Статтю присвячено дослідженню процесу становлення державного управління у сфері національної безпеки України, що відбувався в 2000—2013 роках. У досліджуваний час відбуваються масштабні скорочення кількості військовослужбовців, розпродаються тисячі одиниць бронетехніки, знищуються новітні системи озброєнь. За 13 років армія та авіація України знижують свою боєздатність навіть не в рази, а на порядок.

Політичні події, відомі як "Касетний скандал", "Помаранчева революція", відволікли увагу від знищення військової авіації, зокрема — стратегічних бомбардувальників. Декларована зміна зовнішньополітичного курсу України, яка після Помаранчевої революції проголосила курс на вступ до НАТО, не сповільнила темпів руйнування армії. За часів президента Ющенка армія занепадала, як і за часів президента Януковича.

Автор наполягає на ролі лобістів у таких процесах як тотальний розпродаж військової техніки за необґрунтовано низькими цінами. Однак основним негативним наслідком для держави є навіть не фінансові втрати, а зниження боєздатності військових підрозділів.

Окрему увагу автор приділяє проблематиці державної безпеки, зокрема — розвідувальної діяльності. Розбіжність курсу України на НАТО та геополітичних інтересів Російської Федерації породжували конфліктний потенціал. Керівництво держави роками ігнорувало інформацію розвідки щодо нарощення агресивної риторики РФ, підвищення нею боєздатності власної армії на фоні зниження боєздатності армії в Україні, скорочення кількості бронетехніки та навіть — окремих військових частин.

На переконання автора, основною причиною всіх цих подій були відсутність політичної волі керівництва держави та відсутність регулятора лобізму в Україні. Прийняття закону, орієнтованого на легалізацію лобізму та створення регулятора, не вирішить проблеми минулого, але допоможе уникнути їх у майбутньому.

The article is devoted to the research of the process of becoming a public administration in the field of national security of Ukraine, which took place in 2000–2013. During the investigated time there are large-scale reductions in the number of servicemen, thousands of units of armored vehicles are sold, new weapons systems are destroyed. For 13 years, the army and aviation of Ukraine have reduced their combat capability not even several times, but in tens.

Political events, known as the Cassette Scandal, the Orange Revolution, have diverted attention from the destruction of military aviation, including strategic bombers. The declared change in Ukraine's foreign policy, as a course for NATO membership, that was proclaimed after the Orange Revolution, did not slow down the pace of military destruction. In the days of President Yushchenko, the army was declining, just like in the days of President Yanukovich.

The author insists on the role of lobbyists in such processes as the mass sale of military equipment at unreasonably low prices. However, the main negative consequence for the state is not even financial losses, but a decrease in the combat capability of the military units.

The author pays special attention to the problems of state security, in particular — intelligence. The rise to conflict potential was created of Ukraine's NATO-membership course and geopolitical interests in the Russian Federation. For years, the leadership of the state ignored intelligence information about increasing the aggressive rhetoric of the Russian Federation, increasing fighting capacity of its own army against the background of reducing the fighting capacity of the army in Ukraine, reducing the number of armored vehicles and even some military units, that was destructed.

According to the author, the main reason for all these events was the lack of political will of the state leadership and the absence of a regulator of lobbying in Ukraine. Adopting a law aimed at legalizing lobbying and creating a regulator will not solve the problems of the past, but will help to avoid them in the future.

Ключові слова: національна безпека, державна безпека, воєнна безпека, державне управління, лобізм, лобіювання, Збройні Сили України, обороноздатність, державне управління лобізм.

Key words: national security, state security, military security, governance, lobbying, lobbying, Armed Forces of Ukraine, defense capability, public administration lobbying.

ОБГРУНТУВАННЯ ОБРАНОЇ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ось уже п'ять років не вщухає дискусія щодо правильності чи хибності тих чи інших стратегічних рішень керівництва нашої держави, які призвели до порушення територіальної цілісності України в 2014 році — анексії Кримського півострову та розгортання війни на Донбасі. Не викликає сумніву, що вкрай низький стан боєздатності Збройних Сил України, не надто ефективна розвідувальна та контр розвідувальна діяльність стали наслідком тривалих процесів, що беруть свій початок з моменту здобуття Україною незалежності, а подекуди є наслідками ще радянського періоду.

Уникаючи оціночних суджень стосовно окремих персоналій ми намагатимемось висвітлити закономірності тих чи інших процесів, взаємозв'язок політичних рішень керівництва України, геополітичних інтересів інших держав та фінансово-економічних інтересів вітчизняних промислово-фінансових груп. Адже, на переконання автора, більшість досліджуваних нами процесів не були хаотичними проявами об'єктивних обста-

вин, а скоріш стали наслідками цілеспрямованого лобістського впливу на керівництво нашої держави. Водночас мова може йти як про внутрішній, так і (переважно) про зовнішній лобізм.

Актуальність теми нашого дослідження обумовлена, по-перше, причинно-наслідковими закономірностями політичних та управлінських рішень 2000—2013 років та сучасного стану справ, а по-друге: продовженням впливу внутрішніх та зовнішніх суб'єктів лобізму на вітчизняну систему національної безпеки в цілому та стан обороноздатності нашої держави зокрема. Навіть сьогодні, в умовах порушення територіальної цілісності України, ми можемо спостерігати значний тиск на керівництво нашої держави, орієнтований на ослаблення нашої системи національної безпеки.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження реформування системи державного управління національною безпекою України в 2000—2013 роках крізь призму лобістського впливу на цей процес.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню ролі лобізму в процесі становлення вітчизняної системи державного управління присвячували свою увагу ряд вітчизняних вчених. Підґрунтям для даного дослідження стали окремі ідеї, напрацювання таких дослідників: О. Гроссфельд, О. Дягілев, А. Євгенієва, Р. Мацкевич, М. Недюха, В. Нестерович, А. Онупрієнко, О. Порфірович, Є. Романенко, В. Сумська, Є. Тихомирова, В. Федоренко та інших дослідників. Окрім того, в роботі використано напрацювання таких авторів як В. Абрамов, В. Безкоровайний, О. Глазов, О. Корнієвський, В. Лагодіна, В. Лазоркін, О. Потєхін, М. Михальченко, Н. Орлова, Г. Ситник, В. Смолянук, Т. Стукалін, М. Требін, Л. Тупчієнко та ряд інших.

Однак, зазначені автори не охопили своєю увагою роль лобістів у процесах, що призвели до зниження обороноздатності України та погіршення стану національної безпеки в перше десятиліття ХХІ ст., що ми й спробуємо надолужити.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Початок нового тисячоліття для України практично збігся з десятиріччям незалежності. В той час, коли патріотично налаштованим громадянам бачилося щасливе майбуття та процвітання рідного краю, в політичному житті країни панувала жорстока боротьба, і якщо внутрішня боротьба йшла за ресурси та посади, то зовнішня боротьба — вирішувала, яким буде геополітичне місце нашої держави, і яким бачать її майбутнє наші найбільші "стратегічні партнери".

Питання національної безпеки, без перебільшення є питанням виживання держави. Відповідно до сучасного бачення, національна безпека України — це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Категорія "національна безпека" включає в себе такі категорії, як "державна безпека" та "воєнна безпека" [1]. Формування системи державного управління національною безпекою в Україні бере свій початок з перших днів незалежності, однак воно активно тривало і у досліджуваній нами часовий відрізок. І не в останню чергу, саме в цей період агентами впливу було підготовлено підґрунтя для порушення територіальної цілісності України, що відбулося згодом, у 2014 році.

Адже аналіз подій цього періоду, а також положень Воєнної доктрини України, інших документів у сфері національної безпеки і оборони свідчить про закріплені висновки щодо відсутності реальних загроз національній безпеці України у воєнній сфері, що не відповідало реальній воєнно-політичній (воєнно-стратегічній) обстановці, яка склалася в Україні та навколо неї, зокрема на території АР Крим, (після конфлікту на о. Тузла у 2003 р.). Вартими уваги були і події в Грузії (2008 р.), що на фоні незавершеності демаркації кордону з РФ та інших обставин, мало би, щонайменше, стривожити як чільників Міністерства оборони України, так і лідерів держави.

Як ми вже зазначали в попередніх дослідженнях, усі етапи Помаранчевої революції, як і ключові політичні

події, що передували їм ("касетний скандал", скандал навколо нібито продажів Іраку систем "Кольчуга", призначення прем'єром Віктора Януковича, акції "України без Кучми", "Повстань Україно"), неодмінно включали в себе елементи геополітичного протистояння США та РФ на території України та в українському політикумі. Однією з причин ефективності зовнішнього впливу на Україну, на наше переконання, була відсутність будь-якого контролю за лобістською діяльністю як внутрішніх суб'єктів, так і зовнішніх агентів впливу. Зрештою, ні США, ні РФ навіть не заперечували своєї ролі, хоча й проявляли публічну участь в українських подіях лише епізодично [2]. На жаль, цей період став не останнім, коли Україна грала роль поля геополітичного протистояння світових держав.

На фоні перелічених подій з пам'яті громадськості було стерто втрату Україною в 90-х роках статусу ядерної держави. Водночас, поки увага українців, зусиллями практично всіх ЗМІ, була прикута до подій на вулиці, у парламенті, коментарів політиків та іноземних дипломатичних представників, відбувалося системне скорочення Збройних Сил, було завдано нищівного удару Військово-повітряним силам. Ще 16 листопада 1998 року у присутності американських сенаторів Річарда Лугара і Карла Левіна було аж занадто урочисто розрізано перший український Ту-160. А вже у 1999 році 8 літаків Ту-160 та 3 літаки Ту-95МС Україна передала Росії в рахунок боргу за газ. Згодом було знищено ще 9 літаків "Ту-160" та 21 літак Ту-95МС. Згодом така ж доля спіткала десятки Ту-22М [3]. Таким чином, за 8 років (з 1998 по 2006 рік) Україна позбулася практично всієї стратегічної авіації. Звісно, можна було б звинуватити в лобістському впливі виключно РФ, однак чи це означатиме, що зазначені сенатори діяли не в інтересах США? І чому, в такому випадку ніхто не відстоював національні інтереси України?

Вкрай складно оцінити зниження рівня боєздатності за цей же період. Велика кількість бронетехніки та обладнання було тим чи іншим шляхом відібрано у ЗСУ. Для прикладу, можна навести таку інформацію, наведену у звіті Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України для проведення розслідування відомостей щодо фактів розкрадання в Збройних Силах України та підризу обороноздатності держави у період з 2004 по 2017 роки. Тільки у 2006 році включено до переліків надлишкового майна 1000 танків Т-72 різних модифікацій для їх подальшої реалізації, а перед цим такий танк був знятий з озброєння ЗСУ, оскільки в Україні були відсутні будь-які ремонтні підприємства, що можуть обслуговувати такий танк. Але Т-72 на сьогодні взятий на озброєння ЗСУ, значну частину, яку не встигли реалізувати, повернуто до бойового складу і з 2014 року такий танк прекрасно обслуговується та модернізується на підприємствах ДК "Укроборонпром" [4]. Чи можна це вважати наслідком необізнаності службовців Міністерства оборони України?

Іншим шляхом цілеспрямованого зниження боєздатності ЗСУ було застосування необґрунтовано низьких цін, за яким майно вилучалося у держави. Порядок проведення Міністерством оборони розрахунків з виконавцями робіт з відновлення та ремонту озброєння і військової техніки Збройних Сил, яким фіксувався ме-

ханізм проведення Міноборони та уповноваженими ним органами розрахунків з виконавцями робіт з відновлення та ремонту озброєння і військової техніки Збройних Сил, передбачав розрахунок за ремонт шляхом передачі його виконавцям, у рахунок оплати зазначених робіт, "надлишкового" рухомого військового майна. [5] Наприклад, згідно з інформацією Держекспортконтролю, літак МіГ-29 УБ (учбово-бойовий), 1986 року випуску, з двома авіаційними двигунами РД-33 був реалізований через посередників за 2795000 дол. США, а Міноборони його відчужило за ціною близько 312 тис. дол. США, що у 9 разів менше ціни його наступного продажу на зовнішні ринки [4]. Це лише один випадок з сотень і тисяч аналогічних, або й іще зухваліших зразків розпродажу військової техніки, що якщо й мав на меті виключно збагачення учасників таких "схем", все ж безпосередньо та опосередковано знижував обороноздатність України. Чи можна припустити, що це відбувалося без участі тінювих лобістів?

Ряд дослідників наполягають на тому, що після Помаранчевої Революції Україна, обравши вектором геополітичної діяльності вступ до НАТО, змінила свою політику щодо обороноздатності. Ми не можемо погодитися з такою точкою зору. Адже тотальне ослаблення Збройних Сил України відбувалося комплексно і неперервно. Тогочасне керівництво України не зупинилося на фізичному знищенні сучасних літаків та продажу бойових кораблів. Скорочення не оминуло і Сухопутних військ. Станом на 31.12.1999 року чисельність особового складу ЗСУ становила 400 тис. (310 тис. військових і 90 тис. працівників) [6], натомість, вже у 2005 році, відповідно до Закону України "Про чисельність Збройних Сил України на 2005 рік", гранична чисельність ЗСУ передбачалася на рівні 245000 осіб, у т. ч. 180 тис. військовослужбовців [7]. Тобто менш ніж за 6 років відбулося скорочення чисельності особового складу більш ніж третину, а чисельності безпосередньо військовослужбовців у 2,1 рази.

Минатимуть роки, Віктора Ющенка змінить на посту Президента Віктор Янукович. Лунатимуть інші гасла, на зовнішньополітичній арені буде йти віддалення від курсу на вступ до НАТО, зближення з РФ. Але одне лишатиметься незмінним — системне знищення боєздатності ЗСУ, в тому числі — шляхом продовження необґрунтованого скорочення їх чисельності (2010 рік — 200000 осіб, у тому числі 159000 військовослужбовців, 2011 рік — 192000 осіб, у тому числі 144000 військовослужбовців, 2012 рік — 184000 осіб, у тому числі 139000 військовослужбовців) [8; 9]. Такі тенденції свідчать про цілеспрямований системний вплив груп тиску. Цілком імовірно — зовнішніх груп.

Водночас або ж вище військово-політичне керівництво держави не об'єктивно оцінювало воєнно-політичну обстановку та імовірний її розвиток на майбутні роки, або оцінювали об'єктивно, але не вживали достатніх заходів щодо зміцнення боєздатності ЗСУ, адже розвідувальні дані поступали стабільно. Так, за інформацією, яка знайшла своє підтвердження значно пізніше, вищим посадовим особам держави повідомляли про те, що з аналізу змістовності, спрямованості та особливостей сучасної воєнної політики Росії, існує загроза застосування збройної сили проти України для повернення Украї-

ни до сфери свого переважного впливу, а також попереджали про можливі варіанти розвитку військового конфлікту, а саме: розв'язання Росією повномасштабної агресії проти України з проведенням комплексної воєнної операції для оволодіння Кримом та східними регіонами України, водночас для досягнення своєї мети Росія спрямовувала свої зусилля на загальну дестабілізацію громадсько-політичної і соціально-економічної ситуації в Україні, загострення політичної боротьби, провокування сутичок на релігійно-етнічному підґрунті. Не обмежуючись цим, керівництво РФ публічно переглядало плани застосування ЗС РФ для досягнення зовнішньополітичних цілей на територіях колишніх республік СРСР, зокрема — у відношенні до України. За ці роки неодноразово лунали офіційні позиції вищих посадових осіб РФ про загрози військовій безпеці Росії через Євроатлантичний курс України у зв'язку з чим Україна дедалі більше розглядалася, як недружня держава [4]. Була в наявності вищих посадових осіб й інша інформація, яка свідчила про плани РФ по відношенню до України. Тому така ситуація породжує ряд питань. Чому вищі посадові особи не реагували на інформацію? Чи мав місце тиск на цих осіб? Хто саме здійснював такий тиск і якими методами? Ми вважаємо, що серед інших методів мав місце і систематичний тиск лобістів.

Водночас варто зазначити, що доповіді розвідувальних органів надходили як Президенту України, так і Міністру оборони України, начальнику Генерального штабу України, та іншим посадовим особам сектору безпеки і оборони, що вимагало від них, з огляду на обґрунтованість інформації, вжиття завчасних та адекватних заходів реагування на посилення загроз зі сторони РФ у військовій сфері [4]. Тобто мова йде не просто про відсутність реакції на загрози (для національної безпеки) ситуацію з боку окремих осіб, а на системне недбале ставлення до розвідувальної та контррозвідувальної інформації. Натомість, зазначені особи могли піддаватися (і судячи з їх дій та бездіяльності в тій чи іншій ситуації — піддавалися) тиску з боку лобістів певних сил. На жаль, в Україні була відсутня інституція, орієнтована на визначення потенційних загроз, що можуть містити дії лобістів. Та значно гірше, що навіть зараз, в ситуації, коли практично кожному українцю очевидний вплив на нашу державу з боку зовнішніх та внутрішніх супротивників — таку інституцію не лише не створено, але й не зроблено в цьому напрямку жодних дій.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Період з 2000 по 2013 роки став визначальним та сповненим карколомних змін для національної безпеки України. На початку цього періоду Україна перебувала в дружніх зовнішньоекономічних відносинах з РФ, проводячи спільні навчання з країнами НАТО. Натомість вже у 2014 році Україна, зазнавши агресивних дій з боку РФ, була змушена звернутися за допомогою до ряду міжнародних організацій, і практично лишилася сам-на-сам зі своїми проблемами.

Якщо у 2000 році Україна все ще мала доволі насичені військовою технікою сухопутні війська та авіацію, особовий склад яких перевищував 3000 осіб, і які про-

ходили бодай формальну підготовку, то в 2013 році ситуація стала критичною. Як виявили подальші події, з початком військового конфлікту Збройними Силами України довелося покладатися на добровольців, а матеріальне забезпечення реалізовувалося за рахунок благодійних внесків та діяльності волонтерів.

Процеси катастрофічного зниження обороноздатності України, провальної реакції керівництва держави на інформацію розвідувальної та контррозвідувальної діяльності, на наше переконання, є нерозривно пов'язаними з діяльністю лобістських груп. Проте, з огляду на відсутність в Україні легального інституту лобювання та перебування більшості лобістських дій в тіні, наразі мало що можна сказати про конкретні факти прояву лобізму та окремих суб'єктів впливу.

Аналіз ролі зовнішніх та внутрішніх суб'єктів лобізму ще чекає на своїх дослідників. Натомість сучасники зобов'язані вжити невідкладних заходів, орієнтованих на недопущення подальшого ослаблення національної безпеки України. Основним таким заходом, на переконання автора, має стати прийняття Закону України "Про лобістську діяльність", який не лише унормує лобізм, але й створить правову основу для функціонування належного регулятора — Національної Ради України з питань регулювання лобізму.

Література:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 19.09.2019).
2. Яровой Т.С. Роль лобізму в процесі становлення та розвитку системи державного управління в Україні: 2004—2010 роки, або "від майдану до реваншизму". Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Сер. Державне управління. 2019. Т. XX. Вип. 312. С. 15—20.
3. Як знищувались стратегічні ядерні сили України. Ukrainian Military Pages. 05.12.2016 р. Оновлено 27.01.2019. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2016/12/strategic-nuclear-forces-of-ukraine.html>
4. Про звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України для проведення розслідування відомостей щодо фактів розкрадання в Збройних Силах України та підриву обороноздатності держави у період з 2004 по 2017 роки: Проект Постанови Верховної Ради України від 06.06.2019р. № 10374 (Статус: Одержаний ВР України) Веб-портал "Ліга-Закон". URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/DH80600A?an=2>
5. Деякі питання відновлення та ремонту озброєння і військової техніки Збройних Сил: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 2009 року № 1135. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-2009-p>
6. Лазоркін Віталій. Збройні сили України: 1991—2001 // "Універсум". 2011. Вип. № 217—218 (листопад—грудень).
7. Про чисельність Збройних Сил України на 2005 рік: Закон України від 17 березня 2005 року № 2489-IV. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2489-15>

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 вересня 2008 року "Про невідкладні завдання щодо підвищення обороноздатності України": Указ Президента України від 10 січня 2009 року № 2/2009. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2/2009>

9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2013 року "Про Державну комплексну програму реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року": Указ Президента України від 02 вересня 2013 року № 479/2013 Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/479/2013>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On national security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (Accessed 15 Dec 2019).
2. Yarovoj, T.S. (2019), "The role of lobbying in the process of formation and development of the public administration system in Ukraine: 2004—2010, or "from the square to revanchism"", Zbirnyk naukovykh prats' Donets'koho derzhavnoho universytetu upravlinnia. Ser. Derzhavne upravlinnia, vol. XX, no. 312, pp. 15—20.
3. Ukrainian Military Pages (2016), "How the strategic nuclear forces of Ukraine were destroyed", available at: <https://www.ukrmilitary.com/2016/12/strategic-nuclear-forces-of-ukraine.html> (Accessed 15 Dec 2019).
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), "On the report of the Interim Commission of Inquiry of the Verkhovna Rada of Ukraine to investigate information on the facts of theft in the Armed Forces of Ukraine and the undermining of the state's defense capability from 2004 to 2017: Draft Resolution of Verkhovna Rada of Ukraine of 06.06.2019. № 10374", available at: <https://ips.ligazakon.net/document/view/DH80600A?an=2> (Accessed 15 Dec 2019).
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009), Resolution "Some issues related to the renewal and repair of weapons and military equipment of the Armed Forces", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-2009-p> (Accessed 15 Dec 2019).
6. Lazorkin, V. (2011), "Ukrainian Armed Forces: 1991-2001", Universum, vol. 217—218.
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2005), The Law of Ukraine "On the Strength of the Armed Forces of Ukraine for 2005", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2489-15> (Accessed 15 Dec 2019).
8. President of Ukraine (2009), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 26, 2008 "On urgent tasks to enhance the defense capability of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2/2009> (Accessed 15 Dec 2019).
9. President of Ukraine (2013), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 2, 2013 "On the State Integrated Program for Reform and Development of the Armed Forces of Ukraine for the Period until 2017", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/479/2013> (Accessed 15 Dec 2019).

Стаття надійшла до редакції 26.12.2019 р.

О. О. Усаченко,
к. держ. упр., докторант, Інститут законодавства Верховної Ради України
ORCID ID: 0000-0002-5458-8976

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.126

ДЕРЖАВНІ МЕТОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ ОБОРОННОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

O. Usachenko,
PhD in Public Administration,
Doctoral student of the Legislation Institute of The Verkhovna Rada of Ukraine

STATE METHODS OF STIMULATION OF INNOVATION PROCESSES OF DEVELOPMENT OF DEFENSE INDUSTRY

Зазначено, що в якості одного з головних резервів фінансування військових НДДКР необхідно розглядати, як підвищення ефективності використання ресурсів, які виділяються шляхом реструктуризації і обмеження тематики НДДКР, що залишається надмірною. Економічно стимулювати треба тільки перспективні наукові дослідження в галузі створення інноваційної оборонної продукції, які пов'язані з ризиками. Теоретичний і практичний інтерес представляє питання ціноутворення на військову продукцію. При формуванні ціноутворення перетинаються економічні інтереси всіх верств суспільства, всіх сфер, галузей економіки, регіонів країни. Ціни повинні бути такими, щоб виключити саму можливість отримання різного зиску від виробництва продукції, наслідком якої стають диспропорції. Це в повній мірі відноситься і до цін військових товарів, вироблених за державним оборонним замовленням (ДОЗ).

Визначено, що треба підвищувати стимулюючу роль ціни на оборонну продукцію за допомогою прийняття певних заходів з боку держави: для галузей ОПК держава повинна гарантувати відносно стабільні ціни на енергоносії, сировину і матеріали; держава має право прийняти пільгове оподаткування (ПДВ, на прибуток), що значно впливатиме на величину ціни ОВТ; на окремі види військової продукції держава повинна встановлювати фіксовані ціни як основи стабільної (оптимальної) рентабельності підприємств оборонної промисловості; на продукцію подвійного призначення і в експортному виконанні підприємства самі повинні встановлювати ціну. Цим вони в якійсь мірі заповнять витрати в зв'язку з встановленням більш низьких цін на інші види ОВТ. Важлива роль в економічному стимулюванні інновацій в оборонній промисловості належить матеріального заохочення авторів науково-технічних і військово-технічних рішень, а також осіб, які сприяють успішній реалізації цих рішень. Система матеріального заохочення передбачає (цифри нами запропоновані як орієнтовні): оплату праці працівникам усіх категорій в галузях оборонної промисловості вище в 1,5–2 рази, ніж у середньому в промисловості. Що правда, особливої необхідності в кардинальній зміні юридичної основи організаційного механізму інновацій немає. Але водночас ми відзначаємо, що соціальні проблеми в галузі управління інноваціями в оборонній промисловості вимагають свого негайного вирішення. А це значить, необхідні доповнення, доопрацювання, уточнення до чинного законодавства з інновацій, а можливо, і прийняття низки спеціальних нормативно-правових актів, які безпосередньо стосуються інноваційної діяльності оборонної промисловості.

It is noted that one of the main reserves for financing the military research and development is to consider increasing the efficiency of the use of resources allocated through restructuring and limitation of research and development, which continues to be considered by experts to be excessive. Only promising scientific research in the field of innovative defense products, sometimes associated with risks, should be economically stimulated. Theoretical and practical interest is the issue of pricing for military products. As you know, the price intersects the economic interests of all segments of society, all spheres, industries, regions of the country. The prices should be such as to exclude the very possibility of different profitability of production of products, which result in disproportions. This fully applies to the prices of military goods produced by the State Defense Order (DOS).

It was determined that the incentive role of the price of defense products should be increased by taking certain measures from the state: for the defense industries, the state should guarantee relatively stable prices for energy, raw materials and materials; the state has the right to adopt preferential taxation (VAT, on income), which will have a significant impact on the value of the price of VTT; for certain types of military production the state should set fixed prices as the basis for stable (optimal) profitability of defense industry enterprises; for dual-use and export performance, the companies themselves have to set the price. By doing so, they will to some extent offset the costs of setting prices for other types of TPAs. An important role in the economic stimulation of innovations in the defense industry is the material encouragement of the authors of scientific, technical and military-technical decisions, as well as of persons who contribute to the successful implementation of these decisions. The system of material incentives, in our opinion, should provide (the figures we are suggested as indicative): the remuneration of employees of all categories in the defense industry is 1.5–2 times higher than the average in the industry. However, there is no particular need for a radical change in the legal basis of the organizational mechanism of innovation. But, at the same time, we note that the social problems in the field of innovation management in the defense industry require their immediate resolution. This means that the necessary amendments, refinement, clarification of the current legislation on innovation, and possibly the adoption of a number of special regulations that are directly related to the innovation activity of the defense industry.

Ключові слова: державні методи стимулювання, розвиток оборонно промисловості, інноваційна оборонна продукція, державне оборонне замовлення, оборонна та військова техніка.

Key words: state incentive methods, defense industry development, innovative defense products, state defense order, defense and military equipment.

ВСТУП

У державному регулюванні інноваційних процесів важливу роль відіграють непрямі методи, які націлені, з одного боку, на стимулювання інноваційних процесів, а з іншого — на створення сприятливого (соціального, економічного, психологічного) клімату для розвитку новаторської діяльності. Склад, структура і зміст цих методів досить різноманітні.

До непрямих методів слід віднести податкові (пільги і знижки), кредитні (пільги). Податкові пільги та знижки знаходять прояв: у звільненні від оподаткування тієї частини прибутку підприємств і організацій, що спрямовується на проведення перспективних інноваційних розробок, створення науково-технічного доробку; виключення валютних коштів наукових організацій з числа оподатковуваних доходів, отриманих від реалізації науково-технічної (інноваційної) продукції спрямованих на придбання спеціального обладнання та унікальних приладів; зниженні ставок податку на додану вартість, май-

на і землі для науково-технічних організацій; зменшення протягом певного періоду оподаткованого прибутку, одержуваного підприємствами (фірмами) від використання винаходів та інших нововведень [3]. Ефективними за певних умов можуть бути такі непрямі заходи державного регулювання інновацій, як кредитні пільги, тобто надання кредитів (наприклад, з низькою процентною ставкою) підприємствам, акціонерним товариствам і фірмам — займаються інноваційними розробками, нововведеннями.

Загальну характеристику методів державного регулювання інноваційних процесів в оборонній промисловості доповнимо конкретними механізмами, інструментами, які мають стимулюючі властивості в сучасних умовах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Побудова моделі державного управління у сфері демократичного цивільного контролю над сектором

безпеки і оборони в Україні ще не стала об'єктом спеціальних наукових досліджень в галузі науки "Державне управління", хоча на даний час можна констатувати лише спроби деяких дослідників, експертів та авторів, які розглядали окремі її аспекти. Зокрема у цьому напрямі заслуговують на увагу наукові розробки В.П. Горбуліна, В.Т. Білоуса, Г.П. Ситника, А.І. Семенченка, А.Б. Качинського, В.М. Рижих, В.А. Ліпкана, В.О. Шамрая. Таким чином, на сьогодні в теорії державного управління залишається проблемним, актуальним і малодослідженим питання розвитку державного управління у сфері демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження та розробка державних методів стимулювання інноваційних процесів розвитку оборонної промисловості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. В якості одного з головних резервів фінансування військових НДДКР необхідно розглядати підвищення ефективності використання ресурсів, які виділяються шляхом реструктуризації і обмеження тематики НДДКР, яка продовжує, залишатися надмірною. Економічно стимулювати треба тільки перспективні наукові дослідження в області створення інноваційної оборонної продукції, часом пов'язані з ризиками.

2. З метою економічного стимулювання державного оборонного замовлення (ДОЗ) на нові види озброєння та військової техніки (ОВТ) Урядом України можуть передбачатися такі заходи:

- виділення асигнувань за рахунок державного бюджету на будівництво та реконструкцію підприємств оборонної промисловості, оснащення їх сучасним обладнанням, освоєння нової техніки, технології та конструкційних матеріалів;

- гарантування фіксованого рівня рентабельності (не більше 22—25%) за видами оборонної продукції (робіт, послуг), що забезпечує створення стійкої фінансової бази для виробничого, науково-технічного і соціального розвитку оборонних підприємств;

- забезпечення щоквартальної індексації асигнувань, що виділяються для оплати ДОЗ за рахунок коштів державного бюджету в зв'язку з інфляцією;

- поетапне (поквартальне) авансування робіт з виконання ДОЗ в розмірі 40% його вартості;

- звільнення головного виконавця ДОЗ від сплати мита на обладнання та іншу продукцію, яка не виробляється вітчизняною промисловістю, але необхідна для технічного переоснащення військового виробництва;

- включення вартості сировини, матеріалів, комплектуючих виробів у ціну кінцевої військової продукції, виходячи з рівня цін на момент видачі авансу за виконані роботи по ДОЗ.

3. Теоретичний і практичний інтерес представляє питання ціноутворення на військову продукцію. Як відомо, в ціні схрещуються економічні інтереси всіх верств суспільства, всіх сфер, галузей економіки, регіонів країни. Ціни повинні бути такими, щоб виключити саму можливість різної вигідності виробництва продукції, наслідком якої стають диспропорції [2]. Це в повній мірі

відноситься і до цін військових товарів, вироблених за ДОЗ.

Загальні теоретичні основи визначення нижнього і верхнього меж договірної ціни такі.

На особливу увагу заслуговує облік економічних інтересів розробників і споживачів нововведень при ціноутворенні.

В умовах нерозвинутого ринку методи визначення ціни науково-технічної продукції повинні базуватися на співвідношенні нормативу ефективності (прибутковості) у споживача і нормативу рентабельності у розробника.

Нижня межа договірної ціни нововведення визначають за формулою:

$$C_{\min} = C (1 + P_{\min} / 100) + C_k \quad (1),$$

де C — витрати на створення нововведення, включаючи його правову охорону, за вирахуванням послуг сторонніх організацій;

P_{\min} — мінімальний рівень рентабельності у розробника;

C_k — сума договірних цін на продукцію (послуги) сторонніх організацій.

Верхня межа договірної ціни обмежується обсягом прибутку, очікуваної від нововведення у споживача,

$$C_{\max} = \sum P_t A_t \quad (2),$$

де P_t — питома очікувана або гарантований прибуток споживача в t -му році;

A_t — обсяг застосування нововведень в t -му році;

Під час встановлення остаточної договірної ціни нововведення узгоджується частка розробника в прибутку L :

$$C_d = \sum L P_t A_t \quad (3).$$

Частка розробника не може бути менше нижньої межі ціни і залежить від науково-технічного рівня нововведення, ступеня його технічної готовності та надійності правової охорони.

З переходом до розвинутого ринку з властивою йому вільною конкуренцією рівень ціни буде визначатися переважно співвідношенням попиту і пропозиції [1]. Однак і за цих умов ціни встановлюються на основі зіставлення техніко-економічних параметрів, які забезпечуються інновацією, з тими, що досягаються у разі функціонування однорідних або замінних об'єктів.

Така методика загалом може бути застосована і для визначення договірної ціни на військову продукцію, з тією лише різницею, що покупцем ОВТ є в основному Збройні Сили України (тут виключається експорт), а вони, як правило, знаходяться на державному бюджетному фінансуванні і не можуть самі собі заробити кошти, щоб заплатити за оборонну продукцію стільки, скільки запросить завод-виготовлювач.

Для досягнення реальної економічної рівності між замовником і виробниками потрібно, щоб відхилення ринкової ціни від ціни виробництва кінцевої військової продукції були незначними. У цих відхиленнях повинні враховуватися галузеві особливості оборонної промисловості, специфіка споживачів його товару та ін. Отже, треба підвищувати стимулюючу роль ціни на оборонну продукцію за допомогою прийняття певних заходів з боку держави:

- для галузей ОПК держава повинна гарантувати відносно стабільні ціни на енергоносії, сировину і матеріали;

— держава має право прийняти пільгове оподаткування (ПДВ, на прибуток), що значно впливатиме на величину ціни ОВТ;

— на окремі види військової продукції держава повинна встановлювати фіксовані ціни як основи стабільної (оптимальної) рентабельності підприємств оборонної промисловості;

— на продукцію подвійного призначення і в експортному виконанні підприємства самі повинні встановлювати ціну. Цим вони в якійсь мірі заповнять витрати в зв'язку з встановленням більш низьких цін на інші види ОВТ.

4. Важлива роль в економічному стимулюванні інновацій в оборонній промисловості належить матеріальному заохоченню авторів науково-технічних і військово-технічних рішень, а також осіб, які сприяють успішній реалізації цих рішень. Система матеріального заохочення, на наш погляд, повинна передбачати (цифри нами запропоновані як орієнтовні):

— оплату праці працівникам усіх категорій в галузях оборонної промисловості вище в 1,5—2 рази, ніж у середньому по промисловості;

— виплату патентотримувачам винагороди авторам у розмірі 40—50%, а особам, що сприяли в розробці, освоєнні і реалізації винаходів, створення нових зразків ОВТ, у розмірі 30—40% посадового окладу; видачу премій за розробку високоякісної, конкурентоспроможної техніки і технології, за випуск інноваційної військової продукції, яка не знає аналогів у світі в розмірі 10—15% прибутку, щорічно одержуваної від її продажу;

— введення пільг щодо прибуткового податку для винахідників, проектувальників, конструкторів, вчених і авторів новітніх видів ОВТ;

— облік авторської винагороди як винагороди за працю під час визначення розміру пенсії.

ВИСНОВКИ

Всі питання, пов'язані з посиленням економічної ролі держави в стимулюванні інноваційної діяльності в оборонній промисловості, повинні знайти відображення в нормативно-правових актах. Що правда, особливої необхідності в кардинальній зміні юридичної основи організаційного механізму інновацій немає. Але водночас ми відзначаємо, що соціальні проблеми в галузі управління інноваціями в оборонній промисловості вимагають свого негайного вирішення. А це значить, необхідні доповнення, доопрацювання, уточнення до чинного законодавства з інновацій, а можливо, і прийняття низки спеціальних нормативно-правових актів, які безпосередньо стосуються інноваційної діяльності оборонної промисловості.

Література:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 черв. 2012 р. "Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України" [Електронний ресурс] Указ Президента України від 8 черв. 2012 р. № 389/2012. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/ru/documents/14823.html>

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 груд. 2012 р. "Про Стратегічний оборонний бюлетень України" [Електронний ресурс] Указ

Президента України від 29 груд. 2012 р. № 771/2012. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U771_12.html

3. Про Воєнну доктрину України [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 8 черв. 2012 р. № 390/2012. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/648/2004>

References:

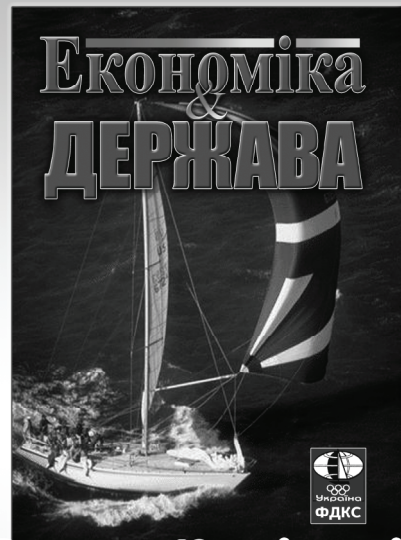
1. President of Ukraine (2012), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of June 8. 2012 "On the new version of the National Security Strategy of Ukraine", available at: <http://www.rnbo.gov.ua/documents/303.html> (Accessed 25 Dec 2019).

2. President of Ukraine (2012), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of 29 December. 2012 "On the Strategic Defense Bulletin of Ukraine", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U771_12.html (Accessed 25 Dec 2019).

3. President of Ukraine (2012), Decree "On the Military Doctrine of Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/648/2004> (Accessed 26 Dec 2019).

Стаття надійшла до редакції 27.12.2019 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

О. В. Білозір,
к. ю. н., доцент кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна Академія Управління персоналом
ORCID ID: 0000-0001-8326-3356

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.130

ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ БЕЗРОБІТТЯ ТА ЕМІГРАЦІЇ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

O. Bilozir,
PhD in Law, Associate Professor, Department of Public Administration,
Interregional Academy of Personnel Management

UNEMPLOYMENT AND EMIGRATION IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Зазначено, що необхідно визнати роль держави в регулюванні міжнародних міграцій, тобто міграцій, пов'язаних із перетином державних кордонів. Завданням альтернативної концепції у вивченні цього типу міграцій повинен стати критичний погляд на роль держави в створенні "соціальних кордонів". Ядром політики держави є прийняття легітимних рішень. Легітимація політики досягається, однак, не тільки шляхом завоювання публічної політичної підтримки. Формуванням такого погляду на світ і зайняті офіційні державні організації різних рівнів. На різних організаційних рівнях і в різних історичних контекстах державності міграція проявляється в різному вигляді. "Вона може бути символічним маркером, що окреслює межі національної солідарності; локальною соціальною проблемою з просторовими межами міських бідних районів; вона може зовсім зникнути з громадського поля зору". Вона не завжди є об'єктом публічної проблематизації. Публічне проблематизування відбувається тільки тоді, коли міграція загрожуює поставити під сумнів легітимність політичних рішень.

Визначено, що у разі трудової міграції можна стверджувати, що символічне виключення веде до інституційної дискримінації, а та — до публічної проблематизації і виправдання виключення. "У разі ж етнічної міграції механізм виключення працює в зворотну сторону: проблема легітимності національної приналежності вирішується публічною проблематизацією міграції, яка виправдовує символічне виключення і невидиму дискримінацію. Етнічним німцям залишають право на приналежність до нації, але одночасно приписують їм до "особливо слабких" членів національної спільноти. Держава водночас знімає з себе відповідальність за їх соціальну неповноцінність, пояснюючи її глибинними недоліками самих мігрантів. Так пояснюється обговорення міграції, вже за своїм визначенням вписаної в примордіальну приналежність до нації. Суспільство постає в парадигмі інтеграції з обмеженою системою з внутрішнім ієрархічно організованим порядком — соціальною структурою. З перспективи держави громадський порядок бачиться як ієрархія статусів у межах державних кордонів. Інтеграційна парадигма наділяє суспільство гомогенною культурою, вираженою в єдиній традиції, мові, ритуалі.

It is stated that it is necessary to recognize the role of the state in regulating international migration, ie migration related to the crossing of state borders. An alternative concept in the study of this type

of migration should be a critical look at the role of the state in creating "social boundaries". The core of state policy is making legitimate decisions. Policy legitimation is, however, achieved not only by gaining public political support. Forming such a view of the world and busy official government organizations of different levels. At different organizational levels and in different historical contexts of statehood, migration is manifested in different forms. It can be a symbolic marker that delineates the boundaries of national solidarity; the local social problem with the spatial boundaries of urban poor; it can completely disappear from the public eye. It is not always subject to public problematization. Public problematization occurs only when migration threatens to question the legitimacy of political decisions.

It has been determined that in the case of labor migration, it can be argued that symbolic exclusion leads to institutional discrimination, and, in turn, to public problematization and justification of exclusion. In the case of ethnic migration, the exclusion mechanism works in the opposite direction: the problem of legitimacy of nationality is solved by the public problematization of migration, which justifies symbolic exclusion and invisible discrimination. Ethnic Germans are left with the right to belong to the nation, but at the same time they are attributed to "particularly weak" members of the national community. At the same time, the state removes the responsibility for their social inferiority, explaining its deep disadvantages to the migrants themselves. This explains the discussion of migration, already by its definition inscribed on primordial belonging to the nation. Society appears in the paradigm of integration as a limited system with an internal hierarchically organized order — a social structure. From the perspective of the state, public order is seen as a hierarchy of statuses within state borders. The integration paradigm empowers society with a homogeneous culture, expressed in a single tradition, language, ritual.

Ключові слова: міжнародна міграція, соціальні кордони, соціальна проблема, громадське поле зору, соціальна політика, євроінтеграція.

Key words: international migration, social borders, social problem, public opinion, social policy, European integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ

Для пошуку рішень питання еміграції в Німеччині під час формування єдиної соціальної політики проаналізуємо концепцію, згідно з якою пропонується розглядати просторове пересування людей не як проблему (культурну, соціальну, політичну), а як одну з безлічі форм соціальної мобільності. З іншого боку, необхідно визнати роль держави в регулюванні міжнародних міграцій, тобто міграцій, пов'язаних із перетином державних кордонів. Завданням альтернативної концепції у вивченні цього типу міграцій повинен стати критичний погляд на роль держави в створенні "соціальних кордонів". Ядром політики держави є прийняття легітимних рішень. Легітимація політики досягається, однак, не тільки шляхом завоювання публічної політичної підтримки. Формуванням такого погляду на світ і зайняті офіційні державні організації різних рівнів.

На різних організаційних рівнях і в різних історичних контекстах державності міграція проявляється в різному вигляді. "Вона може бути символічним маркером, що окреслює межі національної солідарності; локальною соціальною проблемою з просторовими межами міських бідних районів; вона може зовсім зникнути з громадського поля зору". Вона не завжди є об'єктом публічної проблематизації. Публічне проблематизування відбувається тільки тоді, коли міграція загрожує поставити під сумнів легітимність політичних рішень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові дослідження, пов'язані із з'ясуванням особливостей структури самоорганізації партнерських відносин в державній соціальній політиці присвячено багато провідних зарубіжних науковців, Зокрема окремі фундаментальні засади вирішення проблем еміграції і безробіття займалися такі вчені Р.Дж. Барро, Дж.М. Б'юкенена, Р.А. Мас грейва, А. Лаффера, Дж. Сакса, Дж.

Стігліца, В. Танзі та інших. Серед українських науковців вагомих внесок у розвиток проблематики зробили І. Запатріна, Л. Лисяк, А. Мазаракі, В. Макогон, А. Соколовська, І. Чугунов та інші.

МЕТА СТАТТІ

У статті є визначення особливостей, системних проблем та вивчення іноземного досвіду вирішення питань безробіття та еміграції в умовах європейської інтеграції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Потрапляння "чужих" на територію держави розхищує основи традиційного принципу приналежності. Легальне перебування мігрантів на території вимагає їх неминучої участі у взаєминах з державою, регульованих за принципом територіальної приналежності. Така участь забезпечує мігрантів деякими правами (наприклад, певний трудовий стаж дає право трудовим мігрантам у Німеччині на державну пенсію, незалежно від їх громадянства) [1, с. 311]. Однак будь-які зусилля легальних мігрантів з демонстрації належної громадянам поведінки недостатні для того, щоб зарахувати їх до "своїх" за походженням. Таким чином, статус мігранта в сучасних державах відрізняється тим, що він забезпечує можливість участі людини в сферах праці, соціального забезпечення та інших галузей досягнення громадського впливу, але виключає їх зі сфери політичної участі — символічної приналежності до "своїх". Символічне виключення дозволяє зберегти легітимність національного принципу громадянства.

Різні держави по-різному вирішують проблему легітимації національного виключення. Політична практика відкритого регулювання міграції сформувала проміжний правовий статус, що дає право на "натуралізацію" найбільш лояльним мігрантам. Він ніби відкриває лазівку в ексклюзивну примордіальну солідарність для "чужих", що стали соціально рівними [2]. Інші держави, в тому числі і Німеччина, тривалий час намагалися ігнорувати проблему символічного національного виключення соціально рівних. Щоб обґрунтувати правомірність символічного виключення, вони підкріплювали його систематичною інституційною дискримінацією "чужих". Символічне виключення підтримувало інституційну дискримінацію, а вона, зі свого боку, робила мігрантів соціально слабкими публічними акторами. Підкріплена примордіальними поясненнями соціальна неповноцінність мігрантів легко ставала предметом публічного проблематизування.

Модель соціального виключення можна розглянути на прикладі трудової міграції з Туреччини та етнічної міграції зі Східної Європи в Німеччину. Якщо ситуація мігрантів турецького походження в Німеччині повністю вписується в пояснювальну модель, то міграція "етнічних німців", на перший погляд, їй суперечить. Трудові мігранти з Туреччини поступово підвищували свій соціальний статус, користуючись територіальним обґрунтуванням соціальної участі [3, с. 64]. Одночасно з цим вони були виключені з національної приналежності, отже, з політичної та ряду інших соціальних сфер. Символічне

виключення і інституційне виключення виправдовувалося недостатньою інтеграцією турків в німецьке суспільство. Їх етнічні та культурні особливості вважалися причиною інтеграційних проблем.

Етнічна міграція, навпаки, підтримувалася традиційною солідарністю і відповідно до нашого уявлення про систему громадянства не вимагала особливої легітимації. Саме тому в рамках моделі символічного виключення етнічні німці повинні були служити прикладом успішно "інтегрованих", або, принаймні, неproblemатичних груп приїжджих. Все ж на початку 1990-х років можна спостерігати виникнення публічної дискусії про проблему інтеграції "німців зі Сходу".

Зрівняння "етнічних німців" у всіх, у тому числі і "незароблених" ними тривалою соціальною участю правах, втратило виправдовувальну силу після падіння "залізної завіси". Зникнення ідеологічного протиріччя між східним і західним блоками перетворило "етнічних німців", прийнятих довгі роки в якості обділених комуністичними системами і тому гідних особливої підтримки "рідної" держави, в "бідних родичів". Завершення холодної війни немов відкрило очі на хиткість і недостатність національної солідарності для повноцінної соціальної участі. Доступ "етнічних німців" до повного цивільного статусу також став вимагати публічного виправдання, як вимагало його виключення турків [4, с. 52]. Концепція традиційної солідарності і в цьому випадку привела до проблематизації міграції в публічному просторі.

У разі трудової міграції можна стверджувати, що символічне виключення веде до інституційної дискримінації, а та — до публічної проблематизації і виправдання виключення. "У разі ж етнічної міграції механізм виключення працює в зворотну сторону: проблема легітимації національної приналежності вирішується публічною проблематизацією міграції, яка виправдовує символічне виключення і невидиму дискримінацію. Етнічним німцям залишають право на приналежність до нації, але одночасно приписують їх до "особливо слабких" членів національної спільноти. Держава при цьому знімає з себе відповідальність за їх соціальну неповноцінність, пояснюючи її глибинними недоліками самих мігрантів [5].

Так пояснюється обговорення міграції, вже за своїм визначенням вписаної в примордіальну приналежність до нації. Суспільство постає в парадигмі інтеграції з обмеженою системою з внутрішнім ієрархічним організованим порядком — соціальною структурою. З перспективи держави громадський порядок бачиться як ієрархія статусів у межах державних кордонів. Інтеграційна парадигма наділяє суспільство гомогенною культурою, вираженою в єдиній традиції, мові, ритуалі [6, с. 163]. Держава користується поняттям єдиної нації, заснованої на традиції і мові. Центальною одиницею — реципієнтом і творцем — соціальної структури і культури в інтеграційній соціології є індивідуальний актор. Держава ж ставить у центр громадянина з правами і свободами. Індивідуальний публічний актор є єдиним об'єктом соціологічних вимірів. Він же є адресатом політичних рішень. Інтегроване суспільство перебуває в стані рівноваги, якщо його елементи — індивідуальні актори — відповідають культурним вимогам і займають належне

місце в соціальній ієрархії [7, 8]. Регуляція соціальної рівноваги — першорядне завдання держави, а пояснення причин його порушення — справа соціальних і політичних наук.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

У рамках такого уявлення про суспільний лад міжнародна міграція природним чином виступає принципово небезпечним для суспільної рівноваги феноменом. Вторгнення "чужорідних елементів", соціалізованих в чужій культурі і не вписаних у соціальну структуру, може привести до порушення суспільної гармонії. Природним є і висновок: відновлення порядку можливе тільки при виключенні "чужих" з областей громадської участі або при інтеграції їх в систему "соціальної рівноваги".

Якщо припущення про однорідність погляду держави і інтеграційної парадигми на соціальний порядок правильне, то треба було б поставити питання про функціональність цього збігу поглядів. Держава залучає "контейнерну" теорію суспільства зі зрозумілих причин. З її допомогою воно найбільш оптимально може помістити себе в структуру суспільства-контейнера.

Витоки державних дискримінаційних практик по відношенню до мігрантів потрібно шукати в традиційних основах системи національного громадянства. Виключення "чужих" проявляється на двох рівнях: інституційному та символічному. Обидва рівня відтворюють один одного в тих державах, де політичні рішення вимагають публічної легітимації. Кожне політичне або адміністративне рішення по особливому поводженню з мігрантами має супроводжуватися легітимним описом його причин. Їх найчастіше знаходять у самих мігрантах або їх походженні. Легітимація особливого ставлення до мігрантів через їх індивідуальну або етнічну неповноцінність знімає з політики відповідальність за наслідки інституційного та символічного виключення. Опис проблеми міграції як соціальної або культурної невідповідності між мігрантами та приймаючим суспільством легітимізує, таким чином, порядок соціального виключення. Підкріплене інституційною реальністю, соціальне виключення стає потужним механізмом символічного виключення мігрантів із товариства "повноцінних громадян". Соціальні науки, які шукають причини проблем міграції в культурному, етнічному, класовому багажі мігрантів, постачають політиці множинні варіанти виправдання символічного та інституційного виключення. Визначаючи "чужих" і закріплюючи державний погляд на "реальність", вони підсилюють самовідтворююче пророцтво виключення: "вони не такі, як ми, тому що вони інші".

Література:

1. Селіверстова Л.С. Формування стратегії корпоративної соціальної відповідальності. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 7. С. 309—314.
2. Глобальний договір ООН [Електронний ресурс]. Міністерство соціальної політики України. Соціальне страхування та партнерство. 2008. URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article%3Bsessionid=07E30561B5BF4DDE28B50412BE5BA03D?Art_id=88867&cat_id=34940

le%3Bsessionid=07E30561B5BF4DDE28B50412BE5BA03D?art_id=88867&cat_id=34940

3. Гуняєва Н. Міжнародні стандарти в галузі соціальної відповідальності. Стандарти та якість. 2004. № 10. С. 61—65.

4. Маматов Т. Міжнародні стандарти в області соціальної відповідальності: механізм адаптації для органів державного контролю України. Вісник Дніпропетровського регіонального інституту державного управління. 2010. С. 51—53.

5. Керівництво з соціальної відповідальності ISO / DIS 26000 / Міжнародна організація стандартизації: Guidance on social responsibility. URL: isotc.iso.org

6. Смачило В.В., Баляба В.О. Оцінка соціальної відповідальності будівельних підприємств. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2015. № 6 (22). С. 162—169. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n6.html>

7. Олексенко Р.І., Краскова І.О., Поліщук М.М. Функції та роль маркетингу в сучасних умовах господарювання. Ефективна економіка. 2011. № 11 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>

8. Василенко Е. Социальная ответственность бизнеса: мировой опыт и российские реалии. Власть. 2006. № 1. С. 54—60.

References:

1. Seliverstova, L.S. (2015), "Formation of the strategy of corporate social responsibility", Actual problems of the economy, vol. 7, pp. 309—314.
2. UN Global Compact. Ministry of Social Policy of Ukraine (2008), "Social insurance and partnership", [Online], available at: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article%3Bsessionid=07E30561B5BF4DDE28B50412BE5BA03D?Art_id=88867&cat_id=34940 (Accessed 10 Dec 2019).
3. Gunyaeva, N. (2004), "International standards in the field of social responsibility", Standards and quality, vol. 10, pp. 61—65.
4. Mamatov, T. (2010), "International standards in the field of social responsibility: the mechanism of adaptation for the bodies of state control of Ukraine", Bulletin of the Dnipropetrovsk Regional Institute of Public Administration, pp. 51—53.
5. International Organization for Standardization (2019), "Social Responsibility Guide ISO /DIS 26000/. Guidance on social responsibility", [Online], available at: isotc.iso.org (Accessed 6 Dec 2019).
6. Smachilo, V.V. and Balyaba, V.O. (2015), "Assessment of social responsibility of construction enterprises. Economics: realities of time", Scientific Journal, [Online], vol.6 (22), pp. 162—169, available at: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n6.html> (Accessed 24 Dec 2019).
7. Oleksenko, R. Kraskova, I. Polischuk, M. (2011), "Functions and role of marketing in modern economic conditions", Effective economy, vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 24 Dec 2019).
8. Vasilenko, E. (2006), "Social responsibility of business: world experience and Russian realities", Power, vol. 1. pp. 54—60.

Стаття надійшла до редакції 27.12.2019 р.

*А. Є. Бакай,
аспірант, Національна академія державного управління при Президентові
України, начальник оперативно-медичного відділу управління охорони здоров'я
Департаменту персоналу Адміністрації Державної прикордонної служби України
ORCID ID: 0000-0001-8752-2159*

*Д. А. Купрієнко,
д. військ. н., доцент, заступник начальника (заступник декана)
з навчально-методичної роботи факультету підготовки керівних кадрів,
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького
ORCID ID: 0000-0002-4086-1310*

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.134

РОЗВИТОК СИСТЕМИ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЇЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

*A. Bakai,
PhD student, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Head of Health and Medical
Operations medical supplies Health Administration of the Department of Personnel Administration of the State Border
Service of Ukraine
D. Kupriyenko,
Doctor of Military Sciences, Associate Professor, Deputy Chief (Deputy dean) for Educational and Methodological work
of the Faculty of Management training, of National Academy of State Border Guard Service of Ukraine B. Khmelnytsky*

DEVELOPMENT OF THE MEDICAL SECURITY SYSTEM OF LAW ENFORCEMENT FORCES OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF ITS EUROPEAN AND EURO-ATLANTIC INTEGRATION

Розглянуто загальні підходи до медичного забезпечення Об'єднаних збройних сил НАТО. Визначено доцільність подальшої трансформації завдань і функцій інституцій України з медичного забезпечення населення та особового складу в кризових ситуаціях воєнного та мирного часу за рахунок адаптації тематичних національних нормативно-правових актів до відповідних стандартів НАТО; обґрунтовано необхідність використання силами охорони правопорядку України загального категорійно-понятійного апарату і принципів медичного забезпечення Об'єднаних збройних сил НАТО, а також впровадження дієвих елементів євроатлантичного досвіду організації медичної допомоги, що сприятиме формуванню єдиного медичного простору з питань медичного забезпечення та опрацюванню власної моделі медичного забезпечення під час кризових ситуацій з урахуванням гарантування відповідності спроможностей держави міжнародним базовим вимогам.

Визначено, що досвід медичного забезпечення Об'єднаних збройних сил НАТО і, зокрема, США, має значний інтерес для сил охорони правопорядку України в контексті: створення та ведення реєстру травм для зберігання даних та інформування про надання допомоги і результати лікування; надання послуг з повним доступом до даних реєстру; надання даних, для складання звітів уповноваженим державним органам; надання доступу до бази даних науковцям, чий дослідження схвалені комітетом з біоетики; забезпечення електронного зібрання та поширення даних про пацієнтів усім рівням надання допомоги, що підтримують довгострокові медичні картки; організації та підтримки баз даних щодо результатів лікування для аналізу прий-

нятих клінічних рішень та оцінювання подальших результатів лікування з метою удосконалення методів лікування; забезпечення уповноважених органів вчасною та достовірною інформацією про лікування та його результати; розробки стратегії дослідження щодо за зниження рівня захворюваності й смертності; стандартизації та уніфікації лікування протягом усього процесу надання медичної допомоги, а також розробки й впровадженні Клінічних рекомендації на основі фактичних даних; покращення комунікації упродовж усіх етапів надання допомоги постраждалим.

Доведено, що актуалізація питань цивільно-військового співробітництва за стандартами організації медичного забезпечення НАТО як нової парадигми розвитку національної системи охорони здоров'я в контексті практичної та наукової складових публічного управління системою охорони здоров'я сил охорони правопорядку України забезпечить ефективний науковий супровід державно-управлінських галузевих реформ та сприятиме модернізації системи публічного управління профільною галуззю, а організація взаємодії між координаційними органами та органами управління в межах функціональної та територіальної підпорядкованості під час кризових ситуацій є однією із важливих умов ефективності і результативності медичного забезпечення.

Common approaches to NATO Allied health care are reviewed. The expediency of further transformation of the tasks and functions of the institutions of Ukraine on medical support of the population and personnel in crisis situations of wartime and peacetime by adapting thematic national normative legal acts to the relevant NATO standards is determined; the necessity to use the common law-conceptual apparatus and principles of medical support of the NATO Joint Forces, as well as the introduction of effective elements of the Euro-Atlantic experience in the organization of medical assistance, which will contribute to the formation of a unified medical space for medical supply and medical care in crisis situations, taking into account the guarantee of compliance of the state's capabilities with the international basic requirements.

It is determined that the experience of providing medical assistance to the Allied Armed Forces, and in particular the United States, is of considerable interest to the law enforcement forces of Ukraine in the context of: creating and maintaining a trauma registry for storing data and providing information on assistance and treatment outcomes; provision of services with full access to registry data; providing data for reporting to authorized state bodies; providing access to the database to scientists whose research has been approved by the Bioethics Committee; providing electronic collection and dissemination of patient data to all levels of care supporting long-term medical records; organizing and maintaining treatment outcome databases to analyze clinical decisions and evaluate further treatment outcomes to improve treatment modalities; providing competent authorities with timely and reliable information on treatment and its results; developing a research strategy to reduce morbidity and mortality; standardization and unification of treatment throughout the medical care process, and the development and implementation of evidence-based clinical recommendations; improving communication throughout all stages of assistance to victims.

It is proved that the actualization of the issues of civil-military cooperation according to the standards of NATO medical care organization as a new paradigm for the development of the national health care system in the context of practical and scientific components of public management of the health care system of the law enforcement forces of Ukraine will provide effective scientific support for the government reforms and will help modernize the public sector management system, and organizing synergies between coordinating and governing bodies within functional and territorial subordination during crisis situations is one of the important conditions for the effectiveness and efficiency of health care.

Ключові слова: досвід медичного забезпечення, об'єднана система лікування, Об'єднані збройні сили НАТО, планування на основі спроможностей, сили охорони правопорядку, управління змінами.

Key words: medical security experience, integrated treatment system, NATO Allied Forces, capability planning, law enforcement, change management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна є відносно молодою суверенною країною, яка будує свою державність у досить складних геополітичних і геостратегічних умовах. Після оприлюднення

Указу Президента України від 17 березня 2014 року № 303/2014 "Про часткову мобілізацію", державні інституції переведено на функціонування в умовах особливого періоду, який триває і донині.

Таблиця 1. Класифікація кризових ситуацій

Група кризових ситуацій	Найменування групи кризових ситуацій	Кількість кризових ситуацій
1 група	Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності	20 ситуацій у 4 підгрупах
2 група	Забезпечення державної та громадської безпеки, у тому числі боротьба з тероризмом	12 ситуацій у 2 підгрупах
3 група	Міжнародна стабільність та безпека	6 ситуацій в 1 підгрупі
4 група	Надання допомоги органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування у запобіганні та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру	8 ситуацій у 2 підгрупах
5 група	Забезпечення кібербезпеки та захисту інформації	6 ситуацій в 1 підгрупі
6 група	Забезпечення розвитку оборонно-промислового комплексу	12 ситуацій в 1 підгрупі

Джерело: [7].

Мирний позаблоковий статус України та міжнародні зобов'язання інших держав стосовно її незалежності, суверенітету і недоторканності кордонів виявилися нездатними захистити Україну від зовнішньої гібридної агресії, гарантувати її безпеку та обороноздатність. Це призвело до необхідності проведення антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил на сході держави. Таким чином, виникла потреба докорінних змін у підходах до формування державної політики у сфері національної безпеки і оборони.

Отже, зовнішньополітична криза з Російською Федерацією, з одного боку, та відносно дружні зносини України з Європейським Союзом (далі — ЄС) й військово-політичною Організацією Північноатлантичного договору (далі — НАТО) — з другого, зумовили незворотність європейського та євроатлантичного стратегічного курсу України, який 7 лютого 2019 року Законом України № 2680-VIII [1] задекларовано в Конституції України [2].

У рамках реалізації політики європейської та євроатлантичної інтеграції, в Україні активно здійснюється адаптація її нормативно-правової бази та сфер практичної діяльності до законодавства ЄС, нормативних актів НАТО і найкращого досвіду їх інституцій.

Отже, Україна перебуває у стані активних трансформаційних процесів у всіх сферах суспільного життя. Тому в інтересах забезпечення інтеперабельності з відповідними інституціями ЄС і НАТО, вкрай важливим є вивчення успішного міжнародного досвіду запровадження змін. Водночас серед найбільш актуальних є питання досвіду запровадження змін у сфері охорони здоров'я з метою створення ефективної системи медичного забезпечення населення, особливо в умовах кризових ситуацій. Керуючись цілями та завданнями зовнішньої політики України та пріоритетами стратегічного партнерства, з метою застосування Україною комунікативних інструментів міжнародного співробітництва в сфері медичного захисту населення, вважаємо за доцільне звернутися, передусім, до досвіду медичного забезпечення Об'єднаних збройних сил НАТО (далі — ОЗС НАТО). Практична цінність співробітництва України з НАТО полягає у використанні провідного досвіду при розбудові

власної моделі медичного забезпечення в кризових ситуаціях.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Характеризуючи ступінь дослідженості питання співробітництва з НАТО зазначаємо, що напрацювання держав-членів та партнерів по Альянсу з питань медичного забезпечення мають широке коло наукового інтересу.

Очікуваним результатом оборонної реформи та аналізу Стратегічного оборонного бюлетеня України в частині модернізації системи медичного забезпечення сил оборони та приведення у відповідність із критеріями й стандартами, прийнятими в державах НАТО присвячували свої роботи А.М. Галушка та І.А. Лурін.

Необхідності реформування сектору безпеки і оборони в Збройних Силах України у контексті курсу України на вступ до НАТО значну увагу у своїх наукових працях приділяють О. Бодрук, В. Горбулін, Г.К. Крючков, А. Мартинюк, О. Пошедін, Г. Саковський, В. Строгий.

Питання стратегічного курсу медичного забезпечення ОЗС НАТО та досвіду використання ОЗС НАТО в кризових ситуаціях розглянуто в статтях А. Баровської [3], О. Вороб'єва [4], О. Шекери [5].

Особливості військово-медичних служб ОЗС НАТО, основні аспекти медичного постачання держав Альянсу висвітлені М. Білоусом, Д. Дроздовим, А. Рижовим, О. Шматенком.

Цивільно-військове співробітництво за стандартами НАТО розкрито в наукових працях Р. Лимана, О. Мильченка, О. Оліфірова, С. Салкуцана, В. Тарасова.

Питаннями наукового обґрунтування стандартизації медичного забезпечення Збройних Сил України (в інтересах сумісності з системами постачання НАТО) займалися М. Бадюк, А. Губар, В. Стеблюк.

Окремі питання планування та управління телекомунікаційними мережами, створення сучасних систем оперативного обміну інформацією викладені в наукових працях П. Олійника, С. Омельчука, В. Чаплика.

Водночас за досить вагомих наукових напрацюваннях з цього питання у напрямі військової науки, майже

відсутнє наукове підґрунтя розвитку державного управління організації медичної допомоги в кризових ситуаціях.

Отже, вищезазначене і зумовлює актуальність теми цього дослідження, визначає його мету та завдання.

МЕТА РОБОТИ

Мета роботи: визначення можливості та доцільності використання досвіду медичного забезпечення ОЗС НАТО для України.

ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Завданнями дослідження є:

- провести аналіз складових системи медичного забезпечення ОЗС НАТО під час кризових ситуацій;
- визначити доцільність та можливі шляхи використання цього досвіду під час формування української моделі медичного забезпечення сил охорони правопорядку під час кризових ситуацій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Планування та організація медичного забезпечення під час здійснення заходів медичного захисту повинні відповідати положенням військової доктрини України, яка передбачає можливість виникнення різних за масштабом і характером сучасних війн і збройних конфліктів [6], а також Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України [7], у якій конкретизовано класифікацію кризових ситуацій та участь складових сектору безпеки і оборони України в реагуванні на загрози та під час виконання завдань за призначенням.

Узагальнено зазначену класифікацію можна репрезентувати таким чином (табл. 1).

Цілком логічно, що найбільшої імовірності та масштабності загрози життю та здоров'ю населення й особового складу набувають під час воєнних конфліктів і надзвичайних ситуацій (1—4 групи), у яких люди перманентно перебувають під ризиком погіршення стану здоров'я, поранень, а в деяких умовах — і втрати життя.

Сучасні воєнні конфлікти характеризуються малою передбачуваністю ведення бойових дій і особливостями озброєння протидіючих сторін, що відрізняється високою кінетичною енергією снарядів, масовим застосуванням мінно-вибухових пристроїв, що вимагає нових організаційних рішень, значення медичних знань і зусиль, спрямованих на збереження життя та працездатності максимальному числу уражених (П.Г. Брюсов, Е.А. Нечаєв, 2006).

Важливою складовою інтеграції України у світовий безпековий простір є міжнародне співробітництво з міжурядовими організаціями. Розвиток міжнародного співробітництва базується на принципах планової інтеграції основних світових інституцій, об'єднаних суспільними і загальнолюдськими цінностями, відповідає національним інтересам України та акумулює додатковий потенціал, який вкрай важливо враховувати при запровадженні змін в сфері охорони здоров'я. Нині основними завданнями для профільної галузі є аналіз та опрацювання загальних підходів (алгоритмів дій) в кризових ситуаціях як мирного, так й воєнного часу, визначення загальних механізмів в організації логістичного супро-

воду у разі техногенних катастроф, природних катаклізмів та інших екстремальних випадках мирного часу.

Одним із найважливіших завдань державного управління на цьому етапі формування нової моделі охорони здоров'я в Україні, є вивчення (обговорення та аналіз) міжнародного досвіду міжвідомчої взаємодії (кооперації) з організації медичної допомоги в кризових ситуаціях та координації зусиль військових і цивільних закладів охорони здоров'я з надання медичної допомоги. Визначення основних показників діяльності міжнародних органів і систем медичного забезпечення повинно сприяти формуванню єдиного медичного простору держави, як складової системи національної безпеки.

Імплементация міжнародного досвіду з організації медичної допомоги в систему надання медичної допомоги в кризових ситуаціях в Україні дозволить:

- системно уникати або зменшувати ризики дублювання в організації надання медичної допомоги;
- створити об'єднану систему надання медичної допомоги, яка може бути змодельована на основі системних принципів лікування та визначатиме ресурси та практики надання медичної допомоги постраждалим;
- об'єднувати процедури реєстрації даних на всіх рівнях надання медичної допомоги для забезпечення постійного процесу удосконалення роботи.

Співробітництво України з державами-учасницями НАТО у військовій сфері розглядається як важливий елемент партнерства з організацією в цілому. Імплементация стандартів і процедур НАТО через партнерство в реагуванні на кризові ситуації сприяють реалізації стратегічної мети України щодо євроатлантичної інтеграції. В цьому сенсі важливого значення набувають аналіз і оцінка досягнень інституцій провідних держав світу в галузі військової медицини [8].

Так, основним документом, що регламентує питання медичного забезпечення в США, є Військово-медична доктрина. Також існують декілька видів доктрин, які встановлюють порядок медичного забезпечення: Національна єдина доктрина Сухопутних військ США; Союзна доктрина країн-учасниць НАТО; Доктрина багатонаціональних сил (НАТО та інші країни). Багатонаціональні доктрини забезпечують уніфікацію, стандартизацію та враховують особливості національних систем військової охорони здоров'я. Положення союзницьких чи партнерських доктрин сформульовані так, щоб національні пріоритети у медичному забезпеченні окремих країн-учасниць не перешкоджали взаємодії та співробітництву.

Аспектам медичного забезпечення ОЗС НАТО приділяється значна увага, що знайшло своє відображення в Новій Стратегічній Концепції Альянсу ("The Alliance's Strategic Concept", 29 april 1999) та Директиві щодо її реалізації ("MC Directive for Military Implementation of Alliance Strategy", 14 Jun. 1996). В Директиві MC 319 ("Принципи і політика логістичного забезпечення військ НАТО", "NATO Principles and Policies for Logistics") відмічається, що загальні принципи логістичного забезпечення в переважній більшості відносяться до медичного забезпечення військ. Але під час організації медичного забезпечення слід також брати до уваги ряд специфічних медичних факторів. Внаслідок чого у 1993 році Військовий комітет НАТО опрацював директиву MC 326 "Настанова з медичного за-

безпеки військ НАТО" ("Medical Support Precepts and Guidance for NATO").

Беручи до уваги бойовий досвід ОЗС НАТО, Комітетом начальників медичних служб (Committee of the Chiefs of Military Medical Services in NATO) розроблено варіант загальної концепції медичного забезпечення Об'єднаних Збройних Сил НАТО під назвою "Принципи і політика медичного забезпечення військ НАТО" ("NATO Medical Support Principles and Policies") та є погодженим з Доктриною логістичного (матеріально-технічного) забезпечення військ НАТО ("NATO Principles and Policies for Logistics"). Цей документ відображає оперативні принципи медичного забезпечення та враховує сучасні досягнення медицини; встановлює принципи і політику медичного забезпечення НАТО; містить концепцію медичного забезпечення, яка повинна використовуватися під час розробки національних доктрин, концепцій, планів, процедур країн-членів. Принципи і політика прийняття оперативного рішення поширюються як на мирний, так і на воєнний час, включаючи миротворчі, гуманітарні операції, місії примусу до миру тощо.

Загальну координацію з питань медичного забезпечення ОЗС НАТО покладено на Комітет керівників військово-медичних служб в НАТО (COMEDS), до складу якого увійшли керівники військово-медичних служб країн-членів Альянсу. Він консолідує розвиток та координацію Альянсу з військово-медичних питань.

Питання медичного забезпечення НАТО розглядаються виключно в форматі національної відповідальності держав-членів. Нові операції НАТО привернули підвищену увагу до необхідності координації заходів з надання медичної допомоги при ліквідації наслідків стихійних лих і гуманітарних операцій. Цілі COMEDS включають [9]: поліпшення та розширення координації, стандартизації і сумісності в медичній сфері між державами-членами; поліпшення обміну інформацією в організаційних, оперативних та процедурних аспектах військово-медичних служб держав-членів НАТО і держав-партнерів. COMEDS узгоджує свою діяльність з іншими структурами (органами) НАТО в галузі медицини, в тому числі, Управлінням стандартизації НАТО, Об'єднаним медичним комітетом, Медичною радою Верховних командувачів НАТО. Також створена Спеціальна керівна група по запобіганню наслідкам використання зброї масового знищення (у зв'язку з загрозами застосування біологічної зброї).

З метою надання допомоги у виконанні своїх завдань COMEDS має в своїй структурі ряд робочих груп, які відповідальні за такі напрями: військово-медичні структури, операції і процедури, військова профілактична медицина, невідкладної медичної допомоги, військова психіатрія, стоматологічні послуги, медичної техніки і військової фармації, гігієна харчування, харчової технології та ветеринарної медицини, медична підготовка, системи управління медичною інформацією [10].

Проведений авторами аналіз інформаційних джерел дозволив охарактеризувати загальні принципи медичного забезпечення ОЗС НАТО.

1. Відповідність гуманітарним конвенціям. Медична діяльність повинна здійснюватися у відповідності з положеннями, закладеними в Гаагській та Женевській конвенціях. За обставин, коли з будь-яких причин вимог

вищезазначених конвенцій не можливо дотриматись, необхідно дотримуватися обов'язкового правила — до всіх поранених та хворих слід відноситись без упередження, з урахуванням їх клінічних потреб та наявних медичних ресурсів.

2. Стандарти медичного забезпечення. Стандарти медичного забезпечення ОЗС НАТО повинні відповідати стандартам, які прийнятні для усіх держав-учасниць. Попри характер місії, головним завданням військової системи охорони здоров'я є забезпечення стандартів надання медичної допомоги якомога більш наближених до вимог мирного часу.

3. Збереження здоров'я та запобігання хворобам. Планування медичного забезпечення повинно включати детальні заходи щодо запобігання виникненню і поширенню хвороб, а також попередження інших загроз здоров'ю як ключовий фактор підтримання бойової готовності особового складу.

4. Спектр медичної допомоги. Медичне обслуговування забезпечується на прогресивній основі: від заходів профілактичної медицини, невідкладної (першої) медичної допомоги, реанімаційних заходів і стабілізації життєво важливих функцій, до евакуації і спеціалізованої допомоги.

5. Безперервність медичної допомоги. Пацієнтам повинна надаватися медична допомога за принципом безперервності, суттєвості, прогресивності. Медична допомога та лікування також повинні бути доступні й під час евакуації.

Щодо задекларованих основних оперативних принципів медичного забезпечення ОЗС НАТО.

1. Повноваження. Медичні ресурси, що надаються державами-членами НАТО є складовою частиною ОЗС НАТО. За звичайних обставин держави повинні застосовувати власні сили для надання медичної допомоги та лікування. Підрозділи та формування медичної служби повинні розгортатися зі своєю медичною структурою в суворій відповідності до очікуваного застосування. Для держав, які не є членами НАТО, це може включати перевірку до розгортання з інспекцією оговорених медичних засобів (за необхідності). Медичні підрозділи можуть мати власну конфігурацію або підсилюватися іншими модульними підрозділами. Стандарти медичного обслуговування повинні максимально наближуватися до стандартів мирного часу. Для цього може залучатися персонал та/або обладнання з інших підрозділів. Під час нарахування спроможностей медичних підрозділів, особливу увагу слід приділяти дотриманню професійних стандартів навчання.

2. Відповідальність. Держави-члени НАТО відповідальні за медичне забезпечення своїх частин та підрозділів, які входять до складу ОЗС НАТО.

3. Планування. Планування медичного забезпечення є невід'ємною складовою частиною планування бойових дій. Планування заходів повинно здійснюватися досвідченим медичним персоналом, який необхідно забезпечити даними оперативної медичної розвідки.

4. Обов'язкове медичне забезпечення. Медичні ресурси, що необхідні на початок будь-якої операції, повинні бути достатніми для щоденного збору, евакуації, лікування і госпіталізації хворих. Під час планування, організації, здійснення та розвитку медичного забез-

печення слід враховувати фактори кризової ситуації, а також інші умови (географічні, кліматичні тощо) та стан готовності медичних ресурсів.

5. Збереження національних структур. Національні медичні системи охорони здоров'я й евакуації повинні бути збережені в максимально можливому варіанті.

6. Перехід до стану кризової ситуації. Медичне забезпечення в кризових ситуаціях повинно базуватись на системі військової охорони здоров'я мирного часу. Медична готовність і придатність повинні бути на такому рівні, щоб врахувати плавний перехід від мирного часу до умов кризової ситуації.

7. Медична стандартизація. Національні контингенти повинні прагнути досягти максимально можливої інтегрованості (стандартизація та уніфікація повинні забезпечити сумісність, здатність до взаємодії, взаємозамінність).

8. Медичний зв'язок. Повинна бути встановлена ефективна система зв'язку між національними контингентами та медичними установами, пунктами контролю (управління) евакуацією і медичним персоналом НАТО.

9. Управління медичною інформацією. Ефективне управління медичною інформацією, особливо щодо пацієнтів, є життєво необхідним елементом планування медичного забезпечення.

Багатонаціональні контингенти повинні перевести медичні принципи, політику та концепцію медичного забезпечення в їх доктрини, концепції, директиви і процедури по домовленості з іншими державами. Ефективне медичне забезпечення ОЗС НАТО визначається як запорука успіху місії.

Нині тривають підготовчі заходи з адаптації системи обороноздатності України до стандартів НАТО. З метою реалізації положень Стратегічного оборонного бюлетеня України, введеного в дію Указом Президента України від 06 червня 2016 року № 240 [11], у Міністерстві оборони України модернізуються наявні системи оборонного планування через впровадження процесу планування на основі спроможностей, що орієнтовані на загрози, та застосовується в державах-членах НАТО [7].

У такому контексті можливість системно адаптувати проведення швидкої оцінки стану місцевих, регіональних та національних важливих служб відповідно до запитів приймаючої (або атакованої) країни чи міжнародної організації з метою підтримки операції (або кризових ситуацій), оцінка актуального стану медичної служби, а також доступність медичних послуг є одними з основних вимог у визначенні спроможностей (функціональної групи) угруповання [12].

Далі проаналізуємо досвід американської системи організації медичного забезпечення.

Американська система організації медичного забезпечення в кризових ситуаціях носить концептуальний та доктринальний характер [13]. Необхідно підкреслити, що нова оборонна стратегія Сполучених Штатів Америки (США) передбачає перерозподіл сил на глобальному рівні. Тобто адаптація органів та систем управління НАТО здійснюється за рахунок загального понятійного апарату та принципів оцінювання необхідних сил і засобів, що використовуються з метою реалізації завдань за призначенням.

З метою організації спільних заходів з медичного забезпечення та протидії загрозам використовуються такі документи стратегічного значення:

Спільна союзна доктрина щодо медичного забезпечення (Allied Joint Doctrine for Medical Support Doctrine);

Доктрина союзного об'єднаного військово-цивільного медичного інтерфейсу (Allied Joint Civil-Military Medical Interface Doctrine);

Спільна союзна доктрина щодо хімічного, бактеріологічного, радіаційного та ядерного захисту (Allied Joint Doctrine for Chemical, Biological, Radiological and Nuclear Defence);

Концепція медичної підтримки операцій щодо хімічного, біологічного, радіаційного та ядерного захисту (Concept Operations of Medical Support in Chemical, Biological, Radiological, and Nuclear Environments).

Операції НАТО в особливих (екстремальних) умовах сприяли подальшому розвитку системі медичного забезпечення. Станом на сьогодні військова медицина ОЗС НАТО — це використання передових практик з метою оптимізації надання медичної допомоги та догляду за пораненими. Базовою основою є фундаментальна підготовка (планування) з метою адаптації до викликів, зумовлених кількісно-якісними характеристиками постраждалих, екстремальними умовами навколишнього середовища, логістичними обмеженнями та реальністю того, що необхідність завершення місії може передувати медичним потребам. Концепція заснована на реальному досвіді військових конфліктів.

Одним із найважливіших успіхів військової медицини США стала розробка та впровадження "Об'єднаної системи лікування травм", певної системи, за якою кожен поранений у бою солдат має оптимальні шанси вижити і максимальний потенціал відновити функції. Головний принцип (гасло) системи — "Правильний пацієнт, правильний час, правильне місце, правильний догляд" [12].

Об'єднана система медичного забезпечення базується на інфраструктурі "Відділу реєстрації". Завдання "Об'єднаної системи лікування травм" полягає в координатії заходів надання медичної допомоги при травмах шляхом постійного удосконалення роботи та науково обґрунтованих медичних підходів. Цінність системи лікування травм засвідчує розробка понад 36 Клінічних рекомендацій, актуальних для військових лікарів, завдяки чому вдалося знизити захворюваність та летальність після бойових поранень.

Система лікування травм — це організовані та скоординовані зусилля на певній географічній території, спрямовані на надання повного спектру допомоги усім пораненим, інтегровані в місцеву систему охорони здоров'я. Основна цінність системи лікування травм полягає в її здатності забезпечити належний рівень допомоги пораненим пацієнтам, використовуючи наявні ресурси для досягнення кращих результатів лікування. Під час ведення бойових дій регіон часто представляє Бойове командування, на яке покладена головна відповідальність за військові операції, включаючи надання медичної допомоги.

Поточна модель системи лікування військових травм — це Об'єднана система лікування у межах театру воєнних дій. Впровадження та удосконалення Об'єднаної

системи лікування травм у межах театру воєнних дій — це необхідність для низького показника смертності внаслідок поранень та підвищення рівня відновлення функцій, які спостерігалися серед постраждалих в бою під час операцій "Незламна свобода" і "Звільнення Іраку" [12].

Об'єднана система лікування — це систематичний і комплексний підхід для координації надання медичної допомоги пораненому особовому складу та іншим постраждалим, які входять до системи Міністерства оборони, на полі бою, мінімізації захворюваності й смертності, а також оптимізації надання постраждалим основної допомоги. Об'єднана система лікування є стабільною організацією на території континентальних Сполучених Штатів Америки (у структурі Міністерства оборони США), Загальний масштаб організації залежить від подій та змін обстановки: більша (активніша) організація в періоди кризових ситуацій в і менша (але цілком дієздатна організація) в періоди відносно повільного темпу ведення операцій.

Таким чином, досвід медичного забезпечення ОЗФ НАТО і, зокрема, США, має значний інтерес для сил охорони правопорядку України в контексті:

створення та ведення реєстру травм для зберігання даних та інформування про надання допомоги і результати лікування;

надання послуги з повним доступом до даних реєстру;

надання даних, для складання звітів уповноваженим державним органам;

надання доступу до бази даних науковцям, чиї дослідження схвалені комітетом з біоетики;

забезпечення електронного зібрання та поширення даних про пацієнтів усім рівням надання допомоги, що підтримують довгострокові медичні картки;

організації та підтримки баз даних щодо результатів лікування для аналізу прийнятих клінічних рішень та оцінювання подальших результатів лікування з метою удосконалення методів лікування;

забезпечення уповноважених органів вчасною та достовірною інформацією про лікування та його результати;

розробки стратегії дослідження щодо за зниження рівня захворюваності й смертності;

стандартизації та уніфікації лікування протягом усього процесу надання медичної допомоги, а також розробки й впровадженні Клінічних рекомендацій на основі фактичних даних;

покращення комунікації упродовж усіх етапів надання допомоги постраждалим.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведений аналіз складових системи медичного забезпечення ОЗС НАТО під час кризових ситуацій показав можливість та доцільність його застосування для відповідних інституцій України.

На сьогодні для України необхідно:

1. Урахування позитивного досвіду діючих систем організації медичного забезпечення підрозділів НАТО в кризових ситуаціях.

2. Адаптація та імплементація у тематичні нормативно-правові акти відповідного категорійно-понятійного апарату, що стане методологічною основою системи

надання медичної допомоги під час кризових ситуацій воєнного і мирного часу.

3. Забезпечити організацію взаємодії між координаційними органами та органами управління в межах функціональної та територіальної підпорядкованості під час виникнення кризових ситуацій мирного та воєнного часу, що є однією із важливих умов ефективності і результативності дій з медичного забезпечення.

Впровадження в Україні досвіду з організації медичного забезпечення держав-членів НАТО під час кризових ситуацій дозволить наблизити спроможності держави до міжнародних базових вимог. Створенню єдиного медичного простору держави та формуванню власної моделі медичного забезпечення під час кризових ситуацій сприятиме співробітництво з ЄС та НАТО в контексті реалізації "Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони" [14].

Прогнозується, що системний підхід до надання медичної допомоги постраждалим у районі кризової ситуації (наприклад, районі проведення операції Об'єднаних сил) може значно знизити рівень захворюваності та смертності як особового складу, так і місцевого населення.

Напрямом подальших розвідок може бути моделювання системи медичного забезпечення сил охорони правопорядку під час різних видів кризових ситуацій.

Література:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору). [Електронний ресурс]: Закон України від 07.02.2019 № 2680-VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2019. — № 9. — Ст. 50. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n2> (дата звернення: 16.11.2019).

2. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1996. — № 30. — Ст. 141. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

3. Баровська А.В. Стратегічні комунікації: досвід НАТО // Стратегічні пріоритети. — 2015. — № 1 (34). — С. 147—152.

4. Воробьев А.И. Меры по совершенствованию медицинской службы армии США / А.И. Воробьев // Военно-медицинский журнал. — 1992. — № 7. — С. 67—70

5. Шекера О.Г. Стратегічний курс медичного забезпечення Збройних Сил країн НАТО // Національний медичний університет імені О.О. Богомольця. — 2012. — С. 158—164.

6. Постанова Верховної Ради України "Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Про військово-медичну доктрину України"" (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 51, ст. 477 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>

7. Указ Президента України №92/2016 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від

4 березня 2016 року "Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832>

8. Michael E. O'Hanlon. The Future of Land Warfare (Geopolitics in the 21st Century). — Brookings Institution, 2015. — 254 p. ISBN-10 0815726899.

9. NATO. COMEDS [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nato.int/cps/ru/natohq/topics_49168.htm

10. North Atlantic Treaty Organization. Bi-SC Capability Codes and Capability Statements. NATO Unclassified. Virginia. United States of America, January 2016. — 399 p. ISBN-23551-2490.

11. Указ Президента України від 06.06.2016 № 240 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року "Про Стратегічний оборонний бюлетень України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>

12. American College of Surgeons. Resources for Optimal Care of the Injured Patient, 2006. Chicago, IL: ACS; 2007. — Режим доступу: <http://usaisr.amedd.army.mil/cpgs.html>

13. National Disaster Medical System. HHS. Retrieved September 11, 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.phe.gov/preparedness/responders/ndms/Pages/default.aspx>

14. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]: Міжнародний документ, ратифікований Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII (зі змінами) // Офіційний вісник України від 26.09.2014 (офіційне видання). — 2014. — № 75. — Т. 1. — С. 83. — Ст. 2125. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "On amendments to the Constitution of Ukraine (concerning the strategic course of the state for the acquisition of full membership of Ukraine in the European Union and in the Organization of the North Atlantic Treaty)", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n2> (Accessed 15 Dec 2019).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 10 Dec 2019).

3. Barov's'ka, A.V. (2015), "Strategic communications: NATO experience", Stratehichni priorityty, vol. 1 (34), pp. 147—152.

4. Vorob'ev, A.Y. (1992), "Improving US Army Medical Services", Voenno-medysynskyj zhurnal, vol. 7, pp. 67—70.

5. Shekera, O.H. (2012), Stratehichnyj kurs medychnoho zabezpechennia Zbrojnykh Syl krain NATO [Strategic Course on Medical Assistance to the NATO Armed Forces], Natsional'nyj medychnyj universytet imeni O.O. Bohomol'tsia, Kyiv, Ukraine, pp. 158—164.

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), Resolution "On the Recommendations of Parliamentary Hearings on "On

the Military Medical Doctrine of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-19> (Accessed 15 Dec 2019).

7. President of Ukraine (2016), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of March 4, 2016 "On the Concept of Development of the Security and Defense Sector of Ukraine", available at: <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832> (Accessed 15 Dec 2019).

8. O'Hanlon, M. E. (2015), The Future of Land Warfare (Geopolitics in the 21st Century), Brookings Institution, Washington, D.C., U.S.

9. NATO (2019), "COMEDS", available at: http://www.nato.int/cps/ru/natohq/topics_49168.htm (Accessed 15 Dec 2019).

10. NATO (2016), North Atlantic Treaty Organization. Bi-SC Capability Codes and Capability Statements, NATO Unclassified, Virginia, United States of America.

11. President of Ukraine (2016), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of May 20, 2016 "On the Strategic Defense Bulletin of Ukraine", available at: <http://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137> (Accessed 15 Dec 2019).

12. American College of Surgeons (2006), "Resources for Optimal Care of the Injured Patient", available at: <http://usaisr.amedd.army.mil/cpgs.html> (Accessed 15 Dec 2019).

13. HHS (2012), "National Disaster Medical System", available at: <http://www.phe.gov/preparedness/responders/ndms/Pages/default.aspx> (Accessed 15 Dec 2019).

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community, and their Member States, of the other part", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (Accessed 15 Dec 2019).

Стаття надійшла до редакції 16.12.2019 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

В. В. Ключан,

д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу,

Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

ORCID ID: 0000-0001-8691-8733

В. О. Мірошник,

магістрант, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

ORCID ID: 0000-0001-7496-6404

К. П. Надточий,

здобувач вищої освіти, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

ORCID ID: 0000— 0001-6793-2580

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.142

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

V. Klochan,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of Management

and Marketing Department, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv

V. Miroshnyk,

Master of Nikolaev National Agrarian University, Mykolaiv

K. Nadtochiy,

Higher Education Applicant, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv

FEATURES OF ASSOCIATION OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE

У статті зазначено, що однією з провідних тенденцій сучасності є активізація процесів добровільного об'єднання територіальних громад. Саме нові, потужні та спроможні громади створюють нову реальність та майбутнє України. Обґрунтовано, що сучасний процес децентралізації влади є складним та складається з багатьох елементів. Окремі з них — бюджетна та податкова децентралізація, можливість передачі повноважень на рівень громад та формування незалежних бюджетів цих громад. Водночас існує низка невирішених проблем як стратегічного, так і оперативного характеру, що формують ризики для успішної подальшої реалізації реформи. Попередує досить складний процес узгодження інших аспектів децентралізації і внесення необхідних змін до відповідних підзаконних актів, які мають забезпечити неухильне виконання реформ.

Процес добровільного об'єднання територіальних громад є можливістю для майбутньої об'єднаної — спроможної — територіальної громади отримати чіткі й незалежні функції та повноваження з задоволення потреб мешканців територіальних громад і фінансові ресурси, зокрема і місцеві податки, на їх реалізацію. Цей процес об'єктивно потрібен українським громадам, адже, зважаючи на значну кількість малих територіальних громад, які є суто дотаційними, говорити про ефективне задоволення потреб мешканців таких громад неможливо. І саме об'єднання має призвести до значного поліпшення ситуації та створити умови для передачі відповідних повноважень таким громадам.

The article points out that one of the leading trends of our time is the activation of processes of voluntary association of territorial communities. It is the new, powerful and able communities that create a new reality and future for Ukraine. It is substantiated that the current process of decentralization of power is complex and has many elements. Some of them are budgetary and tax decentralization, the ability to delegate authority to the community level and the formation of independent budgets of these communities. At the same time, there are a number of unresolved issues, both strategic and operational, that pose risks to the successful implementation of the reform. However, the process of agreeing on other aspects of decentralization and amending the necessary

by-laws, which should ensure the steady implementation of reforms, is still quite complicated. Ukraine is moving in the direction enshrined in the European Charter of Local Self-Government and, using the experience of European countries, declares the priority of reforms to be decentralization with the transfer of powers to the level of territorial community.

The advantages of a modern capable community are: transparency of planning of own development, setting and fulfillment of strategic tasks; attracting investment, developing the economy, promoting local entrepreneurship; the ability to obtain administrative and social services quickly and without red tape; availability of modern kindergartens and schools, medical centers with skilled workers; high quality and accessible roads, transport, water supply, drainage, gas, lighting, communication and more.

The process of voluntary integration of territorial communities is an opportunity for the future united — able — territorial community to obtain clear and independent functions and powers to meet the needs of residents of the territorial communities and financial resources, including local taxes, for their implementation. This process is objectively necessary for the Ukrainian communities, because, given the large number of small territorial communities that are purely subsidized, it is impossible to speak about the effective satisfaction of the needs of the residents of such communities. And the merger itself should significantly improve the situation and create the conditions for delegating appropriate authority to such communities.

Ключові слова: громада, територія, децентралізація, об'єднання територіальних громад, місцеві бюджети, законодавча база.

Key words: community, territory, decentralization, association of territorial communities, local budgets, legislative framework.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Однією з провідних тенденцій сучасності є активізація процесів добровільного об'єднання територіальних громад. Саме нові, потужні та спроможні громади створюють нову реальність та майбутнє України. За нинішніх умов господарювання забезпечення соціально-економічного розвитку держави й адміністративно-територіальних одиниць вимагає своєчасності та повноти фінансування усіх сфер життєдіяльності місцевих громад, що, зважаючи на реалії бюджетної децентралізації, лежить у площині об'єднання останніх, яке є чи не єдиним шляхом виконання усіх повноважень, взятих на себе органами державної та місцевої влади. Саме об'єднання територіальних громад є ефективним засобом забезпечення фінансовими ресурсами менш розвинених і фінансово неспроможних територіальних громад на засадах рівноправного доступу до усіх соціальних послуг та економічних благ. Проте реалізація цього процесу є багатоетапною та клопіткою роботою, яка ґрунтується на волевиявленні представників територіальних громад, податковій спроможності й економічному розвитку територій, готових до об'єднання, паритету в контексті надання соціальних послуг усім членам об'єднання, а також розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів на засадах повноправного партнерства [5].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання та процеси щодо об'єднання територіальних громад в нашій державі перебувають у центрі уваги вітчизняних науковців: В. Дороха, А. Кавунця [2], О. Мороз [4], С. Надала та Н. Спасів [5], А. Павлюка [6], Р. Панчишина [7] та інших. Але слід зауважити, що наукові праці вчених і проблематика, висвітлена у них, хоча й має ґрунтовний характер, проте зазначені питання потребують подальшого дослідження та вивчення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей об'єднання територіальних громад як основного елементу системи місцевого самоврядування та розкритті особливостей їх функціонування на сучасному етапі в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відповідно до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" територіальна громада — це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр [12]. Основними ознаками територіальної

громади є спільна територія існування, наявність спільних інтересів місцевого значення, соціальна взаємодія членів громади в процесі забезпечення цих інтересів, психологічна самоідентифікація кожного члена з громадою, спільна комунальна власність, сплачування комунальних податків [4].

Такий інститут у нашій державі почав діяти ще за часів Київської Русі, коли питання запрошення князя на престол, комплектування ополчень і виборів ватажків вирішувалися народними зборами — віче, участь у яких брали всі вільні жителі міста, які мали власне господарство, але вирішальна роль належала міській феодальній верхівці. Воно скликалося перед початком воєнних дій, під час облоги, на знак протесту проти політики князя.

Тоді органом місцевого селянського самоврядування була верв, що об'єднувала самостійних господарів одного чи кількох сіл. Земля, ліси, пасовища, інші земельні угіддя були колективною власністю усіх членів. Члени верви несли взаємну відповідальність за сплату данини та скоєні на території громади злочини або переховування злочинців [8].

Об'єднана територіальна громада сьогодні — це "народний" орган місцевого самоврядування в Україні, що створюється за умови добровільного об'єднання жителів кількох розрізнених сіл, селищ або міст в один центр. Після такого об'єднання створюється новий адміністративний центр (як правило, їм стає найбільший населений пункт), в якому функціонують для всіх об'єднаних населених пунктів рада та інші органи самоврядування.

Загальне існування територіальних громад передбачено Конституцією України та Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні", а нові об'єднані громади створюються відповідно до Закону України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" [3; 11; 12].

Сучасне створення об'єднаних територіальних громад стало можливим завдяки проведенню реформи децентралізації [1]. Так, об'єднані громади утворюються в результаті добровільного об'єднання суміжних територіальних громад сіл, селищ, міст. Об'єднана територіальна громада, адміністративним центром якої визначено місто, є міською територіальною громадою, центром якої визначено селище міського типу — селищним, центром якої визначено село — сільській. У селах, де проживає більше 50 осіб, вибирають сільського старосту, який входить до виконкому об'єднаного ради [16].

Після створення об'єднана територіальна громада отримує ресурси відповідних населених пунктів, а також відповідні повноваження. Крім цього, об'єднана територіальна громада переходить на прямі відносини з державним бюджетом, виходить з підпорядкування районних рад, а також самостійно визначає напрям розвитку і на що витратити зароблені гроші. Створення об'єднаної територіальної громади спрощує отримання адміністративних послуг, роблячи його ближче до людей: у кожній громаді створюється свій центр надання адміністративних послуг. Об'єднані громади отримують ті ж доходи, які отримують міста обласного значення, адже після об'єднання в бюджеті об'єднаної територіальної громади залишається: 60% податку на доходи фізичних осіб; 100% податку на майно; 100% єдиного по-

датку; 5% акцизного податку з роздрібною торгівлі (тютюн, алкоголь, нафтопродукти); 100% податку на прибутки установ комунальної власності громади; 100% платежів за надання адміністративних послуг; 25% екологічного податку.

Насамперед, спроможна громада — це та територіальна громада села (селища, міста), яка може самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства. Це включає в себе і фінансову спроможність, і кваліфікованих та відповідальних працівників органів місцевого самоврядування [18].

Відповідно до ст. 2 Закону України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст здійснюється з дотриманням наступних принципів:

- 1) конституційності і законності;
- 2) добровільності;
- 3) економічної ефективності;
- 4) державної підтримки;
- 5) повсюдності місцевого самоврядування;
- 6) прозорості і відкритості;
- 7) відповідальності [11].

Одним із базових принципів об'єднання громади відповідно є добровільність такого об'єднання. Цей принцип закладено в ст. 140 Конституції України [3], в якій зазначається, що територіальна громада включає жителів села або добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища і міста.

Говорячи про принцип економічної ефективності, слід зауважити, що він є формуванням процесу об'єднання територіальних громад, тобто визначає планований результат, який очікується отримати за результатами формування об'єднаної територіальної громади. Зокрема передбачається, що в результаті об'єднання територіальних громад буде компенсована нестача ресурсів, головним чином, фінансових і людських [7].

На думку Панчишина Р.І. [7], достатньо цікавим є також принцип повсюдності місцевого самоврядування. Його включення законодавцями до переліку принципів об'єднання територіальної громади є спробою поширити процес об'єднання на всі територіальні громади, тобто на всю територію України, що є не зовсім правильним розумінням даного процесу, оскільки спочатку передбачалося, що процес об'єднання повинен охопити тільки дрібні, неспроможні у фінансовому та інших аспектах територіальні громади.

Проте на сьогодні станом на 1 листопада 2019 року на території України було створено 887 об'єднаних територіальних громад, в яких проживає близько 9,1 млн осіб [1]. З них кількість утворених громад у Миколаївській області дорівнює 43 з урахуванням загальної кількості об'єднаних рад (149) [19].

З урахуванням порядку та мети створення об'єднаних територіальних громад, можна виділити такі переваги сучасної спроможної громади:

- прозорість планування власного розвитку, ставлення та виконання стратегічних завдань;
- залучення інвестицій, розвиток економіки, сприяння місцевому підприємництву;

— можливість швидко та без бюрократичної тяганини отримати адміністративні та соціальні послуги — зареєструвати бізнес та майно, отримати дозволи чи ліцензії, довідки, паспорт, одержати субсидії, соціальну допомогу тощо;

— наявність сучасно обладнаних дитячих садків та школи, медичних пунктів з кваліфікованими працівниками;

— наявність якісних та доступних кожному доріг, транспорту, водопостачання, водовідведення, газу, освітлення, зв'язку тощо [18].

Досвід розвинутих країн демонструє, що основною передумовою успішного розвитку громад є об'єднання територій та ресурсів. Адже на рівні потужної громади вирішуватимуться питання місцевого економічного розвитку, планування розвитку територій, утримання місцевої інфраструктури, забудови, благоустрою території, соціальної допомоги, культури, первинної охорони здоров'я, середньої, дошкільної та позашкільної освіти, муніципальної міліції, пасажирських перевезень на території громади, житлово-комунальних послуг, утримання об'єктів комунальної власності.

Розділ II Закону України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" визначає загальну процедуру об'єднання територіальних громад, від першого етапу (ініціювання) і до моменту створення. Так, ініціаторами добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст можуть бути:

- 1) сільський, селищний, міський голова;
- 2) не менш як третина депутатів від загального складу сільської, селищної, міської ради;
- 3) члени територіальної громади в порядку місцевої ініціативи;
- 4) органи самоорганізації населення відповідної території (за умови представлення ними інтересів не менш як третини членів відповідної територіальної громади) [11].

Отже, офіційним початком процедури об'єднання обов'язково має бути його ініціювання окремою територіальною громадою. Варто відзначити, що якщо стосовно п. 1 та 2 ситуація зрозуміла — ініціюванням вважається прийняття відповідного розпорядження керівником територіальної громади-ініціатора об'єднання або рішенням ради цієї громади, то стосовно практичного застосування механізмів, передбачених п. 3 та 4, є певні застереження. Так, зокрема, процедура "місцевої ініціативи" має бути визначена або рішенням органів місцевого самоврядування, або зафіксована у статуті територіальної громади [2]. Тобто "стартом" процесу добровільного об'єднання територіальних громад є день ухвалення офіційного рішення про ініціювання об'єднання, в якому чітко зазначено перелік громад, які пропонуються до об'єднання, та адміністративний центр майбутньої об'єднаної територіальної громади.

Під час об'єднання територіальних громад сьогодні набуває значення проблема гарантій забезпечення інтересів громадян, що увійшли до громади. Сама ідея децентралізації в цілому сприймається і головами сільрад, і людьми позитивно, але з певними побоюваннями. Крім того, навколо цього процесу противниками реформ створюється певний негативний фон. Зде-

більшого це стосується розповсюдження чуток про те, що після об'єднання територіальні громади позбавляться власних бюджетів та земельних ресурсів, усі податки підуть до адміністративного центру громади, а про інші населені пункти просто забудуть. На сьогодні Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" дає право територіальним громадам розробляти та приймати статuti, але це робиться на розсуд самої громади. Натомість статут територіальної громади повинен стати її обов'язковим атрибутом і виконувати функцію своєрідної конституції місцевого рівня. Саме у статуті мають бути прописані принципи діяльності органів місцевого самоврядування відповідної громади з урахуванням місцевих умов, принципи формування місцевого бюджету з урахуванням інтересів усіх членів громади та населених пунктів, обов'язки щодо створення планів соціально-економічного розвитку усієї території громади тощо [17].

Якщо ж говорити про органи самоорганізації населення, то головною проблемою тут є те, що в сільській місцевості вони практично відсутні або не об'єднують більше третини мешканців відповідної громади. До речі, варто одразу визначитися, що розуміти під терміном "органи самоорганізації населення". Інколи доводиться чути, що це і громадські організації, і громадські формування тощо. Проте органи самоорганізації населення є представницькими органами, а їх члени представляють інтереси жителів певної території. У ширшому вжитку вони відомі як вуличні, будинкові, квартальні чи сільські комітети [2].

Практичний процес формування об'єднаних територіальних громад постійно виявляє проблемні питання, що потребують законодавчого або нормативного врегулювання. Так, у 2016 році було прийнято постанову Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до Методики формування спроможних територіальних громад", якою врегульовано питання внесення змін до перспективних планів формування територій громад областей, подання таких змін на розгляд Уряду, а також офіційного підтвердження складу об'єднаних територіальних громад, включених до відповідного перспективного плану [13].

Суттєве удосконалення законодавчого регулювання процесу формування спроможних територіальних громад відбулося в і 2017 році:

— було прийнято закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо добровільного приєднання територіальних громад" [9], яким запроваджено порядок добровільного приєднання до вже створеної громади;

— було прийнято закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів" [10], яким запроваджено механізм для створення територіальної громади, до складу якої увійшли територіальні громади сусідніх адміністративних;

— було прийнято постанову Кабінету Міністрів України [14] щодо системи оплати праці посадовців органів місцевого самоврядування. Постановою передбачено: значне підвищення посадових окладів посадових осіб місцевого самоврядування, їх узгоджено з посадовими

окладами державних службовців; відновлення у сільських, селищних радах та їх виконавчих органах надбавки за високі досягнення у праці;

— прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження переліку спроможних об'єднаних територіальних громад, у яких відбулися перші вибори депутатів сільської, селищної, міської ради та відповідного сільського, селищного, міського голови у 2016 році" [15].

Також було вжито заходів щодо удосконалення інституційного забезпечення реалізації реформи децентралізації. Зокрема створено Центральний офіс реформ, як постійно діючий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України, з метою забезпечення на належному рівні організації та координації впровадження реформ, зокрема, щодо планування відповідних заходів, проведення моніторингу та аналізу стану їх виконання. Центральний офіс реформ буде взаємодіяти з регіональними офісами та секторальними офісами підтримки децентралізації в галузі освіти, охорони здоров'я, планування територій, культури, соціального захисту та інших сферах. В кожному регіоні створюються Центри розвитку місцевого самоврядування, які координуватимуть впровадження реформи децентралізації на регіональному рівні [6].

Практична реалізація процесу об'єднання територіальних громад розпочалась лише в середині 2015 року, проте, наразі можемо констатувати доволі динамічний процес формування об'єднаних територіальних громад в Україні та зроблені суттєві кроки щодо удосконалення законодавчо-нормативного забезпечення створення та розвитку громад. Україна рухається в напрямі, закріпленому в Європейській хартії місцевого самоврядування, та, використовуючи досвід країн Європи, декларує пріоритетом реформ децентралізацію з передачею повноважень на рівень територіальної громади.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна сказати, що сучасний процес децентралізації влади є складним та складається з багатьох елементів. Окремі з них — бюджетна децентралізація, податкова децентралізація, можливість передачі повноважень на рівень громад та формування незалежних бюджетів цих громад. Водночас існує низка невирішених проблем як стратегічного, так і оперативного характеру, що формують ризики для успішної подальшої реалізації реформи. Попереду ще досить складний процес узгодження інших аспектів децентралізації і внесення необхідних змін до відповідних підзаконних актів, які мають забезпечити неухильне виконання реформ.

Якщо розглядати процес добровільного об'єднання територіальних громад як окрему складову, то головною перевагою Закону є можливість для майбутньої об'єднаної — спроможної — територіальної громади отримати чіткі й незалежні функції та повноваження з задоволення потреб мешканців територіальних громад і фінансові ресурси, зокрема і місцеві податки, на їх реалізацію. Цей процес об'єктивно потрібен українським громадам, адже, зважаючи на значну кількість малих територіальних громад, які є суто дотаційними, говорити про ефективне задоволення потреб мешканців таких громад неможливо. І саме

об'єднання має призвести до значного поліпшення ситуації та створити умови для передачі відповідних повноважень таким громадам.

Література:

1. Децентралізація України. Офіційний сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua> (дата звернення 19.11.2019).
2. Кавунець А., Дорох В. Особливості об'єднання територіальних громад в Україні (регіональний аспект): Вид. 2-ге. Київ. 2016. 94 с.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Тлумачення від 02.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення 10.11.2019).
4. Мороз О. Територіальна громада: сутність, становлення та сучасні українські реалії. Науковий вісник. 2008. Вип. 2. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik2/fail/Moroz.pdf (дата звернення: 12.11.2019).
5. Надал С., Спасів Н. Теоретична концептуалізація формування та сучасний прагматизм фінансування об'єднаних територіальних громад. Світ фінансів. 2017. № 3 (52). С. 121—135.
6. Павлюк А.П. Формування об'єднаних територіальних громад: стан, проблемні питання та шляхи їх вирішення. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/terutor_gromad-8bead.pdf (дата звернення: 12.11.2019).
7. Панчишин Р.И. Принципы объединения территориальной общины как основа конституционности их создания. Науковий Вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2018. Вип. 51, Т.1. С. 66—69.
8. Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склали та підготували до друку проф. С. Юшков. Київ: ВУАН, 1935. Редакція IV. С. 137—144. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm> (дата звернення: 12.11.2019).
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо добровільного приєднання територіальних громад: Закон України від 09.02.2017 р. № 1851-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1851-19/paran8> (дата звернення 19.11.2019).
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів: Закон України від 14.03.2017 р. № 1923-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1923-19> (дата звернення 19.11.2019).
11. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. Дата оновлення 01.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/157-VIII> (дата звернення 10.11.2019).
12. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Дата оновлення 01.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97> (дата звернення 10.11.2019).
13. Про внесення змін до Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2016 р. № 601. URL: <http://>

/www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249308591 (дата звернення 10.11.2019).

14. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 09.03. 2006 р. № 268 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 р. № 353. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250014893> (дата звернення 19.11.2019).

15. Про затвердження переліку спроможних об'єднаних територіальних громад, у яких відбулися перші вибори депутатів сільської, селищної, міської ради та відповідного сільського, селищного, міського голови у 2016 році: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 р. № 348-р. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250014874> (дата звернення 19.11.2019).

16. 15 питань та відповідей про децентралізацію в Україні. URL: <https://businessviews.com.ua/ru/strategies/id/decentralizacija-1622/> (дата звернення 11.11.2019).

17. Створення об'єднаних територіальних громад в Україні 2015—2017 роках. Аналітична доповідь від громадськості у форматі Shadow Report. Київ. 2018. 44 с.

18. Чого чекати від об'єднання громад. URL: http://despro.org.ua/upload/medialibrary/Gromada%20A5_PRINT_2.pdf (дата звернення 11.11.2019).

19. Gromada.info — Портал об'єднаних громад України. Офіційний сайт. URL: <https://gromada.info> (дата звернення 11.11.2019).

References:

1. Official site of the Decentralization of Ukraine (2019), available at: <https://decentralization.gov.ua> (Accessed 19 November 2019).

2. Kavunets', A. and Dorokh, V. (2016), *Osoblyvosti ob'iednannia terytorial'nykh hromad v Ukraini (rehional'nyj aspekt)* [Features of the association of territorial communities in Ukraine (regional aspect)], 2nd ed, Kyiv, Ukraine.

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), Constitution of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp> (Accessed 10 November 2019).

4. Moroz, O. (2008), "Territorial community: the essence, becoming and modern Ukrainian realities", *Naukovyj visnyk*, vol. 2, available at: http://lviv-academy.com/vidavnistvo_1/visnik2/fail/Moroz.pdf (Accessed 12 November 2019).

5. Nadal, S. and Spasiv, N. (2017), "Theoretical conceptualisation of formation and modern pragmatism of financing of united territorial communities". *Svit finansiv*, vol. 3 (52), pp. 121—135.

6. Pavliuk, A.P. (2019), "Formation of united territorial communities: state, problematic issues and ways of their solution". *Natsional'nyj instytut stratehichnykh doslidzhen'*. available at: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/terutor_gromad-86ead.pdf (Accessed 12 November 2019).

7. Panchyshyn, R.Y. (2018), "Principles of unification of a territorial community as a basis for the constitutionality of their creation", *Naukovyj Visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya PRAVO*, vol. 51. T. 1, pp. 66—69.

8. Yushkov, S. (1935), *Pravda rus'ka. Teksty na osnovi 7 spyskiv ta 5 redaktsij True Russian* [Texts based on 7 lists and 5 editions], 4rd ed, Kyiv, Ukraine.

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine on Voluntary Association of Territorial Communities" available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1851-19/paran8> (Accessed 19 November 2019).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine on the Features of Voluntary Association of Territorial Communities Located in the Territories of Adjacent Areas" available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1923-19> (Accessed 19 November 2019).

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "About voluntary association of territorial communities" available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/157-VIII> (Accessed 10 November 2019).

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "About local self-government in Ukraine" available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97> (Accessed 10 November 2019).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "About modification of the Methodology of formation of capable territorial communities"", available at: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249308591> (Accessed 10 November 2019).

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine " On Amendments to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 09.03. 2006 № 268 and declaring invalid of some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine"", available at: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250014893> (Accessed 19 November 2019).

15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), "Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine " On approval of the list of able united territorial communities in which the first elections of deputies of the village, town, city council and the corresponding village, town, mayor in 2016 took place"", available at: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250014874> (Accessed 19 November 2019).

16. Businessviews (2019), "15 questions and answers about decentralization in Ukraine", available at: <https://businessviews.com.ua/ru/strategies/id/decentralizacija-1622> (Accessed 11 November 2019).

17. Shadow Repo (2017), *Stvorennia ob'iednanykh terytorial'nykh hromad v Ukraini 2015—2017 rokakh. Analitichna dopovid' vid hromads'kosti u formati Shadow Report* [Creation of United Territorial Communities in Ukraine 2015—2017. An analytical report from the public in the Shadow Report format], Kyiv, Ukraine.

18. Gromada (2019), "What to expect from community unification", available at: http://despro.org.ua/upload/medialibrary/Gromada%20A5_PRINT_2.pdf (Accessed 11 November 2019).

19. Official site of the Gromada.info — The portal of the united communities of Ukraine (2019), available at: <https://gromada.info> (Accessed 11 November 2019).

Стаття надійшла до редакції 13.12.2019 р.

М. М. Шевченко,
к. філос. н., доцент, доцент кафедри глобалістики,
євроінтеграції та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID ID: 0000-0002-1139-1970

В. А. Соколов,
здобувач кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID ID: 0000-0002-0061-4112

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.148

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО МЕХАНІЗМУ ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

М. Shevchenko,
PhD in Philosophy, Associate Professor, Global Studies, Euro-integration and National Security
Management Department, The National Academy for Public Administration under the President of Ukraine
V. Sokolov,
graduate student, Global Studies, Euro-integration and National Security Management
Department The National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF FUNCTIONING
OF THE NATIONAL SECURITY POLICY INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT
STATE MECHANISM

У статті розглянуто методологічні підходи до оцінювання ефективності функціонування державного механізму інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки, а також окреслено коло методологічних проблем побудови системи показників такого оцінювання.

Порівняльний аналіз підходів до оцінювання ефективності функціонування державного механізму інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки, а саме: правового, експертного, прагматичного, дозволив визначити останній найбільш перспективним. Показано, що прагматичний підхід передбачає оцінку кількісних і якісних показників результату інформаційно-аналітичної діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки. Інформаційною базою для формування оцінки в рамках цього підходу є статистичні дані та інші відомості про результати інформаційно-аналітичної діяльності вказаних суб'єктів.

Авторами запропоновано розрізняти загальну і поточну ефективності функціонування державного механізму інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки та методи оцінювання ефективності функціонування вказаного державного механізму.

In the article the methodological approaches to assessing the effectiveness of functioning of the national security policy information and analytical support state mechanism are considered, a range of methodological problems of creating a system of indicators for such an assessment is outlined.

Comparative analysis of the approaches to assessing the effectiveness of functioning of the national security policy information and analytical support state mechanism, namely legal, expert, pragmatic, allowed to define the latter as the most promising. It has been shown that a pragmatic approach involves assessing quantitative and qualitative indicators of the results of information and analytical activities of national security subjects. The information base for estimating this approach is statistics and other information on the results of the information and analytical activities of the subjects mentioned above.

It is suggested by the authors to differentiate the general and current effectiveness of functioning of the national security policy information and analytical support state mechanism. Methods of assessing the effectiveness of functioning of the indicated state mechanism are also suggested, that is:

1) methods of assessing the general effectiveness of functioning of the national security policy information and analytical support: method of "prospective / strategic" information assessment; methods of assessing organizational, economic, social, political, legal effectiveness of functioning of the long-term national security policy information and analytical support state mechanism, method of assessing the contribution of intelligence and analytical services to the outcome of long-term national security policy implementation.

2) methods for assessing the current effectiveness of certain analytical and intelligence services activities concerning performing the assigned tasks during the realization of current national security policy objectives: method of assessing the "current" information; methods for evaluating the current effectiveness of special activities, which includes assessing the targeting, productive and cost-effectiveness of analytical and intelligence services work in relevant fields; a method of assessing the organizational and technical effectiveness of the information-analytical service / unit activities.

Ключові слова: політика національної безпеки, державний механізм, інформаційно-аналітичне забезпечення, ефективність, підходи до оцінки ефективності функціонування державного механізму, методи оцінки ефективності функціонування державного механізму.

Key words: national security policy, state mechanism, information and analytical support, effectiveness, approaches to assessing the effectiveness of state mechanism functioning, methods of assessing the effectiveness of state mechanism functioning.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У Стратегії національної безпеки України зазначено, що докорінні зміни у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі України обумовлюють необхідність створення ефективного сектору безпеки і оборони України [1]. З метою реалізації вказаного напрямку політики національної безпеки України визначено низку завдань щодо удосконалення державної системи стратегічного планування, створення єдиної системи моніторингу, аналізу, прогнозування та прийняття рішень у сфері національної безпеки і оборони, забезпечення ефективної координації та функціонування єдиної системи ситуаційних центрів профільних органів державної влади сектору безпеки і оборони.

Ця обставина і визначає зв'язок загальної проблеми з найбільш важливими науковими та практичними завданнями дослідження проблем теорії та практики інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління національною безпекою України.

На підставі аналізу актуальних досліджень і наукових публікацій можна зробити висновок про те, що питанням ефективності інформаційно-аналітичного забез-

печення державного управління у різних сферах, й зокрема у сфері національної безпеки України присвячено наукові праці вітчизняних дослідників, а саме: Г.П. Ситника [2], А.І. Семенченка [3], О.Г. Осауленка [4], З.К. Бондар, О.М. Житника, О.П. Пелиха [5; 6], С.Г. Соловйова, Н.В. Грицяк [7] та інших. Зокрема в [2] визначаються критерії ефективності державного управління національною безпекою. В [3] запропоновано модель оцінювання ефективності державної політики захисту життєво важливих національних інтересів. В [4] визначено систему принципів якості статистичної діяльності для органів державної статистики, яка адаптована до міжнародних та європейських засад. Усі принципи в межах національного стандарту з якості статистики згруповані у три блоки: інституціональна структура, статистичні процеси, статистична продукція. Водночас кожен із принципів супроводжується низкою показників моніторингу його дотримання з врахуванням вимог інформаційної безпеки. В [5] запропоновано критерії оцінки ефективності стратегічного планування у сфері національної безпеки в умовах глобальних викликів і загроз. У [6] запропоновано підхід до оцінювання ефек-

тивності функціонування державного механізму реагування на загрози національній безпеці. В [7] визначено вимоги до інформації для вироблення і впровадження управлінського впливу на об'єкт управління, а саме: вимоги щодо актуальності, автентичності, вірогідності, достатності, оперативності, точності та доступності.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Попри значну кількість робіт, в яких розглядаються актуальні питання інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління, маємо констатувати, що питання про необхідність створення системи управління якістю інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки України залишається відкритим.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розгляд методологічних підходів до оцінювання ефективності функціонування державного механізму інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У рамках теологічного трактування політика національної безпеки характеризується як процес підготовки, прийняття та практичної реалізації обов'язкових для всього суспільства державно-управлінських рішень у сфері забезпечення національної безпеки. Така інтерпретація політики національної безпеки дозволяє проаналізувати найважливіші стадії її здійснення: визначення цілей політики національної безпеки; прийняття рішень; планування реалізації прийнятого рішення; організацію виконання та власне виконання плану реалізації прийнятого рішення; контроль виконання вказаного плану та корекція політики. Кожна стадія розробки та реалізації політики національної безпеки потребує відповідної управлінської інформації про зовнішнє та внутрішнє безпекове середовище. Тобто інформаційно-аналітичне забезпечення політики національної безпеки здійснюється за допомогою відповідного державного механізму. Останній "структурно включає в себе комплекс органів, що організовують та проводять моніторинг та аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища країни в контексті досягнення цілей поставлених у програмі державної політики" [8, с. 39].

Розглядаючи питання ефективності функціонування державного механізму інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки України акцентуємо увагу на двох типах забезпечення національної безпеки [9, с. 65—67]:

ствердження національної безпеки як розвиток і зміцнення самого об'єкту безпеки і підтримка його природи (парадигма розвитку);

забезпечення національної безпеки як боротьба з конкретними небезпеками, наслідком чого є підтримка існування об'єкту безпеки (парадигма захисту).

В рамках вказаних парадигм безпеки можуть реалізовуватися дві стратегії забезпечення національної безпеки:

стратегія ствердження, зміцнення стійкості об'єкта безпеки;

стратегія захисту, за якого основа діяльності органів державної влади, які опікуються питаннями забезпечення національної безпеки складає виявлення загроз та їх нейтралізація.

Отже, управління національною безпекою має здійснюватися подвійним способом. В першому випадку здійснюється стратегічне управління національною безпекою, яке спрямоване на збереження стійкості системи національної безпеки. В другому випадку здійснюється тактичне управління національною безпекою, яке спрямоване на виявлення загроз національним інтересам та їх нейтралізацію. Ці типи управління національною безпекою взаємопов'язані між собою за принципом компліментарності. Стратегічне управління національною безпекою зорієнтоване на розробку та реалізацію довгострокової політики національної безпеки; тактичне, навпаки — на розробку та реалізацію поточної політики національної безпеки. Перша політика передбачає перш за все визначення стратегічних цілей у сфері забезпечення національної безпеки, досягнення яких можливе за умов скоординованих політичних, дипломатичних, економічних та інформаційно-пропагандистських зусиль держави. Друга політика, як правило, передбачає оперативне та адекватне реагування на загрози національній безпеці [10, с. 54—55]. Інформаційно-аналітичне забезпечення довгострокової та поточної політики національної безпеки передбачає використання відповідно "перспективної" та "поточної" інформації [11, с. 102—117]. Варто зазначити, що "перспективна" інформація є результатом стратегічного аналізу (розкриття проблеми національної безпеки в інтервалі "минуле — сучасне — майбутнє"), а "поточна" інформація є результатом ситуаційного аналізу (орієнтація на проблему національної безпеки в контексті "тут і тепер").

Метою інформаційно-аналітичного забезпечення довгострокової політики національної безпеки є: збір, обробка, використання, зберігання, підтримка в актуальному стані інформаційних баз стратегічного спостереження за процесами у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі, які гарантують своєчасне та надійне інформаційне забезпечення системи національної безпеки нормативно-правовою, довідковою, аналітичною, методичною, прогноною та поточною інформацією, а також комплекс програмних засобів, необхідних для їх аналізу, при розробці та ухваленні стратегічних рішень у сфері забезпечення національної безпеки.

Метою інформаційно-аналітичного забезпечення поточної політики національної безпеки є: збір, обробка, використання, зберігання, підтримка в актуальному стані інформаційних баз тактичного спостереження за процесами у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі, які гарантують своєчасне та надійне інформаційне забезпечення системи забезпечення національної безпеки поточною інформацією про виклики та загрози національним інтересам. Ця управлінська інформація є необхідною при розробці та ухваленні державно-управлінських рішень щодо реагування на виявлені виклики та загрози національним інтересам.

Під час оцінювання ефективності функціонування державного механізму інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки пропонуємо розрізняти загальну і поточну ефективності.

Під загальною ефективністю інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки пропонуємо розуміти результативність роботи інформаційно-аналітичних та розвідувальних служб щодо реалізації оціночно-попереджувальної функції на стратегічному рівні управління національною безпекою.

Під поточною ефективністю інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки пропонуємо розуміти ефективність роботи інформаційно-аналітичних та розвідувальних служб щодо реалізації оціночно-попереджувальної функції на тактичному рівні управління національною безпекою.

Для оцінки ефективності інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки можуть використовуватися різні підходи, що відображають ті або інші критерії ефективності, а саме: правовий, експертний, прагматичний.

У рамках правового підходу оцінюється відсутність правових порушень в процесі інформаційно-аналітичної діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки в процесі розробки та реалізації політики у цій сфері [12]. Інформаційною базою для формування оцінки в рамках цього підходу є дані перевірок контролюючих органів.

Оцінка ефективності в рамках експертного підходу передбачає включення різних методів оцінки, основою яких є думка компетентних працівників про суспільну корисність і ефективність інформаційно-аналітичної діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки [13, с. 148—150]. Інформаційною базою для формування оцінки в рамках цього підходу є необхідні відомості для проведення експертизи.

Оцінка ефективності в рамках прагматичного підходу передбачає оцінку кількісних і якісних показників результату інформаційно-аналітичної діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки [14]. Інформаційною базою для формування оцінки в рамках цього підходу є статистичні дані та інші відомості про результати інформаційно-аналітичної діяльності вказаних суб'єктів.

Варто зазначити, що прагматичний (праксеологічний) аналіз припускає осмислення того або іншого об'єкту, процесу, явища з погляду більш ефективного використання в практичному житті [15].

Основними поняттями прагматичного аналізу виступають:

"ефективність" — досягнення високого результату мінімальними ресурсами;

"результативність" — здатність досягати поставленої мети;

"оцінка" — величина, що характеризує те або інше явище з погляду ефективності і результативності.

Прагматичний аналіз здійснюється у декілька етапів: осмислення об'єкту або процесу з погляду його функцій;

визначення результативності системи;

виявлення тих функцій, виконання яких не задовольняє вимоги до системи, аналіз ефективності функціонування системи;

структурний аналіз системи, виявлення її структурних проблем, причин неефективності;

вивчення можливостей системи, її потенціалу, невикористаних резервів;

вироблення пропозицій щодо підвищення ефективності системи.

Для здійснення оцінки ефективності державного механізму інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки в рамках прагматичного підходу можуть бути використані методи:

1. Методи оцінки загальної ефективності інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки, а саме:

метод оцінки "перспективної/стратегічної" інформації;

методи оцінки організаційної, економічної, соціальної, політичної, правової ефективності функціонування державного механізму інформаційно-аналітичного забезпечення довгострокової політики національної безпеки, метод оцінки вкладу розвідувальних та інформаційно-аналітичних служб в підсумковий результат реалізації довгострокової політики національної безпеки.

2. Методи оцінки поточної ефективності діяльності конкретних інформаційно-аналітичних та розвідувальних служб щодо виконання завдань за призначенням у ході реалізації цілей поточної політики національної безпеки, а саме:

метод оцінки "поточної" інформації;

методи оцінки поточної ефективності спеціальних заходів, що включає в себе оцінку цільової, результативної і витратної ефективності роботи інформаційно-аналітичних та розвідувальних служб у відповідних сферах;

метод оцінки організаційно-технічної ефективності діяльності інформаційно-аналітичної служби (ІАС) / підрозділу.

Зокрема метод оцінки "поточної" інформації має включати в себе:

а) оцінку достовірності аналітичної та розвідувальної інформації, де критерієм оцінки є точність відображення найбільш суттєвих сторін процесів в безпековому середовищі й притаманних їм закономірностей;

б) оцінку релевантності аналітичної та розвідувальної інформації, де критерієм оцінки є міра відповідності представленої інформації інформаційно-аналітичними та розвідувальними службами завданням, що ставляться керівництвом держави перед сектором безпеки і оборони щодо відстоювання та просування національних інтересів;

в) оцінку оперативності аналітичної та розвідувальної інформації, тобто оцінка тривалості виконання завдань по добуванню, обробці та надання аналітичної та розвідувальної інформації, де критерієм оцінки є швидкість надання цієї інформації.

Методи оцінки поточної ефективності спеціальних заходів передбачають оцінку цільової, результативної і витратної ефективності роботи інформаційно-аналітичних та розвідувальних служб, де критеріями оцінки є:

а) для цільової ефективності ступінь досягнення основних цілей діяльності інформаційно-аналітичних та розвідувальних служб у відповідній сфері;

Таблиця 1. Показники організаційно-технічної ефективності діяльності інформаційно-аналітичної служби / підрозділу

Показник	Формула розрахунку
К1 – рівень організації виконання посадових обов’язків аналітиками служби / підрозділу	$K1 = C1/3$, де С1 – чисельність аналітиків, котрі здійснюють професійну діяльність на основі посадових інструкцій; 3 – загальна чисельність аналітиків ІАС / підрозділу
К2 – рівень технологічності інформаційно-аналітичної діяльності	$K2 = \Phi1/\Phi$, де $\Phi1$ – число функцій ІАС або структурного підрозділу, на виконання яких є офіційно затверджені методичні матеріали (аналітичні технології); Φ – загальне число функцій ІАС або структурного підрозділу
К3 – рівень контролю виконання завдань інформаційно-аналітичної діяльності	$K3 = P1/P$, де Р1 – число проконтрольованих виконаних завдань інформаційно-аналітичної діяльності за певний період; Р – загальна кількість виконаних завдань інформаційно-аналітичної діяльності за той же період
К4 – рівень планування інформаційно-аналітичної діяльності працівників ІАС / підрозділу	$K4 = Cп/3$, де Сп – чисельність аналітиків, професійна діяльність яких планується на певний період; 3 – загальна чисельність аналітиків ІАС / підрозділу
К5 – рівень контролю, поточних результатів діяльності аналітиків	$K5 = 3к/3$, де 3к – чисельність аналітиків, поточні результати яких постійно оцінюються; 3 – загальна чисельність аналітиків ІАС / підрозділу
К6 – рівень стабільності кадрів	$K6 = 1 - C2/3$, де С2 – чисельність аналітиків, звільнених за рік; 3 – загальна чисельність аналітиків ІАС / підрозділу
К7 – рівень організації робочих місць аналітиків	$K8 = 1 - C4/3$, де С4 – чисельність аналітиків, робоче місце котрих відповідає вимогам наукової організації праці; 3 – загальна чисельність аналітиків ІАС / підрозділу
К8 – рівень технічної оснащеності професійної діяльності аналітиків	$K9 = 1 - C5/3$, де С5 – чисельність аналітиків, котрі використовують комплекс технологічних засобів, інформаційно-аналітичні засоби й інтерфейси; 3 – загальна чисельність аналітиків ІАС / підрозділу
К9 – рівень організації професійної підготовки аналітиків	$K10 = 1 - C6/3$, де С6 – чисельність аналітиків, котрі пройшли курси підвищення кваліфікації за певний період; 3 – загальна чисельність аналітиків ІАС / підрозділу

б) для результативної ефективності здатність інформаційно-аналітичних та розвідувальних служб до виконання завдань за призначенням, а також тривалість виконання завдання;

в) для економічної (витратної) ефективності є ефект діяльності до витрат в конкретних умовах. Група показників витратної ефективності державного механізму інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки характеризує співвідношення витрат і результатуючих показників інформаційно-аналітичної діяльності у сфері національної безпеки. В якості витрати на управління можуть застосовуватися такі легко вимірювані показники, як поточні витрати на діяльність інформаційно-аналітичних та розвідувальних служб (ут-

римання апарату управління, експлуатацію технічних засобів, утримання будівель і приміщень, підготовку і перепідготовку, ротацію аналітиків та експертів у сфері національної безпеки тощо).

Група показників ефективності організаційно-технічної ефективності діяльності інформаційно-аналітичної служби (ІАС) / підрозділу може бути представлена у вигляді формули:

$E = (K1 + K2 + K3 + K4 + K5 + K6 + K7 + K8 + K9) / 9$ (1),
де Е — це організаційно-технічна ефективність діяльності ІАС/підрозділу.

Визначення показників К1-9 наведено в таблиці 1.

Розрахунок наведених вище показників дозволяє оцінити ефективність організаційно-технічної ефектив-

ності діяльності інформаційно-аналітичної служби / підрозділу.

ВИСНОВКИ

1. Встановлено, що на державному рівні в Україні професійних стандартів системного управління якістю аналітичної діяльності в системі забезпечення національної безпеки не розроблено.

2. Авторами запропоновано розрізняти загальну і поточну ефективності функціонування державного механізму інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки. Загальна ефективність — це результативність роботи інформаційно-аналітичних та розвідувальних служб щодо реалізації оціночно-передбачувальної функції на стратегічному рівні управління національною безпекою, поточна — це результативність роботи вказаних служб на тактичному рівні управління національною безпекою.

3. Порівняльний аналіз підходів до оцінювання ефективності функціонування державного механізму інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки, а саме правового, експертного, прагматичного, дозволив визначити останній як найбільш перспективним.

Оцінка ефективності в рамках прагматичного підходу передбачає оцінку кількісних і якісних показників результату інформаційно-аналітичної діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки. Для цього можуть бути використані методи:

1) методи оцінки загальної ефективності інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки: метод оцінки "перспективної/стратегічної" інформації; методи оцінки організаційної, економічної, соціальної, політичної, правової ефективності функціонування державного механізму інформаційно-аналітичного забезпечення довгострокової політики національної безпеки, метод оцінки вкладу розвідувальних та інформаційно-аналітичних служб в підсумковий результат реалізації довгострокової політики національної безпеки.

2) методи оцінки поточної ефективності діяльності конкретних інформаційно-аналітичних та розвідувальних служб щодо виконання завдань за призначенням в ході реалізації цілей поточної політики національної безпеки: метод оцінки "поточної" інформації; методи оцінки поточної ефективності спеціальних заходів, що включає в себе оцінку цільової, результативної і витратної ефективності роботи інформаційно-аналітичних та розвідувальних служб у відповідних сферах; метод оцінки організаційно-технічної ефективності діяльності інформаційно-аналітичної служби (ІАС) / підрозділу.

Перспективними напрямками подальших досліджень вбачається у науковому обґрунтуванні теоретико-методологічних основ розробки Концепції інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки України й інших керівних документів у зазначеній сфері; у виробленні єдиного понятійно-категорійного апарату у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки; у розробці методики та моделі оцінки ефективності інформаційно-аналітичного забезпечення політики

національної безпеки. Для вирішення вказаних наукових завдань пропонуємо відкрити науково-дослідну роботу "Концептуальні та організаційно-правові засади інформаційно-аналітичного забезпечення політики національної безпеки України", замовником якої має бути, на нашу думку, РНБО України. До виконання науково-дослідної роботи необхідно залучити: Національну академію СБ України; Інститут СЗР України; Інститут військової розвідки МО України; Національний інститут стратегічних досліджень; Національну академію державного управління при Президентові України; Військовий інститут Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (ВІ КНУ); Національний університет оборони України ім. Івана Черняховського; Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій (ДУІКТ), Національну академію статистики, обліку та аудиту та ін.

Література:

1. Указ Президента України № 287/2015 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України": [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Президента України. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/19521.html>
2. Сытник Г.П. Критерии эффективности государственного управления национальной безопасностью / Г.П. Сытник // Государственное управление в сфере национальной безопасности: слов.-справ. / Сост.: Г.П. Сытник, В.И. Абрамов, В.Ф. Смолянюк и др.; под общ. ред. Г.П. Сытника. — К.: НАГУ, 2012. — С. 190—192.
3. Семенченко А.І. Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України: монографія / А.І. Семенченко. — К.: Вид-во НАДУ, 2008. — 428 с.
4. Осауленко О.Г. Офіційна статистика в системі національної інформаційної безпеки: монографія / О.Г. Осауленко. — К.: ТОВ "Август Трейд", 2017. — 367 с.
5. Шевченко М.М. Система критеріїв та показників оцінки ефективності стратегічного планування у сфері національної безпеки / З.К. Бондар, О.М. Житник, М.М. Шевченко // "Інвестиції: практика та досвід". — 2017. — № 17. — С. 218—224.
6. Шевченко М.М. Методологічні підходи до оцінювання ефективності функціонування державного механізму реагування на загрози національним інтересам / М.М. Шевченко, А.О. Пелих // Інвестиції: практика та досвід. — 2015. — № 13—14. — С. 82—86.
7. Інформаційна складова державної політики та управління: монографія / Соловйов С.Г. та ін.; заг. ред. Грицяк Н.В.; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, каф. інформ. політики та електрон. урядування. — Київ: К.І.С., 2015. — 320 с.
8. Шевченко М.М. Державна політика національної безпеки України та механізми її реалізації / М.М. Шевченко // Національні інтереси України: ступінь реалізації та загрози: матеріали круглого столу (Київ, 27 листопада 2013 р.): у 2 частинах / за ред. Г.П. Ситника, Л.М. Шипілової. — К.: НАДУ, 2013. Ч.2. — С.38—47.
9. Державне реагування на загрози національним інтересам України: актуальні проблеми та шляхи їх роз-

в'язання: матеріали круглого столу (Київ, 19 лютого 2014 р.) / За ред. К.О. Ващенко, Г.П. Ситника. — К.: НАДУ, 2014. — 170 с.

10. Кокошин А.А. Очерк политики как феномена общественной жизни. Ее внутригосударственные и международные измерения, взаимоотношения с идеологией, наукой и разведкой. — М.: Культурная революция, 2007. — 96 с.

11. Хилсман Р. Стратегическая разведка и политические решения / Р. Хилсман; пер. а снгл. К.П. Сониной, О.Е. Зильберберг. — М.: Изд-во иностранной литературы, 1957. — 192 с.

12. Куцов В. Воєнна розвідка України: становлення та розвиток / В. Куцов, І. Храбан // Реформування сектору безпеки і оборони в Україні: Quo vadis? — К.: НАОУ, 2009. — С. 88—109.

13. Методологія стратегічного планування в умовах глобальних загроз національній безпеці та міжнародній стабільності: монографія / В.І. Абрамов, Т.В. Запорожець, Р.Р. Марутян, Ю.В. Мельник, О.І. Пошєдін, О.В. Устименко, М.М. Шевченко; за заг. ред. Л.М. Шипілової. — К.: НАДУ, 2017. — 300 с.

14. Шевченко М.М. Прагматичний підхід до оцінювання ефективності економічної розвідки / М.М. Шевченко // Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених "Ефективність підприємницької діяльності: маркетинговий аспект". — Київ, 2016. — С. 169—171.

15. Шевченко М.М. Філософсько-праксеологічні аспекти організації діяльності ситуаційних центрів / М.М. Шевченко // Ефективність державного механізму реагування на загрози національним інтересам України в умовах євроінтеграції: матеріали наук. практ. семінару (Київ, 9 груд 2015 р.) / За заг. ред. Г.П. Ситника, Л.М. Шипілової. — К.: НАДУ, 2016. — С. 64—70.

References:

1. President of Ukraine (2015), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine on May 6, 2015 "On Strategy of National Security of Ukraine", available at: <http://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070> (Accessed 10 Dec 2019).

2. Sytnyk, H.P. (2012), "Criteria for the effectiveness of public administration of national security", *Hosudarstvennoe upravleniye v sfere natsional'noy bezopasnosti* [State Administration in the Field of National Security], NADU, Kyiv, Ukraine, pp. 190—192.

3. Semchenko, A.I. (2008), *Metodolohiya stratehichnoho planuvannya u sferi derzhavnoho upravlinnya zabezpechennam natsionalnoyi bezpeky Ukrayiny* [Methodology of strategic planning in public administration national security Ukraine], NADU, Kyiv, Ukraine.

4. Osaulenko, O.H. (2017), *Ofitsijna statystyka v systemi natsional'noi informatsijnoi bezpeky* [Official statistics in the national information security system], TOV "Avhust Trejd", Kyiv, Ukraine.

5. Bondar, Z.K. Zhytnyk, O.M. and Shevchenko, M.M. (2017), "A system of criteria and indicators for assessing the effectiveness of strategic planning in the field of national security", *Investysii: praktyka ta dosvid*, vol. 17, pp. 218—224.

6. Shevchenko, M.M. and Pelykh, A.O. (2015), "Методологічні підходи до оцінювання ефективності функціонування державного механізму реагування на загрози національним інтересам", *Investysii: praktyka ta dosvid*, vol. 13—14, pp. 82—86.

7. Solovjov, S.H. (2015), *Informatsijna skladova derzhavnoi polityky ta upravlinnia* [Information component of public policy and administration], K.I.S., Kyiv, Ukraine.

8. Shevchenko, M.M. (2013), "National security policy of Ukraine and mechanisms for its implementation", *Natsional'ni interesy Ukrainy: stupin' realizatsii ta zahrozy: materialy kruhloho stolu* [National interests of Ukraine: degree of realization and threats: materials of the round table], NADU, Kyiv, Ukraine, 27 Nov, vol. 2, pp. 38—47.

9. Vaschenko, K.O. and Sytnyk, H.P. (2014), *Derzhavne reahuvannya na zahrozy natsional'nyh interesam Ukrainy: aktual'ni problemy ta shliakhy ikh rozv'iazannia: materialy kruhloho stolu* (Kyiv, 19 liutoho 2014 r.) [State Response to Threats to the National Interests of Ukraine: Current Issues and Ways to Solve Them: Round Table Materials (Kyiv, February 19, 2014)], NADU, Kyiv, Ukraine.

10. Kokoshyn, A.A. (2007), *Ocherk polytyky kak fenomena obschestvennoy zhizny. Ее vnutryhosudarstvennyye y mezhdunarodnye yzmereniyia s ydeolohiej, naukoy y razvedkoy* [Essay on politics as a phenomenon of public life. Its domestic and international dimensions, relations with ideology, science and intelligence], Kul'turnaia revoliutsiia, Moscow, Russia.

11. Khylsman, R. (1957), *Stratehicheskaia razvedka y polytycheskye reshennia* [Strategic intelligence and policy decisions], Yzd-vo ynostranno y literatury, Moscow, Russia.

12. Kuschov, V. and Khraban, I. (2009), "Military Intelligence of Ukraine: Formation and Development", *Reformuvannya sektoru bezpeky i oborony v Ukraini: Quo vadis?* [Security and Defense Sector Reform in Ukraine: Quo vadis?], NADU, Kyiv, Ukraine, pp. 88—109.

13. Abramov, V.I. Zaporozhets', T.V. Marutian, R.R. Mel'nyk, Yu.V. Poshedin, O.I. Ustymenko, O.V. and Shevchenko, M.M. (2017), *Metodolohiia stratehichnoho planuvannya v umovakh hlobal'nykh zahroz natsional'niy bezpetsi ta mizhnarodnij stabil'nosti* [A methodology for strategic planning in the face of global threats to national security and international stability], NADU, Kyiv, Ukraine.

14. Shevchenko, M.M. (2016), "A pragmatic approach to assessing the effectiveness of economic intelligence", *Zbirnyk materialiv III Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh "Efektyvnist' pidpriemnyts'koi diial'nosti: marketynhoviy aspekt"* [Collection of materials of the Third All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of Students, Graduate Students and Young Scientists "Business Efficiency: Marketing Aspect"], Kyiv, Ukraine, pp. 169—171.

15. Shevchenko, M.M. (2016), "Philosophical and praxeological aspects of organization of activity of situation centers", *Efektynnist' derzhavnoho mekhanizmu reahuvannya na zahrozy natsional'nyh interesam Ukrainy v umovakh ievrointehratsii: materialy nauk.prakt. seminaru* [Effectiveness of the State Mechanism for Responding to Threats to the National Interests of Ukraine in the Conditions of European Integration: Materials of Scientific Pract. seminar], NADU, Kyiv, Ukraine, 9 dec, pp. 64—70. *Стаття надійшла до редакції 17.12.2019 р.*

УДК 339.138:005.4

*Н. Ю. Подольчак,
д. е. н., професор, доцент, завідувач кафедри адміністративного та фінансового менеджменту, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: 0000-0002-0284-9601*

*О. І. Білик,
к. е. н., доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: 0000-0002-7110-7257*

*Ю.-Б. Р. Ханник,
аспірант кафедри адміністративного та фінансового менеджменту, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: 0000-0002-6449-1238*

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.155

ПОНЯТТЯ ПУБЛІЧНОГО МАРКЕТИНГУ ТА ПРИКЛАДИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

N. Podolchak,
Doctor of Economic Sciences, professor, Associate Professor, Head of Department
of Administrative and Financial Management, Lviv Polytechnic National University

O. Bilyk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Administrative
and Financial Management, Lviv Polytechnic National University

Y.-B. Khanyk,
postgraduate student of the Department of Administrative and Financial
Management, Lviv Polytechnic National University

CONCEPTS OF PUBLIC MARKETING AND EXAMPLES OF ITS APPLICATION IN UKRAINE

Після прийняття будь-якого рішення в публічному управлінні настає етап реалізації прийнятого рішення. Етап реалізації виступає продовженням процесу управління у внутрішньому середовищі. Власне, з процесами реалізації управлінських рішень і пов'язано використання некомерційних маркетингових механізмів. Публічна влада за допомогою публічного маркетингу може сприяти розвитку окремих міст, регіонів та цілої держави загалом. В статті висвітлено та ґрунтовно проаналізовано сутність поняття "публічний маркетинг". Виявлено, що окрім цього терміну застосовують і поняття "державний маркетинг", "макромаркетинг", "маркетинг публічного сектору", "маркетинг в публічному управлінні". Здебільшого, такі поняття є синонімічними до терміну "публічний маркетинг", проте деякі науковці виокремлюють відмінність між цими термінами. Так, на думку деяких дослідників, поняття "публічного маркетингу" є ширшим від поняття "державного маркетингу". Встановлено, що поняття "публічного маркетингу" слід розглядати в контексті його застосування. Наведено власне тлумачення поняття "публічного маркетингу" на основі проаналізованих літературних джерел. Розглянуто чотири типи маркетингу: маркетинг продуктів та послуг, соціальний маркетинг, маркетинг політики та демаркетинг. Висвітлено застосування наведених чотирьох типів маркетингу до поняття "публічний маркетинг". Подано приклади застосування публічного маркетингу в Україні згідно з чотирма типами маркетингу. Також, щоб краще зрозуміти поняття "маркетинг" використовують так званий "комп-

лексний маркетинг". В дослідженні одним із способів потрактувати поняття "публічний маркетинг" було розглянути його під цим самим кутом. У статті висвітлено та наведено приклади щодо 4P: product (продукт), place (місце), price (ціна), promotion (просування) маркетингу у публічному управлінні. Виявлено, що у публічному маркетингу 4P можуть змінюватися в залежності від того, маркетингом чого займається уряд, за прикладом маркетингу товарів, де існує 4P, 5P та 7P.

After making any decision in public administration, the stage of implementation of the decision comes. The implementation phase is a continuation of the process of management in the internal environment. In fact, the use of non-commercial marketing mechanisms is associated with the processes of implementation of management decisions. Public authorities, through public marketing, can foster the development of individual cities, regions and the whole country. The essence of the concept of "public marketing" is covered and thoroughly analyzed in the article. It is revealed that in addition to this term also apply the concepts of "state marketing", "macromarketing", "public sector marketing", "marketing in public administration". For the most part, these concepts are synonymous with the term "public marketing", but some scholars highlight the distinction between these terms. Thus, according to some researchers, the concept of "public marketing" is broader than the concept of "public marketing". It is established that the concept of "public marketing" should be considered in the context of its application. The own interpretation of the concept of "public marketing" is given on the basis of the analyzed literature sources. There are four types of marketing: product and service marketing, social marketing, policy marketing, and demarketing. The application of the four types of marketing to the concept of "public marketing" is covered. The examples of application of public marketing in Ukraine according to four types of marketing are presented. Also, to better understand the concept of "marketing" use the so-called "integrated marketing". In the study, one way to interpret the concept of "public marketing" was to look at it at the same angle. The article covers and illustrates examples of 4P: product, place, price, promotion in public administration. It is revealed that in 4P public marketing can vary depending on what the government does, following the example of marketing products where there are 4P, 5P and 7P.

Ключові слова: держава, публічне управління, орган влади, публічний маркетинг, маркетинг-мікс, муніципальний маркетинг.

Key words: state, public administration, public authority, public marketing, marketing mix, municipal marketing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

У межах поступової інтеграції України в європейському напрямку значної актуальності набирає поняття "публічного маркетингу" в державному секторі. Згідно з позитивним досвідом розвинених країн (зокрема, США), маркетинг займає вагоме місце в соціоцентричному характері публічного управління. Саме використання поняття "публічного маркетингу" є досить новим для українських реалій. Відповідно, в теоретичному вимірі серед вітчизняних науковців термін "публічний маркетинг" є маловживаним та недостатньо опрацьованим, не говорячи вже про приклади використання публічного маркетингу в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вітчизняних вчених дослідженням публічного маркетингу займалися: К. Романенко [6], Є. Ромат

[7], А.О. Гавриш-Мусафір [2], І.А. Гридчук [3], І. Чаплай [9], В. Шатун [10] та М.А. Окландер [5].

Серед іноземних науковців слід виокремити працю Ф. Котлера "Маркетинг для державних та громадських організацій" [15], в котрій автор подає те, як можуть традиційні принципи та методи маркетингу покращити роботу в публічному секторі.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Для того щоб підвищити ефективність праці українського уряду необхідне також і застосування інструментів публічного маркетингу. Відповідно, щоб на практиці використовувати інструменти та механізми публічного маркетингу постає необхідність витлумачити саме поняття "публічного маркетингу" як такого. Питанням вивчення та застосування у державі публічного маркетингу займалися ряд іноземних науковців, натомість праць вітчизняних дослідників у цій галузі є не так багато.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданням статті постає аналіз та ґрунтовне визначення поняття "публічного маркетингу", приклади його застосування в публічному управлінні України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На думку Ф. Котлера, головна ціль маркетингу полягає у тому, щоб отримати в процесі застосування маркетингу результати, котрі мають цінність для цільового ринку. Відповідно, в приватному секторі такою цінністю є купівельна цінність у вигляді задоволення потреб покупців. Натомість, у публічному секторі такою цінністю є задоволення потреб суспільства. Проаналізувавши працю Ф. Котлера, можна визначити, що публічний маркетинг — це використання певного підходу, що орієнтується на громадянина певної держави, тобто підходу, що допомагає звертати увагу на скарги "клієнта", змінювати його сприйняття держави та покращувати результати роботи публічних управлінь [15, с. 9].

М.А. Окландер визначає поняття "маркетинг" як інструмент гармонізації відносин з узгодження інтересів держави, діячів ринку та населення [5, с. 279]. На макроекономічному рівні (тобто, державному), маркетинг дозволяє створити нову систему методів державного регулювання діяльності підприємств, які зможуть формувати сприятливе зовнішнє середовище господарювання підприємств [5, с. 292].

К. Романенко подає визначення "державного маркетингу" як різновид некомерційного маркетингу, що визначається як інтегральна діяльність його суб'єктів (органів державної влади) у контексті їх взаємодії з суб'єктами національного ринку, спрямована на задоволення потреб об'єкта управління на основі виявлення, створення і зміни національного продукту з метою забезпечення стійкого розвитку суспільства і якості життя населення [6, с. 86].

Під час аналізу наукової літератури щодо визначення поняття "публічного маркетингу" було виявлено, що дане поняття застосовується доволі рідко. Натомість, науковці застосовують поняття "державний маркетинг" [6; 14; 15], "макрмаркетинг" [5], "маркетинг публічного сектору" [12; 13], "маркетинг в публічному управлінні" [7; 3; 10]. Перечисленні поняття в науковій літературі здебільшого є синонімічними та аналогічними до терміну "публічний маркетинг". Проте, наприклад, В.Т. Шатун наводить види в публічному маркетингу, де поділяє маркетинг в публічному управлінні на: територіальний маркетинг та державний маркетинг, що робить на його думку, поняття "публічного маркетингу" ширшим від поняття "державного маркетингу".

У праці професора І.В. Понкіна зазначається, що часто зустрічається поняття "державне управління", рідше — "муніципальне управління" [16]. Трапляється і таке поняття, як "публічне управління", котре має достатньо широкий спектр тлумачення. Зазвичай, на думку І.В. Понкіна, поняття "публічне управління" охоплює поняття державного та муніципального управління. І в конкретному контексті поняття "публічного управління" може означати як державне управління, так і муніципальне управління, або ж їх сукупність [16, с. 6]. Зважаючи на цю працю І.В. Понкіна можна сказати, що і поняття "публічного маркетингу" слід розглядати в кон-

тексті його застосування. Відповідно, воно може бути і синонімічним до терміну "державний маркетинг" або "муніципальний маркетинг", проте може тлумачитися і як сукупне поняття державного та муніципального маркетингу.

Згідно з Джудіт Дж. Меділл [11], однією з найбільших перешкод для ефективного використання маркетингу в публічному управлінні є недостатнє розуміння типів маркетингу, в котрих влада може брати участь. Основні форми маркетингу у публічному управлінні власне витікають з чотирьох типів маркетингу, котрі визначила Джудіт Дж. Меділл.

Першим типом маркетингу, згідно з Джудіт Дж. Меділл, постає маркетинг продуктів та послуг. І якщо застосування цього типу маркетингу комерційними підприємствами є поширеним та очевидним, то використання його в публічному управлінні для багатьох є незрозумілим. Тут як приклад, можна навести маркетинг військової служби за контрактом. Уряд транслював відеоролики на національних каналах, роблячи якомога більш привабливою військову службу за контрактом. Можна сказати, що тут "ціною товару" поставала заробітна плата потенційним військовослужбовцям та соціальний пакет, а цільовою аудиторією були чоловіки та жінки до 50 років. Також інформаційні оголошення на сайтах міських та обласних рад були у вигляді реклами військової служби за контрактом [22; 23; 26; 27]. Проте ефективність проведення публічного маркетингу військової служби за контрактом викликає сумніви. Адже, згідно з результатами опитування GfK Ukraine спільно з соціологічною групою Q&Q Research, жителі України малопроінформовані реформою армії, лише 19% українців відповіли, що знають достатньо інформації про цю реформу [20]. Інформованість населення про реформи зачіпає уже наступний тип публічного маркетингу — маркетинг політики.

Наступний типом маркетингу є соціальний маркетинг. Соціальний маркетинг намагається змінити поведінку та ставлення до певного явища цільових груп [11, с. 11]. Наприклад, у 2017 році громадські організації та Київська міська державна адміністрація провели соціальну інформаційну кампанію з попередження куріння серед дітей [19]. Відповідно, тут цільовою групою маркетингу були особи віком до 18 років і метою кампанії було змінити ставлення дітей до тютюнопаління.

Третім типом маркетингу постає маркетинг політики. Зазвичай це відбувається, коли влада запускає маркетингову програму з метою переконати конкретні верстви суспільства прийняти політику уряду чи нове законодавство [11, с. 11]. Тут прикладом є інформаційна кампанія 2018 року "Євроінтеграція: сила можливостей", що ініційована Офісом Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції та Урядовим офісом координації європейської та євроатлантичної інтеграції. Ця кампанія тривала в соціальних мережах, на інтернет-сторінках, у телевізійних проєктах медіа-партнерів, а також діяла через зовнішню рекламу. Весь цей комплекс маркетингу був проведений з ціллю підвищити ступінь свідомої підтримки європейського курсу країни та обізнаності українців про те, якими перевагами цього курсу вони можуть скористатися [25].

Нарешті, останнім типом маркетингу є демаркетинг. Метою демаркетингу є поради або переконати цільові групи не користуватися колишніми державними програмами, організаціями тощо. Наприклад, у рамках всеукраїнської реформи ринку житлових послуг уряд проводить маркетингову програму, в котрій закликає українців відкинути користування житлово-експлуатаційними конторами, натомість створювати об'єднання співвласників багатоквартирного будинку або користуватися послугами приватних компаній на даному ринку [21; 24]. Так, на сайті Бурштинської міської ради опублікували соціальний ролик "Будь відповідальним власником — створи ОСББ", закликаючи мешканців створювати дані об'єднання [18].

На думку авторів статті, представлені вище типи маркетингу за Джудіт Дж. Меділл, котрі формують публічний маркетинг окреслюють не усі сфери, в котрих діє публічна влада. Сюди потрібно ще додати таке поняття як маркетинг територій. Адже публічна влада за допомогою публічного маркетингу може сприяти розвитку окремих міст, регіонів та цілої держави загалом. Відповідно, поняття "публічного маркетингу" буде виступати узагальненням маркетингу продуктів і послуг некомерційного характеру, соціального маркетингу, маркетингу політики, демаркетингу та територіального маркетингу. Тоді публічний маркетинг, на думку авторів статті, — це механізм публічного управління некомерційного характеру, що сприяє реалізації певного публічного рішення за допомогою використання інструментів різних типів маркетингу.

Щоб краще зрозуміти поняття "маркетинг" використовують так званий "комплексний маркетинг". Тож одним із способів потрактувати поняття "публічний маркетинг" є розглянути його під цим самим кутом. Поняття "комплексний маркетинг" є синонімічним до "маркетинг-мікс". Стандартний маркетинг-мікс був розроблений Дж. Маккарті, та включав у себе, так звані 4P: product (продукт), place (місце), price (ціна), promotion (просування) [17, с. 144]. Цю стандартну класифікацію можна спроектувати і на публічний маркетинг.

Продуктом у публічному маркетингу може виступати певне законодавство, політична програма тощо.

Місцем або дистрибуцією в маркетингу розглядають дії, які здійснює підприємство для забезпечення доставки товару цільовій групі споживачів у потрібне місце і час [8, с. 46]. Ядром дистрибуції є пошук партнера та співпраця з ним, а фактично — рівень впливу на посередника [4, с. 299]. Прикладом "місця" у публічному маркетингу може виступати антиреклама тютюнових виробів на упаковках. Уряд у 2012 році вніс зміни до Закону України [1], де зобов'язав виробників цигарок розмішувати інформацію на упаковках тютюнових виробів про шкідливий вплив вживання цих виробів на здоров'я людини.

Ціну товару або послуги формують таким чином, щоб це сприяло продажам. Натомість, у публічному маркетингу такою ціною можуть виступати запропоновані урядом умови. Наприклад, під час маркетингу військової служби за контрактом ціною була потенційна заробітна плата військовослужбовцям.

Під просуванням у маркетингу розуміється створення інформаційних взаємозв'язків підприємства зі своїм

цільовим ринком (споживачами). Тут мається на увазі: зв'язок з громадськістю, реклама, виставки і тд. Щодо просування у публічному маркетингу, то прикладом тут можуть бути інформаційні ролики на телеканалах, котрі закликатимуть людей обрати політику, що створена урядом.

У публічному маркетингу 4P можуть змінюватися в залежності від того, маркетингом чого займається уряд, за прикладом маркетингу товарів, де існує 4P, 5P та 7P [17].

ВИСНОВКИ

Одним з способів підвищити ефективність роботи публічного управління в державі — використовувати ті самі інструменти та механізми, що застосовує приватний сектор для підвищення ефективності своєї роботи. На жаль, таке поняття, як "маркетинг" ігнорувався публічним управлінням до недавнього часу. Так, ефективним механізмом ХХІ ст. у публічному управлінні постає саме маркетинг, котрий можна застосовувати у певній державі, а саме — публічний маркетинг. Питанням вивчення та застосування у державі публічного маркетингу займалися ряд іноземних науковців, натомість праць вітчизняних дослідників у цій галузі є не так багато. Перспективи подальших досліджень полягають у ґрунтовному опрацюванні практичного застосування маркетингу у публічному управлінні, а з врахуванням одержаних результатів дослідження стане можливим формування рекомендацій щодо їх вдосконалення в українському уряді.

Література:

1. Закон України від 22.09.2005 № 2899-IV "Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2899-15>
2. Гавриш-Мусафір А.О. Маркетинг органів публічної влади як механізм підвищення рівня життя населення / А.О. Гавриш-Мусафір // Молодий вчений. — 2016. — № 8. — С. 221—225.
3. Гриджук І.А. Реалізація концепції маркетингу в публічному управлінні територіальним розвитком / І.А. Гриджук // Інвестиції: практика та досвід. — 2019. — № 2. — С. 113—117.
4. Мозговая Ю.А. Некоммерческий маркетинг: особенности, структура, специфика управления / Ю.А. Мозговая, О.В. Иваненко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. — 2011. — № 6 (1). — С. 298—301.
5. Окландер М.А. Маркетинг у секторах національної економіки: монографія / За ред. М.А. Окландера. — Одеса: Астропринт, 2004. — 408 с.
6. Романенко К.М. Державний маркетинг як механізм максимізації соціальної ефективності державного управління / К.М. Романенко // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 10. — С. 85—88.
7. Ромат Є.В. Маркетинг у державному управлінні / Є.В. Ромат // Маркетинг в Україні. — 2003. — № 4. — С. 32—35.
8. Сямро М. Концепція маркетинг-мікс (4P, 5P, 7P) / Мирон Сямро // Матеріали VI Регіональної науково-

практичної конференції молодих вчених та студентів "Маркетингові технології підприємств в сучасному науково-технічному середовищі", 26 квітня 2016 року. — Т.: ТНТУ, 2016 — С. 45—46.

9. Чаплай І. В. Аналіз використання інструментів маркетингу у системі державного управління / І. В. Чаплай // Ефективність державного управління. — 2015. — Вип. 44 (1). — С. 198—202.

10. Шатун В.Т. Маркетинг в публічному управлінні: сутність, специфіка, класифікація / В.Т. Шатун, І.О. Зосімова // Наукові праці. Державне управління. — 2016. — Вип. 255. Т. 267. — С. 181—187.

11. Judith Madill, 1998, Marketing in Government. Optimum, The Journal of Public Sector Management. Vol. 28, No. 4, pp. 9—18.

12. Martial P. Public Sector Marketing, in L. Cote and J.-F. Savard (eds.), Encyclopedic Dictionary of Public Administration (2012) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.dictionnaire.enap.ca/dictionnaire/docs/definitions/definitions_anglais/public_marketing.pdf

13. Serrat O. Marketing in the Public Sector (2017), [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1175&context=intl>

14. Камалова А. Государственный маркетинг как фактор, влияющий на укрепление макроэкономических показателей страны // International Conference on Eurasian economies. — 2015. — С. 775—779 (in Russian).

15. Котлер Ф. Маркетинг для государственных и общественных организаций / Пер. с англ. Под ред. С.Г. Божук. — СПб.: Питер, 2008. — С. 384

16. Понкин И.В. Общая теория публичного управления: Избранные лекции / Международный институт государственной службы и управления Российской академии народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации. — М., 2013. — 196 с.

17. Цзян Ч. Развитие моделей комплекса маркетинга: 4P, 7P, 4C, 4V и 4R / Ч. Цзян, Е.Б. Кметь // Экономическая наука сегодня: теория и практика: материалы III Междунар. науч.-практ. конф. (Чебоксары, 26 дек. 2015 г.) / редкол.: О.Н. Широков [и др.] — Чебоксары: ЦНС "Интерактив плюс", 2015. — С. 143—148.

18. Офіційний веб-сайт Бурштинської міської ради [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://burshtyn-rada.if.gov.ua/novyny/sotsialnyj-rolyk-budvidpovidalnym-vlasnykom-stvory-osbb/>

19. Офіційний веб-сайт Громадської організації "Громадський Простір" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?news=u-kyjevi-startuvala-sotsialna-antytyutyunova-reklama>

20. Офіційний веб-сайт інтернет-видання Українська Правда [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/07/12/7186111/>

21. Офіційний веб-сайт Інформаційного порталу "Zaxid.net" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zaxid.net/hto_yakshho_ne_zhek_n1469271

22. Офіційний веб-сайт Миколаївської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mk.gov.ua/ua/news/?id=67428>

23. Офіційний веб-сайт міста Івано-Франківськ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mvk.if.ua/actual/39267>

24. Офіційний веб-сайт новинного порталу "20 хвилин" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://te.20minut.ua/Groshi/ternopolyanam-dopomozhut-viznachitisya-z-viborom---zhek-chi-osbb-schob-10945220.html>

25. Офіційний веб-сайт органів виконавчої влади України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-startuye-informacijna-kampaniya-yevrointegraciya-silamozhливostej>

26. Офіційний веб-сайт Світловодської міської ради [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://svitlorada.gov.ua/vijskova-sluzhba-za-kontraktom-v-zbrojnyh-sylah-ukrayiny/>

27. Офіційний веб-сайт Хмельницької районної державної адміністрації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rda-hm.gov.ua/hmilnickij-obyednaniy-rajonnij-vijskovij-komisariat-informuye/vs-clugba/sluzhba-za-kontraktom/>

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2005), The Law of Ukraine "On measures to prevent and reduce the consumption of tobacco products and their harmful influence on the population's health", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2899-15> (Accessed 15 December 2019).

2. Havrysh-Musafir, A.O. (2016), "Marketing of the public administration bodies as the mechanism of the people's standards of life increasing", Young Scientist, vol. 8, pp. 221—225.

3. Hrydzuk, I.A. (2019), "Implementation of marketing concept in public administration of territorial development", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 2, pp. 113—117.

4. Mozghovaia, Yu.T. and Ivanenko, O.V. (2011), "Non-profit marketing mix: features, structure, management specifics", Naukovyj visnyk Poltav'skoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya : Ekonomichni nauky, vol. 1, no. 6, pp. 298—301.

5. Oklander, M.A. (2004), Marketynh u sektorakh natsional'noi ekonomiky [Marketing in the sectors of national economy], Astroprint, Odessa, Ukraine.

6. Romanenko, K.M. (2010), "The public marketing as a mechanism of maximization of social effect of public administration", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 10, pp. 85—88.

7. Romat, Ye.V. (2003), "Marketing in public administration", Marketynh v Ukraini, vol. 4, pp. 32—35.

8. Siamro, M. (2016) "Marketing mix conception (4P, 5P, 7P)", Materialy VI Rehional'noi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh vchenykh ta studentiv. Marketynhovi tekhnolohii pidpriemstv v suchasnomu naukovo-tekhnichnomu seredovyshchi [Materials VI Regional Scientific and Practical Conference of Young Scientists and Students. Marketing technologies of enterprises in modern scientific and technical environment], Ternopil, Ukraine, 26 April, pp. 45—46.

9. Chaplaj I.V. (2015), "An analysis of the use of marketing instruments in the system of public administration", *Efficacy public administration*, vol. 1, no 44, pp. 198—202.

10. Shatun, V.T. and Zosimova, I.O. (2016), "Marketing in public management: essence, specific, classification", *Naukovi pratsi. Derzhavne upravlinnia*, vol. 267, no. 255, pp. 181—187.

11. Madill, J. (1998), "Marketing in Government", *Optimum: The Journal of Public Sector Management*, Vol. 28, No. 4, pp. 9—18.

12. Encyclopedic Dictionary of Public Administration (2012), "Public Sector Marketing", available at: http://www.dictionnaire.enap.ca/dictionnaire/docs/definitions/definitions_anglais/public_marketing.pdf (Accessed 11 December 2019).

13. Digital Commons (2017), "Marketing in the Public Sector", available at: <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1175&context=intl> (Accessed 11 December 2019).

14. Kamalova, A. (2015), "State marketing as a factor influencing the strengthening of the country's macro-economic indicators", *Mezhdunarodnaya konferentsiya po yevraziyskoy ekonomike* [International Conference on Eurasian economies], Kazan, Russian Federation, 9—11 September, pp. 775—779.

15. Kotler, F. (2008), *Marketing dlya gosudarstvennykh i obshchestvennykh organizatsiy* [Marketing for public and nonprofit organizations], Piter, Saint Petersburg, Russian Federation.

16. Ponkin, I. V. (2013), *Obshchaya teoriya publichnogo upravleniya: Izbrannyye lektsii* [General Theory of Public Administration: Selected Lectures], The Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration under the President of the Russian Federation, Moscow, Russian Federation.

17. Tszian, Ch. and Kmet, E.B. (2015), "Development of marketing mix models: 4P, 7P, 4C, 4V and 4R", *Materyaly III Mezhdunarodnaia nauch.-prakt. Konferentsiya. Ekonomicheskaya nauka sehdnha: teoriya y praktyka* [Materials of III International scientific — practical conference. Economics today: theory and practice], Cheboksary, Russian Federation, 26 December, pp. 143—148.

18. The official site of Burshtyn City Council (2019), available at: <http://burshtyn-rada.if.gov.ua/novyny/sotsialnyj-rolyk-bud-vidpovidalnym-vlasnykom-stvory-osbb/> (Accessed 15 December 2019).

19. The official site of Public Organization Hromads'kyi prostir (2002), available at: <https://www.prostir.ua/?news=u-kyjevi-startovala-sotsialna-antytyutyunova-reklama> (Accessed 14 December 2019).

20. The official site of Online Newspaper Ukrayinska Pravda (2000), available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/07/12/7186111/> (Accessed 14 December 2019).

21. The official site of Online Newspaper Zaxid.net (2005), available at: https://zaxid.net/hto_yaksho_ne_zhek_n1469271 (Accessed 15 December 2019).

22. The official site of Mykolaiv State Region Administration (2019), available at: <http://www.mk.gov.ua/ua/news/?id=67428> (Accessed 13 December 2019).

23. The official site of Ivano-Frankivsk (2019), available at: <http://www.mvk.if.ua/actual/39267> (Accessed 13 December 2019).

24. The official site of Online Newspaper 20 khvylyn (2005), available at: <https://te.20minut.ua/Groschi/ternopolyanam-dopomozhut-viznachitisya-z-viborom---zhek-chi-osbb-schob-10945220.html> (Accessed 15 December 2019).

25. The official site of Executive power bodies of Ukraine (2019), available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-startuye-informacijna-kampaniya-yevrointegraciya-sila-mozhливостей> (Accessed 14 December 2019).

26. The official site of Svitlovodsk City Council (2018), available at: <http://svitlorada.gov.ua/vijskova-sluzhba-za-kontraktom-v-zbrojnyh-sylah-ukrayiny/> (Accessed 14 December 2019).

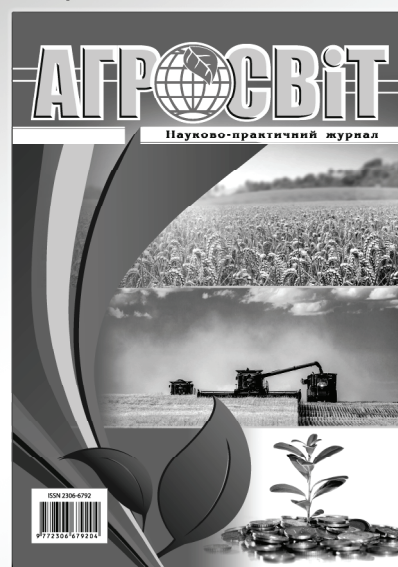
27. The official site of Khmilnyk district administration (2019), available at: <http://rda-hm.gov.ua/hmilnickij-obyednaniy-rajonnij-vijskovij-komisariat-informuye/vs-clugba/sluzhba-za-kontraktom/> (Accessed 14 December 2019).

Стаття надійшла до редакції 18.12.2019 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 351.77

В. В. Карлаш,
здобувач, Навчально-науково-виробничий центр
Національного університету цивільного захисту України
ORCID ID: 0000-0002-8092-1189

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.161

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУЧАСНИМ СТАНОМ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

V. Karlash,
applicant of the Educational, Scientific and Production Center of the National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkov

STATE REGULATION OF THE CURRENT STATE OF HEALTH CARE IN UKRAINE

У статті розкриваються особливості сучасного стану системи охорони здоров'я в Україні, яка представляє собою складну соціально-економічну сферу, спрямовану на реалізацію одного з важливих соціальних принципів — збереження та поліпшення здоров'я громадян, а також надання висококваліфікованої лікувально-профілактичної допомоги.

Автор зазначає, що державне регулювання галузі охорони здоров'я займає важливу позицію в політиці держави, за якої основна мета полягає у розвитку галузі шляхом підвищення ефективності діяльності системи й виконання принципу доступності надання медичної допомоги населенню.

У статті автор вказує на ключові проблеми в системі охорони здоров'я України на сучасному етапі проведення реформи та розвитку галузі. Водночас автор відзначає, що головний результат державного регулювання в сфері охорони здоров'я пов'язаний зі створенням реальних умов діяльності медичних установ, які будуть сприяти наданню позитивного ефекту на здоров'я населення та досягати цільових показників у сфері охорони здоров'я.

The article reveals the features of the current state of the health care system in Ukraine, which is a complex socio-economic sphere aimed at the implementation of one of the important social principles — the preservation and improvement of citizens' health, as well as the provision of highly qualified medical and preventive care. The organization of the health care system is carried out through public administration, including: regulatory legal regulation, development and implementation of measures to prevent the occurrence and spread of diseases, including socially significant and diseases that are dangerous to others, the formation of a healthy lifestyle of the population and is based on the functioning and the development of public and private health systems.

The author notes that government regulation of the health care industry has an important position in state policy, in which the main goal is to develop the industry by improving the efficiency of the system and implementing the principle of accessibility of medical care to the population.

The author also points out that in modern conditions the implementation of the strategic goals of the health care system in Ukraine faced with a complex of problems of a political, economic, demographic, technological and environmental nature.

Under such conditions, a conflict of interests arises and deepens, which consists in a mismatch between the tasks that healthcare systems face in increasing the availability and quality of services, ensuring equality, fairness, and financial and economic possibilities for their implementation. In order to achieve other qualitative results, it is necessary to systematize the causes and propose sound solutions aimed at improving the quality of medical services with modern management tools and instruments of state regulation of health care.

In the article, the author points to the key problems in the health care system of Ukraine at the present stage of the reform and development of the industry. At the same time, the author notes that the main result of state regulation in the field of health care is associated with the creation of real conditions for the activities of medical institutions, which will contribute to a positive effect on public health and achieve health targets.

Ключові слова: державне регулювання охороною здоров'я, система охорони здоров'я, проблеми охорони здоров'я, медична реформа, медичні послуги.

Key words: state regulation of health care, the health care system, health problems, medical reform, medical services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Умови сучасного розвитку України передбачають формування нових критеріїв соціальної справедливості, які дозволять забезпечувати рівний і справедливий до-

ступ до медичних послуг, досягати їх високої якості та підвищувати ефективність діяльності галузі при задоволенні населення медичною допомогою. Система охорони здоров'я повинна бути соціально спрямованою,

сприяти збереженню і розвитку потенціалу здоров'я громадян як одного з визначальних критеріїв суспільного розвитку.

Одним з ключових соціально-економічних питань, який виходить на перший план у системі державного регулювання охороною здоров'я, є недостатньо висока якість медичних послуг. У зв'язку з цим підвищення якісних параметрів медичного обслуговування стає актуальною проблемою, яка вимагає пошуку нових рішень для досягнення якісних результатів за рахунок використання сучасних управлінських інструментів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЯГНЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Багато дослідників сьогодні вивчають проблему забезпечення населення України якісними охороною здоров'я та медичним обслуговуванням. Серед них можна назвати М.М. Білінський, В.Ф. Москаленко, І.М. Солоненко та ін. Серед напрямів їх досліджень передусім виділяється державне управління реформуванням системи охорони здоров'я України, створення автономності установ охорони здоров'я, вдосконалення правових основ та економічного забезпечення галузі.

Однак питання державного регулювання забезпечення послуг охорони здоров'я на сучасному етапі реорганізації всієї системи забезпечення охорони здоров'я України вимагають додаткового вивчення основних проблем, що виникають при реформуванні будь-якої галузі економічної та соціальної сфери.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в дослідженні основних питань та проблем у державному регулюванні системою охорони здоров'я України на сучасному етапі її розвитку, а також розробки напрямів вирішення таких проблем.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Система охорони здоров'я включає в себе всі організації, інститути і ресурси, які направлені на зміцнення, підтримку і відновлення здоров'я. Метою системи охорони здоров'я виступає поліпшення здоров'я всього населення, досягнення відповідності запитам і потребам людей, забезпечення справедливого розподілу фінансових ресурсів, доступність всіх до наявних ресурсів. Забезпечення ефективного функціонування системи охорони здоров'я здійснюється нормативно-правовою базою, яка включає в себе комплекс ресурсів, що розділяються також на фінансові, кадрові, матеріально-технічні, керуючі та технологічні [5].

Для досягнення основних цілей охорони здоров'я населення держава здійснює регулюючу діяльність, яка безпосередньо залежить від виконання ключових функцій. Серед них ми можемо назвати функцію направляючого керівництва, формування ресурсів, надання послуг і фінансову.

Однак сучасні умови реалізації цих цілей системи охорони здоров'я в нашій країні характеризується рядом проблем, пов'язаних з політичною, динамічною, демографічною, технологічною та екологічною ситуацією. Зростання темпів старіння населення, зміна протікання хвороб на переважно хронічний характер, ведення нездорового способу життя, призводять до підвищення

потреби в отриманні медичного обслуговування, тим самим позначається на зростанні витрат і ресурсів [4].

Крім цього, постійний розвиток нових медичних технологій і підвищення рівня освіченості з питань здоров'я, збільшує вартість медичної допомоги, що в свою чергу, викликає підвищення очікувань населення за якістю такого обслуговування. Разом з цим для України характерна наявність випереджаючого темпу зростання витрат на медичну допомогу в порівнянні з темпами збільшення ВВП країни, а кризові явища визначають необхідність пошуку шляхів зниження витрат і раціонального використання ресурсів [1].

Всі ці умови провокують і поглиблюють конфлікт інтересів, який полягає в наявності невідповідності між завданнями, що стоять перед системою охорони здоров'я по підвищенню доступності та якості послуг, забезпечення рівності, справедливості, з фінансово-економічними можливостями їх реалізації [2].

На сучасному етапі розвитку системи охорони здоров'я основні цілі механізму державного регулювання сфери, враховуючи названі проблеми, представлені такими напрямками:

- забезпечення населення висококваліфікованими фахівцями та якісним рівнем медичного обслуговування;
- забезпечення громадян гарантованим пакетом безкоштовних медичних послуг;
- забезпечення достатнього рівня фінансового забезпечення;
- забезпечення новими технологіями та інноваційним розвитком галузі;
- вдосконалення системи організації та управління охороною здоров'я;
- підвищення рівня кваліфікації кадрів у системі охорони здоров'я;
- проведення профілактичної діяльності;
- забезпечення вдосконалення процесу правового регулювання;
- створення конкурентного середовища на медичному ринку;
- створення системи охорони здоров'я, яка пристосовується до постійно змінюваних умов існування економічного ринку.

Для досягнення поставлених завдань важливим моментом є те, що органи влади, здійснюючи державне регулювання сфери охорони здоров'я спираються на такі принципи, як законність, прозорість, системність, оптиміальність, прогнозованість, пріоритетність, ефективність і соціальна відповідальність. Дотримуючись зазначених принципів, можна досягати підвищення дієвості та ефективності механізму державного регулювання в умовах реформування галузі, існуючі на цьому етапі в Україні.

Водночас важливо враховувати, що для досягнення високої результативності державного регулювання в сфері охорони здоров'я, необхідно дотримуватися ряду принципів, показників та причин [3]. Найважливішою умовою що забезпечує ефективне функціонування сфери охорони здоров'я є наявність дієвого інструментарію регулювання процесів, що відбуваються в цій сфері. Тобто завдання інструментарію — забезпечити такі умови, які будуть запобігати негативним наслідкам.

Українська система, безперечно, одна з найслабших серед посткомуністичних європейських держав. Вона

характеризується організаційною та фінансовою неефективністю, неадекватністю потреб населення в охороні здоров'я та відсутністю більш глибоких зусиль з реформування протягом посткомуністичного перехідного періоду. Всі ті зміни, що відбувалися і спрямовувалися на модернізацію існуючих рішень (впровадження моделі сімейної медицини в первинну медичну допомогу, зміна методів фінансування послуг, запровадження додаткових механізмів фінансування) носили суто початковий характер, впроваджуючись лише в деяких областях, або як свого роду пробний механізм. Все це відображається в низькому рівні реагування на медичні потреби окремих осіб і груп, що також призводить до погіршення стану здоров'я населення країни.

Система характеризується низькими рейтингами не тільки у сфері охорони здоров'я, але і з точки зору доступу до послуг, де однією з головних перешкод є фінансова проблема, рівність та справедливість, а також відсутність реалізації заходів, спрямованих на позитивне стимулювання здоров'я населення країни. Складна політична та економічна ситуація в країні є додатковими факторами, які створюють перешкоди для ефективного підвищення ефективності системи. Низький рівень ВВП не забезпечує адекватної фінансової підтримки, а геополітична та економічна нестабільність останніх років додатково призвела, як і слід було припустити, до краху сектора деяких послуг.

Остання політична революція в Україні (2014 р.) знову відкрила шанс реалізувати проект глибокої модернізації української держави. Політичні лідери чітко заявили про волю до проведення такого амбіційного проекту, і одним з симптомів такої взаємодії було бажання замінити еліти, що приймають рішення. Шлях до досягнення цієї мети полягав у інтенсивному наборі осіб з інших країн на керівні посади в державному управлінні та інших централізовано керованих організаціях.

Цей ентузіазм реформування також стосується анахронічної структури системи охорони здоров'я. У 2015 році Україна, як перший крок реформ, передала міжнародним організаціям закупівлі вакцин, медикаментів та медичного обладнання: Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Програма розвитку ООН (ПРООН) та британська некомерційна організація Crown Agents. У тому ж році Міністерство охорони здоров'я, яке очолює народжений Грузією Олександр Квіташвілі, а потім і Ульяна Супрун, яка народилася в США, запропонувала пакет реформ, заснований на п'яти основних стовпах.

Першою опорою концепції Міністерства було реорганізація системи фінансування медичних послуг, де головна зміна — перекласти раніше застосовану модель фінансування закладів на фінансування потреб пацієнта відповідно до популярного формулювання "гроші йдуть за пацієнтом". Це зміна, яку слід розглядати як спробу застосувати рішення, які раніше застосовувалися в інших посткомуністичних країнах. Її основні припущення передбачають необхідність змінити відносини між платником та суб'єктами, які надають медичні послуги, де останні змушені пристосовуватися до умов, запропонованих платником. Вони, згідно з припущеннями, повинні бути отримані з реальних потреб населення. Іншими словами, спектр послуг, що надаються постачальниками, та їх кількість повинна бути виведена з діагностованих потреб у охороні здоров'я, а також ре-

зультатів споживчих рішень щодо вибору об'єкта, що також відкриває українську систему для внутрішньої конкуренції.

Другий рівень Міністерства полягав у впровадженні медичної спеціалізації у сфері сімейної медицини. Сімейний лікар, з одного боку, повинен стати головним координатором процесу охорони здоров'я пацієнта, а з іншого — підлягає вибору пацієнта на індивідуальній основі, на відміну від поточної конструкції, яка базується на системі реорганізації з радянських часів. Крім того, фінансування сімейного лікаря повинно базуватись на показниках на душу населення, де доходи лікаря залежать від кількості пацієнтів, про які йдеться, що перебувають під його опікою. Це також є рішенням, що стосується проєктів, які раніше виконувалися в інших посткомуністичних країнах.

Наступним елементом концепції Міністерства було те, що держава зобов'язується чітко визначити обсяг своєї фінансової відповідальності у сфері охорони здоров'я, яка повинна розглядатися як рівнозначна запровадженню пакету гарантованих пільг. Згідно з декларацією Міністерства охорони здоров'я України, повний спектр відшкодування передбачається для охоплення сімейних медичних послуг, паліативної допомоги, екстреної медицини та фармацевтичного лікування серцево-судинних захворювань, бронхіальної астми та діабету 2 типу. Нарешті, повною мірою відповідальність держави також стосується пологів, рідкісних захворювань та онкологічного лікування. Очікувалося, що такі рішення допоможуть роз'яснити фінансову відповідальність держави, а також обмежити феномен неформальних платежів, які зазвичай з'являються в системі охорони здоров'я.

В інших сферах, не включених до пакету повністю гарантованого обслуговування, передбачається запровадити систему доплати, включаючи тарифи, затверджені державою та що залишилися в межах її регулювання, а також систему додаткового страхування. Водночас певний спектр послуг повинен бути повністю виключений з ряду державно фінансованих вигод (наприклад, естетичної медицини). І ця ідея стала четвертою опорою концепції Міністерства.

Останнім ключовим елементом бачення реформи Міністерства були характеристики та якість наданих послуг, де, найголовніше, що лікарі, котрі працюють у системі, повинні бути зобов'язані впроваджувати процедури відповідно до сучасних міжнародних стандартів, замість існуючих, які застаріли та є неадекватні нинішньому стану медичних знань. Досі застосовувані процедури також схильні до шахрайства та корупції — лікування деяких захворювань дорогими та неадекватними лікарськими засобами призводить не стільки від реальних потреб у сфері охорони здоров'я, скільки від неформальних домовленостей, які надають фінансові пільги конкретним особам (у тому числі урядовці, які приймають рішення про застосування даної процедури). Проблема також пов'язана з реформою медичної освіти, насамперед шляхом забезпечення доступу до останніх досягнень у галузі медичних наук, а також усуненням корумпованої системи надання права на здійснення медичної професії та надання об'єктивна, зовнішня система оцінки компетентності випускників.

Серед припущень, пов'язаних із системними змінами, які український уряд планує реалізувати, є й такі, що

розташовані між перерахованими стратегічними цілями. Однією з них є передбачувана зміна моделі розподілу та здійснення вакцинації. Нині постачання базується на спеціальних закупівлях, які мають бути замінені на трирічну систему планування. З одного боку, таке рішення повинно збільшити доступність вакцин для пацієнтів, а з іншого — усунути зловживання, пов'язані з придбанням вакцин. Міністерство охорони здоров'я також планує модернізувати установи, що надають медичні послуги, та широко застосовувати комп'ютеризацію системи охорони здоров'я, яка повинна включати можливість для пацієнтів використовувати онлайн-реєстрацію.

Крім того, Україна заявляє про свою готовність реалізовувати перспективу охорони здоров'я в оцінці політики, що застосовується в інших сферах діяльності держави, включаючи сферу фінансової політики та використання її інструментів для стимулювання поведінки для здоров'я.

Нормативний механізм вдосконалення державного управління сферою охорони здоров'я на сьогодні представлений вирішенням питань державної політики України, пов'язаної з проведенням медичної реформи. Так, гостро стоїть питання визначення викликів, проблем і переваг нової системи охорони здоров'я і виявлення найбільш оптимальних шляхів її розвитку. Одним з найважливіших питань виступає ефективне нормативне регулювання галузі.

Як зазначалося вище, початок медичної реформи в Україні пов'язан з прийняттям у 2017 році Закону України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення". З початку прийняття цього закону виникає питання про неконституційність його положень, що призвело до появи прохання суб'єктів права на конституційне подання до Конституційного Суду України на підставі статті 75 Закону України "Про Конституційний Суд України". Це призвело до виникнення спірних моментів, коли, з одного боку, суду необхідно було підтвердити основоположні гарантії прав людини, а з іншого — прийняти законність норм, пов'язаних зі змінами національної моделі охорони здоров'я.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, державне регулювання в сфері охорони здоров'я, є сукупністю організаційно-економічних механізмів впливу держави на діяльність продуцентів послуг сфери охорони здоров'я, мета яких — надання якісних і доступних послуг; воно сприяє підвищенню стійкості до впливів зовнішнього середовища і розвитку галузі. Держава здійснює регулювання сфери послуг охорони здоров'я на основі нормативно-правових актів, що встановлюють структуру органів державного регулювання послуг сфери охорони здоров'я, правове становище продуцентів послуг сфери охорони здоров'я та охорону їх власності, порядок укладення та виконання господарських договорів, правила надання послуг, захист прав споживачів таких послуг, питань, пов'язаних з етичної стороною організації надання послуг. Державне втручання у функціонування сфери послуг охорони здоров'я включає такі напрями: вдосконалення нормативного регулювання діяльності продуцентів послуг охорони здоров'я (наприклад, регулювання правил надання послуг), створення сприятливого інвестиційного

політики та її інформаційного супроводу, вдосконалення системи державних замовлень, надання гарантій і субсидій, надання пільг по оподаткуванню, підготовку кваліфікованих медичних кадрів, регулювання цін і тарифів на послуги галузі, сприяння формуванню ринкових інститутів, індикативного планування і прогнозування, надання продуцентів послуг сфери охорони здоров'я певної економічної самостійності.

Література:

1. Гладун З.С. Адміністративно-правове регулювання охорони здоров'я населення в Україні: монографія / З.С. Гладун. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — 720 с.
2. Долот В.Д. Система охорони здоров'я в Україні: шляхи виходу з кризи [Електронний ресурс] / В.Д. Долот // Ефективність державного управління. — 2014. — Вип. 38. — С. 184—190.
3. Реформування системи охорони здоров'я на муніципальному рівні: навч. посіб. / І.М. Солоненко, О.П. Попов, Л.І. Жаліло, К.О. Надутый. — К.: Вид-во НАДУ, 2017. — 211 с.
4. Савостьянова С.Л. Особливості державного регулювання механізмів суспільного розвитку у сфері забезпечення населення України послугами з охорони здоров'я / С.Л. Савостьянова // Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком: IV регіон. 236 наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 26 листоп. 2010 р.: тези доп. — Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2010. — С. 271—274.
5. Фуртак І. Правове забезпечення раціоналізації державного управління системи охорони здоров'я України / І. Фуртак, А. Варава // Науковий вісник. — 2010. — Вип. 6 "Демократичне врядування".

References:

1. Gladun, Z. S. (2007), *Administrativno-pravove reguluvannya ohoroni zdorov'ya naselennya v Ukraini: monografiya* [Administrative and legal regulation of public health in Ukraine: monograph], Vid-vo Odyssey, Moskow, Russia.
2. Dolot, V. D. (2014), "Health system in Ukraine: ways out of the crisis", *Efektivnist derzhavnogo upravlinnya*, vol. 38, pp. 184—190.
3. Solonenko, I.M. Popov, O.P. Zhalilo, L.I. and Inflatable, K.O. (2017), *Reformuvannya sistemi ohoroni zdorov'ya na munitsipalnomu rivni: navch. posib* [Reforming the health care system at the municipal level: training. manual], Vid-vo NADU, Kyiv, Ukraine.
4. Savostyanova, S.L. (2010), "The peculiarities of state regulation of mechanisms of social development in the sphere of providing population of Ukraine services in health care", *Problemi upravlinnya socialnim i humanitarnim rozvitkom: IV region. 236 nauk.-prakt. konf. za mizhnar. Uchastyu* [Problems of social and humanitarian development management: IV regional science-practice. Conf. for the international. participation], DRIDU NADU, Dnipropetrovs'k, Ukraine, 26 nov., pp. 271—274.
5. Furtak, I. and A. Varava, (2010), "Legal support for rationalization of public administration of the health care system of Ukraine", *Democratic Governance. Naukovij visnik*, vol. 6.

Стаття надійшла до редакції 03.01.2020 р.